

التَّبَيَانُ فِي عُلُومِ الْقُرْآنِ

ET TIBYAN
TERCÜMESİ

Muhammed Ali Sabuni

Et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân

Bu kitap, Kur'ân ilimleri hakkında hazırlanmış derslerden ibarettir. Bu kitapta, yeni bir çalışma ve araştırma içeren bir üslupla beraber, Kur'ân'ın nüzûlü, tedvini, cem edilmesi, îcâzı, tefsir ve müfessirlerden bahsedilmekle birlikte oryantalistlerin şüpheleri reddedilmektedir.

Müellif

**Melik Abdülaziz Üniversitesi İslamî Araştırmalar
ve Şeriat Fakültesi Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Muhammed Ali es-Sâbûnî
Mekke-i Mükەرreme**

Terüme eden;
Esenler Vâizi Yaşar Güngör

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM	7
KUR'AN İLİMLERİ	7
Giriş:	7
KUR'AN İLİMLERİNDEN KASTEDİLEN NEDİR?	8
KUR'ÂN'IN TARİFİ	9
KUR'ÂN'IN FAZİLETLERİ	9
AYET-İ KERİMELER	10
HADİS-İ ŞERİFLER	10
KUR'ÂN'IN İSİMLERİ	12
KUR'ÂN'IN İSİMLERİNİN ZİKREDİLDİĞİ AYETLER	12
KUR'ÂN'IN NÜZÜLÜ NE ZAMAN BAŞLADI?	14
BUHARİ'NİN RİVAYETİ	15
NAZİL OLAN İLK VE SON AYET	17
MAİDE SURESİNDEKİ AYET, GEÇ İNEN AYETLERDENDİR	19
Bir Uyarı	19
SAVAŞ, İÇKİ VE YİYECEKLER HAKKINDA İLK İNEN AYETLER	21
İKİNCİ BÖLÜM	25
ESBAB-I NÜZÜL	25
ESBAB-I NÜZULÜ BİLMENİN YARARLARI	27
ESBAB-I NÜZULÜN BİLİNMESİNİN FAYDALARINA DAİR ÖRNEKLER	28
SEBEB-İ NÜZUL NE DEMEKTİR?	32
SEBEB-İ NÜZUL NASIL BİLİNİR?	33

BİR AYETİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ BİRDEN FAZLA OLABİLİR Mİ?	34
LAFZIN GENEL OLMASINA MI İTİBAR EDİLİR YOKSA SEBEBİN ÖZEL OLMASINA MI?	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
KUR'ÂN'IN PARÇA PARÇA İNDİRİLMESİNİN HİKMETİ	41
KUR'ÂN-I KERİM NASIL İNMIŞTIR?	41
KUR'ÂN'IN PARÇA PARÇA İNDİRİLMESİNİN HİKMETİ	46
1-Birinci Hikmet: Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kalbinin Güçlendirilmesi:	47
2- İkinci Hikmet: Vahyin İnişini Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kolay Kılmak ve Kalbini Yatıştırmak:	49
3-Üçüncü Hikmet: Semavî Hükümlerin Vazedilmesinde Tedricilik Esasını Gözetmek:	50
4-Dördüncü Hikmet: Müslümanların Kur'ân'ı Ezberlenmelerini Kolaylaştırmak:	55
5- Beşinci Hikmet: Olaylarla Uyum İçerisinde Olma ve Hatalar Meydana Geldiğinde Hemen Uyarıda Bulunma	56
6-Altıncı Hikmet: Kur'ân'ın Kaynağının, Hikmet Sahibi ve Övgüye Layık Olan Allah Teâlâ Tarafından İndirildiğini Göstermek	57
RESÛLULLAH (Sallallahu aleyhi ve sellem) KUR'ÂN'I NASIL ALIYORDU?.....	61
NEBEVİ SÛNNET DE ALLAH'TAN ALINAN BİR VAHİY MİDİR?	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	67
KUR'ÂN'IN HAZRETİ PEYGAMBER (Sallallahu aleyhi ve sellem) DÖNEMİNDE TOPLANMASI VE TESPİTİ	67
KUR'ÂN'IN KALPLERDE CEM'İ (EZBERLENMESİ).....	67
KUR'ÂN'IN SATIRLARDA TOPLANMASI	71

KUR'ÂN-I KERİM'İN YAZIYA GEÇİRİLME ŞEKLİ	72
EBÛ BEKİR (Radiyallahu anh) DÖNEMİNDE KUR'ÂN'IN CEM EDİLMESİ	73
BUHARİ'NİN RIVAYETİ	74
KUR'ÂN'IN CEM EDİLMESİNE DAİR BAZI SORULAR	75
KUR'AN'IN CEMİ HUSUSUNDA TAKİP EDİLEN DOĞRU YOL	77
EBÛ BEKİR es-SİDDİK'İN (Radiyallahu anh) MUSHAFININ ÖZELLİKLERİ	78
KUR'AN HZ. PEYGAMBER (Sallallahu aleyhi ve sellem) DÖNEMİNDE NİÇİN TEK MSHAFTA TOPLANMAMIŞTIR?	80
HZ. OSMAN (Radiyallahu anh) DEVRİNDE KUR'AN'IN CEM EDİLMESİ	81
HZ. OSMAN'IN KUR'ÂN'I CEM ETMESİNİN SEBEBİ	83
HZ. EBÛ BEKİR VE OSMAN'IN (RADIYALLAHU ANHUMA) KUR'ÂN'I CEM ETMELERİ ARASINDAKİ FARK	83
BEŞİNCİ BÖLÜM	85
KUR'ÂN-I KERİMİN NESHİ MESELESİ VE HİKMET-İ TEŞRİİYYESİ	85
NESİH HAKKINDA KÂSİMÎ'NİN GÜZEL BİR SÖZÜ	86
NESHİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI	87
NESİH AYETİNİN İNMESİNİN SEBEBİ	88
SEMAVİ ŞERİATLARDA NESİH VUKU BULMUŞ MUDUR?	89
CUMHURUN DELİLLERİ	90
KURTUBİ'NİN CÂMIU'L-AHKÂM TEFSİRİNDEKİ SÖZÜ	93
KUR'ÂN-I KERİM'DE NESHİN KISIMLARI	93
TİLAVETİ DEVAM ETMEKLE BERABER HÜKMÜN NESHEDİLMESİNİN HİKMETİ	95
KUR'ÂN, SÜNNET İLE NESHEDİLİR Mİ?	96

HABERLERDE NESİH VUKU BULMUŞ MUDUR?.....	97
ALTINCI BÖLÜM	99
TEFSİR VE MÜFESSİRLER	99
KUR'ÂN'I NİÇİN TEFSİR EDERİZ?.....	101
TEFSİR VE TE'VİL ARASINDAKİ FARK.....	102
TE'VİLİN MANASI	103
TEFSİRİN KISIMLARI	104
A-BİRİNCİ KISIM	105
RİVAYET (ME'SÛR) TEFSİRİ	105
ME'SÛR RİVAYETİN ZAYIFLIĞININ SEBEPLERİ	109
ZERKÂNÎ'NİN MENÂHİLÜ'L-İRFÂN KİTABINDAKİ GÖRÜŞÜ.....	110
SAHABENİN EN MEŞHUR MÜFESSİRLERİ.....	111
ABDULLAH İBN-İ ABBÂS.....	111
BUHARİ RİVAYETİ	112
İBN-İ ABBÂS'IN HOCALARI.....	115
İBN-İ ABBÂS'IN ÖĞRENCİLERİ.....	115
ABDULLAH B. MES'ÛD (Radiyallahu anh)	115
YEDİNCİ BÖLÜM	117
TABİİNDEN OLAN MÜFESSİRLER	117
MEDİNE MEDRESESİ.....	121
IRAK MEDRESESİ.....	124
UYARI:.....	129
SEKİZİNCİ BÖLÜM	131
KUR'ÂN ARAŞTIRMALARINA VERİLEN ÖNEM	131
KUR'ÂN, HZ. MUHAMMED'İN (Sallallahu aleyhi ve sellem) EBEDİ MUCİZESİDİR	132
KUR'ÂN'IN İ'CÂZİNİN MANASI	137

İ'CAZ NE ZAMAN TAHAKKUK EDER?	138
BİRİNCİ ŞART: MEYDAN OKUMA	138
KUR'ÂN'IN MEYDAN OKUMADAKİ ÜSLUBU	139
MEYDAN OKUMANIN TÜRLERİ	140
İKİNCİ ŞART: MEYDAN OKUMAYA CEVAP VERMEYİ GEREKTİREN SEBEBİN BULUNMASI	143
ÜÇÜNCÜ ŞART: MEYDAN OKUMAYA CEVAP VERMEYİ ENGELLEYEN BİR ENGELİN BULUNMAMASI	144
KUR'ÂN'IN İ'CAZINA DAİR BİR ÖRNEK	145
İLAHÎ MUCİZENİN ŞARTLARI	147
KUR'ÂN'IN İCAZİ NE İLE SABİT OLUR?	149
SİRFE EHLİNİN GÖRÜŞÜ	150
İCAZ KONUSUNDA ÂLİMLERİN GÖRÜŞLERİ	152
KUR'ÂN-I KERİM'İN İCAZ VECİHLERİ	153
Kur'ân Üslubunun Özellikleri	159
Kur'ân Üslubunun Özelliklerine Dair Açıklayıcı Misaller	160
Kız Çocuğu ve Asma'nin Kıssası:	167
4- MÜKEMMEL OLAN İLAHÎ KANUN:	171
Gerçek Hayattan Örnekler	175
Kur'ân'ın Gaybî Haberler Vermesi	177
Kur'ân'ın Modern İlimle Çatışmaması	184
DOKUZUNCU BÖLÜM	187
KUR'ÂN'IN BİLİMSEL MUCİZELERİ	187
1- Kainatın Tek Parça Oluşu:	187
2-Kainatın Var Oluşu:	189
3- Atomun Parçalanması	189
4- Oksijenin Azalması	190

5- Her Şey Çift Yaratılmıştır.....	191
6- Ceninin Örtüleri.....	192
7- Rüzgarlar Aracılığıyla Aşılamanın Gerçekleşmesi.....	193
8- Spermdeki Canlı Hücreler	193
9- İnsanların Parmak İzlerinin Birbirine Benzememesi	194
Kur'an'ın Vaadini Yerine Getirmesi	195
Kur'ân'daki Bilgi ve Marifetler	198
İslam İnancı.....	200
Yahudi İnancı	202
Hıristiyan İnancı.....	203
Kur'ân'ın Beşerin İhtiyaçlarını Yerine Getirmesi	206
Kur'ân'ın Kalplerde Bıraktığı Etki	206
Kur'ân'ın Çelişkiden Uzak Olması	209
Sırf Görüşünü Savunanların Şüphelerinin Giderilmesi	210
Kur'ân'ın Benzerini Getirmeye Kalkışanlar Olmuş mudur?	213
Kur'ân'ın İ'câzı Meselesine Dair Şüpheler ve Bu Şüphelere Verilen Cevaplar	217
B- İKİNCİ KISIM	225
Dirayet Tefsiri Ya Da Rey Tefsiri	225
Rey Tefsirinin Manası.....	225
Rey Tefsirinin Türleri.....	227
Tefsirin Temelleri.....	229
Müfessirin İhtiyaç Duyduğu İlimler	230
1-Arap Dili ve Bununla Bağlantılı Olan Nahiv, Sarf ve İştikak İlmi	231
Güzel Bir Kıssa.....	232
2-Meânî, Beyan ve Bedî İlimleri:	234
Tefsir Mertebeleri.....	237

En Düşük Mertebe:	238
Tefsir Vecihleri	238
Rey Tefsirinin Cevazı Hususunda Alimlerin Görüşleri	239
Rey Tefsirini Kabul Etmeyenlerin Delilleri.....	239
Rey İle Tefsiri Caiz Görenlerin Delilleri	240
Rey ile Tefsiri Kabul Etmeyenlerin Delillerinin Çürütülmesi.....	242
İmam Gazali'nin Sözleri	243
Râgıb el-İsfehânî'nin Sözleri.....	244
İmam Kurtubî'nin Sözleri.....	244
C- ÜÇÜNCÜ KISIM	247
İşâri Tefsir ve Garâib-i Tefsir.....	247
İşâri Tefsirin Manası	247
İşâri Tefsir Hakkında Alimlerin Görüşleri.....	248
İşâri Tefsiri Caiz Görenlerin Delilleri:	249
Alimlerin Sözleri	250
Zerkeşî'nin <i>el-Burhân</i> Kitabındaki Sözleri:	250
Nesefî ve Taftazanî'nin Sözleri.....	251
Suyûtî'nin <i>el-İtkân</i> Kitabındaki Sözleri:.....	252
İşâri Tefsir Hakkında Gelen Hadisin Manası:	253
İşâri Tefsirin Kabulünün Şartları:	254
Şeyh Zerkânî'nin Değerli Sözleri	255
Huccetü'l-İslâm İmam Gazâlî'nin Sözleri.....	256
Fasit Olan İşâri Tefsire Örnekler	257
Konunun Özeti.....	258
Garâib-i Tefsir.....	260
Garip Tefsire Örnekler	260
Şia'nın Tefsirine Örnekler.....	261

İsnâ Aşeriyye Şia'sının Tefsirine Örnekler	262
Sebeyye Fırkasının Tefsir Örnekleri	263
Batniyye'nin Tefsirleri.....	265
Batnî Tefsirlere Örnekler	266
En Meşhur Tefsir Kitapları	268
Rivayet (Me'sûr) Tefsirlerinin En Meşhurları.....	268
Rivayet Tefsirlerinin Tanıtımı	269
1- İbn Cerîr Tefsiri:	269
İbn Cerîr Tefsirinin Özellikleri:.....	269
2- Semerkandî Tefsiri:	269
3- Sa'lebî Tefsiri:.....	270
4-Beğavî Tefsiri:	270
5-İbn Atıyye Tefsiri:	271
6-İbn Kesîr Tefsiri	272
7-Cevahir Tefsiri:.....	273
8-Suyûtî Tefsiri:.....	274
Dirayet Tefsirlerinin En Meşhurları.....	275
1-Fahredden Râzî Tefsiri:.....	276
2-Beyzâvî Tefsiri:.....	276
3-Hâzin Tefsiri:	277
4-Nesefî Tefsiri:	277
5-Nisâbûrî Tefsiri:	278
6-Ebussuud Tefsiri:	278
7-Ebû Hayyân Tefsiri:	279
8-Âlûsî Tefsiri:.....	279
Ahkam Tefsirlerinin En Meşhurları	280
En Meşhûr İşârî Tefsirler	280

Mutezile ve Şia'nın En Meşhur Tefsirleri	281
Yirminci Yüzyılda Yazılan En Meşhur Tefsirler	282
Kur'ân Sûrelerinin Faziletleri Hakkında Uydurulan Hadisler	283
Kur'ân'da Arapça Olmayan Kelimeler Var mı?	285
Cumhurun delilleri:	287
Tercih edilen Görüş:	289
Kur'ân'ın Tercüme Edilmesi Konusu	290
Tercümenin Türleri:	290
Tercümenin Şartları	290
Kur'ân'ın Moda Mod Tercümesi Yapılması Caiz mi?	291
Kur'ân'ın Mana ile Tercümesi	293
ONUNCU BÖLÜM	295
Kur'ân'ın Yedi Harf Üzerine İnmesi Meselesi ve Meşhur Olan Kıraatler .	295
Giriş:	295
Kur'ân'ın Yedi Harf Üzere İndirilmiş Olmasının Delilleri.....	296
Kur'ân'ın Yedi Harf Üzere İndirilmesinin Hikmeti	300
Muhakkik İbnü'l-Cezeri'nin Sözleri	300
Kur'ân'ın Yedi Harf Üzere İnmesinin Manası	301
Hadis-i Şerifte Geçen 'Harfler' İfadesinin Yorumunda Alimlerin Görüş	
Aynlıkları	302
Tercih Edilen Görüş:	305
Yedi Harf Şimdiki Mushaflarda Mevcut mudur?	306
Taberî'nin Görüşünün Eleştirisi	308
Bu Görüşün Reddi:	308
Konuyla İlgili Bazı Şüpheler ve Bu Şüphelere Verilen Cevaplar	310
Birinci Şüphe:	310
İkinci Şüphe:	311

Meşhur Kıraatler	312
Kıraatlerin Tanımı.....	312
Sahabe Döneminde Kurralar Var mıydı?.....	313
Kıraatler Nasıl Doğmuştur?.....	313
Kıraatlerin Sayıları ve Türleri	315
Kıraatler Hakkında İlk Kitap Telif Eden Kişi	316
Yedi Kıraat Ne Zaman Meşhûr Olmuştur?	317
Kıraatler Ne Zaman Tedvin Edildi?	317
Tedvin Yolu:	317
Meşhur Yedi Kurra	317
Yedi Kıraat İmamının Kısa Biyografileri	318
1-İbn Âmir:	318
2-İbn Kesîr:	318
3-Âsım el-Kûfi:	319
4- Ebû Amr:	319
5-Hamza el-Kûfi:	319
6-Nâfi':	320
7-Kisâi:	320

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Bismillahirrahmanirrahim

Her şeyi açıklayan, müminlere rahmet ve hidayet olan Kitab-ı Mübin'i indiren Allah Teâlâ'ya hamdolsun.

Peygamberlerin en şereflişine, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen Muhammed Mustafa'ya, hidayet güneşleri ve marifet yıldızları olan Ehl-i Beyt ve Ashabına, kıyamet gününe kadar onlara ihsanla tabi olanlara salât ve selam olsun.

Kur'an-ı Azim, Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in ebedî mucizesi, daimî hücceti ve peygamberliğinin doğrulayıcısıdır. Bu Kur'an, vahyi-ilahî olması bakımından, hiçbir insandan ilim elde etmemiş, Ehl-i Kitap'tan hiç kimseyle bir bağlantısı olmamış ümmî bir peygambere indirilen bir kitap olması itibariyle bir burhandır, kesin bir kanıttır. O, okuma yazması olmayan biri olmakla beraber nuru bütün ufukları kaplayan bir burhan ve kesin bir delil olarak, âlemlerin Rabbi katından bir vahiy olan bu mu'ciz kitabı getirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ bu hakikati şöyle beyan eder:

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ
بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا
الظَّالِمُونَ

“Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı. Hayır, o (Kur'an), kendilerine ilim verilenlerin sinelerinde (yer eden) apaçık ayetlerdir. Ayetlerimizi, ancak zâlimler bile bile inkâr ederler.”¹

Şanı yüce olan bu Kur'an, birçok bilgi ve marifet içeren, toplumsal, ekonomik ve siyasî hastalıkları tedavi eden kanun ve hükümler getiren, akılları hayrette bırakan, ilim adamlarının ve seçkin şairlerin benzerini getirmekten aciz kaldığı bir kitaptır. İhtiva ettiği beyan ve belagat incelikleri

¹ Ankebût, 48,49.

karşısında söz sanat erbabının, edebiyat ustalarının ve belagat süvarilerinin güçsüz kaldığı bir kitaptır. Bu yüzden Kur'an araştırmalarıyla meşgul olanların yapmaları gereken, bu Kur'an-ı Mecid'in içerdiği ilim ve marifetleri insanlara açıklamak; sure, ayet, kıssa ve haberlerindeki, üslup ve beyanlarındaki icaz yönlerini ve sair hazine ve incelikleri onlara beyan etmektir.

Bu saydığım özelliklerin bir kısmını "Et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'an" isimli şu kitaba aldım. Mu'ciz olan bu kitabın sırlarından bir bölümünü Kur'an ilimlerine dair yaptığım bu çalışmamda açıklamaya çalıştım.

Allah Teâlâ'dan bu kitabı rızasına halis kılmasını, mümin kardeşlerimizi faydalandırmasını, kıyamet gününde azığımız olması için Kitab-ı Mübin'i ile bize salih amel işlemeyi nasip etmesini niyaz ederiz.

“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka.”² O bize kâfidir; O, ne güzel vekildir.

Müellif

Kitap ve sünnetin hizmetçisi Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi öğretim üyesi

Prof. Dr. Muhammed Ali Sâbûnî

Mekke-i Mükerreme

² Şuarâ suresi, 88-89.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN İLİMLERİ

Giriş:

Tefsir ilmi, Kur'an ilimlerine dair kısaca bilgi sahip olmamızı, bu Kitab-ı Mecid ile ilgili üstün gayretleri, geniş çalışmaları, kapsamlı araştırmaları bilmemizi gerektirir. Bu çalışmaların tamamı, seçkin ve meşhur âlimlerin elleriyle yüce kitabın hizmeti uğruna gerçekleştirilmiştir. Bu değerli üstatlar, kıymetli ömürlerini bu yüce mirası, değerli hazineyi koruma yolunda harcamışlardır. Kur'an'ın nazil olduğu asr-ı saadetten günümüze kadar bu hizmete devam etmişler, sonra Allah Teâlâ'nın yüce katına yükselmişlerdir. Arkalarında bizlere asırlar boyu kaynağı hiç bitip tükenmeyen, incileri son bulmayan devasa, ilmi bir servet bırakmışlardır. Geçmişte ve günümüzde sarf edilen tüm bu gayretlerle beraber Kur'an-ı Kerim, derinliklerine dalarak inciler çıkaracak olan dalgıçlara ihtiyaç duyan engin bir deniz olmaya devam edecektir.

Kur'an-ı Kerim'in özelliklerini sayma, güzelliklerini ve üstünlüklerini anlatma konusunda fasihler, beligler, hatipler, bilginler, edebiyatçılar ve şairler yarışıp durmuşlardır. Ancak biz, Kur'an-ı Kerim'i, risalet sahibi Muhammed b. Abdillah'tan (Sallallahu aleyhi ve sellem) daha güzel ve daha üstün bir şekilde anlatan hiç kimse bilmiyoruz. O, şöyle buyurur:

“Allah'ın kitabında sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberi vardır. Aranızdakilerin³ hükmüdür. O, fasıldır⁴; asla bir şaka değildir. Kim zorbalığından ve kibrinden ötürü onu(nla amel etmeyi) terk ederse Allah Teâlâ onun boynunu kırar, kim başka bir yerde

³ Aranızda olup biten olaylarda hüküm verici odur. (Mütercim)

⁴ Hak ile batılı ayıran. (Mütercim)

hidayet ararsa Allah onu saptırır. O, Allah'ın sapaşğılam İpidir, hikmet yüklü zikirdir, dosdoğru yoldur. O, öyle bir kitaptır ki hevâlar onunla sapmaz,⁵ diller onunla karışmaz,⁶ âlimler ona doyamaz, çok tekrarlanmakla eskimez, hayranlık uyandıran tarafları hiç bitmez. Öyle bir kitaptır ki cinler dinlediğinde

إِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا

"Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık, Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız"⁷ demekten kendilerini alamadılar. Onu konuşan doğruyu konuşmuş olur, onunla amel eden mükâfatlandırılır, onunla hükmeden adaletle hükmetmiş olur, ona çağırın sırat-ı müstakime iletilmiş olur."⁸

KUR'AN İLİMLERİNDEN KASTEDİLEN NEDİR?

Kur'an ilimleriyle; şanlı ve ebedi olan Kur'an'ın nüzülü, cem, tertip ve tedvini, esbab-ı nüzülün bilinmesi, Mekki ve Medeni ayetlerin bilinmesi, nâsîh ve mensûhun bilinmesi, muhkem ve müteşâbihin bilinmesi gibi Kur'an ile alakalı olan ve Kur'an'la bağlantısı bulunan birçok konu kastedilir.

Bu çalışmadan maksat, Resulullah'tan (Sallallahu aleyhi ve sellem) gelen beyanlar, Sahabe ve tabiinden (Radiyallahu anhum) Kur'an tefsiri hakkında nakledilen rivayetler ışığında Allah'ın kelamını anlamak, müfessirlerin tefsir hakkındaki yolunu ve metotlarını bilmek, müfessirlerden meşhur olanları beyan etmek, müfessirlerden her birinin özelliklerini bilmek, tefsir şartlarını anlamak ve bu ilmin diğer inceliklerini açıklamaktır.

⁵ Kur'an'a uymakla hevalar hidayete tabi olduğu için sapıtırmaz, ancak müteşâbihata dalıp muhkematı terk ettiği için saptır. Ya da mana şöyledir: Kur'an'a uymakla kişi bidat ehli ya da sapkın olmaz. Tibi der ki: Yani, 'heva ehli -Ehl-i kitabın yaptığı gibi- onu değiştürmeye ve saptırmaya güç getiremez' demektir. (Mişkâtü'l-Mesabih, 7/432) (Mütercim)

⁶ Onu okuyan müminler arap olmasalar da okumada zorlanmazlar. (Mişkâtü'l-Mesabih 7 / 432) (Mütercim)

⁷ Cin, 1-2.

⁸ Tirmizi 5/172, 2906; Beyhaki Şuabu'l-İmân 2/326, 1935; İbn Ebi Şeybe el-Musannef 6/125, 30007; Sünen-i Dârimi 2/526, Mucemu't-Taberânî el-Kebir 16/59. (Mütercim)

KUR'ÂN'IN TARİFİ

Kur'ân, "Cibril-i Emin (Aleyhisselam) vasıtasıyla peygamberlerin sonuncusuna indirilen, Mushaflarda yazılı, bize tevatür yoluyla nakledilmiş, tilavetiyle ibadet edilen, Fatiha suresiyle başlayıp Nâs suresiyle biten Allah'ın muciz⁹ kelimeleridir."

Bu tarif, âlimler ve usulcüler arasında görüş birliği sağlanan bir tariftir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'i ümmet için bir kanun ve tüm insanlığa bir rehber olması için, Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) doğruluğuna delalet eden bir alâmet, peygamberliğinin kesin bir delili, kıyamet gününe kadar devam edecek olan, Hakîm ve Hamîd olan Allah tarafından indirildiğine şahitlik eden bir hüccet olması için indirmiştir. Evet, bu Kur'ân asırlar boyu bütün toplumlara ve milletlere meydan okuyan ebedî bir mucizedir. Allah için Şair Şevki¹⁰ ne de güzel söylemiş:

*Peygamberler yok olup giden mucizeler getirdiler
Sen bize yok olup tükenmeyen bir kitap getirdin
Uzun zaman geçtikçe yeni kalır ondaki ayetler
Eskiliğın ve kadim olmanın güzelliği onları süsler*

KUR'ÂN'IN FAZİLETLERİ

Kur'ân ve Kur'ân ilimlerinin faziletleri hakkında birçok hadis nakledilmiştir. Bunlardan bir bölümü öğrenmenin ve öğretmenin fazileti ile ilgili, bir bölümü tane tane okumanın fazileti ile ilgili, bir kısmı da ezberlenmesi ve tekrar edilmesi ile ilgilidir. Nitekim Allah Azze ve Celle'nin kitabında müminleri Kur'ân'ın düşünülmesine, hükümlerinin uygulanmasına, okunduğu

⁹ İnsanların benzerini getirmekten aciz kaldığı. (Mütercim)

¹⁰ Ahmed Şevki b. Ali b. Ahmed: (1868-1932) 20. Yüzyılın meşhur şairlerindendir. Lakabı Emiru's-Şuarâ (şairlerin reisi)'dir. Kahire'de doğmuş ve orada ölmüştür. Mısır ve Fransa'da hukuk okumuştur. Fransız Edebiyatı ve biyografi alanında meşhur olmuştur. Eserleri: Endulus Emiresi, Şevkiyyât, Antere, Arap Devletleri, İslam Büyükleri ve Altın Çarşıları. (Mütercim).

zaman kulak verilip dinlenmesine davet eden birçok ayet vardır. Bu ayet ve hadislerin bir bölümünü zikrederim:

AYET-İ KERİMELER

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

1- **إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا - وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّنْ تَبُورَ** "Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler."¹¹

2- **وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ** "Kur'an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin."¹²

3- **أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا** "Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?"¹³

HADİS-İ ŞERİFLER

Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

1- **"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir."**¹⁴

2- **Kur'ân'ı ustalıkla okuyan kimse itaatkâr melaike-i kıram ile beraberdir. Kur'ân okurken zorlanan -dili dönmediği için okumakta zorlanan- güçlkle okuyan kimse için iki mükâfat vardır."**¹⁵

3- **Ümmetimin en şerefliileri Kur'ân'ı yüklenenlerdir."**¹⁶

¹¹ Fâtır, 29.

¹² A'râf, 204.

¹³ Muhammed, 24.

¹⁴ Buhârî.

¹⁵ Buhârî, Müslim.

¹⁶ Tirmizi.

4-Kuran okuyun! Zira Kur'ân, kıyamet günü okuyanlara şefaatt edecektir."¹⁷

5-Kur'ân okuyan müminin durumu, kokusu ve tadı hoş olan kavuna benzer."¹⁸

6-Şüphesiz şu Kur'ân Allah'ın ziyafetidir. Gücünüz yettğinde Allah'ın ziyafetinden öğrenin."¹⁹

Kur'ân ilimlerini okuyan kişinin Kur'ân'ın adabıyla edeplenmesi. Kur'ân'ın ahlakıyla ahlaklanması gerekir. Kur'ân ilimlerini öğrenmekten gayesi dünya malı değil, Allah Teâlâ'nın rızasını ve ahiret yurdunu kazanmak olmalıdır. Kendi lehinde kıyamet gününde hüccet olması için Kur'ân'daki hükümlerle amel etmelidir. Sahih bir hadis-i şerifte: "**Kur'ân senin ya lehine ya da aleyhine hüccettir**"²⁰ buyrulmuştur.

Şeyhülislam İbn Teymiye (Rahmetullahi aleyh) der ki: "Kur'ân okumayan Kur'ân'ı terk etmiş demektir. Kur'ân'ı okuyup da manalarını düşünmeyen de Kur'ân'ı terk etmiş demektir. Kur'ân'ı okuyup manalarını düşündüğü halde Kur'ân'daki hükümlerle amel etmeyen de Kur'ân'ı terk etmiştir." İbn Teymiye'nin bu sözleri şu ayet-i celileye işaret etmektedir:

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا

"Peygamber der ki: Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'an'ı büsbütün terk etti."²¹

¹⁷ Tirmizî.

¹⁸ Buhari, Müslim.

¹⁹ Buhari, Müslim.

²⁰ Hadisi Beyhakî Şuabu'l-İman adlı eserinde Ebû Mâlik el-Eşarî'den rivayet etmiştir. Muhaddis Elbâni hadisin sahih olduğunu bildirmiştir. (Sahih el-Cami li's-Şeyh el-Elbâni 1/86, 363.) (Mütercim)

²¹ Furkan 30.

KUR'ÂN'IN İSİMLERİ

Kur'ân'ın birçok ismi vardır. Bu isimlerin tamamı Kur'ân'ın yüceliğine, derecesinin büyüklüğüne ve mutlak anlamda semavî kitapların en şerefli olduğu delalet etmektedir. Kur'ân, Furkân, Tenzil, Zikr, Kitap bu isimlerden birkaçıdır. Allah Teâlâ bazı sıfatlarla da Kur'ân'ı nitelemiştir: Nur, Hüdâ, Rahmet, Şifâ, Mev'iza, Azîz, Mübarek, Beşîr, Nezîr... Bu sıfatlar Kur'ân'ın yüceliğini ve kutsiyetini ifade eder.

KUR'ÂN'IN İSİMLERİNİN ZİKREDİLDİĞİ AYETLER

1-Kur'ân ismi birçok ayette geçmektedir: **ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ "Kâf, Şereflî Kur'ân'a andolsun ki!"²² إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ "Şüphesiz bu Kur'ân en doğru olan yola hidayet eder."²³**

2-Furkân ismi şu ayette geçmektedir: **تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا "Bütün insanlığa bir uyarı olsun diye kulluna furkanı (hakkı batıldan ayırıcı bir ölçü) indiren Allah ne yüce, ne yücedir!"²⁴**

3-Tenzil ismi şu ayette geçmektedir: **وَأَنَّهُ لَنَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ "Şüphesiz bu Kur'an, âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir."²⁵**

4-Zikir ismi şu ayette geçmektedir: **إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ "Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz."²⁶**

5-Kitap ismi şu ayette geçmektedir:

²² Kâf, 1.

²³ İsrâ, 9.

²⁴ Furkân, 1.

²⁵ Şuarâ, 192.

²⁶ Hicr, 9.

حم*وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ* إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ

“Hâ, mim. Apaçık olan Kitab'a andolsun ki, biz onu mübarek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız.”²⁷

Kur'an'ın sıfatlarının yer aldığı ayetler çoktur: Neredeyse hiçbir sure yoktur ki İzzet'in Rabbinin, Hatemü'l-Enbiya için ebedi bir mucize olmak üzere indirdiği Kur'an'ın yüce bir sıfatı orada geçiyor olmasın. Bu sıfatlardan bir kaçını zikrederim:

1- “Ey insanlar! Size Rabbinizden kesin bir delil (Hz. Muhammed) geldi ve size apaçık bir nur (Kur'an) indirdik.”²⁸

2- وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا “Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zâlimlerin ise Kur'an, ancak zararını artırır.”²⁹

3- “De ki: “O, inananlar için bir hidayet ve şifâdır.”³⁰

4- يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ “Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi.”³¹

Kur'an kırıâat قِرَاءَةٌ kelimesi gibi masdardır. Âlimlerden bir grup bu görüştedir. Bu alimler şu ayeti delil alırlar:

²⁷ Duhân, 1-3.

²⁸ Nisâ, 174.

²⁹ İsrâ, 82.

³⁰ Fussilet, 44.

³¹ Yûnûs, 57.

“Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et.”³² Bu görüşe göre Kur'ân kelimesi müştak (türemiş) bir kelimedir.

Bazı âlimlere göre ise Kur'ân kelimesi قرأ filinden müştak değil, bilakis 'Tevrat' ve 'İncil' gibi Kitâb-ı Mecid'in özel ismidir. Bu görüş, İmam-ı Şafii'nin (Rahmetullahi aleyh) görüşüdür. Geniş bilgi için Prof. Mennâu'l-Kattân'ın Mebâhisu'l-Kur'ân isimli eserine bakabilirsiniz.

KUR'ÂN'IN NÜZÛLÜ NE ZAMAN BAŞLADI?

Ümmî peygamber olan Hz. Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) ömründen kırk seneyi geride bırakılıktan sonra Ramazan'ın 17. gecesini Kur'ân'ın nüzûlü başlamıştır. O zamanlar Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) Hirâ mağarasında inzivaya çekilmiş ibadetle meşgul oluyordu. Derken vahiy meleği olan Cibril-i Emin (Aleyhisselam) ona vahiy getirdi, Zikr-i Hakîm'in ayetlerini indirdi. Cibril-i Emin, Hz. Peygamber'i göğsüne bastırdı, sonra bıraktı. Bunu üç kez tekrarladı. Cibril-i Emin her sıkıldığında Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) اقرأ “Oku” diyordu. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) her defasında “Ben okuma bilmem” diye cevap veriyordu. Üçüncü defasında Cibril-i Emin ona şu ayetleri okudu:

اقرأ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (۲) اقرأ وَرَبُّكَ
الْأَكْرَمُ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ (۵)

Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı 'alak'tan³³ yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.³⁴

³² Kıyamet 17-18.

³³ Rahim duvarına asılıp tutunan şey, zigot manasındadır. Bazı meallerde karşılaşıldığı üzere kan pıhtısı değildir. Embriyolog Prof. Dr. Maurice Bucaille, üç semavi kitapta geçen tıp, tarih, astronomi vs. alanına giren bilgilerin modern bilimle çelişip çelişmediğine dair

Vahyin nüzûlünün başlangıcı bu şekilde olmuştur. Vahyin nüzulünden önce vahyin yaklaştığına delalet eden ve Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğinin tahakkuk edeceğine işaret eden bir takım irhâslar -işaret ve deliller- meydana gelmiştir. Bunlardan biri Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) uykusunda gördüğü sadık rüyadır. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) uykusunda bir rüya gördüğünde mutlaka gördüğü gibi çıkardı. Bu delillerden biri de uzleti ve halveti sevmesidir. Zira Hira mağarasında uzlete çekilip Rabbine ibadet ederdi.

BUHARİ'NİN RİVAYETİ

Buhârî, *el-Camiu's-Sahih* eserinin 'Vahyin Başlangıcı' başlığı altında bu manaya ve Kur'ân'ın nüzulünün keyfiyetine işaret eden bir hadis rivayet etmiştir. Hz. Âişe'den (Radıyallahu anhâ) senedini zikrederek naklettiği hadis şöyledir:

Müminlerin annesi Hz. Aişe (Radıyallahu anhâ) şöyle demiştir:

Resûlullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) ilk vahiy başlangıcı uykuda sâlih rüya görmekle olmuştur. Hiç bir rüya görmezdi ki sabah aydınlığı gibi açık seçik zuhur etmiş olmasın. Daha sonra kendisine uzlet sevdirdi. Artık Hirâ Dağı'ndaki mağara içinde uzlete çekilip, orada ailesinin yanına gelinceye kadar tek gecelerde tehannüs -ibadet- eder ve yine azık edinip giderdi. Sonra yine Hz. Hatice'nin yanına dönüp, bir o kadar zaman için yine azık tedarik ederdi. Nihayet Rasûlullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) bir

araştırmalar yapmış, İncil ve Tevrat'ta onlarca çelişki bulduğu halde Kur'ân'da sadece alak kelimesinin çelişki olduğunu tespit ettiğini düşünmüş, ancak bu kelime üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda alak'ın sadece kan pıhtısı manasına gelmediğini, aynı zamanda asılıp tutunan şey manasına da geldiğini öğrenmiş, dolayısıyla alak kelimesinin kan pıhtısı değil, asılıp tutunan zigot olarak anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Zira kendisinin doktor olduğunu, spermin ana rahmine düştüğü andan doğum anına kadar geçen bütün safhaları tek tek bildiğini, hiçbir evresinde kan pıhtısı olmadığını kesin bir dille ifade etmiştir. Bu durum, bilimin son yüzyılda ulaştığı hakikatlerinden biridir. Bu konuda hiç kimsenin hiçbir bilgiye sahip olmadığı bir zamanda Kur'ân bu hakikati haber vermiştir. Bu, aynı zamanda Kur'ân'ın ilmi mucizelerinden ve Kur'ân'ın Allah kelamı olduğunun en büyük delillerindendir. Nitekim müellif dokuzuncu bölümde Kur'ân'ın diğer ilmi mucizelerinden de kısaca bahsedecektir. (Mütercim)

¹⁴ Alak, 1-5.

gün Hirâ mağarasında bulunduğu sırada hak (vahiy) geldi. Böyle ki, ona melek geldi ve: **أقرأ** (Oku) dedi. O da: **"Ben okuma bilmem"** cevabını verdi. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **"O zaman melek bent alıp takattm keallıncıye kadar sıkıttırdı. Sonra bent bırakıp yine: أقرأ** (Oku) dedi. Ben de ona: **"Okuma bilmem"** dedim. Yine bent alıp ikincel defa takattm keallıncıye kadar sıkıttırdı. Sonra bent bırakıp yine: **أقرأ** (Oku) dedi. Ben de: **"Okuma bilmem"** dedim. Nihayet bent alıp üçüncü defa sıkıttırdı. Sonra bent bırakıp şu ayetleri okudu:

أقرأ باسم ربك الذي خلق (١) خلق الإنسان من علق (٢) اقرأ وربك
الأكرم (٣) الذي علم بالقلم (٤) علم الإنسان ما لم يعلم (٥)

Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"tan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olanıdır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.³⁵

Bunun üzerine Resûlullah (kendisine vahyolunan) bu ayetlerle (korkudan) yüreği titreyerek döndü ve Halice'nin yanına gitti...³⁶

Kur'an'ın nüzulünün Ramazan ayında olduğu konusunda Allah'ın Kitabında açık ve kesin deliller vardır. Allahı Teâlâ şöyle buyurmuştur:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى
وَالْفُرْقَانِ

"(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır."³⁷

³⁵ Alak, 1-5.

³⁶ Sahih-i Buhârî, birinci cilt.

³⁷ Bakara, 185.

Vahyi indiren meleğin Cibril-i Emin (Aleyhisselam) olduğu da aynı şekilde Kur'ân'da geçen kesin delil ile sabittir:

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ* عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ* بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

“Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir.”³⁸

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى
لِلْمُسْلِمِينَ

“Ey Muhammed! De ki: “Ruhu'l-Kudüs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur'an'ı Rabbinden hak olarak indirdi.”³⁹

Ayetlerde geçen Ruhu'l-Emîn ya da Ruhu'l-Kudüs, müfessirlerin ittifağıyla Cibril (Aleyhisselam)'dır. Cibril-i Emin, Allah'ın vahyi konusunda güvenilir meleğidir. bütün peygamberlere vahyi indiren melektir. Allah'ın salât ve selamı bütün peygamberlerin üzerine olsun.

NAZİL OLAN İLK VE SON AYET

Kur'ân-ı Kerim'de ilk inen ayetler Alak suresinin ilk ayetleridir. Nitekim bu husus Buhârî hadisinde geçmişti. Kur'ân'ın son inen ayeti ise şu ayettir:

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah'a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır.”⁴⁰

³⁸ Şuarâ, 193-195.

³⁹ Nahl, 102.

⁴⁰ Bakara, 281.

En son nazil olan ayet konusunda doğru ve tercihe şayan olan âlimlerin tercih ettiği görüş budur. Bu âlimlerin başında Suyûtî gelir. Bu görüş aynı zamanda ümmetin bilgesi olan Abdullah b. Abbâs (Radiyallahu anhuma)'nın da görüşüdür. Nesâî'nin İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan (Radiyallahu anhuma) rivayet ettiğine göre İbn Abbâs şöyle demiştir: Kur'ân'dan en son nazil olan ayet

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah'a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır.”⁴¹ ayetidir. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) bu ayetin nüzulünden sonra dokuz gece yaşamış ve Rebülevvel ayının üçüncü pazartesi gecesi vefat etmiştir.

Bazı âlimler son nazil olan ayetin **الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا**

“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim...”⁴² ayeti olduğunu söylese de bu görüş doğru değildir. Zira bu ayet, Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) veda haccında Arafat'ta vakfe yaparken inmiştir. Veda haccından sonra Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) seksen bir gün yaşamıştır. Vefatından dokuz gece önce **وَاتَّقُوا يَوْمًا...**⁴³ ayeti nazil olmuştur. Dolayısıyla en son inen ayet Mâide suresindeki ayet değil Bakara suresindeki ayettir. Doğru olan görüş budur.

Bu ayetin nüzûlüyle vahiy kesilmiştir. Bu ayet, gökyüzünün yeryüzüyle bağlantısını sağlayan son ayet olmuştur. Emaneti yerine getiren, risalet görevini ifa eden ve insanları Allah'ın dinine ileten Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân tamamlandıktan sonra Refik-i A'lâ'ya gitmiştir.

⁴¹ Bakara, 281.

⁴² Mâide, 3.

⁴³ Bakara, 281.

MAİDE SURESİNDEKİ AYET, GEÇ İNEN AYETLERDENDİR

Mâide suresindeki ayetin veda haccında indiğine delalet eden rivayetlerden biri de *Sahih-i Buhârî*'deki şu hadistir: Bir Yahudi, Ömer b. el-Hattâb'a (Radiyallahu anh) gelerek şöyle demiştir: "Ey müminlerin emiri! Sizin kitabınızda öyle bir ayet var ki şayet o ayet bize –Yahudi topluluğuna inmiş olsaydı o günü bayram ilan ederdik." Hz. Ömer: "Hangi ayeti kastediyorsun?" diye sorunca Yahudi

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim..."⁴⁴ ayetini okudu. Bunun üzerine Hz. Ömer (Radiyallahu anh) Yahudi'ye şöyle dedi:

"Vallahi ben bu ayetin indiği yeri ve zamanı çok iyi biliyorum. Bu ayet Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) Arafat'ta vakfedeyken Cuma günü ikindiden sonra indi."

Hız. Ömer (Radiyallahu anh) şöyle demek istemiştir: Bu ayet, İslam'ın bayram olarak kabul ettiği günlerin en büyüğünde inmiştir. O gün, kelimenin tam anlamıyla bayramdır.

Bir Uyarı

Allame Suyûtî '*el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*' isimli kitabında Kur'ân'da ilk ve son nazil olan ayetlerle ilgili olarak kafalara takılan bir takım soruları ve itirazları dile getirmiş, bunlara cevaplar vermiştir. Bu soru, itiraz ve cevapları burada özetle zikredelim:

İtiraz 1: Buhârî ve Müslim'de yer alan Câbir b. Abdullah hadisine göre Kur'ân'ın ilk nazil olan suresi kendisine sorulunca 'Müddessir suresi' olduğunu söylemiş, kendisine bunun Alak suresi olduğu bildirilince şöyle cevap

⁴⁴ Mâide, 3.

vermiştir: Ben size Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) bize bildirdiğini bildireyim. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Ben Hirâ mağarasında bir ay bulundum. Oradaki ikametimi bitirince aşağı indim. Vadinin ortasına gelince biri bana seslendi. Önüme, arkama, sağıma ve soluma baktım. (Kimseyi göremeyince) gökyüzüne baktım. Bir de ne göreyim! O -Cibril-i Emlin- havada arşın üzerinde öylece duruyor! Birden beni bir korku kapladı. Hemen Hatice'nin yanına gittim. Üzerimi örtmelerini söyledim. Hemen üzerimi örttüler. Bunun üzerine يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ “Ey örtünüp bürünen (Peygamber!)”⁴⁵ ayeti nazil oldu.”

Bu hadis, Kur'an'da ilk nazil olan surenin Müddessir suresi olduğuna delalet etmektedir. Bu itiraza Suyûfî şöyle cevap vermiştir:

Bu hadise birkaç cevap verilebilir:

a) Câbir'e sorulan soruda ilk inen ayetler değil, bütünüyle inen ilk surenin hangisi olduğu sorulmuştur. O da bütün olarak ilk inen surenin Alak suresinden önce Müddessir suresi olduğunu açıklamıştır. Zira Alak suresinin baş tarafında yer alan ilk beş ayet, ilk inen ayetlerdir. Buhârî ve Müslim'de Câbir b. Abdillâh'tan nakledilen diğer bir hadis, bu görüşümüzü desteklemektedir. O, şöyle demektedir: Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) vahyin kesilmesi olayını sordum. Şöyle buyurdular: **“Ben yürürken semadan gelen bir ses işittim. Başımı kaldırıp baktığımda bir de ne göreyim! Hirâ'da yanıma gelen melek gelmiş, gökyüzü ve yeryüzü arasında yer alan bir kürsüde oturuyor. Hemen geri döndüm ve ‘Beni örtün’ dedim. Bunun üzerine Allah Teâlâ يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ “Ey örtünüp bürünen (Peygamber!)”⁴⁶ ayetini inzal buyurdu.**

Hadiste yer alan ‘Hira'da yanıma gelen melek’ ifadesi bu olayın Hira olayından sonra vuku bulduğunu bildirmektedir. Hira'da nazil olan ayetler Alak suresinin ilk ayetleridir. Suyûfî devamla başka cevaplar da vermiştir. Burada bu cevapların zikredilmesini gerekli görmüyoruz.

⁴⁵ Müddessir, 1.

⁴⁶ Müddessir, 1.

İtiraz 2: Mâide suresinde geçen **كَمَلْتُمْ لَكُمْ دِينَكُمْ** ayeti dinin tamamlandığını ve kemale erdiğini gösterir. Bundan sonra nasıl olur da ayeller iner?! Biz deriz ki: Bu ayet Kur'ân'ın hitamıdır.

Cevap: Allah Teâlâ farzları, hükümleri, helal ve haramı beyan etmekle dini kemale erdirmiştir. Ümmetin ihtiyacı duyacağı şeyleri Allah Teâlâ beyan etmiş, hükümleri tafsil etmiştir. Ümmet artık tertemiz bir yol üzeredir. Bu durum sonrasında bir takım uyarıların, Allah'ın azabından sakındırmaların, korkulu günde Ahkemu'l-Hakimin'in huzurunda gerçekleşecek olan, ne malın ne de evlatların fayda vermeyeceği, sadece selamette olan bir kalple Allah'ın huzurunda bulunanların kurtuluşa ereceği en büyük duruşmayı insanlara hatırlatmaların bulunduğu başka ayetlerin inmesine engel bir durum yoktur.

Bu görüşü âlimlerden bir grup dile getirmiştir. Süddî der ki: "Mâide suresindeki ayetten sonra helal ve haramla ilgili ayet inmemiştir."⁴⁷

SAVAŞ, İÇKİ VE YİYECEKLER HAKKINDA İLK İNEN AYETLER

1-Savaş hakkında birçok ayet inmiştir. Ancak savaş hakkında inen ayetlerin tamamı Medenî'dir. Çünkü Müslümanlar Mekke'de zayıftı. Bu yüzden onların düşmanlarla cihadı kılıçla değil dille olmuştur. Müslümanlara hicretten sonra düşmanlarla savaş izni verilmiştir. Müslümanlar güçlenip sayıları arttıktan ve Medine-i Münevvere'de bir devlet haline geldikten sonra savaş izni çıkmıştır. Savaş hakkında ilk inen ayet Hac suresindeki şu ayet-i celiledir:

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ * الَّذِينَ
أَخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ
بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ
كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ

⁴⁷ El-İtkân, sayfa 27.

"Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphesiz ki Allah'ın onlara yardım etmeye gücü yeter. Onlar, haksız yere, sırf, "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah, kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah, çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."⁴⁸

Bu ayet-i celilede savaş izninin meşru kılınmasındaki hikmetin ne olduğunun açıklandığını görüyorsun. Savaş, sadece zulmü bertaraf etmek ve düşmanları def etmek içindir. Dolayısıyla savaş, ayet-i celilede sarahaten ifade edildiği gibi sadece mazlumları müdafaa etmek ve haddi aşanları engellemek için meşru kılınmıştır.

2- İçki hakkında da birçok ayet inmiştir. Bu konuda ilk inen ayet, Bakara suresindeki şu ayettir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

"Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür." Yine sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "İhtiyaçtan arta kalanı." Allah, size ayetleri böyle açıklıyor ki düşünesiniz."⁴⁹

Rivayet edildiğine göre İbn Ömer (Radıyallahu anh) şöyle demiştir: "İçki hakkında üç ayet inmiştir. İlk inen ayet; *يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ* .. ayetidir.

⁴⁸ Hac, 39-40.

⁴⁹ Bakara, 219.

3-Yiyecekler hakkındaki ilk ayet Mekke'de inmiştir: En'âm suresindeki ayet, bu konuda nazil olan ilk ayettir:

قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِشْقًا أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki: “Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir.” Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”⁵⁰

Bu hükümler, kendileri hakkında Kur'an hükümleri nazil olan ilk teşriî hükümlerdir. Bu ayetlerin bilinmesi gerekir. Böylelikle kişi, insanların ihtiyaçlarını ve beşerin maslahatlarını gözeten hassas İslam kanunlarının sınırını idrak eder ve insanların cahiliye döneminde kendilerinde bulunan ahlaki hastalıklarla toplumsal durumların tedavisinde İslam'ın ortaya koyduğu hikmetli temel prensiplerden en önemlisini öğrenmiş olur. Nitekim başka bir bölümde bu konuyu da beyan edeceğiz inşallah.

İKİNCİ BÖLÜM

ESBAB-I NÜZÛL⁵¹

Esbab-ı nüzulü bilmenin ayet-i kerimenin manasını anlamada büyük etkisi vardır. Bu yüzden âlimler esbab-ı nüzulün bilinmesine büyük önem vermişlerdir. Buhârî'nin hocası Ali b. el-Medîni başta olmak üzere bir grup âlim bu konu hakkında müstakil kitaplar yazmışlardır.

Bu ilim hakkında müstakil kitap yazarlar şunlardır: Vâhidî, Şeyhülislam İbn Hacer ve bilgi yüklü bir kitap olan '*Lübâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*' isimli kitabı yazan Allâme Suyûtî.

Ayetlerin manalarının anlaşılması için Kur'ân ilimlerinden olan esbab-ı nüzulün önemini ve zorunluluğunu bildiğimiz için şöyle diyebiliriz: Ayetlerin iniş sebeplerinin rehberliği olmaksızın bazı ayetlerin anlaşılması ya da bu ayetlerdeki hükümlerin bilinmesi mümkün değildir. Mesela:

وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ

“Doğu da, batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır”⁵² ayetinden, namazda kible dışında başka bir yöne dönmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Ayetten böyle bir mananın anlaşılması hatalıdır. Çünkü namazda kibleye dönmek namazın sıhhat şartıdır. Sebeb-i nüzûl bilince ayetin manası doğru olarak anlaşılmış olur. Bu ayet-i kerime, yolculuk halinde olup da kibleyi kaybedip hangi yönde olduğunu bilmeyenler hakkında inmiştir. Bu durumda olan kimse araştırma yapar ve araştırması doğrultusunda namazını hangi yöne doğru kılar

⁵¹ Kur'ân'daki sure ve ayetlerin hangi olaylar, sorular ve şüpheler üzerine indiğini açıklayan ilim dalı (Mütercim)

⁵² Bakara, 115.

kılsın namazı geçerli olur, namazı bitirdikten sonra yanlış yöne doğru kıldığı ortaya çıksa bile iade etmesi gerekmez. O halde ayet genel değildir, sadece kibleyi bilmeyenleri ve hangi yönde olduğunu öğrenemeyenlere hastır.

Ayetin anlaşılması hususunda sebab-i nüzulü bilmenin önemine dair diğer bir örnek:

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا
وَأَمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ.

“İman edip salih ameller işleyenlere; Allah’a karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve salih amel işledikleri, sonra Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allah’a karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde, daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah, iyilik edenleri sever.”⁵³

Bu ayet içki hakkında inmiştir. Bu ayet-i celileden bazı cahillerin zannettiği gibi içkinin mubah olduğu anlaşılabilir. Bu cahiller içkinin mubah olduğunu söyleyip bu ayeti delil (!) getirirler. Bu ayetin sebab-i nüzulünü bilseler bu iftirayı atmazlardı. Rivayet edilir ki içkinin haram kılındığını bildiren

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ
عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz”⁵⁴ ayeti nazil olduğunda Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) ashabından bazı kimseler 'Allah yolunda savaşır da şarap içtiği halde ölenlerin durumu ne olacak?' dediler. Dolayısıyla bu ayet, içki haram kılınmadan önce içenlerin durumunu beyan

⁵³ Mâide, 93.

⁵⁴ Mâide, 90.

etmektedir. Zira Allah Teâlâ onları affetmiş, hiçbirinin üzerinde tek günah kalmamıştır. Allah Teâlâ kulun İslam'dan önce ya da haram kılınmadan önce işlemiş olduğu günahları bağışlamıştır. İşte ayet bu manayı ifade etmektedir. Dolayısıyla içkinin haram kılındığını ifade eden kesin nassın hükmü bakidir.

ESBAB-I NÜZULÜ BİLMENİN YARARLARI

Bazı insanlar bu ilimde bir fayda mülâhaza etmeyebilir. tarih ve kıssalar alanına girdiği için ayetlerin anlaşılması noktasında büyük bir etkisinin olmadığını düşünebilirler. Çünkü onların düşüncesine göre Allah'ın kitabını tefsir etmek isteyenler için esbab-ı nüzulü bilmek zorunlu değildir!

Bu, hatalı bir düşünce ve kabul edilmeyen bir görüştür. Allah'ın kitabını bilen ve müfessirlerin sözlerinden haberdar olan birinden böylesi bir sözün sudur etmesi mümkün değildir. Şimdi biz konuyla ilgili olarak bazı âlimlerin görüşlerini nakledecek, ardından esbab-ı nüzulün faydalarını zikredeceğiz:

Vâhidî der ki: "Ayetin kıssasını ve hangi olay hakkında nazil olduğunu bilmeden ayetin tefsirinin bilinmesi mümkün değildir."

İbn Dakîk el-İd şöyle demiştir: "Sebeb-i nüzulün beyanı, Kur'ân'ın manalarının anlaşılması hususunda en kuvvetli yoldur."

İbn Teymiye diyor ki: "Sebeb-i nüzulü bilmek ayetin anlaşılmasına yardımcı olur. Çünkü sebebi bilmek, müsebbebi bilmeyi doğurur."

Böylece Kur'ân ilimlerinden olan bu ilmin ehemmiyeti ortaya çıkmış olmaktadır. Bu ilmin faydalarını kısaca dört maddede özetlememiz mümkündür:

1-Hükmün teşriine neden olan hikmetin iç yüzü bilinmiş olur.

2-Sebebin özel olmasına -itibar edenlere göre- hükmü sebebe has kılmak.

3-Zahiri sınırlama olan yerde sınırlama olduğu tevehhümünü bertaraf etmek.

4-Ayetin kendisi hakkında indiği kişinin isimlerinin bilinmesi, ayetin kapalı olan taraflarının belirlenmesi.

Sebeb-i nüzulün bilinmesinde burada zikretmediğimiz bir çok önemli fayda vardır.

ESBAB-I NÜZULÜN BİLİNMESİNİN FAYDALARINA DAİR ÖRNEKLER

1- لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا 1-
 “Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”⁵⁵
 ayetinin manası Mervân b. el-Hakem'e karmaşık ve anlaşılmaz gelince hizmetçisine İbn Abbâs'a gitmesini ve ona şöyle söylemesini emretti: “Yaptığına sevinen ve yapmadığı işle övülmekten hoşlanan herkese azap edilecekse hepimize azap edilecek demek ki!”

İbn Abbâs (Radiyallahu anh), Mervân'ın kafasına takılan soruyu çözdü, ayetteki kapalılığı giderecek açıklamalarda bulundu. Ona şöyle dedi: “O ayet, Ehl-i Kitap'tan olan Yahudiler hakkında inmiştir. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) onlara bir şey sordu, onlar da bunu gizleyip gerçeğe aykırı cevap verdiler. Kendilerine sorulan şeyi haber verdiklerini zannedip bununla övünmek istediler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.”⁵⁶

2- إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ
 عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ
 “Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir.”⁵⁷ ayeti-

⁵⁵ Âl-i İnrân, 188.

⁵⁶ Buhârî, Müslim.

⁵⁷ Bakara, 185.

nin manası, Urve b. ez-Zübeyr'e (Radiyallahu anh) kapalı geldi. Çünkü ayet, Safa-Merve arasında sa'y yapmanın vacip olmadığını gösteriyordu. Urve, ayeti böyle anladığı için müminlerin annesi ve teyzesi olan Hz. Âişe (Radiyallahu anhâ) annemize: "Ey Teyze! Allah Teâlâ "...Safa Merve'yi tavaf etmesinde bir günah yoktur" buyuruyor. Bu yüzden ben bir kimşenin Safa-Merve arasındaki sa'yı terk etmesinde bir sakınca görmüyorum!" dediğinde Hz. Âişe (Radiyallahu anhâ) ona ayeti şöyle açıklamıştı: "Ey kız kardeşimin oğlu! Ne kötü konuştun! Durum dediğin gibi olsaydı Allah Teâlâ **Safa Merve'yi tavaf etme-me-sinde bir günah yoktur**" buyururdu." Daha sonra Hz. Âişe (Radiyallahu anhâ) insanların cahiliye devrinde Safa ve Merve arasında sa'y ettiklerini, sa'ylerinde Safa'da bulunan 'İsâf' ve Merve üzerinde bulunan 'Nâile' ismindeki iki putu kastettiklerini söyledi. İnsanlar İslam'a girince de sahabenin Safa ve Merve arasında sa'y etmelerinin cahiliye ibadetine benzemesinden korktuklarını ve bunun üzerine bu ayetin nazil olduğunu haber verdi. Böylelikle bu ayet kendilerinden günahı ve zorluğu kaldırmış, kendilerine putlar için değil Allah Teâlâ için sa'y etmelerini vacip kılmıştır.

Hz. Âişe (Radiyallahu anhâ) böylelikle Urve'nin ayeti yanlış anlamasını engellemiştir. Bu yanlış anlamayı bertaraf eden sebebi-i nüzulün bilinmesi olmuştur.

3- Şu ayet-i celilede geçen şart edatı imamlardan bazısına kapalı gelmiştir:

وَاللَّائِي يَمْسَسْنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ

"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır."⁵⁸ Zahirîye âlimleri, 'Yaşlı olduğu için hayız kanı kesilen kadınlar, hayız konusunda tereddüt etmediğinde iddet beklemelerine gerek yoktur' dediler. Onların ayeti bu şekilde anlamalarının hatalı olduğu, sebebi-i nüzulle anlaşılmalıdır. Zira ayet-i celile, hayızdan kesilen kadınların iddet konusundaki hükmünü bilmeyip onlar hakkında iddet olup olmadığı

⁵⁸ Talâk, 4.

konusunda tereddüde kapılanlara hitap etmektedir. O halde **'...tereddüt ederseniz...'** kavli-i şerifinin manası 'Bu kadınların hükmü size kapalı geldiyse ve nasıl iddet sayacağınızı bilmiyorsanız bilesiniz ki bu kadınların iddet hususundaki hükmü budur' demektir. Sahabe 'Bazı kadınların hükmü Kur'ân'da zikredilmedi' deyince bu ayet nazil olmuştu. Bu kadınlar henüz adet görmeyen küçük kızlar ve adetten kesilmiş olan kadınlardır. Ayet-i kerime, bu iki grup kadından her birinin hükmünü beyan etmek üzere nazil olmuştur. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

4-Esbab-ı nüzulü bilmenin faydalarına dair örneklerden biri de

قُلْ لَا أَجِدُ فِيهَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً
أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ

"De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum."⁵⁹ ayetidir. Ayetin sebab-i nüzulü, haram kılınan şeylerin ayette zikredilenlerle sınırlı olmadığını bildirmektedir. İmam-ı Şafii'den şu manada bir söz rivayet edilmiştir:

Kâfirler Allah'ın helal kıldığını haram kılıp haram kıldığını helal kılınca ve bu konuda iyiden iyiye zıtlaşıp inatlaşınca, onların bu maksatlarını reddetmek üzere bu ayet nazil olmuştur. Allah Teâlâ sanki şöyle buyurmuştur: Sadece sizin haram kıldıklarınız helal, helal kıldıklarınız da haramdır, bunun ötesinde hiçbir şey helal kılınmış değildir. Maksat helalliği ispat etmek değil bilakis haramlığı ispat etmektir.

İmamü'l-Harameyn şöyle demiştir: "Bu yorum son derece güzel bir yorumdur. Bu yorumu ilk defa İmam Şafî yapmış olmasaydı İmam Malik'in 'haram kılınan yiyeceklerin ayette zikredilenlerle sınırlı olduğu' görüşüne karşı çıkamazdık."

⁵⁹ En'âm, 145.

Ayet-i Celile'nin Açıklanması: Bu görüşü açıklamak üzere derim ki: Ayet-i kerimenin zahiri, haram kılınan şeylerin ayette zikredilenlerle sınırlı olduğuna delalet etmektedir. Ancak durum böyle değildir. Çünkü ayette zikredilmeyen başka haramlar da vardır. Ayet, hasır –sınırlandırma- suretinde gelmiş olsa da haramların ayette zikredilenlerle sınırlandırıldığını ifade etmez. Çünkü ayet-i celile, Allah'ın haram kıldığı şeyleri müşriklerin helal kılmalarını ve Allah'ın helal kıldığı şeyleri müşriklerin haram kılmalarını reddetmektedir.

5-Sebeb-i nüzulün bilinmesinin faydalarından biri de ayetin kimler hakkında indiğinin bilinmesidir. Böylelikle karışıklık ve kapalılık ortadan kalkmış olur. Mervân, **“Anne ve babasına, وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أَفِ لَكُمْمَا** **'Öf size!' diyen kimse...”**⁶⁰ ayetinin Abdurrahman b. Ebî Bekr hakkında indiğini zannetmiştir. Hz. Âişe (Radıyallahu anhâ) onun bu batıl görüşünü reddetmiş ve ayetin sebeb-i nüzulünü açıklamıştır. Buhârî'nin açıkladığı üzere ayetin kıssası şöyledir:

“Mervân, Medîne'de vali idi. Muaviye oğlu Yezîd'i yerine halife bırakmak isteyince mektup yazarak durumu Mervân'a bildirdi. Mervân, insanları toplayıp onlara bir konuşma yaptı. Konuşmasında Yezîd'i anlatmış ve insanları ona biat etmeye çağırmıştı. Konuşmasında şöyle demişti: Allah, Müminlerin emirine Yezîd hakkında güzel bir görüş göstermiştir. Yezîd'i halife tayin ettiyse Ebû Bekir de Ömer'i halife tayin etmişti.” Bunun üzerine Abdurrahman: “Bu, Roma krallığından –yani istibdat yönetiminden- başka bir şey değildir” dedi. Mervân: “Hayır! Ebû Bekir ve Ömer'in sünneti!” dedi. Abdurrahman yine: “Krallıktır! Vallahi Ebû Bekir halifeliği oğullarından ya da ailesinden birine bırakmamıştı; Muâviye, oğluna saygınlık kazandırmak istiyor!” diyerek karşılık verdi. Mervân: “Yakalayın şunu!” diyerek Abdurrahman'ın yakalanmasını emretti. Abdurrahman, Hz. Âişe'nin evine girince onu yakalayamadılar. Bunun üzerine Mervân şöyle dedi:

وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أَفِ لَكُمْمَا أَنْ أَخْرَجَ وَقَدْ خَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ

قَبْلِي

⁶⁰ Ahkâf, 17.

"Anne ve babasına, "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye..." ayeti Abdurrahman hakkında inmişti."

Bunu duyan Hz. Âişe (Radiyallahu anhâ) perde arkasından şöyle dedi: "Allah Teâlâ benim namuslu oluşumu beyan etmesi dışında hiçbirimiz hakkında Kur'an'dan ayet indirmemiştir. İsteseydim bu ayetin kim hakkında indiğini de söyledim."⁶¹

SEBEB-İ NÜZUL NE DEMEKTİR?

Bazen bir olay meydana gelir, bu olay hakkında bir ayet ya da birkaç ayet nazil olurdu. İşte bu olaya sebab-i nüzul, yani ayetin iniş sebebi denmektedir.

Bazen şer'i bir hükmün öğrenilmesi ya da dini bir konunun açıklanmasını istemek amacıyla Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) bir soru sorulur, bunun üzerine bazı ayetler nazil olurdu. Bu sorulan soru da aynı şekilde sebab-i nüzuldür.

Olaya misal olarak Buhâri'nin, Habbâb b. el-Eret'ten (Radiyallahu anh) rivayet ettiği hadisi zikredebiliriz. Habbâb şöyle anlatmıştır: Ben demircilik yapıyordum. Âs b. Vâil'den alacağım vardı. Borcumu almak üzere Âs'ın yanına gittim. Bana: "Muhammed'i inkâr etmedikçe, Lat ve Uzza'ya tapmadıkça alacağınızı sana vermem" dedi. Ben de ona cevaben: "Allah seni öldürüp diriltmedikçe inkâr etmem" deyince şöyle dedi: "Ben ölüp diriltilmeye kadar beni bekle, o zamana kadar bana çokça mal ve evlat verilir, ben de borcumu öderim." Bu olay üzerine şu ayet nazil oldu:

أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا (٧٧) أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ
 أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا (٧٨) كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا
 (٧٩) وَنَرِيَّهُ مَا يَقُولُ وَبِأَيِّنَّا فُرْدًا (٨٠)

⁶¹ Buhâri. Bir görüşe göre söz konusu ayet Abdurrahman b. Ebi Bekr hakkında inmiştir. Bu rivayet Süddî ve Mücâhid'den rivayet edilmiştir. Bu rivayete göre ayet-i celile Müslüman olmadan önce Abdurrahman hakkında inmiştir. Sahih olan görüşe göre ayet anne babasına eziyet eden bütün kafirleri kapsamaktadır. Nitekim Hasan el-Basrî ve Katâde de bu görüştedir. (Lübâbu'n-Nukûl; 17/398) (Mütercim)

"Âyetlerinizi inkâr edip "Bana elbette mal ve evlat verilecek!" diyen kimseyi gördün mü? Gaybı mı görüp bilmiş, yoksa Rahmân'dan bir söz mü almış? Hayır! (İş onun dediği gibi değil). Biz, onun söylediklerini yazacağız ve azabını arttırdıkça arttıracacağız! Onun (ahirette sahip olacağını) söylediği şeylere biz varis olacağız ve o bize tek başına gelecek."⁶²

Sorunun sebab-i nüzul olmasına örnek, Muâz b. Cebel'den (Radiyallahu anhu) rivayet edilen şu hadisler: Muâz: "Ya Resûlallah! Yahudiler etrafımızı kuşatıp bize devamlı hilal hakkında soru soruyorlar. Hilal önce inceliyor, sonra büyüyüp düzleşerek yuvarlak oluyor, ardından eksilerek ilk haline dönüyor, bunun sebebi nedir?" diye sorunca Allah Teâlâ şu ayeti inzal buyurdu:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

"Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir."⁶³

SEBEB-İ NÜZUL NASIL BİLİNİR?

Geride anlattıklarımızdan anlaşılacağı gibi ayetlerin iniş sebeplerinin ictihadla bilinmesi mümkün değildir. Ya sahih rivayetle, ya Kur'an'ın nüzulüne şahit olanlardan ve ayetlerin iniş sebeplerine vakıf olanlardan işitilmekle ya da bunu güvenilir âlimlerden ilim elde eden sahabe ve tabiinden araştırmakla haber verenlerin bildirmesiyle esbab-ı nüzulün bilinmesi mümkündür.

İbn Sîrîn şöyle demektedir: "Ubeyde'ye Kur'an'daki bir ayeti sordum. Bana şöyle dedi: Allah'tan kork ve doğruyu söyle! Kur'an'daki ayetlerin iniş sebeplerini bilenler hep göçüp gittiler."⁶⁴

Sebeb-i nüzulün bilinmesinde sahih nakle itimat edilir. Ravi 'sebeb' lafzını açıkça söylüyorsa kesin bir delil sayılır. Mesela ravi 'Falan ayetin sebab-i nüzulü şöyledir...' der.

⁶² Meryem, 77-80.

⁶³ Bakara, 189.

Aynı şekilde ravi nüzul manasını ifade eden kelimeden önce fa-i ta'kidîyyeyi getirdiyse yine sebab-i nüzul konusunda kesin delil sayılır. Ravinin 'Şöyle oldu' ya da 'Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) şu konu soruldu' gibi bir ifadeden sonra 'Bunun üzerine şu ayet nüzil oldu' فتزلث demesi gibi.

Bazen ayetin inişini ifade eden kalıp iniş konusunda kesinlik ifade etmez. Bir ravi 'Şu ayet şu konu hakkında inmiştir' dediğinde bazen bu ifadeden sebab-i nüzul kastedilir, bazen de ayetin ifade ettiği hükümler kastedilir. İkinci durum, 'Şu ayet şu anlama gelir, şu anlamı ifade eder' denmesi gibi olur.

Zerkeşi, el-Burhân isimli kitabında der ki: "Sahabe ve tabiinin âdetinden anlaşıldığına göre onlardan biri 'Şu ayet şu şey hakkında indi' dediğinde bununla söz konusu ayetin o şeyi kapsadığını kasteder, o şeyin sebab-i nüzul olduğunu kastetmez."

İbn Teymiye der ki: "Sahabe ve tabiin 'Şu ayet şu şey hakkında inmiştir' dediğinde bu sözle bazen sebab-i nüzul kastedilir, bazen de o şeyin ayetin nüzulüne sebep olmasa da ayetin kapsamında olduğu kastedilir."

BİR AYETİN SEBEB-İ NÜZÜLÜ BİRDEN FAZLA OLABİLİR Mİ?

Müfessirler çoğunlukla bir ayet için birden fazla sebab-i nüzul zikrederler. Bu durumda en güvenilir yol şöyledir: Müfessirlerin söylediklerine baktığımızda özetle şunları söyleyebiliriz:

1-İki rivayetten biri 'Ayet şunun hakkında inmiştir' derken diğer rivayet birinci rivayette ifade edilenden farklı bir şey söyler. Bu durumda ikincisi hükmün istinbatı ve ayetin manasını tefsir olarak kabul edilir. O halde iki rivayet arasında geride geçtiği gibi zıtlık söz konusu değildir. Çünkü ikinci rivayet sebab-i nüzul değildir.

2-İki rivayetten biri 'Ayet şunun hakkında inmiştir' derken diğeri sarihaten sebab-i nüzulü zikreder. Burada en güvenilir olan sebab-i nüzulü sarihaten belirten rivayettir. Örnek: Buhari, İbn Ömer'in (Radiyallahu anh)

şöyle dediğini rivayet eder: **نَسَأُكُمْ حَوْتَ لَكُمْ** "Hanımlarınız sizin tarlanızdır"⁶⁴ ayeti, kadınlarla arka yollarından ilişkiye girmek hakkında nazil olmuştur.

Müslim, *Sahih* kitabında Câbir'in (Radıyallahu anh) şöyle anlattığını rivayet eder: "Yahudiler Hanımıyla arkadan ön yola ilişkiye girenin çocuğu şaşır olur" demeleri üzerine "Hanımlarınız sizin tarlanızdır"⁶⁵ ayeti nazil olmuştur." İki rivayet içerisinde güvenilir olan Müslim'in rivayeti olan Câbir hadisidir. Zira sebep-i nüzulün ne olduğunu açıkça belirtmektedir. Aynı zamanda Câbir'in sözü nakildir. İbn Ömer'in sözü ise nass değildir. Dolayısıyla İbn Ömer'in sözü, hüküm çıkanını ve ayetin tefsiri olarak kabul edilir.

3-Rivayetlerden her biri sebep-i nüzulle ilgili sarahaten diğerinden farklı bir görüş zikreder. Bu durumda zayıf rivayete değil sahih olana itimat edilir.

Örnek:

Buhâri ve Müslim'in Cündüb'ten rivayet ettiği hadis: Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) rahatsızlanmıştı. Bir iki gece (teheccüde) kalmamıştı. Bir kadın (Ebû Leheb'in karısı) yanına gelip ona şöyle dedi: "Ya Muhammed! Gördüğüm kadarıyla şeytanın seni terk etmiş!" Bunun üzerine şu ayetler nazil oldu:

وَالضُّحَىٰ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ

"Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı."⁶⁶

Taberâni şöyle rivayet etmiştir: Bir köpek eniği Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) evine girmişti. Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) yatağı altına girip oracıkta öldü. Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) dört gün boyunca vahiy gelmedi. Bunun üzerine Allah'ın Elçisi (Sallallahu aleyhi ve sellem): "Ey Havle! Allah'ın peygamberinin evinde ne oldu ki Cibril yanıma gelmiyor?" diye sordu. Havle dedi ki: Ben,

⁶⁴ Bakara, 223.

⁶⁵ Bakara, 223.

⁶⁶ Duhâ, 1-3.

'Odayı süpürüp temizlesem' diye içimden geçirdim. Supürgeyle yatağın altına eğildiğimde eniği orada gördüm ve oradan çıkardım. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) geldiğinde sakalının titrediğini gördüm. Ona vahiy geldiğinde kendisini bir titreme alırdı. Bunun üzerine Allah Teâlâ *وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ* ayetlerini inzal buyurdu.

İki rivayet göz önünde bulundurulduğunda birinci rivayetin daha güvenilir olduğu görülmektedir. Zira ilk rivayet *Sahihayn*'da geçmektedir.

İbn Hacer, Buhâri şerhinde şöyle demektedir: Enik sebebiyle Cibril'in gelmemesi kıssası meşhur bir kıssadır. Ancak bu olayın ayetin iniş sebebi olması gariptir. Senesinde tanınmayan raviler vardır. Güvenilir olan *Sahih*'te geçen rivayettir.⁶⁷

4-İki rivayet sıhhat bakımından eşit durumda ise tercih sebeplerinden biriyle biri diğerine tercih edilir. Ravinin kıssada hazır bulunması ya da benzeri bir sebep gibi.

Örnek:

Buhârî'nin İbn Mes'ûd'dan (Radyallahu anh) rivayet ettiği hadis: Medine'de Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) ile beraber yürüyordum. Hurma ağacından bir değneğe yaslanıyordu. Yahudilerden bir grubun yanından geçince içlerinden biri: "Ona bir şey sorsanız?" dediler.

Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek: "Bize ruhtan haber ver" diye sordular. Allah Resûlü (Sallallahu aleyhi ve sellem) bir an durdu, sonra başını kaldırdı. Ben kendisine vahiy indiğini anladım. Vahyin inişi sona erince şua ayeti okudu:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

"Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir."⁶⁸

Tirmizî'nin İbn Abbâs'tan (Radyallahu anhuma) rivayet ettiği ve sahih kabul ettiği hadis şöyledir: Kureyş halkı, Yahudilere "Bize öyle bir bilgi verin

⁶⁷ İtkân, sayfa 33.

⁶⁸ İsrâ, 85.

ki şu âlamın (Hz. Peygamber'i test ediyolar) sorulmu' dediler. Yahudiler 'Ona ruhtan sorun' dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ ... وَيَسْأَلُونَكَ... ayetini nazil buyurdu.

Bu rivayete göre ayet Mekke'de nazil olmuştur. Birinci rivayete göre ise Medine'de nazil olmuştur. Birinci rivayet tercih şayanıdır. Çünkü İbn Mes'ûd (Radıyallahu anh) bizzat kıssanın içinde yer almaktadır. Ayrıca Buhârî'nin rivayeti diğerlerinden rivayetine tercih edilir.

5-İki rivayetten her birinin bizzatın sahihi olup aralarındaki müddet birbirine yakın olursa iki olay beraberinde ayet ya da ayetlerin inşisine sebep olabilir. Bu durumda iki rivayetin arasını bulmaya çalışırız.

Örnek:

Buhârî'nin, İbn Abbâs'tan (Radıyallahu anhuma) rivayet ettiği hadis: Hilâl b. Ümeyye, Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda, hanımının Şerik b. Semba ile zina ettiğini iddia etti. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem): "Ya delil (getirirsin) ya da sırtına had (tatbik edilir)" buyurdu. Hilâl: "Ya Resulallah, bizden biri hanımı bir adamla gördüğünde delil aramaya mı gidecek?" deyince Allah Resûlü (Sallallahu aleyhi ve sellem) yine "Ya delil (getirirsin) ya da sırtına had (tatbik edilir)" buyurdu. Bunun üzerine Hilâl şöyle dedi: "Seni hak olarak gönderene and olsun ki ben doğru söylüyorum. Allah Teâlâ sırtımı haddten kurtaracak bir ayet mutlaka indirecektir." Bunun üzerine Allah Teâlâ

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ...

"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince..."⁶⁹ ayetini ve devamındaki üç ayeti indirdi.

Buhârî ve Müslim'in Sehl b. Sa'd'dan (Radıyallahu anh) rivayet ettiği hadis şöyledir: Uveymir b. Nasr, Âsım b. Adiy'e giderek şöyle dedi: "Hanımını bir adamla bulan kişi ne yapar? Adamı öldürürse öldürülür mü yoksa ne yapması gerekir? Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) gidip bunu sorar mısın?" Bunun üzerine Âsım, Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve

⁶⁹ Nûr, 6-9.

sellem) giderek bu konuyu sordu. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) soruyu soranı ayıpladı. Âsım, Uveymir'in yanına gidince Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) kendisini ayıpladığını ona bildirdi. Uveymir 'Vallahi Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) gıdıp bunu ona ben soracağım' dedi. Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) huzuruna varınca Allah Resûlü: "Senin ve eşin hakkında bana Kur'an ayeti indi" buyurarak şu ayeti okudu: وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا

... أَنفُسُهُمْ "Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahit-

leri olmayanlara gelince..."²⁰

Bu iki rivayetin arasını bulmak için şöyle diyebiliriz: Bu olay ilk defa Hilal'in başına gelmiş ve Uveymir'in Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) gitme vaktine denk gelmiştir. Ayet her ikisi hakkında inmiştir.

İbn Hacer der ki: "Ayetin birden fazla iniş sebebinin olmasına hiçbir engel yoktur."

6-Sahih rivayetlerin aralarını bulmak mümkün olmadığında ayetin inişinin birden fazla olduğu ve tekerrür ettiği kabul edilir. Çünkü iki olay arasında geçen müddet uzundur.

Örnek: Sahihayn'da rivayet edildiğine göre Müseyyeb şöyle anlatmıştır: Ebû Talib'in vefatı yaklaşınca Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) yanına girdi. Ebû Talib'in yanında Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebi Übey vardı. Allah Resûlü: "Ey amca! 'La ilahe illallah' de, bu kelimeyle Allah katında senin lehine delil getireyim" deyince Ebû Cehil ve İbn Ebi Übey: "Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?" dediler. O, vefat edinceye kadar bu sözü söyleyip durdular. En sonunda Ebû Talip vefatından önce kendisinin Abdülmuttalib'in dini üzerine olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) '**Bana yasaklanmadığı sürece senin için mutlaka istilâfar edeceğim**' buyurunca şu ayet nazil oldu:

sellem) giderek bu konuyu sordu. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) soruyu soranı ayıpladı. Âsım, Uveymir'in yanına gidince Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) kendisini ayıpladığını ona bildirdi. Uveymir 'Vallahi Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) gidip bunu ona ben soracağım' dedi. Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) huzuruna varınca Allah Resûlü: "Senin ve eşin hakkında bana Kur'an ayeti indi" buyurarak şu ayeti okudu: وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ...

...Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince..."⁷⁰

Bu iki rivayetin arasını bulmak için şöyle diyebiliriz: Bu olay ilk defa Hilal'in başına gelmiş ve Uveymir'in Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) gitme vaktine denk gelmiştir. Ayet her ikisi hakkında inmiştir.

İbn Hacer der ki: "Ayetin birden fazla iniş sebebinin olmasına hiçbir engel yoktur."

6-Sahih rivayetlerin aralarını bulmak mümkün olmadığında ayetin inişinin birden fazla olduğu ve tekerrür ettiği kabul edilir. Çünkü iki olay arasında geçen müddet uzundur.

Örnek: Sahihayn'da rivayet edildiğine göre Müseyyeb şöyle anlatmıştır: Ebû Talib'in vefatı yaklaşınca Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) yanına girdi. Ebû Talib'in yanında Ebû Cehil ve Abdullah b. Ebi Übey vardı. Allah Resûlü: "Ey amca! 'La ilahe illallah' de, bu kelimeyle Allah katında senin lehine delil getireyim" deyince Ebû Cehil ve İbn Ebi Übey: "Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin?" dediler. O, vefat edinceye kadar bu sözü söyleyip durdular. En sonunda Ebû Talip vefatından önce kendisinin Abdülmuttalib'in dini üzerine olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) '**Bana yasaklanmadığı sürece senin için mutlaka istiğfar edeceğim**' buyurunca şu ayet nazil oldu:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ
مِنْ نَفْسٍ مَا نَبَّئْنَا لَهُم أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

"Cebennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de mü'minlere."²¹

Tirmizî'nin rivayetine göre Hz. Ali (Radıyallahu anh) şöyle anlatmıştır: Anne babası müşrik olduğu halde bir adamın onlar için istiğfar ettiğini duydum. Ben, ona: "Anne-baban müşrik oldukları halde onlar için istiğfar mı ediyorsun?" deyince bana şöyle dedi: "Hz. İbrahim, babası müşrik olduğu halde onun için istiğfar etmedi mi?" Ben bu konuyu Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) anlatınca ... مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ... ayeti nazil oldu.

Diğer bir rivayete göre Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün kabristana gitti. Bir kabrin yanına oturdu. Uzunca münacatta bulunduktan sonra ağlayarak şöyle buyurdu: "Yanma oturduğum kabir anemim kabrıydı. Rabbinden dua için izin istedim ama bana izin vermedi ve ... مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ... ayetini inzal buyurdu."

Suyutî der ki: "Bu ayetin birkaç defa indiği kabul edilmekle bu hadislerin arası bulunmuş olur."

LAFZIN GENEL OLMASINA MI İTİBAR EDİLİR YOKSA SEBEBİN ÖZEL OLMASINA MI?

Usûl âlimleri ince bir meselede görüş ayrılığına düşmüşlerdir: Lafzın genel olmasına mı itibar edilir yoksa sebebin özel olmasına mı? Yani bir olay olduğunda ve o olay hakkında bir ayet nazil olduğunda o ayetin hükmü o olaya ya da ayetin kendisi hakkında indiği şahıs ile mi sınırlandırılır, yoksa hüküm her şahıs ve her olay hakkında geçerli midir?

Âlimlerin cumhuru, sebebin özel olmasına bakılmaksızın lafzın genel olmasına itibar edilmesini gerektiğini benimsemişlerdir. Doğru olan görüş

²¹ Tevbe, 113.

budur. Sebebin özel olmasına itibar edilmesi gerektiği görüşüne gelince; Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an* isimli kitabında şöyle demektedir: "Lafzın genel olmasına itibar edilmesi gerektiğinin delillerinden biri de sahabe ve diğerlerinin özel sebepler üzerine nazil olan ayetleri genel olaylarda delil olarak zikretmeleridir. Seleme b. Sahr hakkında inen zihar ayeti, Hilâl b. Ümeyye hakkında inen lian ayeti, Hz. Âişe'ye iftira edenler hakkında inen iftira haddini bildiren ayet bunun örnekleri olarak zikredilebilir. Daha sonra ayette ifade edilen hüküm, lafz genel olduğu için diğerleri hakkında da geçerli kılınmıştır.

İbn Abbâs'tan (Radiyallahu anhumâ) lafzın genel olmasına itibar edilmesi gerektiğine delalet eden ifadeler gelmiştir. Hırsızlık ayeti, hırsızlık yapan kadın hakkında indiği halde hırsızlık olayında bu ayetle hükmetmiştir.

Necde el-Hanefi anlatıyor: İbn Abbâs'a (Radiyallahu anhumâ) **"Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerini kesin..."**⁷² ayetinin özel mi yoksa genel mi olduğunu sordum. "Bilakis, geneldir" cevabını verdi.

İbn Teymiyye der ki: "Esbab-ı nüzul ile alakalı olarak âlimlerden 'Şu ayet, şu kimse ya da şu olay hakkında inmiştir' türünden sözler çokça sadır olur. Özellikle ayetin sebab-i nüzulünde söz konusu olan bir şahıs ise. Âlimlerin 'Zihar ayeti Sâbit b. Kays'ın hanımı hakkında inmiştir' 'Kelale ayeti Câbir b. Abdillâh hakkında inmiştir' **"Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet"**⁷³ ayeti Beni Kurayza ve Beni Nadir hakkında inmiştir' sözlerinde olduğu gibi.

Bu ifadeleri kullanan âlimler, ayetin hükmünün sadece bu şahıslara has olduğunu kastetmezler. Zira aklı başında hiçbir Müslüman böyle bir şey söylemez.

Zemahşeri, Hümeze suresinin tefsirinde şöyle demiştir: "Sebebin özel olup tehdidin genel olması caizdir. Böylelikle bu çirkin işe girişen herkesi kapsamış ve tariz yollu kendilerine uyarıda bulunulmuş olur. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir."⁷⁴

⁷² Mâide, 38.

⁷³ Mâide, 49.

⁷⁴ El-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an, özete alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'IN PARÇA PARÇA İNDİRİLMESİNİN HİKMETİ

Allah Teâlâ, tüm semavi kitapların sonuncusu olan ve mu'ciz kitabını ümmet-i Muhammed'e indirerek onları şereflendirmiştir. Hayatlarını düzenleyen bir kanun, problemlerini çözen bir çare, hastalıklarına şifa olan bir ilaç, semavi mesajların en kutsalının kendileri için tercih edildiği bu ümmetin seçkinliğine ve iftiharına bir alamet olsun diye bu kitabı göndermiştir. Allah Teâlâ en şerefli kitabı indirmekle bu ümmete ikramda bulunmuş, yaratılanların en şerefli olan Muhammed b. Abdillâh'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) müntesip olmakla özel kılmıştır.

Kur'an'ın inmesiyle semavi mesajlar kemale ererek son bulmuştur. Nûrun şuaları bütün âlemi kaplamış, ışığı bütün kâinata yayılmış. Allah'ın hidayeti bütün mahlukata ulaşmıştır. Kur'an'ın bu nüzulü Hz. Peygamber'in kalbine Allah'ın vahyini indiren gökyüzünün emini Cibril (Aleyhisselam) vasıtasıyla olmuştur. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

نَزَّلَ بِهِ الرُّوحَ الْأَمِينُ (۱۹۳) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (۱۹۴)
بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (۱۹۵)

"Uyarıcılardan olasın diye onu (Kur'an'ı) güvenilir Rub (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir."⁷⁵

KUR'ÂN-I KERİM NASIL İNMIŞTİR?

Kur'an-ı Kerim'in iki şekilde inişi vardır:

1-Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına kadir gecesinde bir defada indirilmesi.

⁷⁵ Sûrâ, 193-195.

2. Dünya semasının yeryüzüne yirmi üç sene zarfında parça parça indirilmesi.

1-Birinci İnş: Dünyanın geceleri içerisinde en mübarek olan bir gecede, 'Kadir gecesinde' gerçekleşmiştir. Kur'an bu gecede batınıyla dünya semasındaki 'Beytül-lzze'ye indirilmiştir. Birçok ayet bu manaya delalet etmektedir:

a) **حم (1) وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ (2) إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ (3)**

"Hâ, Mim. Apaçık bildiren kitaba yemin olsun ki, biz onu mübarek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız."⁷⁶

b) **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ (77)** "Şüphesiz biz onu (Kur'an'ı) kadir gecesinde indirdik."⁷⁷

c) **شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ (O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır.**⁷⁸

Bu üç ayet, mübarek olarak nitelenen Kur'an'ın 'Kadir gecesi' denilen bir gecede indirildiğine delalet etmektedir. Bu gece, Ramazan ayında bulunan gecelerden biridir. Bu inşin, semada bulunan Beytül-lzze'ye doğru olan ilk nüzul olması belirlenmiş olur. Zira Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) kalbine indirilen ikinci inş kastedilseydi bir gecede ve Ramazan ayında olması doğru olmazdı. Çünkü Kur'an uzun bir müddet olan 23 senelik bir süre zarfında inmiştir. Ramazan dışındaki diğer ayların tamamında Kur'an'ın nüzulü gerçekleşmiştir. O halde ilk nüzul ile kastedilen inşin Kadir gecesinde gerçekleşen inş olduğu kesinleşmiş olur. Sahih haberler de bunu desteklemektedir:

⁷⁶ Duhân, 1-3.

⁷⁷ Kadir, 1.

⁷⁸ Bakara, 185.

a) İbn Abbâs (Radiyallahu anhumâ) der ki: "Kur'ân zikirden (Levh-i Mahfuz'dan) ayrılmış ve dünya semasında bulunan Beytü'l-İzze'ye konmuştur. Daha sonra Cibril (Aleyhisselam) bu Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirmeye başlamıştır..."⁷⁹

b) İbn Abbâs'ın (Radiyallahu anhumâ) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kur'ân bir defada toptan dünya semasına indirilmiştir. Orada parça parça bulunuyordu. Allah Teâlâ, Kur'ân'ı peş peşe peygamberine indirirdi."⁸⁰

c) Diğer bir rivayete göre İbn Abbâs (Radiyallahu anhumâ) şöyle demiştir: "Kur'ân Ramazan ayında Kadir gecesinde dünya semasına bir defada bütünüyle indirilmiştir. Daha sonra parça parça indirilmiştir."⁸¹ İbn Abbâs'ın (Radiyallahu anhumâ) rivayetinde geçen نُجُومًا ifadesi 'ayrı ayrı parçalar halinde' demektir.

Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân* isimli kitabında bu üç rivayeti nakletmiş ve rivayetlerin tamamının sahih olduğunu beyan etmiştir. Nitekim Suyûtî, İbn Abbâs'tan (Radiyallahu anhumâ) gelen şu rivayeti de kitabında zikretmiştir: Atıyye b. el-Esved kafasına takılan bir soruyu kendisine sordu. Dedi ki:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ

"...Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır..."⁸² âyeti ve *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ* "Şüphesiz biz onu (Kur'an'ı) kadir gecesinde indirdik."⁸³ âyeti kalbimde şüphe uyandırdı. Halbuki Kur'ân Şevval ayında, Zilkade ayında, zilhicce ayında, Muharrem ayında, Safer ayında ve Rebiulevvel ayında da indirildi." İbn Abbâs (Radiyallahu anhumâ) cevaben şöyle demiştir: "Kur'ân, Ramazan ayında Kadir gecesinde toptan bir defada indirilmiş, sonrasında muhtelif ay ve günlerde parça parça ve art arda indirilmiştir."

⁷⁹ Hakim rivayet etmiştir.

⁸⁰ Hakim, Beyhaki.

⁸¹ Taberani.

⁸² Bakara, 185.

⁸³ Kadir, 1.

İbn Abbâs'ın (Radiyallahu anhumâ) sözüyle geçen مواقع النجوم sözüyle Kur'an'ın parça parça indirildiğini رسلاً sözüyle art arda ve yavaş yavaş indirildiğini kastetmiştir. Suyûtî, Kurtubî'nin Kur'an'ın Lavul-i Mahfuz'dan dünya semasındaki Beytül-İzze'ye toptan indirildiği konusunda icmânın bulunduğunu naklettiğini söyler.

Kur'an'ın bu şekilde indirilmesinin hikmeti, Kur'an'ın büyüklüğünü ve Kur'an'ın kendisine indirildiği zatın büyüklüğünü ifade etmek olabilir. Sanki yedi kat semada ikamet eden meleklerle şöyle bildirilmiştir: Şu kitap, en şerefli ümmetin peygamberine, peygamberlerin sonuncusuna indirilmiş bir kitaptır ve biz bu kitabı onlara indirmek için kendilerine yaklaştırdık.

Suyûtî der ki: "İlahi hikmet Kur'an'ın, meydana gelen olaylara göre parça parça indirilmesini gerektirmeseydi önceden indirilen diğer kitaplar gibi yeryüzüne toptan bir defada indirilirdi. Ancak Allah Teâlâ Kur'an ile diğer kitapları birbirinden ayırmış, diğer kitaplarda bulunmayan bir özelliği Kur'an'a vermiştir: Kur'an'ın kendisine indirilen zatın şerefini hildirmek için önce toptan, sonra parça parça indirilmiştir."⁸¹

2-İkinci İnîş: İkinci inîş, dünya semasından Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) kalbine parça parça indirilmesi suretiyle 23 sene zarfında gerçekleşmiştir. Bu inîş, Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğe başlamasından vefatına kadar sürmüştür. Nüzulün bu şekilde parça parça olmasının delili şu ayetlerdir:

وَقَرَأْنَا فَرَقَنَاءَ لِتَقْرَأَ عَلَى النَّاسِ عَلَى مَكْتَبٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا

"Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik."⁸²

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِيُثَبِّتَ بِهِ

فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

⁸¹ el-İtkân, sayfa 42.

⁸² İsrâ, 106

"İnkâr edenler, "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk."⁶⁶

Rivayet edildiğine göre Yahudiler ve müşrikler Kur'an kendisine peyderpey indiği için Hz. Peygamber'i (Sallallahu aleyhi ve sellem) ayıplayıp toptan bir defada indirilmesini talep etmişlerdi. Yahudiler ona: "Ey Ebu'l-Kasım! Tevrat'ın Musa'ya indirildiği gibi bu Kur'an da toptan bir defa da indirilseydi ya!" demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara cevaben geride zikrettiğimiz iki ayeti inzal buyurdu. Allah Teâlâ'nın bu cevabı -allame Zerkani'nin de dediği gibi- iki manaya delalet eder:

a) Kur'an'ın Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) parça parça indirilmiş olduğu.

b) Önceki semavi kitaplann toptan indirilmiş olduğu. Nitekim bu görüş cumhur âlimler nezdinde meşhur olan görüştür ki bu hususta âlimlerin icmâının bulunduğundan söz edilmiştir.

Bu ayetlerin zikrettiğimiz iki hususa delalet etmesi şu şekildedir: Allah Teâlâ, Yahudilerin önceki semavi kitaplann toptan indirildiği iddialarını yalanlamamış, bilakis Kur'an'ın parça parça indirilmesinin hikmetini beyan ederek onlara cevap vermiştir. Semavi kitapların nüzülü de Kur'an gibi parça parça olsaydı sözleri yalanlanarak onlara cevap verilir, parça parça indirilmenin Allah Teâlâ'nın önceki peygamberlere indirdiği kitaplarda kanunu olduğu ilan edilirdi. Nitekim onlar

ما لهذا الرسول يأكل الطعام ويمشي في الأسواق لولا أنزل إليه ملك
فَيكون معه نذيرًا

"Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de, bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!"⁶⁷ sözleriyle Hz. Peygamber'i (Sallallahu aleyhi ve sellem) eleştirince Allah Teâlâ onlara şu ayetle cevap vermiştir:

⁶⁶ Furkân, 32.

⁶⁷ Furkân, 7.

وما أرسلنا قبلك من المرسلين إلا إنهم ليأكلون الطعام ويمشون في الأسواق

"Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de gıplıydılar, yemek yerler, çarşıda pazarda gezerlerdi."⁸¹

KUR'ÂN'IN PARÇA PARÇA İNDİRİLMESİNİN HİKMETİ

Kur'ân-ı Kerim'in parça parça indirilmesinin bir takım yüce hikmetleri ve âlimlerin bildiği, cahillerin gafil kaldığı birçok sırası vardır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

1-Müşriklerin eziyetlerine karşı Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) kalbinin güçlendirilmesi.

2-Vahyin inişini Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) kolay kılmak, kalbini yatıştırmak.

3-Semavi hükümlerin vazedilmesinde tedricilik⁸² esasını gözetmek.

4-Müslümanların Kur'ânı ezberlemelerini ve anlamalarını kolaylaştırmak.

5-Olaylarla uyum içerisinde olma ve olaylar meydana geldiğinde uyanıkta bulunma.

6-Kur'ân'ın kaynağının, hikmet sahibi ve övgüye layık olan Allah Teâlâ tarafından indirildiğini göstermek.

Özetle sıraladığımız bu hikmetleri kısaca açıklayalım. Allah Teâlâ'dan medet umarak deriz ki:

⁸¹ Furkân, 20.

⁸² Aşamalı bir şekilde, alıştıra alıştıra hükümleri vazetmek. (Mütercim)

1-Birinci Hikmet: Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kalbinin Güçlendirilmesi:

Müşriklerin, önceki semavî kitaplar gibi Kur'an'ın toptan indirilmesini talep ettiklerinde ayet-i celile onlara cevaben bu hikmeti zikretmiştir. Allah Teâlâ onlara şu ayet-i celile ile cevap vermiştir:

كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

"Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk."⁹⁰

Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) kalbinin takviye edilmesi, Allah Teâlâ tarafından bir koruma, hasımlarının peygamberini yalanlamaları ve onunla beraber inananlara yaptıkları katı eziyetler karşısında peygamberini destekleme anlamına gelir. Resulullah'ı (Sallallahu aleyhi ve sellem) teselli etmek, önüne çıkan zorluklar ve sıkıntılara karşı davet yolunda ilerleme gayretini artırmak ve mübarek kalbini takviye etmek için ayet-i kerimeler indirilirdi. Allah Teâlâ onun acılarını ve sıkıntılarını hafifletmeyi üstlenmiştir. Başına gelen bir sıkıntı ve musibet kendisini zorladığında onu teselli etmek ve karşılaştığı zorluktan hafifletmek için ayetler inerdi.

Bu tesellinin yolu, bazen peygamberlerin kıssalarını anlatma olurdu. Böylelikle Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem), önceki peygamberlerin gösterdikleri sabır ve çaba konusunda onlara uyması istenirdi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأَوَدُّوا حَتَّىٰ آتَاهُم نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّئِ الْمُرْسَلِينَ

"Andolsun ki, senden önce de birçok peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti.

⁹⁰ Furkân, 32.

Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek bir güç de yoktur. Andolsun ki peygamberler ile ilgili haberlerin bir kısmı sana gelmiş bulunuyor.⁹¹

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أَوْلُوا الْغَزَمِ مِنَ الرَّسُلِ

"(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sabret."⁹² وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا

"Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin."⁹³

Allah Teâlâ, peygamberlerin kıssalarının anlatılmasındaki hikmeti şöyle açıklamıştır. O, söz söyleyenlerin en doğrusudur:

وَكَلَّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الرَّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

"Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir."⁹⁴

Bu tesellinin yolu bazen de Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) galibiyet ve destek vaadi olurdu. Buna örnek olarak şu ayetleri gösterebiliriz:

وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا

"Ta ki Allah, sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."⁹⁵

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ (171) إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ

(172) وَإِنَّ جُنَدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ (173)

"Andolsun ki peygamberlikle gönderilen kullarımız hakkında şu sözümüz geçmiştir: Onlar var ya, elbette onlar muzaffer ola-

⁹¹ En'âm, 34.

⁹² Ahkâf, 35.

⁹³ Tûr, 48.

⁹⁴ Hûd, 120.

⁹⁵ Feth, 3.

çaklardır ve elbette bizim ordularımız mutlaka galip geleceklerdir."⁹⁶

Diğer bir teselli yolu da düşmanlarının bozguna uğrayacaklarının peygamberlere haber verilmesidir. Şu ayetlerde olduğu gibi:

سَيَهْزِمُ الْجَمْعَ وَيُولُونَ الدُّبُرَ

"O topluluk yakında bozguna uğrayacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır."⁹⁷

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتَابُونَ وَنَحْشُرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَيَسُوسُ الْمُهَادِ

"(Resûlüm!) İnkâr edenlere de ki: Yakında mağlup olacaksınız ve cehenneme sürüleceksiniz. Orası kalınacak ne kötü bir yerdir!"⁹⁸

Bu ayetlerin dışında Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) kalbini teskin eden ve onun gönlünü hoş tutan nice ayetler inmiştir.

Şüphesiz ki vahyin yenilenmesinde, Hz. Peygamber'in kalbini teselli eden, içeriğinde yardım, galibiyet, koruma ve destek bulunan ayetleri Cibril-i Emin'in tekrar tekrar indirmesinde Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) kalbinin ilahî çağrıya devam etmesi noktasında desteklenmesine ve ilahî mesajı tebliğ etmede kalbinin kuvvet bulmasına büyük bir etkisi vardır. Allah Teâlâ'nın inayetinin kendisini kuşattığı, her an gözetim altında olan bir peygamber hiç gevşeklik ve yorgunluk hisseder mi?

2- İkinci Hikmet: Vahyin İnişini Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kolay Kılmak ve Kalbini Yatıştırmak:

Bu hikmetin sebebi Kur'an'ın heybeti ve büyüklüğüdür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا** "Doğrusu biz sana

⁹⁶ Saifî, 171-173.

⁹⁷ Kamer, 45.

⁹⁸ Âl-i İmrân, 12.

(taşması) ağır bir söz vahyedeceğiz."⁹⁹ Kur'an, -kesin bir husus olduğu üzere- Allah Teâlâ'nın mu'ciz olan kelimidir. O kelimde büyüklük, vakar ve heybet vardır. Öyle bir kitaptır ki dağa indirseydi heybetinden ve büyüğünden parçalanıp un ufak olurdu. Nitekim bu hakikati Allah Teâlâ şöyle ifade buyurmuştur:

لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَائِبًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ
وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

"Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz."¹⁰⁰

Hal böyleyken Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) merhametli ve incecik kalbinin nasıl olacağını bir düşünün! Kur'an'ın heybetinden ve büyüğünden hiç etkilenmeden, korku hissetmeden ve ıstırap duymadan Kur'an'ın tamamını alabilir mi?!

Hiz. Aişe (Radiyallahu anhâ) annemiz, kendisine Kur'an nazil olan Hz. Peygamber'in halini, Kur'an'ın inişinin etkisinden dolayı karşılaştığı şiddet, dehşet ve korkuyu şöyle açıkladı: "**Çok soğuk bir gecede vahiy kendisine indiğinde onu (Resulullah'ı) gördüm. Vahiy inme hali üzerinden kalktığı anda alını (vahyin şiddetinden ve ağırlığından dolayı boncuk boncuk) terler akıttırdı.**"¹⁰¹

3-Üçüncü Hikmet: Semavi Hükümlerin Vazedilmesinde Tedricilik Esasını Gözetmek:

Bu, apaçık bir hikmettir. Kur'an-ı Kerim, insanlık için -özellikle Araplar için- hikmet yolunu izlemiştir. Önce onları şirkten uzaklaştırmış, iman nuruyla kalplerini diriltmiş, Allah ve Resulü'nün sevgisini, öldükten sonra dinlmeyi ve ceza gününe iman etmeyi gönüllerine yerleştirmiştir. Bu merhadeden -yani imanın temellerinin kuvvetlenmesinden- sonra ibadetlere ge-

⁹⁹ Muzemmil, 5.

¹⁰⁰ Hayr, 21.

¹⁰¹ Muttalakun aleyh.

çilmiştir. Allah Teâlâ hicretten önce onlara namazı emretmekle işe başlamış, ikinci olarak hicretin ikinci senesinde orucu ve zekâtı emretmiştir. Altıncı senede ise hac ile ibadetleri sonlandırmıştır. Geçmişten gelen âdetlerde de Kur'an aynı yolu takip etmiştir. Müslümanlara önce büyük günahları yasaklamış, sonrasında yumuşak bir şekilde küçük günahları yasaklamıştır. Araplarda kökleşmiş bulunan içki, kumar ve faiz gibi yasakları haram kılma da böylelikle hikmetli bir tedricilik yolu takip edilmiştir. Böylelikle Kur'an, kötülüğün ve fesadın kökünü tamamıyla kazımıştır.

Araplar arasında yaygın bir hastalık iken Kur'an'ın içki içmeyi yasaklayan hükümler koyarak haram kılmakla bu toplumsal hastalığı tedavi etme üslubundaki başarısını ve İslam'ın bu yaygın olan toplumsal hastalığını kökünden kazıyıp nasıl yok ettiğini bazı örneklerle açıklayalım:

Kur'an, içkinin haram kılınmasını dört aşamada gerçekleştirmiştir. Nitekim faizin haram kılınmasındaki metot da aynıdır. İslam içkiyi bir defada haram kılmamıştır. Zira insanlar şimdiki insanların su içtikleri gibi içki içmeyi alışkanlık haline getirmişlerdi. İslam'ın bunu bir defada haram kılması hikmete uygun değildi. İslam, bu yüzden içkiyi aşama aşama haram kılmıştır.

Birinci Merhale: İşe, evvela dolaylı olarak içkiden nefret ettirmekle başlamıştır. Bu aşamada şu ayet inmiştir:

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem sarhoş edici içki hem de güzel gıdalar edebilirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kımseler için büyük bir ibret vardır.”¹⁰²

Allah Teâlâ insanlara nimet olarak verdiği üzüm ve hurma ağacından bahsetmektedir. İnsanlar, bu ikisinden sarhoşluk veren içki ve kendisiyle faydalanılan yiyecek ve içecek cinsinden güzel rızık elde ederler. Allah Teâlâ ikincisini, yani 'rızık' methederek 'güzel' olmakla nitelemiş, birincisini sarhoşluk veren ve insan aklını gideren şey olarak isimlendirmiştir. Niteleme hususundaki bu farklılıkla beraber her akıl sahibi ikisi arasındaki büyük farkı anlamıştır.

İkinci Merhale: Bu merhalede, iki şey arasında pratik karşılaştırma yapılarak doğrudan nefret ettirme uygulanmıştır: Birinci şeyde bulunan maddî ve küçük fayda, ikinci şeyde bulunan cismî, sıhhî ve akıl ile anlaşılabilen büyük zarar ile karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda ikincisinde insanı büyük günaha düşmesi sebebiyle helake sürükleyen büyük zararlardan fazlası vardır. Şu ayete kulak ver:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا
أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür...”¹⁰³

Burada kastedilen yararlar, ticaret ve içki satışından elde ettikleri maddî yararlardır. Kumar yoluyla kâr elde ettikleri gibi içki satışından da kâr elde ederler. Kur'an, ayet-i celilede içki ve kumarı beraber zikretmiştir. Kumardaki yararın maddî olduğu aşikârdır. Zira kumar oynayanlar bu yolla kâr elde ederler. İçkide de durum aynıdır.

Allâme Kurtubî, tefsirinde bu ayette geçen yararları açıklarken şöyle der: Şaraptaki yarar, ticareti yapılarak elde edilen kârdır. Çünkü Araplar Şam'dan ucuz yollu içki ithal edip Hicaz'da yüksek kârla satarlardı. Söz konusu yararın ne olduğu konusunda söylenenlerin en doğrusu budur.

Bu iki şeyin karşılaştırılmasıyla beraber İslam'ın içkinin büyük zararlarını açıklamadan insanları içkiden nefret ettirdiği ortaya çıkmış oldu. Ancak bu merhalede İslam içkiyi haram kılmamıştır. Bu ayetin nüzulü hakkında şöyle denmiştir: Ömer b. el-Hattâb'ın da içinde bulunduğu Müslümanlardan bir topluluk Allah Resûlü'ne (Sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek şöyle dediler: “Ya Resûlallah! Bize içkiyi anlat; zira içki akılı gideren, malı zayıf eden, bedeni bitiren bir şeydir.” Bunun üzerine **يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ**

وَالْمَيْسِرِ... ayeti nazil oldu.

¹⁰³ Bakara, 219.

Üçüncü Merhale: Bu aşamadaki haram kılma kısmıdır. Bu aşamada inen ayet şudur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ

"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."¹⁰⁴ Allah Teâlâ Müslümanlara sadece namaz vakti içki içmeyi yasaklamış, sarhoşluktan ayılincaya kadar içki içmelerini haram kılmıştır. Müslümanlar geceleri ve namaz vakitlerinin dışında içki içiyorlardı. Bu ayetin sebab-ı nüzulü ile ilgili şöyle denmiştir: Abdurrahman b. Avf yemek daveti vermişti. Sahabeden bazılarını yemeğe davet etti. Ali b. Ebi Tâlib (Radiyallahu anh) dedi ki: Abdurrahman bizi yemeğe çağırmişti. Bize içki ikram etti, biz de içtik. İçki bizi sarhoş etmişti. Namaz vakti girince namaz kıldırımam için beni imamlığa geçirdiler. Namazda 'Kâfirûn' suresini okudum. Sarhoşluğun verdiği etkiyle

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ أَعْبُدُوا مَا تَعْبُدُونَ* وَنَحْنُ نَعْبُدُ مَا عِبَدْتُمْ

De ki: Ey kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza taparım. Biz sizin taptıklarınıza taparız.. şeklinde ayetleri yanlış okudum. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.

Dördüncü Merhale: Bu son merhalede içki bütünüyle kesin olarak yasaklanmıştır. Bu aşamada inen ayet şudur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ* إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُضِدَّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

"Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin

¹⁰⁴ Nisâ, 43.

sokmak, siz! Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?"¹⁰⁵

Bu iki ayetin sebab-i nüzulü hakkında müfessirler şöyle demişlerdir: Sahabeden bazıları yatı namazını kıldı. Sonrasında içki içtikler ve oturup sohbet etmeye başladılar. İçki kafalarına etki etmeye başlamıştı. İçlerinde Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) amcası Hamza b. Ebi Talib de (Radiyallahu anh) vardı. Küçük bir cariye şiir okuyup şarkı söylüyordu. Şarkısında şöyle bir söz geçti:

Ey Hamza, avluda ayaklan bağılı değerli semiz develer var ya!

Boğazlarına bıçağı daya ey Hamza! Onları kırmızı kanlara boya!

Bu sözler Hz. Hamza'yı, evinin avlusunda bulunan develere yönlendirdi. Hamza sarhoş haliyle hemen kalkıp Hz. Ali'nin iki devesinin hörgüçlerini kesip yanlarını yardı. Hz. Hamza'nın yaptıkları Hz. Ali'ye haber verince Hz. Ali çok üzüldü. Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) gidip amcası Hz. Hamza'yı ona şikâyet etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Hamza'yı azarlamak ve yaptıklarından dolayı onu kınamak için yanına gitti. Hz. Hamza tuhaf bir şekilde Hz. Peygamber'e bakmaya başladı. Bir yukarı bir aşağı bakarak bakışlarıyla onu süzdü. Ardından Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) ve yanındakilere hitaben şöyle dedi: "Hepiniz sadece benim atalarımın kölelerisiniz!"

Allah Resûlü (Sallallahu aleyhi ve sellem) sözlerinden amcasının sarhoş olduğunu anlayarak onu cezalandırmadı. Bu esnada Hz. Ömer (Radiyallahu anh) şöyle dua etti: "Allah'ım! İçkinin hükmünü bizlere doyurucu bir şekilde açıkla!" Bunun üzerine *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنَ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ* ayeti nazil oldu.

İşte bu şekilde içkinin aşamalı olarak haram kılınması tamamlanmış oldu. Bu işin böyle olmasında, toplumsal hastalıkların tedavi edilmesinde İslam'ın benimsediği çok büyük hikmetler vardır.

¹⁰⁵ Nisa, 90-91.

Zerkânî'nin 'Menâhikü'l-İrfân' isimli kitabında şu ifadeler yer almaktadır: "İslam, içki içme gibi kökleşmiş olan alışkanlıkların Müslümanlara haram kılınmasını hikmetli bir şekilde aşama aşama gerçekleştirmiştir. Amacı gerçekleştirmiş, neticede insanları bu kâbustan kurtarmıştır. İslam, eşsiz olan bu yolu izlemiştir. Bu, en ileri görüşlü, metot açısından en doğru, hüküm koyma ve idare bakımından en başarılı bir yoldur. İslam'ın takip ettiği bu yol, içkiyi halklarına yasaklama konusunda tam anlamıyla iflas etmiş ve çok acı bir şekilde başarısızlığa uğramış medeni ve gelişmiş olan toplumların metotlarından kat be kat üstündür. Amerika'nın bilinen içkiyi yasaklama komedisi uzak değildir. İslam'ın toplumlara idare etme ve kötü alışkanlıklardan arındırma konusundaki bu başarısı bir mucize değil midir?! Kesinlikle öyledir! Ve tarih bunun en büyük şahididir.

4-Dördüncü Hikmet: Müslümanların Kur'an'ı Ezberlenmelerini Kolaylaştırmak:

Dördüncü hikmet, Müslümanların Kur'an'ı ezberlemelerini, anlamalarını ve düşüncelerini kolaylaştırmaktır. Malumdur ki Araplar ümmiydiler; yani okuma-yazma bilmezlerdi. Kur'an-ı Kerim onların bu özelliklerini tescil etmektedir.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

"O, ümmilere, içlerinden kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler."¹⁰⁶ Nitekim Aleyhi's-salâtu ve's-selam Efendimiz de aynı şekilde ümmî idi. "الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ" "Onlar, Resûle, o

ümmî peygambere uyan kimselerdir..."¹⁰⁷ Allah Teâlâ'nın hikmeti gereği, Müslümanların ezberlemelerini kolaylaştırmak için Kitab-ı Mecid parça parça inmiştir. Çünkü Araplar hafızalarına güveniyorlardı. Onların

¹⁰⁶ Cumua, 2.

¹⁰⁷ A'râf, 157

kalpleri ve zihinleri kitaplanıyordu. Nitekim Tevrat'ta Ümmet-i Muhammed'in vasıfları zikredilirken bu ifade dile getirilmiştir. Az sayıda bulunan yazı yazmayı bilenler için de yazı aletleri kolaylıkla bulunmuyordu. Kur'an, toptan inseydi ezberleyemezler, dolayısıyla düşünüp ibret almaktan ve anlamaktan aciz kalırlardı.

5- Beşinci Hikmet: Olaylarla Uyum İçerisinde Olma ve Hatalar Meydana Geldiğinde Hemen Uyarıda Bulunma

Zira böylesi, kalpler için daha etkili, vaaz ve ibreti pratik ders yoluyla alma bakımından daha teşvik edicidir. Müslümanların başlarına yeni bir olay geldiğinde Kur'an'dan o olaya uygun ayetler iniyordu. Bir yanlışları ya da haktan sapmaları olduğunda Kur'an onları bu yanlışlara karşı uyarıyor, kaçınmaları gereken ve yapılması istenen şeyi onlara bildiriyordu. Kur'an hemen o vakitte onların hatalı oldukları yerleri kendilerine bildiriyor, onları hemen uyarıyordu. Huneyn Gazvesi örneğine bir göz atalım: Müslümanların kalplerine gurur ve kibir girmişti. Müslümanlardan kendilerini beğendiklerini ve yaptıkları amellerle gururlandıklarını ifade eden sözler sadır oluyordu. Sayılarının müşriklerin sayısından kat kat fazla olduklarını gördüklerinde gurura ve büyüklüğe kapılmışlar, "Bugün sayı azlığından dolayı asla mağlup olmayız!" demişlerdi. Ancak sonuçta güçleri kırıldı, hezimete ve hüsranı uğradılar, arkalarını dönüp kaçtılar. Bu hususta Kur'an şöyle buyurur:

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتَكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ

"Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozguna uğrayarak) gerisin geriye dönüp kaçmıştınız."¹⁰⁸ Kur'an-ı Kerim toptan inmiş olsaydı o anda uyarılmaları mümkün olmazdı. Henüz olay ya da Huneyn savaşı

¹⁰⁸ Tevbe, 25.

meydana gelmemişken Müminlerin gururlanmalar hakkında ayetler inmesi nasıl mümkün olsun ki?!

Bedir esirlerinden fidye alınması meselesi hakkında da durum aynıdır. Nazil olan yüce semavi yönlendirme şöyle diyordu:

مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثَاقَنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ
الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."¹⁰⁹

6-Altıncı Hikmet: Kur'an'ın Kaynağının, Hikmet Sahibi ve Övgüye Layık Olan Allah Teâlâ Tarafından İndirildiğini Göstermek

Bu yüce hikmet hakkında değerli âlim Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî'nin '*Menâhilü'l-İrfân*' isimli kitabında yer verdiği şu ifadeleri zikretmemiz uygun olacaktır. Merhum şöyle demiştir: "Kur'an'ın kaynağının, sadece Allah Teâlâ'nın kelamı olduğunun bildirilmesi, ne Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) ne de başka birinin kelamı olmadığının gösterilmesi hikmetini şöyle açıklayabiliriz: Kur'an-ı Kerim'i başından sonuna kadar okuduğumuzda Kur'an'ın muhkem ifadesi, ince dizilişi, düzgün üslubu, konuların birbiriyle kuvvelli uyumu, surelerin, ayetlerin ve cümlelerin peşin sıra nazmındaki uyumu gördüğümüzde deriz ki: Elifinden ya'sına kadar Kur'an'ın tamamında i'caz kanının cereyan ettiğini müşahade ederiz. Kur'an sanki tek kalıp gibidir. Parçaları arasında kopukluk ve tutarsızlık yoktur. Eşsiz bir üslup ve benzersiz nazmı vardır. Güzelliği gözleri alır. Harf ve kelimeleri inci gibi dizilmiştir, cümle ve ayetleri yerli yerindedir. Burada soruyoruz: Kur'an'ın bu mucizevi uyumu ve intizamı nasıl mümkün olur? Dehşet verici bu ahenk ve simetri nasıl bu kadar düzgün olabilir? Üstelik

toptan değil de yirmi seneyi aşkın bir sürede farklı farklı olaylarla beraber ayet ayet inmiş iken?

Cevap: Burada i'caz sıralarından yeni bir sırta göz atalım. rubûbiyet alametlerinden eşsiz bir alameti müşahede edelim. Kur'an'ın kaynağının ne olduğuna, tek olan ve yargılayan Allah Teâlâ'nın kelamı olduğuna dair, ışığı bütün kâinatı aydınlatan bir delil okuyalım:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانُوا مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."¹¹⁰

Eğer Kur'an Allah Teâlâ katından indirilmiş değilse Allah aşkına söyle: Sen ya da bütün insanlık, böyle bir kitabı getirebilirler mi? Bağlantı ve irtibatı muhkem, dizilişi ve insicamı sağlam, başlangıç ve bitişleri birbiriyle uyum içerisinde, oluşturulma hususunda beşerin kudreti dışındaki harici etkenlere boyun eğmekle beraber böyle bir kitabın oluşturulması mümkün müdür? Kitabın her bir parçasının tabii olduğu zaman içerisinde meydana gelen bu olaylara rağmen, sebep üstüne sebep, neden üstüne nedenle beraber, bu neden ve sebepler arasındaki farklılıklarla beraber, kitabın oluşturulmasının çok sonradan olmasıyla ve ayetlerinin inişinin yirmi seneyi aşkın bir zamana yayılmasıyla beraber bu olaylardan haber vermesi imkân dâhilinde midir?

Hiç şüphe yok ki bu zamansal ayırım ve bu etkenler arasında mûlahaza edilen farklılık, normal şartlarda çözülmeyi, bölük pörçük olup dağınık olmayı ve bu kelamın parçaları arasında uyum ve irtibatın mümkün olmamasını gerektirir.

Ancak Kur'an-ı Kerim bu konuda olağan şartları aşarak parça parça inmesine rağmen sağlam bir uyum içerisinde tamamlanmıştır. Buraya kadar anlattığımız, Kur'an-ı Kerim'in bütün kuvvet ve kudretleri yaratan, sebep ve müsebbeplerin mâliki, bütün kâinatı ve mahlukâtı bir düzene göre idare eden, yeri ve göğü ayakta tutan, olmuş ve olacak olan her şeyi bilen, za-

¹¹⁰ Nisâ, 82.

mandan ve zaman içerisinde olan her şeyden haberdar olan Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğuna delalet eden, bütün kainatı aydınlatan apaçık bir burhan değil midir?

Gende anlattıklarımızla beraber bir düşün! Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine bir ayet ya da birkaç ayet indiğinde **"Şunları şu sunrenin şurasına koyun"** diye buyururdu. Halbuki o bir beşer, doğal olarak günlerin neler getireceğini bilemez, gelecekte neler olacağından haberi olmaz. Heride meydana gelecek olayları bilemez iken bu olaylar hakkında Allah Teâlâ'dan incek olanları nereden bilsin? İşte bu şekilde uzun bir ömür geçiyor. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) bilinen bu hal üzere kendisine parça parça Kur'an ayetleri geliyor. Kur'anın tamamı bu uzun ömürden sonra tamamlanıyor, gecikmeli olarak birleştiriliyor, uyum ve düzen içerisinde bir araya getiriliyor. Kendisi hakkında en küçük bir uyumsuzluk, bozukluk ve farklılık ile itham edilemiyor. Hatta bütün insanlık, Kur'an'daki bu uyum, insicam, bütünlük ve irtibatı anlamada aciz kalıyor!

كِتَابٌ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُضِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ

"(Bu sana indirilen), hikmet sahibi (ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından ayetleri sağlamaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır."¹¹¹

Bu uyum ve insicamı anlamaya çalıştığında bu i'cazın sırrı sana malum olacaktır. Kur'an'da bulunan böyle bir üslubun hatta bundan daha düşük bir üslubun, ne Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) kelâmında, ne şiir ve edebiyatla uğraşan belagat ehli kimselerde ne de başka kimselerde bulunması mümkün değildir. Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) hadisini örnek alalım: Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) mübarek sözleri bu belagatte, çekicilikte, temizlikte ve yücelikte olmasına rağmen, Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) bu sözleri farklı münasebetlerde, farklı nedenlerle ve farklı zamanlarda söylemesine rağmen senin ve seninle beraber olan bütün insanlık, sadece dağınık olan bu sözlerden tek bir kitap oluşturabilir mi? Sözlerinden hiçbir şeyi eksiltmeksizin ve ziyadede bulun-

¹¹¹ Hud, 1

maksızın düzgün ve konu birliği bulunan tek bir kitap meşru olarak getirebilir mi? Bu, asla olmayacak ve olması da mümkün olmayacak bir şeydir. Böyle bir işe girişen boş bir işle uğraşmış, insanların karışına, yırtık elbise rivah cümleleri uydurulmuş ve düzensiz, insicam ve iribattan vakaun, düzgünlük ve konu birliğinden mahrum, kulakların ve anlayışların kabul etmeyeceği bir kitap çıkmış olur. O halde Kur'an-ı Kerim'in parça parça nüzülü, Kur'an'ın sadece Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğunu bildirir. İşte şunu büyük olan bu hikmet, bütün insanlığı hakka yani Kur'an'ın kaynağına götürür.

قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

“(Ey Muhammed!) De ki: “O kitabı göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹¹²

RESÛLULLAH (Sallallahu aleyhi ve sellem) KUR'ÂN'I NASIL ALIYORDU?

Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân'ı vahyin emini Cibrîl (Aleyhisselam) vasıtasıyla almıştır. Cibrîl-i Emin de Kur'ân'ı Rabbu'l-İzzet'ten (Celle Celaluhu) almıştır. Cibril-i Emin'in Allah'ın kelamını ve vahyini ulaştırmaktan başka bir görevi yoktur. Hikmeti yüce olan Allah Teâlâ, mukaddes kitabını vahyin emini olan Cibrîl vasıtasıyla peygamberlerin sonuncusuna indirmiştir. Cibril-i Emin, Allah'tan aldığı vahyi Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) bildirmiş, Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) de ümmetine tebliğ etmiştir. Cibrîl-i Emin, Kur'ân'da vahyin emini ve vahyi Allah Teâlâ'dan aldığı gibi ulaştırılan melek olarak nitelenmektedir:

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ * مُطَاعٌ ثَمَّ أَمِينٍ

“O (Kur'an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür.”¹¹³

Allah Teâlâ, Cibrîl-i Emin'i vasıflarken şöyle buyurur: نَزَّلَ بِهِ الرُّوحَ

“Uyarıcılardan olasın diye onu” عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ “Uyarıcılarından olasın diye onu”¹¹⁴ İndirilen kelamın hakikati ise Allah'ın kelamı, Rabbu'l-Âlemin'in indirmesidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِنَّكَ لَتَلْقَى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ

“Şüphesiz bu Kur'an sana, hüküm ve hikmet sahibi, (her şeyi) hakkıyla bilen Allah tarafından verilmektedir.”¹¹⁵

Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) vahyin inişi esnasında çok zahmet çekiyordu. Kendisi, Kur'ân'ı ezberlemek için, unutmaktan ve

¹¹³ Tekvîr, 19-21.

¹¹⁴ Şuarâ, 193-194.

¹¹⁵ Neml, 6.

Kur'an'dan bir şeyi zayi etmekten korktuğu için çaba sarf ediyor, bu yüzden Kur'an'ı okuyan Cibril ile beraber kuraati tekrar ediyordu. Allah Teâlâ ona, Cibril Kur'an'ı okurken susmasını emretti. Kur'an'ı onun kalbinde koruyacağına dair ona güven verdi. Vahiy konusunda acele etmemesini, Kur'an'ı alırken kendisini yormamasını ona emretti:

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

"Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme. 'Rabbim! İlmimi arttır' de."¹¹⁶

Allah Teâlâ'nın, Kur'an'ı Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) ezberleteceğini üzerine alması hakkında şu ayet nazil olmuştur:

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ * إِنْ عَلَيْنَا جُمُعَةٌ وَقُرآنَهُ * فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرآنَهُ * ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ

"(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O hâlde, biz onu okuduğumuz zaman onun okunuşuna uy. Sonra onu açıklamak da bize aittir."¹¹⁷

Cibril-i Emin, Ramazan aylarında Kur'an'ı Hz. Peygamber'le (Sallallahu aleyhi ve sellem) karşılıklı birbirlerine okurlardı. Cibril-i Emin, vahyi Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirir, Hz. Peygamber de (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'an'ı dinlerdi. Sonrasında Allah Resülü (Sallallahu aleyhi ve sellem) onun huzurunda Kur'an'ı okur, Cibril dinlerdi. Cibril okur, Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) dinlerdi. Bu şekilde her Ramazan o güne kadar Kur'an'dan inen bölüm bir kere karşılıklı olarak okunur tekrar edilirdi. Bu hal Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefatına kadar böyle devam etti. Allah Resülü (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefat edeceği sene Cibril-i Emin, Kur'an'ı karşılıklı okumak için Ramazan ayında iki kere indi. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) Cibril'in iki kere inişinden ecelinin yaklaştığını hissetti. Hz. Âişe (Radıyallahu

¹¹⁶ Tâhâ, 114.

¹¹⁷ Kıyâmet, 16-19.

anhâ) annemize şöyle buyurdu: **"Cibril her sene iner ve Ramazan ayında karşılıklı Kur'ân'ı birbirimize okurduk. Bu sene Cibril, iki kere indi. Ben ecellimın yaklaştığını düşünüyorum."**¹¹⁸

Bu hal üzere karşılıklı Kur'ân okumalar devam etti ve o sene Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) Rabbu'l-Âlemin'in huzuruna irtihal etti. Allah'ın salât ve selamı onun üzerine olsun! Vefatıyla beraber vahiy kesildi.

Cibril'in Kur'ân'ı Allah'tan nasıl aldığı ile ilgili olarak geride vahiy bizzat işiterek¹¹⁹ aldığı söylenmiştir. Ayetleri Allah Teâlâ'dan işiterek alır ve Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirirdi. Beyhâki, Kur'ân'ın Kadir gecesinde indirildiğini ifade eden Kadir suresinin ilk ayeti hakkında şöyle demiştir: "Allah en doğrusunu bilir; bu ayette 'Biz meleğe Kur'ân'ı işittirdik ve ona bellettik; ona işittiği şeyi indirdik' manası kastedilmiştir."

Bunun manası şudur: Cibril, Kur'ân'ı Allah Teâlâ'dan işiterek almıştır. Rivayet edilen şu hadis-i şerif bu görüşü desteklemektedir: "Allah Teâlâ vahiy ile konuştuğunda gökyüzünü Allah korkusundan dolayı şiddetli bir titreme alırdı. Sema ehli vahiy işittiği zaman kendilerinden geçip hemen

¹¹⁸Hız Peygamber bu sözü Hz. Fâtıma (Radiyallahu anha)'ya hitaben söylemiştir. Hz. Fâtıma'dan nakleden de Hz. Âişe (Radiyallahu anha)'dır. Hz. Fâtıma bu sırrı Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefat edinceye kadar açıklamamıştır. Allah Resûlünün (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefatından sonra Hz. Âişe bu sırrın ne olduğunu Hz. Fâtıma'ya sorduğunda kendisine bu hadisi nakletmiştir. Hadis kitaplarında geçen hadisin metni şöyledir: «إن جبريل كان يعارضه بالقرآن كل عام مرة وأنه عارضه به في العام مرتين ولا أراني إلا»

"Cibril ile her sene bir kere Kur'ân'ı birbirimize karşılıklı okurduk. Bu sene iki kere Kur'ân'ı karşılıklı okuduk. Ben ecellimın yaklaştığını düşünüyorum. Sen (ey Fâtıma) allem içertisinde bana ilk kavuşacak olansın." Ahmed b. Hanbel 6/282; Müslim 7/143; İbn Mâce 2/18; Sunen-ı Nesai el-Kübrâ 5/146. (Mütercim)

¹¹⁹Cibril-i Emin'in Allah'ın kelâmını nasıl işittiği ile ilgili Fahreddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb* isimli eserinde şöyle demektedir: "Allah'ın kelâmı harf ve seslerden oluşmadığına göre Cibril, Allah'ın kelâmını nasıl işitmiştir? diye soracak olursanız şöyle deriz: Allah Teâlâ'nın Cibril için kendî kelâmını işitecek bir duyu yaratması, sonra kelâm-ı kadîmîni ifade edebilme gücünü ona vermesi ihtimal dahilindedir. Allah Teâlâ'nın *Lavh-ı Mahtuz*'da bu özel nazmın yazısını yaratması, Cibril'in bunu okuması ve ezberlemesi de caizdir. Allah Teâlâ'nın özel bir cisimde bu özel nazmın seslerini parçaları halinde yaratması ve Cibril'in bu sesleri tertipleyip bir araya getirmesi ve bu tertibin kelâm-ı kadîmî ifade eden ibare olduğuna dair Cibril'de zarurî bilgi yaratması da caizdir. (*Mefâtihu'l-Gayb* 2/55) (Mütercim)

secdeye kapanırlardı. Secdeden başını ilk kaldıran Cibrîl-i Emin olurdu. Allah Teâlâ da vahiy ile onunla dilediğini konuşurdu. Cibrîl-i Emin de aldığı vahiy meleklerle ulaştırırdı. Her semadan geçtiğinde o sema ehli: "Rabbimiz ne buyurdu?" diye sorarlardı. Cibrîl-i Emin "Hakku indirdi" derdi. Bu şekilde vahiy emredildiği yere ulaştırırdı.¹²⁰

Zerkâni, 'Menâhîlül-İrfân' isimli eserinde şöyle der: "İnsanlardan bazıları saçmalayarak Cibrîl-i Emin'in Kur'an'ın manalarını Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirdiğini, Resulullah'ın da (Sallallahu aleyhi ve sellem) bu manalardan Arapça olarak ifade ettiğini zannetmiştir. Başka birileri de lafzın Cibrîl-i Emin'e ait olduğunu, Allah Teâlâ'nın Cibrîl-i Emin'e sadece manayı vahyettiğini iddia ettiler. Her iki görüş de batıldır; kitap, sünnet ve icmaya aykındır, yazıyı yazan mürekkep kadar değeri yoktur. Benim inancım şudur ki bu görüş, Müslümanların kitaplarına gözlice sokulmuş bir iftiradır. Aksi taktirde lafız Cibrîl-i Emin'e ya da Muhammed'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) ait ise Kur'an nasıl mucize olsun ki? Ayrıca lafız Allah Teâlâ'ya ait değilse nasıl Allah'a nispeti doğru olsun ki? Ayrıca Allah Teâlâ "...Allah'ın kelamını ıqitinceye kadar..."¹²¹ buyumuştur. Burada anlatılması uzun sürecek birçok sakıncadan dolayı bu iki görüş de tamamen batıldır.¹²²

NEBEVİ SÜNNET DE ALLAH'TAN ALINAN BİR VAHİY MİDİR?

Geride anlattığımız üzere Kur'an-ı Kerim Allah'ın kelamıdır. Bunun manası şudur: Hem lafız hem de mana Allah katındandır. Ne Cibrîl-i Emin'in ne de Hazreti Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) Allah Teâlâ'dan alıp tebliğ etme dışında bir etkisi yoktur.

İmam Suyûtî, İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Kelamullah iki kısımdır:

¹²⁰ Taberâni.

¹²¹ Tevbe, 6.

¹²² Menâhîlül-İrfân, 42.

1-Birinci kısım: Allah Teâlâ, Cibrîl-i Emin'e diyor ki: Seni kendisine gönderdiğim peygambere git Allah Teâlâ sana 'Şöyle yap, böyle yap: şunu emre! bunu emret' diyor de. Cibrîl de Rabbinin kendisine dediklerini anlıyor ve o peygamberin yanına inip ona Rabbinin kendisine dediklerini söylüyor. Bu durumda ifade Rab Teâlâ'nın değil, Cibrîl'indir. Hükümdar güvendiği birine Git falan kişiye, ona: "Hükümdar sana 'Hizmette gayretli olsun, savaş için orduyu toplaşın' diyor" de dese, elçi de gönderildiği kişiye Hükümdar sana 'Hizmette gevşeklik göstermesin, orduyu başıboş bırakmasın, orduyu savaşa teşvik etsin' diyor dese bu elçinin yalan söylediği ve elçilik vazifesinde kusurlu davrandığı söylenemez.

2-İkinci Kısım: Allah Teâlâ Cibrîl-i Emin'e Peygambere şu kitabı oku deyip, Cibrîl de Allah Teâlâ'dan peygambere inip ona hiçbir değiştirme yapmaksızın okumasını istediği şeyi indirmesidir. Hükümdarın mektup yazıp güvendiği birine teslim ederek Bunu falan kişiye oku demesi gibi...

Suyûtî der ki: "Kur'ân ikinci kısma girer. Birinci kısım sünnettir. Bu yüzden sünneti mana ile rivayet etmek caizdir ama Kur'ânı mana ile rivayet etmek caiz değildir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN'IN HAZRETİ PEYGAMBER (Sallallahu aleyhi ve sellem) DÖNEMİNDE TOPLANMASI VE TESPİTİ

Kur'ân-ı Kerim iki dönemde cem edilmiştir: Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) dönemi, Hulefa-i Raşidin dönemi. Her iki dönemde gerçekleştirilen cem'in kendisine has birtakım özellikleri vardır. 'Cem' kelimesi bazen ezberleme ve insanların kalplerinde muhafaza etme, bazen de yazma, tescil edip sayfa ve yapraklarda kayıt altına alma manasında kullanılır.

Kur'ân'ın Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde cem edilmesinde her ikisi de söz konusudur.

- 1) Ezberlenip kalplerde muhafaza edilmek suretiyle cem edilmesi.
- 2) Yazmak ve nakşetmek suretiyle satırlarda cem edilmesi.

Her iki cem şeklinden de kısaca bahsedelim ki Allah'ın şanlı kitabı ve Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) ebedi mucizesi olan Kur'ân'a karşı, yazılmasına ve tedvinine karşı gösterilen özen ve önemin önceki semavî kitaplara nasip olmadığı tam olarak anlaşılın.

KUR'AN'IN KALPLERDE CEM'İ (EZBERLENMESİ)

Kur'ân-ı Kerim, ümmi olan bir peygambere inmiştir. Bu yüzden onun bütün gayreti Kur'ân'ın kendisine indiği gibi muhafaza edilmesi için ezberlenmesi ve ezberden okunması olmuştur. Daha sonra Kur'ân'ı ezberlesinler diye insanlara yavaş yavaş okuyordu. Çünkü kendisinin Allah tarafından ümmi bir topluma gönderilen ümmi bir peygamber olması bunu gerektiriyordu.¹²³

¹²³ Bkz. Menâhilü'l-İrfan, Zerkânî.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ.

“O, ümmilere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Hâlbuki onlar, bundan önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”¹²⁴

Ümmi olan kimselerin âdeti hafızasına ve ezberine güvenmeleridir. Çünkü okuyup yazamazlar. Kur'an'ın indiği dönemde Arap toplumu bellekleri kuvvetli, ezberleri hızlı, zihinleri akıcı, saf ve mükemmel Arap ırkı özelliklerine sahiptiler. Yüz binlerce şiiri ezberleyebiliyorlar, soyları ve tarihi olayları ezberden söyleyebiliyorlardı. Onlar içerisinde soyları ezberden sayamayan, beyitlerinin çokluğuna ve zorluğuna rağmen 'muallakât-ı aşer'¹²⁵ şiirlerini ezberlemeyen neredeyse bulamazdın.

Sonra kendilerine Kur'an-ı Kerim gelmiş, kuvvetli beyanı, hükümlerinin üstünlüğü, saltanatının yüceliği ile Arapları büyülemiştir. Onların hissiyatını etkilemiş, akıl ve fikirlerine hâkim olmuştur. Neticede onların merakları Kur'an'a yönelmiş, şiirleri bırakıp yüzlerini Kur'an'a doğru çevirerek ayet ve surelerini ezberlemeye başlamışlardır. Çünkü onlar Kur'an'da hayatın ruhunu bulmuşlardı.

Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'an'ı ezberlemeye karşı aşırı istekli olduğu için geceleri Kur'an ayetlerini okuyarak namaz kılıyordu. İbadet kastiyla ve manalarını düşünerek Kur'an okuyordu. Namazda kıyamda o kadar uzun duruyordu ki bu yüzden mübarek ayakları yanılmıştı. Zira Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'inde ona gece kıyamını emrediyordu:

يَا أَيُّهَا الْمُرْمِلُ * قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا * نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا * أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا

¹²⁴ Cumua, 2.

¹²⁵ On askı denilen Kabe'nin duvarına asılan meşhur cahiliye şairlerine ait olan şiirler. Bu şairler şunlardır: İmru'u'l-Kays, el-A'sâ, Hâris b. Halleze el-Yeşkurî, en-Nâbiğa ez-Zebyânî, Züheyr b. Ebi Selmâ, Tarfe b. el-Abd. Amr b. Külsûm, Antere b. Şeddâd, Lebîd b. Rebîa, Abîd el-Abras (Mütercim)

“Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku.”¹²⁶ Bu yüzden Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) hafızların efendisi olmasında, Kur'an'ı mübarek kalbinde toplamasında ve Müslümanların Kur'an'la ilgili kendilerini ilgilendiren her konuda Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) müracaat etmelerinde şaşılacak bir şey yoktur.¹²⁷

Sahabe (Radiyallahu anhum), Kur'an-ı Kerim okuma ve Kur'an'la iştiغال etme konusunda birbirleriyle yarışlırdı. Var güçleriyle Kur'an'ı ezberlemek için uğraşırlar, evlerinde hanımlarına ve çocuklarına öğretirlerdi. Gece karanlığında evlerinin yanından geçen bir kimse, evlerinden arı uğultusu gibi Kur'an okuyanların seslerinin geldiğini işitirdi. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) gecenin karanlığında Ensar'ın kimisinin evlerin yanından geçer, Kur'an dinlemek için durup beklerdi.

Buhârî'nin rivayet ettiği hadise göre Ebû Musâ el-Eş'arî, Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine şöyle buyurduğunu söylemiştir: **“Dün gece senin Kur'an okuyuşunu dinlerken beni bir görseydin! Şüphesiz sana Dâvûd ailesinin güzel sesinden bir bölüm verilmiştir.”** Müslim hadisinde şu ziyade vardır: Ebû Musâ dedi ki: Ey Allah'ın Resulü! Vallahi sizin Kur'an okuyuşumu dinlediğinizi bilseydim sizin için okuyuşumu daha da güzelleştirdim.¹²⁸

Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: **“Geceledikleri vakit Eş'arî ailesinin seslerini yumuşak sesle Kur'an okuyuşlarından tanırım. Gündüz konakladıkları yerleri görmemiş olsam bile gece Kur'an okuyuşlarından konakladıkları yerleri tanırım.”**¹²⁹

¹²⁶ Müzzemmil, 1-4.

¹²⁷ Zerkânî'nin Menahilü'l-Irfân isimli eserinden özelle alıntı yapılmıştır.

¹²⁸ Bu ziyadenin Müslim'in Sahih'inde geçtiği söylene de elimizdeki mevcut Müslim nüshalarında bu ziyadeye rastlayamadık. Bu ziyade Sünen-i Beyhakî'de 2/285'te 21585 numaralı hadiste geçmektedir. İbn Hibbân bu ziyadenin Müslim'in şartına uygun olduğunu nakleder.

¹²⁹ Buhari, Müslim.

Kur'ân ezberiyle meşhur olan sahabiler vardı. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) onlarda Kur'ân'a önem verme ruhunun fitilini ateşlemiştir. Şehirlerde ve köylerde yaşayanlara Kur'ân'ı öğretecek ve okutacak öğretmenler gönderiyordu. Nitekim hicretten önce Medine halkına Kur'ân'ı ve İslam'ı öğretmeleri için Mus'ab b. Umeyr ve İbn Ümmü Gülsüm'ü, hicretten sonra da Kur'ân'ı ezberletmek ve öğretmek için Mekke halkına Muâz b. Cebel'i göndemiştir.

Ubâde b. es-Sâmit (Radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Bir adam hicret edip geldiğinde Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) onu Kur'ân öğrenmesi için bizden birine veriyordu. Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) mescidinde Kur'ân okuma sesleri gürültü halinde çıkıyordu. Bu yüzden Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) insanlar birbirlerini yanıltmasınlar diye seslerini kısımlarını emretmişti."¹³⁰

Bundan dolayı Kur'ân hafızları Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde sayılamayacak kadar çoktu. Sadece Yemâme savaşında hafızların büyüklerinden yetmişten fazla sahibinin şehit olduğunu bilmemiz bize kâfidir. Bu sayıya yakın hafızın da Bi'r-i Maûne olayında öldürüldüğünü biliyoruz.

Kurtubi şöyle demiştir: "Yemâme savaşında yetmiş kurrâ. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde Bi'r-i Maûne olayında aynı sayıda sahabe şehit edilmiştir." Yani, toplamda şehit edilen hafızların sayısı 140'a ulaşmaktadır.

Bu ümmeti Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) en üstün özelliği, kutsal kitabımız olan Kur'ân'ın nakledilmesinde, sadece Mushaf ve satırlara değil, kalplerin ezberine güvenilmesidir. Ehl-i Kitap'ta bu özellik

¹³⁰ Ubâde b. Sâmit'in bu sözünü hadis kaynaklarında bulamadık. Müellif bu sözü Zürkân'ın Menâhilü'l-İrfân (1/234) isimli eserinden nakletmiştir. Buna en yakın rivayet Küleyb b. Şihâb kanalıyla Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Bu rivayete göre Hz. Ali bir gece insanların Kur'ân okumaları ve insanlara Kur'ân dersi vermelerinden dolayı bir gürültü işitmiş, bunun üzerine şöyle demiştir: Bunlara müjdeler olsun! Bunlar Allah Resûlü'nün (Sallallahu aleyhi ve sellem) en çok sevdiği insanlardır. Hadisi Taberâni el-Evsat'ında rivayet etmiştir. Bezzâr buna benzer ifadeyle rivayet etmiştir. Hadisin senedinde geçen Hafs b. Süleymân metruk bir ravidir. Bezzâr'ın senedinde geçen İshâk b. İbrâhîm ise zayıf bir ravidir.

yoktu. Onlar içerisinde İncil ve Tevrât'ı ezbere okuyanları bulamayız. Onlar, Tevrat ve İncil'in korunmasında sadece yazılı bulunan kitaplara güvenmişlerdi. Kitaplarını ezberden değil sadece yüzüne bakarak okuyabiliyorlardı. Bu yüzden Tevrat ve İncil tahrife uğratılmıştır. Ancak Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'i ilahî koruması altına almış, ezberlenmesini kolaylaştırmıştır. Nitekim Allah Teâlâ Kamer suresinin dört ayetinde şöyle buyurmuştur:

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ

“Andolsun, biz Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?”¹³¹ Allah Teâlâ hem satırlarda hem de kalplerde korumakla Kur'ân'ı tahrif edilmekten ve değiştirilmekten korumuştur. Bu hakikati şu ayeti celile tasdik eder:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.”¹³² Bu, hiç şüphesiz Allah Teâlâ'nın yüce Kur'ân'a gösterdiği özel önemi ve Allah Teâlâ'nın bu ümmet-i Muhammed'e verdiği özel değeri gösterir. Zira bu ümmetin kitaplarını kalplerine yerleştirmiş, suyun silemediği kitabı onlara indirmiştir. Şair ne güzel söylemiş:

Allah-u Ekber! Ne güçlü, Muhammed'in dini

Ne doğru sözlüdür kitabı

Önceki kitapların onun yanında anmayın isimlerini

Sabah oldu, o halde söndürün kandili!

KUR'ÂN'IN SATIRLARDAN TOPLANMASI

Yüce Kur'ân'ın ikinci özelliği, toplanıp sahafelerde yazılmasıdır. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in vahiy kâtipleri vardı. Kur'ân'dan bir ayet indiğinde onlara yazmalarını emrederdi. Bu, Kur'ân'ın kayıt altına alınmasına fazlasıyla önem verdiği için, zapt edilip güvence altına alınmasının ziyadesiyle önemsemediğinin ve Allah Teâlâ'nın Kitabı'nın koruma altına

¹³¹ Kamer, 17,22,32,40.

¹³² Hicr, 90.

alınması için sıkı tedbirler alındığının göstergesidir. Böylelikle Kur'ân'ın yazıya geçirilmesi korunmasına yardımcı olmuş, kayıt altına alınması Allah'ın kalplere yerleştirmiş olduğu kitabını desteklemiştir.

Vahiy kâtipleri sahabenin en üstünlerindedir. Allah Teâlâ, bu büyük görevi üstlenecek olanları ezberi en sağlam, yazısı en güzel olanlar içerisinde seçmiştir. En meşhur olanlarının isimleri şöyledir: Zeyd b. Sâbit, Übey b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Muâviye b. Ebî Süfyân, dört halife ve diğer büyük sahabiler. Allah hepsinden razı olsun.

Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiğine göre Enes (Radıyallahu anh) şöyle demiştir: "Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde Ensar'dan dört kişi Kur'ân'ı cem etmiştir: Übey b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sabit ve Ebû Zeyd." Enes'e Ebû Zeyd'in kim olduğu sorulunca amcalarından biri olduğunu söylemiştir.¹³³

Yukarıda zikrettiklerimiz meşhur vahiy kâtipleridir. Burada saymadığımız Kur'ân'ı yazan birçok vahiy kâtibi daha vardır. Bunlardan çoğunun Resulullah'dan (Sallallahu aleyhi ve sellem) işittiği ya da ezberleyip de yazdığı özel Mushafları vardı. İbn Mes'ûd, Hz. Ali ve Hz. Âişe'nin (Radıyallahu anhum) Mushafları bunlardan birkaçıdır.

KUR'ÂN-I KERİM'İN YAZIYA GEÇİRİLME ŞEKLİ

Sahabe, Kur'ân'ı, geniş hurma dallarına, ince ve düz beyaz taş levhalara, işlenmemiş ince derilere, kürek kemiklerine ve benzeri şeylere yazıyorlardı. Zira o devirlerde kâğıt ve kâğıt üzerine yazı yazma Araplar için bilinen bir durum değildi. Romalılar ve İranlılarda kâğıt bilinse de nadirdi ve yaygın değildi. Bu yüzden Araplar Kur'ân'ı, ellerinin altında bulunan yazıya elverişli şeyler üzerine yazıyorlardı.

Zeyd b. Sâbit (Radıyallahu anh) "Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) yanındaydık. Üzerinde Kur'ân ayetleri yazılı olan deri parçalarını

¹³³ Hadis muttufakun aleyhtir. Hadisi aynı zamanda Tirmizi, İbn Ebî Şeybe ve İbn Hibbân rivayet etmişlerdir. (Mütercim)

topluyorduk"¹³⁴ demektedir. Bu toplama, Allah Teâlâ'nın emri üzerine Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) gösterdiği yere göre Kur'an ayetlerinin tertip edilmesinden ibaretti. Bu yüzden âlimler Kur'an'ın ceminin tevkifi, yani ayet ve surelerin şu anda Mushaf'larda gördüğümüz yerlerde bu yolla tertip edilmiş olduğunda görüş birliği etmişlerdir. Sure ve ayetlerin bu şekilde bir araya getirilmesi Allah Teâlâ'nın emri ve vahyi ile olmuştur. Cibril-i Emin'in (Aleyhisselam) ayet ya da ayetleri Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirdiğinde "Ya Muhammed! Allah Teâlâ sana şu ayeti şu surenin başına koymanı emretti" dediği, buna binaen Hz. Peygamber'in de (Sallallahu aleyhi ve sellem) Sahabe'ye "Şu ayeti şuraya koyun" şeklinde emir buyurduğu hadis kitaplarında varit olmuştur.

EBÛ BEKİR (Radıyallahu anh) DÖNEMİNDE KUR'ÂN'IN CEM EDİLMESİ

Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem), elçiliğini yerine getirip emaneti sahiplerine ulaştırdıktan ve ümmete nasihat edip insanları Allah'ın doğru dinine ilettikten sonra Allah Teâlâ'nın huzuruna irtihal etti. Ondan sonra halifeliği Hz. Ebû Bekir es-Sıddik (Radıyallahu anh) üstlendi. Hilafeti döneminde mühim meseleler, çetin sıkıntılar, çözülmesi çok zor problemlerle karşı karşıya kaldı. Bunlardan biri de Müslümanlar ve Müseylimetü'l-Kezzâb'ın taraftarları arasında gerçekleşen riddet savaşlarıdır. Yemâme vakasındaki çarpışma da çok çetin geçmişti. Bu savaşta kurra sahabilerden ve Kur'an hafızlarından çoğu şehit edilmişti. Şehit edilen hafızların sayısı yetmiş geçiyordu. Bu durum Müslümanları çok korkuttu, Hz. Ömer'i (Radıyallahu anh) oldukça endişelendirdi. Hemen Hz. Ebû Bekir'in yanına gitti. Onu çok üzgün gördü. Kur'an hafızlarının ölmesi sebebiyle Kur'an'ın zayi olmasından endişe ettiği için Hz. Ebû Bekir'e Kur'an'ı cem etmesini teklif etti. Hz. Ebû Bekir önce tereddüt etti, sonrasında maslahat tarafını düşü-

¹³⁴ Hadis, Müsned-i Ahmed İbn Hanbel, Sünen-i Tirmizî, Hâkim'in Müstedrek'i, İbn Ebi Şeybe'nin Musannefi, Taberânî'nin el-Kebir'i, Beyhakî'nin Şuabu'l-İmânî ve İbn Hibbân'ın Sahih'inde geçmektedir. Hadis Şeyheyn'in şartına uygundur. Tirmizî'nin beyanına göre hadis, Yahyâ b. Eyyûb'tan dolayı hasen ve garibdir. İbn Hibbân hadisin isnadının sahih olduğunu söylemektedir. (Mütercim)

nerek Hz. Ömer'in teklifini hayata geçirmeyi uygun gördü. Allah Teâlâ'nın inayetiyle bu büyük iş onun gönlüne yattı. Zeyd b. Sâbit'e adam göndererek durumu ona arz etti ve ondan Kur'ân'ın tek Mushaf'ta cem edilmesi işini üstlenmesini talep etti. Ancak Zeyd de işin başında tereddüt etti. Sonrasında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in (Radiyallahu anhuma) gönlüne yatan iş Allah'ın yardımıyla onun da gönlüne yattı. Buharî, *Sahih*'inde cem kıssasını rivayet etmiştir. Önemine binaen kıssayı buraya almayı uygun gördük:

BUHARİ'NİN RİVAYETİ

Zeyd b. Sâbit (Radiyallahu anh) anlatıyor:

Hz. Ebû Bekir, Yemâme ehli öldürüldüğünde –yani Yemame vaka-sında yetmiş hafızın şehit edildiği olayın peşinden- beni çağırttı. Baktım ki Ömer b. el-Hattab da onun yanında oturuyor. Bana şöyle dedi: “Ömer, bana geldi ve Yemame günü Kur'an'ı hıfzedenlerden birçoğunun şehid düştüğünü ve çeşitli yerlerde daha birçoğunun şehid düşüp Kur'an'ın büyük bir bölümünün kaybolmasından korktuğunu söyledi. Onun için de Kur'an'ı cem etmeni uygun görüyorum.” Ona ‘Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) yapmadığı bir şeyi biz nasıl yapabiliriz?’ diye itiraz ettim. Ömer, ‘Allah'a yemin ederim ki, bu hayırlı bir iştir!’ dedi ve teklifinde ısrar etti. Nihayet bu iş, benim gönlüme de yattı. Ömer'in görüşünü ben de uygun gördüm.

Zeyd şöyle devam etmiştir: Ebû Bekir bana: “Sen genç ve akıllı bir kişisin. Seni itham edeceğimiz bir durumun da yoktur. Ayrıca Rasulülâh'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) vahiy kâtiplerindendin; araştır ve Kur'an'ı topla” dedi. Allah'a yemin ederim ki, dağlardan birini taşımamı teklif etmiş olsalardı bana emrettiği Kur'an'ı cem etme işinden daha ağır olmazdı. Ebû Bekir ve Ömer'e ‘Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) yapmadığı bir işi nasıl yapıyorsunuz?’ dedim. Bunun üzerine Ebû Bekir, ‘Vallahi bu bir hayırdır’ diye cevap verdi ve teklifinde ısrar etti. Allah, Ebû Bekir ve Ömer'in kalplerini nasıl ferahlattı ise benimkini de açtı ve bu iş gönlüme yattı. Ben Kur'an'ı yazılı bulunduğu hurma dallarından, ince taşlardan ve hafızların hıfzından araştırarak cem ettim. Tevbe Suresinin sonundaki ... لَقَدْ جَاءَكُمْ

رَسُولٍ مِنْ أَنْفُسِكُمْ ayetini sonraki ayetle beraber Ebû Huzeyme'den başkasında bulamadım ve olduğu gibi aldım. Topladığım bu sayfeler vefat edinceye kadar Ebû Bekir'de kaldı, sonra Ömer'de kaldı. Ömer de vefat edince kızı Hafsa'ya intikal etti. Allah Teâlâ hepsinden razı olsun.¹³⁵ Bu rivayet Kur'ân'ın cem edilmesinin sebebine delalet etmektedir.

KUR'ÂN'IN CEM EDİLMESİNE DAİR BAZI SORULAR

Burada ayrıntılı bir şekilde cevaplanması gereken bir takım sorular vardır. Ancak biz aşağıda kısaca cevaplayacağız:

Soru 1: Ebû Bekir (Radıyallahu anh), İslam'ın gerekli gördüğü güzel bir şey olduğu halde Kur'ân'ı cem etme konusunda neden tereddüt etti?

Cevap: Ebû Bekir (Radıyallahu anh), insanların Kur'ân'ın Mushaflarda bulunmasına güvenerek ezberlenmesi hususunda gevşek davranmalarından, hıfzedilmesinde zayıf davranmalarından, Kur'ân'ın okunması için yazılı Mushafların bulunmasına itimat ederek ezberlenmesi konusunda istek ve heveslerinin azalmasından endişe etti. Mushaflar bulunmadan önce herkes, bütün gayretini Kur'ân'ı ezberlemeye harcıyordu.

Öte yandan Ebû Bekir, es-Sıddîk, şeriatın sınırlarına son derece titizlikle riayet eden bir insandı. Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) izinden gitmeye çalışan biri olduğu için yaptığı işle Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) sevmediği bidat bir iş yapmaktan korktu. Bu yüzden Ömer'e "Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) yapmadığı bir şeyi nasıl yaparım?" dedi. Muhtemelen ilk olarak böyle bir işe girişmiş olmakla Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) muhalefet etmek ve bidat bir işe imza atmış olmaktan korktu. Ancak cem işinin ne derece önemli bir iş olduğunu ve haddi zatında cem fikrinin Kur'ân-ı Kerim'in muhafaza edilmesi, zayi olmaktan ve tahrif edilmekten korunması için en büyük vesilelerden biri olduğunu görünce bu işin, dine dışarıdan katılan şeylerden olmadığına ve bidat bir iş olmadığına kanaat getirerek Kur'ân'ı cem etmeye karar verdi.

¹³⁵ Sahih-i Buhari «Fadailul-Kur'an» üçüncü bab ile dördüncü bab «el-Ahkâm» kitabı ve otuz yedinci bab.

Gönlüne yatıncaya kadar Zeyd'i de bu hususta ikna etmeye çalıştı. En sonunda Kur'an'ın cem edilmesi işi Zeyd'in de gönlüne yatınca Zeyd, bu önemli işi uygulamaya koyuldu. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.

Soru 2: Hz. Ebû Bekir, böyle önemli bir iş için sahabe arasından neden Zeyd b. Sâbit'i seçti?

Cevap: Kur'an'ı cem etmeye ehliyetli olması konusunda diğer sahabede bulunmayan birçok Allah vergisi üstünlük Zeyd'de (Radyallahu anh) vardı. Örneğin Kur'an hafızlarından ve Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) vahiy kâtiplerinden biriydi. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) ile Cibril-i Emin arasındaki en son Kur'an mukabelesi olan Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) âhir ömründe gerçekleşen arza-i ahirede de bulunmuştu. Bunun ötesinde Zeyd üstün yetenekli ve zeki olarak bilinen bir gençti. Buhârî rivayetinde geçtiği üzere Hz. Ebû Bekr'in (Radyallahu anh) Kur'an'ın cemi için Zeyd'i çağırdığında ona söylediği "Sen genç ve akıllı bir kişisin. Seni itham edeceğimiz bir durum da yoktur. Ayrıca Rasulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) vahiy kâtiplerindendir" sözü de buna işaret etmektedir.

İşte bu üstün özelliklerden dolayı Hz. Ebû Bekir es-Siddik (Radyallahu anh) Kur'an'ın cemi için Zeyd'i seçmiştir. Zeyd'in son derece Allah'tan korkan vera sahibi biri olduğuna delalet eden sözlerden biri de onun söylediği şu sözdür: "Allah'a yemin ederim ki, dağlardan birini taşımamı teklif etmiş olsalardı bana emrettiği Kur'an'ı cem etme işinden daha ağır olmazdı."

Soru 3: Buhârî'nin rivayetinde geçen Zeyd'in Tevbe Suresinin sonundaki iki ayeti Ebû Huzeyme'den başkasında bulamadım sözünden kastettiği nedir?

Cevap: Zeyd (Radyallahu anh) bu ayetleri hiçbir sahabede bulamadı, sadece Ebû Huzeyme'de buldu. Bundan, bu ayetlerin ezberde olmadığı anlaşılmasın. Zira bu ayetler bizzat Zeyd'in ezberindeydi. Sahabe'nin çoğu da bu ayetleri ezberlemişti. Ancak Zeyd, ezberde olan ve yazılmış olan ayetleri bir araya getirmek istiyordu. Nitekim Kur'an'ın cem'i konusunda nasıl önlemler alındığı, Kur'an'ın ziyadesiyle güvende olduğu ve dosdoğru

bir metotla Kur'ân'ın cem edildiği iyice anlaşılın diye bu konuyu ileride inşallah açıklayacağız.¹³⁶

KUR'AN'IN CEMİ HUSUSUNDA TAKİP EDİLEN DOĞRU YOL

Zeyd b. Sâbit, Kur'ân'ın cem edilmesinde doğru, ince ve sapasağlam Kur'ân'ın güvence altına alınmasını sağlayan ihtiyatlı bir yol, araştırmacı bir metot ve ince bir ustalıkla Kur'ân'a layık olan bir yol izlemiştir. Bu yüzden Zeyd, ne kalbindekilerle, ne elinde yazılı olan nüshalarla ne de kulaklarıyla işittiğiyle yetinmiştir. Aksine Kur'ân'ın cem edilmesinde ince eleyip sık dokuyarak sağlam bir araştırmayla beraber iki kaynağa güvenmiştir:

a) İnsanların kalplerinde ezberlenmiş olanlar.

b) Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda yazılmış olanlar.

Bu yüzden bu iki şeyin, yani ezber ve yazının beraberce bulunması gerekliydi. Kur'ân'ın güvenli ve doğru bir şekilde cem edilmesi hususundaki düşünlüğünden dolayı adil iki şahit, bir ayetin Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda yazıldığına şahitlik etmedikçe o ayeti kabul

¹³⁶Son yıllarda Reşad Halife, Edip Yüksel ve diğer bazı zındıkların, Zeyd b. Sabit'in "Tevbe Sûresi'nin son iki âyetini Ebû Huzeyme'nin mushafı dışında başka bir yerde bulamadım" sözünü kendilerine referans göstererek, Tevbe Sûresi'nin son iki âyetinin sonradan ilave edildiği ve Kur'an'dan olmadığını iddia etmişlerdir. Bu saçma iddia hakkında müellifin dediklerine ilave olarak şunları da söyleyebiliriz: Binlerce sahabenin ezberleyip muhafaza ettiği Kur'an'dan iki âyetin, sadece bir sahabide bulunması ona hâlel vermez. Zira Ebû Huzeyme dışında çok sayıda Kur'an nüshası vardı. Hz. Ömer, her iki âyeti bizzat Resûlullah'tan duyduğuna dair yemin etmişti. (Bkz. Askâlanî, Fethul-Bârî: 11/12) Prof. İsmet Ersöz, bu konuda şunları söyler: Allah'ın seçkin kulları, Kur'an'dan olmayan iki âyetin Kur'an'a alınmasına nasıl sessiz kalabilirlerdi? Kur'an'ın bugünkü hali her yıl Cibril tarafından Peygamberimize okunurdu. Kendisi de Cibril'e arz ederdi. Kur'an'ın bugünkü biçimiyle bize gelmesinde on binlerce sahabenin icması vardır. Dolayısıyla iki âyetin kendilerine meçhul kalması veya sonradan ilave edilmesi düşünülemez. (Bkz: Ersöz, İsmet, Kur'an Tarihi: Kur'an'ın İndirilişi ve Bugüne Gelişi, s. 104-105.) ...Son iki âyet, Reşad Halife ve Edip Yüksel'in 19 Rakamı Mucizesi tezlerine uymadığı için Kur'an'dan çıkarılmaları gerekiyordu! Kur'an'ı çağdaş bir hurafe olan 19 Mucizesi hezeyanına uydurmak için, iki âyeti inkâr ederek Müslümanların Kur'an hakkındaki inançlarını sarsmaya çalışmışlardır. (Yrd. Doç. Dr. Abdülcelil Candan, Kur'ân' Okurken Zihne Takılan Ayetler, Elest Yayınları: 238-246.)

etmiyordu. Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde rivayet ettiği şu hadis buna delalet etmektedir: "Ömer gelip 'Kim Kur'ân'dan bir ayeti Resulullah'tan (Sallallahu aleyhi ve sellem) almışsa getirsin' dedi. İnsanlar ayetleri sahife, levha, ince ve düz hurma dallarına yazıyorlardı. İki şahit getirmedikçe hiç kimseden hiçbir şey kabul etmiyordu."

Ebû Davud'un rivayet ettiği diğer bir hadis de buna delalet etmektedir: Ebû Bekir (Radiyallahu anh), Hz. Ömer ve Hz. Zeyd'e şöyle demiştir: "Mes-cidin kapısında oturun. Size Allah'ın kitabından bir ayeti iki şahit ile beraber getirirlerse onu yazın."

İbn Hacer der ki: "İki şahitten kastedilen ayetin hem ezberde hem de yazılı olmasıdır."

Sehâvî şöyle demiştir: "Kastedilen şudur: Bu iki şahit, yazılan ayetin Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda yazıldığına şahitlik etmektedir."

Bu metot, Ebû Bekir es-Siddîk'in (Radiyallahu anh) Zeyd b. Sâbit'e tarif ettiği yolun ne derece sağlam, araştırmaya dayalı ve dikkatli bir yol olduğunu gözler önüne sermektedir.

EBÛ BEKİR es-SİDDİK'İN (Radiyallahu anh) MUSHAFININ ÖZELLİKLERİ

Ebû Bekir es-Siddîk'in (Radiyallahu anh) döneminde sahifelerin toplandığı 'Tek Mushaf'ın birçok özelliği vardır. En önemlileri şunlardır:

1-Tam, ince ve mükemmel bir araştırma sonucu ortaya çıkması.

2- Tilavetinin neshedilmediği sabit olan ayetlerin kaydedildiği Mushaf olması.

3-Ümmetin bu Mushaf üzerine icma etmesi ve bu Mushaf'taki Kur'ân ayetlerinin mütevatir olması.

4-Bu Mushaf'ın bütün kıraatleri kapsaması. Ebû Bekir es-Siddîk (Radiyallahu anh) Kur'ân-ı Kerim'i zayi olmaktan koruduğu için Müslümanlar tarafından övülmektedir. Hz. Ebû Bekir'in bu hizmeti, Allah Teâlâ'nın muvaffak kılması ve inayetiyle gerçekleşmiştir.

Ali b. Ebî Talib (Kerremallahu vechehu) şöyle demiştir: "Mushaf'lar konusunda insanlar içerisinde en büyük mükâfat sahibi Ebû Bekir'dir. Allah Teâlâ, Ebû Bekr'e rahmet etsin. O, Allah Teâlâ'nın kitabını ilk cem edenidir."¹³⁷

Kur'ân'ın cem edilmesi, ebedi bir menkıbe olmuştur. Tarih, Hz. Ebû Bekr'in rehberliğinde ve himayesinde, Zeyd b. Sabit'in başarı ile uygulamaya geçirmesiyle gerçekleşen bu hizmeti meth u sena ederek anmaya devam edecektir.

Kur'ân'ın tek Mushafta toplanmasının Hz. Ebû Bekir (Radiyallahu anh) döneminde olması, sahabenin önceden kendilerine özel yazdıkları Mushaf'ların olmadığı anlamına gelmez. Ancak bu Mushaf'lar, Hz. Ebû Bekr'in Mushafının sahip olduğu dikkat, araştırma, sadece tilaveti kaldırılmayanları içermesi, tevatür derecesine ulaşması, ümmetin üzerine icma etmesi ve geride geçtiği gibi yedi harfi/yedi kıraati kapsamı gibi özelliklere sahip değildir.

İşte Hz. Ali (Radiyallahu anh), Hz. Ebû Bekr'in hilafetinin ilk yıllarında yazdığı kendisine özel bir Mushaf'ı vardı. Bu Mushaf'ı yazma işini bitirinceye kadar namaz harici dışarı çıkmamaya karar vermişti.

Suyûtî, Muhammed b. Sîrin kanalıyla İkrime'nin şöyle dediğini rivayet eder: "Ebû Bekr'in hilafetinin ilk yıllarında Ali b. Ebî Talib evinden dışarı çıkmadı. Ebû Bekr'e 'Sana biat etmekten hoşlanmıyor' denilince ona haber gönderip 'Bana biat etmekten hoşlanmıyor musun?' diye sordurdu. Şöyle dedi: "Allah'ın kitabında ziyade yapılabileceğini düşündüm. Kendi kendime 'Kur'ân'ı toplayıncaya kadar namaz dışında elbisemi dahi giymeyeceğim' dedim." Bunun üzerine Ebû Bekir ona şöyle dedi: "Ne güzel düşünmüşün!"¹³⁸

¹³⁷ İbn Sa'd (3/193), Ebû Yalâ, İbn Ebî Dâvûd (9/12), İbnü'l-Enbâri, Ebû Nuaym ve Hayseme sahih bir senedle (Kenzü'l-Ummâl, 4753). (Mütercim)

¹³⁸ Suyûtî, bu rivayeti İbn ed-Darîs'in *Fedâilu'l-Kur'ân* isimli eserinden (s: 76-77) nakletmektedir. Ancak bu hadiste inkita' (senette kopukluk) mevcuttur. İkrime, hicretin yirmi beşinci senesinde doğmuştur. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekr'e biatinin gecikmesinin anlatıldığı meşhur hadise ise hicretin on birinci senesinde vuku bulmuştur. Ayrıca hadiste Şiilik kokusu da sezilmektedir. Zira bu rivayet, o dönemde büyük çoğunluğu sahabe olan Müslümanlar Kur'ân'a ziyade yapmakla itham etmektedir. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in

Hız. Ali'nin kendisine ait bir Mushaf'ı vardı. Ancak İbn Sîrîn'den de rivayet edildiği gibi içerisinde nâsîh ve mensûh ayetler vardı. Bu yüzden Hız. Ebû Bekr'in Mushaf'ı gibi olamamıştır.

KUR'AN HIZ. PEYGAMBER (Sallallahu aleyhi ve sellem) DÖNEMİNDE NİÇİN TEK MUSHAF'TA TOPLANMAMIŞTIR?

Burada cevaplanması gereken bir soruya verilen cevapları zikredelim. Soru şu: Kur'ân-ı Kerim, niçin Hız. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde tek Mushaf'ta toplanmamıştır?

Bu soruya şu cevaplar verilmiştir:

1-Kur'ân toptan bir defada inmemiştir. Parça parça indiği için nüzul tamamlanmadan önce cem edilmesi mümkün değildi.

2-Bazı ayetler neshedilmişti. Kur'ân, neshedilmeye maruz kalınca tek Mushaf'ta cem edilmesi nasıl mümkün olacaktı?

3-Ayet ve surelerin tertibi nüzul sırasına göre değildi. Vahyin son dönemlerinde inen bazı ayetlerin sırası, bazı surelerin baş tarafında olabiliyordu. Bu durum, yazılacak olan Mushaf'ın değiştirilmesini gerektirirdi.

4-En son nazil olan ayetin nüzulü ile Hız. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefatı arasında geçen süre oldukça kısaydı. Birinci bölümde en son nazil olan ayetin **وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ** ¹³⁹ **نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ** ayeti olduğu geçmişti. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem), bu ayetin nüzulünden dokuz gece sonra Allah Teâlâ'nın huzuruna irtihal etmiştir. Dolayısıyla ikisi arasında geçen müddet çok kısadır. O halde nüzul tamamlanmadan önce Kur'ân'ın cem edilmesi mümkün değildir.

sahabesini böyle bir şeyi yapmaktan tenzih ederiz. (*Cem'u'l-Kur'ân fi Merâhili't-Târihiyyeti mine'l-Asrî'n-Nebevî ile'l-Asr'il-Hadis*, s: 105) (Mütercim)

¹³⁹ Bakara, 281.

5-Hz. Ebû Bekir döneminde olduğu gibi Kur'ân'ın tek Mushaf'ta cem edilmesini gerektiren sebepler mevcut değildi. Müslümanlar hayır üzereydiler. Kur'ân okuyanların sayısı çoktu, Müslümanlar fitneden emindiler. Hz. Ebû Bekir dönemi böyle değildir. Birçok Kur'ân hafızı şehit edilmiş, bu sebeple Kur'ân'ın zayi olmasından endişe edilmiştir.

Özet: Zikrettiğimiz haller mevcut iken Kur'ân cem edilseydi, her nesih vuku bulduğunda ya da bir sebep meydana geldiğinde Kur'ân'ın değiştirilmesi gerekecekti. Ayrıca o dönemde yazı aletleri kolaylıkla elde edilemiyordu. O zamanki şartlar ve durumlar eski Mushaf'ı bırakıp da yeni Mushafa itimat etmeye imkân tanımıyordu. Çünkü her ay ya da her gün güne kadar nazil olan Kur'ân ayetlerinin tamamını içeren bir Mushaf yazılması mümkün değildi. Ancak vahiy sürecinin sona ermesi, Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatı, nesih ihtimalinin ortadan kalkması ve sıralamanın bilinmesiyle beraber durum netliğe kavuştu. Böylelikle Kur'ân'ın tek Mushaf'ta cem edilmesi mümkün olmuştur. Bu, reşit halife olan Hz. Ebû Bekir es-Sıddik'in (Radiyallahu anh) gerçekleştirmiş olduğu bir iştir. Kur'ân ve Müslümanlar adına Allah Teâlâ onu hayırla mükâfatlandırсын.

HZ. OSMAN (Radiyallahu anh) DEVRİNDE KUR'AN'IN CEM EDİLMESİ

Hiz. Osman (Radiyallahu anh) döneminde Kur'ân'ın cem edilmesinin sebepleri, Hz. Ebû Bekir (Radiyallahu anh) döneminde ortaya çıkan sebeplerden farklıdır. Hz. Osman (Radiyallahu anh) döneminde İslamî fetihler genişlemiş, Müslümanlar birçok ülke ve şehirlere dağılmışlardı. Her bir İslam memleketinde kendilerine Kur'ân öğreten sahabînin kıraati meşhurdu. Şam halkı Übey b. Ka'b'ın kıraatine göre, Kûfe halkı İbn Mes'ûd'un kıraatine göre, diğerleri ise Ebû Musa el-Eş'arî'nin kıraatine göre Kur'ân okuyorlardı. Bu yüzden kıraat vecihlerinde ve kıraatleri eda etme konusunda ihtilaflar mevcut idi. Bu ihtilaflar sonucunda Müslümanlar arasında ayrılıklar ve tartışmalar çıktığı da olmuştur. Hatta kıraatlerdeki bu ihtilaf yüzünden birbirlerini tekfir edenler bile olmuştur.

Ebû Kılâbe anlatıyor: Hz. Osmân, halifeliği döneminde Kur'ân okumayı öğreten muallimler tayin etti. Bu muallimlerden biri, bir sahabinin kıraatini, diğeri ise başka bir sahabinin kıraatini öğretiyordu. Kur'ân öğrenen çocuklar birbirleriyle karşılaştıklarında (her biri kendi okuyuşunun doğru olduğunu savunarak) tartışıyorlardı. Yaşanan bu tartışmalar muallimlere ulaştınca onlar da birbirlerini tekfir etmeye başladılar. Bu iş en sonunda Hz. Osman'a kadar çıktı. Durumun ciddiyetini gören Hz. Osman, onlara bir konuşma yaptı. Konuşmasında şöyle dedi: "Siz benim yanımda olduğunuz halde böyle tartışıyorsunuz; ya benden uzak şehirlerde yaşayanlar! Demek ki onlar daha fazla tartışıyorlar!"

İşte bu sebeplerden dolayı Hz. Osman keskin görüşüyle ve doğru bakış açısıyla elbise üzerindeki yırtık daha fazla büyümeden üzerine yama yapmayı, tedavisi iyiden iyiye zorlaşmadan önce hastalık virüsünü kökünden söküp atmayı uygun gördü. Sahabenin büyüklerini ve istişare heyetini topladı. Bu fitnenin ortadan kalkması ve bu ihtilafın sona erdirilmesi için ne gibi çarelere başvurulması gerektiği konusunda onlarla fikir alışverişinde bulundu. Görüşmeler sonucunda, müminlerin emiri Hz. Osman'ın birkaç Mushaf yazdırıp her bir İslam memleketine bir Mushaf göndermesi ve bu Mushafların dışında mevcut bütün Mushafların yakılması konusunda görüş birliği sağlandı. Zira okuyuş şekillerinde ortaya çıkan ihtilafları kesmenin tek yolu buydu. Hz. Osman (Radıyallahu anh) alınan bu kararı uygulamaya koyarak bu işi sahabenin en üstünlerinden, güvenilir hafızlardan dört kişiye havale etti: Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Âs ve Abdurrahman b. Hişâm (Radıyallahu anhum). Bu komisyonda bulunan Kur'ân hafızları -Zeyd b. Sâbit dışında- Kureyş muhaciriydi. Zeyd ise Ensardandı. Bu büyük iş, hicretin yirmi beşinci senesinde gerçekleşti. Hz. Osman komisyonda bulunanlara şöyle dedi: "Kıraat vecihlerinde görüş ayrılığına düştüğünüzde Kureyş lehçesini esas alın ve ona göre yazın. Zira Kur'ân, onların lehçesiyle inmiştir."

Hz. Osman, Hz. Ebû Bekr'in topladığı Mushaf'ı Hafsa binti Ömer'den istedi. Bu Mushaf'tan birkaç nüsha yazdırıp tekrar geri ona iade etti.

HZ. OSMAN'IN KUR'ÂN'I CEM ETMESİNİN SEBEBİ

Buhârî'nin Enes b. Mâlik'te rivayet ettiği hadis şöyledir:

Huzeyfe b. el-Yemân, Hz. Osmân'ın yanına gelmişti. O günlerde Hz. Osmân, Iraklılar ve Şamlıları Azerbaycan ve Ermenistan'ın fethi için savaşa hazırlıyordu. Iraklıların ve Şamlıların kıraat konusundaki ihtilafları Huzeyfe'yi korkutmuştu. Huzeyfe, Hz. Osmân'a şöyle dedi: "Yetiş ey müminlerin emiri! Yahudi ve Hıristiyanların ihtilaf ettikleri gibi bu ümmet de Kur'an'da ihtilaf etmeden önce ümmetin imdadına yetiş!" Bunun üzerine Hz. Osmân, Hafsa'ya haber göndererek elinde bulunan sahifeleri kendisine göndermesini istedi. Bu sahifeleri Mushaflar halinde çoğaltıp kendisine geri göndereceğini söyledi. Bunun üzerine Hafsa, elindeki Mushafı Hz. Osman'a gönderdi. Hz. Osman; Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Saîd b. el-Âs ve Abdurrahman b. Hişâm'a Mushafı çoğaltmalarını emretti. Hz. Osman, komisyonda bulunan üç Kureyşliye şöyle dedi: "Siz ve Zeyd Kur'an'dan bir ayette ihtilaf ettiğinizde o ayeti Kureyş lehçesine göre yazın. Zira Kur'an, onların lehçesi üzerine inmiştir." Komisyon, Kur'an'ın istinsahında Hz. Osman'ın direktifleri doğrultusunda hareket etti. Mushaflar çoğaltıldıktan sonra Hz. Osman, sahifeleri Hafsa'ya geri gönderdi. Çoğaltılan bu Mushafları her bir memlekete gönderdi ve bunların dışındaki bütün Mushaf ve sahifelerin yakılmasını emretti.

HZ. EBÛ BEKİR VE OSMAN'IN (RADIYALLAHU ANHUMA) KUR'ÂN'I CEM ETMELERİ ARASINDAKİ FARK

Geride anlattıklarımızdan iki cem arasındaki farkın ne olduğunu anlayabiliriz. Şöyle ki: Hz. Ebû Bekir döneminde yapılan cem, Kur'an ayetlerini sıralı bir şekilde tek Mushaf'ta toplamaktan ibaretti. Öncesinde Kur'an ayetleri, ince ve düz taş levhalar, geniş hurma dalları ve deri parçaları üzerine yazılıydı. Cemin sebebi hafızların vefatıydı. Hz. Osman dönemindeki cem'in sebebi ise, Hz. Ebû Bekir (Radiyallahu anh) döneminde mevcut olan Mushaf'ın İslam memleketlerine gönderilmesi için çoğaltılma-

sından ibaretti. Bu cemin sebebi sadece, kurraların Kur'ân okuyuşunda ihtilaf etmeleridir. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir. Allah Teâlâ, Efendimiz Muhammed'e, Ehl-i Beyt'ine ve Ashabına salât ve selam etsin.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİMİN NESHİ MESELESİ VE HİKMET-İ TEŞRİİYYESİ

Parlak İslam Şeriatı, insanların maslahatlarını gerçekleştirmek üzere ve zaman içerisindeki gelişmelere paralel olacak şekilde, her zaman ve mekâna elverişli olacak tarzda gelmiştir. Allah Teâlâ kullarına ziyadesiyle merhametli olduğu için onlara göndermiş olduğu hükümleri tedrici olarak, kademe kademe ve alıştıra alıştıra göndermiştir. Böylelikle kalpler; şer'i hükümleri rıza, kanaat ve huzurla beraber kabul edebilmek için en mükemmel kabiliyet üzere kalmış; bıkkınlık, yorgunluk, sıkıntı ve zorluk hissetmemişlerdir. Böyle olunca İslam Şeriatı Mevlâ Teâlâ'nın murat ettiği gibi hoşgörülü, kolay, zorluk içermeyen, kapalılık arz etmeyen, karışıklık bulunmayan, eksiklik olmayan ve ağır bir yük olarak görülmemeyen bir din olmuş olur. Nitekim Mevla Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ

“Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez.”¹⁴⁰

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

“O, dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi.”¹⁴¹

Malumdur ki hükümler sadece kulların maslahatı için vaz edilmiştir. Bu maslahat, zaman ve mekâna göre değişir. Bir vakitte bir hüküm getirildiğinde o hükme ihtiyaç duyulabilir, daha sonra o ihtiyaç ortadan kalktığında hikmetin gereği o hükmün diğer vakte uygun olan bir hükümle neshedilmesi ve değiştirilmesidir. İşte bu değişiklik, maslahatı gerçekleştirir, gayeye

¹⁴⁰ Bakara, 185.

¹⁴¹ Hac, 78.

ulaştırır ve kullara faydalı olanı gerçekleştirir. Bu durum şuna benzer: Bir tabip, hastanın mizacına, kabiliyetine ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde hastanın aldığı gıdaları ve ilaçları değiştirebilir. Bu değişiklik hastanın yararınadır.

Peygamberler kalp doktorları, ruhun ıslah edicileridir. Bu yüzden bütün şeriatlar zaman ve mekânlara tabi olarak farklı şekillerde gelmiş, hükümlerde tedricilik prensibi getirilmiştir. Zira getirilen hükümler bedenler için ilaçlar konumundadır. Bu hükümler içerisinde bir zaman faydalı olanlar, başka bir zamanda zararlı olabilir. Bir toplumun yararına olabilen bir hüküm, başka bir toplum için olmayabilir. Bu, her şeyi ziyadesiyle bilen, hikmet sahibi, her zaman ve mekâna göre yararlı hükümler vazedenden Allah Teâlâ'nın hikmetidir.

NESİH HAKKINDA KÂSİMÎ'NİN GÜZEL BİR SÖZÜ

Üstad Cemaleddin el-Kâsımî'nin *'Mehâsinu't-Te'vil'* isimli tefsirinde güzel bir sözü vardır. Bu sözü buraya almayı uygun gördük. Üstad Kâsımî merhum diyor ki: "Yüce yaratan, başka toplumlarda –toplumsal etkenler aracılığıyla- yüzyıllarca süren uzun zaman dilimlerinde mümkün olan bir eğitimi ve terbiyeyi, yirmi üç senede Arap toplumuna alıştıra alıştıra vermiştir. Bu yüzden toplumlara vazedilen şer'î hükümler, o toplumların kabiliyetlerine göre konuluyordu. Toplumun kabiliyeti terakki ettiğinde Allah Teâlâ o hükmü başka bir hükümle değiştirmiştir. Bu, yüce yaratıcının fertlerde ve toplumlarda eşit şekilde uyguladığı kanunudur. Sen, canlı olan kâinata baktığında neshin (değişimin) maddî ve edebî şeylerde hissedilebilir doğal bir kanun olduğunu görürsün. İnsan hücresinin önce cenine, sonra sırasıyla çocuğa, ergene, gence, orta yaşlıya ve en son olarak ihtiyara geçişi ve bu dönemler içerisinde birbirini takip eden her bir dönem, en büyük delili gözlerinin önüne serer: Kâinatta değişim, kesin olan doğal bir kanundur.

Nesih, kâinatta reddedilmeyen bir şey olunca, yavaş yavaş gelişmekte ve en düşük konumdan en yüksek dereceye yükselmekte olan toplumlarda bir hükmün neshedilip başka bir hükümle değiştirilmesi nasıl inkâr edilebilir?

Aklı başında olan bir insan, Arapların, insanî terakkinin ve beşerî olgunluğun zirvesinde kendilerinde bulunmaları gereken bir nitelikle, daha işin başındayken mükellef tutulmalarında bir hikmet görebilir mi?

Varlık âleminde bulunan akli başında hiç kimse böyle bir şey söylemeyince, hüküm verenlerin en güzeli olan Allah Teâlâ'nın, çocukluk çağını yaşayan bir ümmete, gençlik ve olgunluk çağında kaldıracabilecekleri yükleri onlara yükleyebileceğini nasıl caiz görür?

İki şeyden hangisi daha üstündür? Bizzat Allah Teâlâ'nın sınırlarını belirlediği, ilmiyle dilediğini neshettiği, insanların ve cinlerin bir harfini dahi eksiltemeyecek şekilde her zamana ve mekâna uygun olarak tamamladığı, insanın hiçbir haline aykırı olmayan bizim şariatımız mı, yoksa papazlarının tahrif ettiği, her yönüyle beşerî hayatın gereklerine aykırı olduğu için amel etmeye imkân bırakmayacak şekilde hükümlerinin kaldırıldığı diğer dinî şariatlar mı?¹⁴²

NESHİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Nesih, sözlükte bir şeyi izale etmek, gidermek, uzaklaştırmak, yerinden ayırmak anlamlarına gelmektedir. Araplar *نَسَحَتِ الشَّمْسُ الظَّلَّ* (Güneş gölgeyi izale etti) derler. *فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ* “Ama Allah, şeytanın katıp bırakmalarını giderir”¹⁴³ ayetinde de gidermek ve iptal etmek manası maksuttur. Ayrıca bir yazıyı bir yerden başka bir yere nakletmek (kopyalamak) manasında kullanılır. Arapların *نَسَخْتُ الْكِتَابَ* (Kitabı kopyasını aldım) sözü ‘Şu kitapta olanları diğer bir kitaba aktardım’ manasında kullanılmıştır. *إِنَّا كُنَّا نَنْسَخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* “Çünkü biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk”¹⁴⁴ ayeti de bu manadadır. Neshin diğer bir anlamı da değiştirmektir. *وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ* “Biz bir âyeti değiştirip yerine

¹⁴² Cemaledin el-Kâsımî'nin ‘*Mehâsinu't-Te'vil*’ isimli eserinin 2. Cilt, 219. sayfasına bakınız.

¹⁴³ Hac, 52.

¹⁴⁴ Câsiye, 29.

başka bir âyet getirdiğimiz zaman..."¹⁴⁵ ayeti bu kabildendir. Neshin başka bir anlamı da çevirmektir. Mirasların birinden diğer bir kimseye geçmesinde nesh kelimesi kullanılır. Saydığımız bu manalar neshin sözlük anlamlarıdır.

İslam şeriatında neshin terim anlamı şöyledir: "Bir hükmün geçerliliğinin sona erip başka bir hükümlle değiştirilmesi." Fıkıhçılar ve usulcüler nesh hakkında birçok tarif yapmışlardır. Biz, en kısa ve en kapsamlı olanı tercih edeceğiz. Bu tarif, İbn Hacib'in tarifidir:

Nesih: Şer'î bir hükmün sonradan gelen şer'î bir delille kaldırılmasıdır.

Allah Teâlâ Kitab-ı Aziz'inde şöyle buyurmaktadır:

مَا نُنسخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"¹⁴⁶

NESİH AYETİNİN İNMESİNİN SEBEBİ

Rivayet edildiğine göre Yahudiler "Şu Muhammed'in işine hayret etmez misiniz? Yanındakilere bir şeyi emreder, sonra da o şeyi yasaklar, aksini emreder. Bugün bir şey söyler, ertesi gün o sözünden döner. Kur'an Muhammed'den başka kimsenin sözü değildir. Çünkü onun sözleri birbirini tutmuyor" diyorlardı.

Onların beyinsizliklerine ve cehaletlerine cevap olmak üzere Allah Teâlâ şu ayeti celile inzal buyurmuştur:

مَا نُنسخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

¹⁴⁵ Nahl, 101.

¹⁴⁶ Bakara, 106.

Ayet-i celilede geçen نَسِيَهَا 'unutturursak...' kelimesinin manası Kur'an tercümanı İbn Abbâs'ın dediği gibi "Bir ayetin hükmünü bırakır, değiştirmez ve neshetmezsek" demektir.

نَسِيَهَا kelimesinin kökeninin نَسِيَ olduğu, bunun da 'bırakmak' manasına geldiği söylenmiştir. Buna göre mana şöyledir: "**Bir ayeti değiştirmeksizin bırakırsak...**"

SEMAVİ ŞERİATLARDA NESİH VUKU BULMUŞ MUDUR?

İslam Şeriatında nesih aklen caiz, pratik olarak vuku bulmuş ve Müslümanların icmasıyla kabul edilmiş bir olgudur. Yahudiler neshin pratikte vuku bulduğunu inkâr ederler. Şeriatlarda neshin vuku bulmadığını, böyle bir şeyin cehalete delalet ettiğini kabul ederler. Allah Teâlâ bundan münezzehtir. Ebû Müslim el-İsfahânî de Yahudilerin bu görüşlerini kabul etmiş ve şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın kitabında nesih gerçekleşmemiştir; çünkü Allah Kur'an'dan haber verirken

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ

"Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O, hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir."¹⁴⁷ buyurmuştur. Kur'an'da nesih bulunmuş olsa ona batıl ilişmiş olurdu."

Âlimlerin cumhuru, neshin caiz olduğuna ve bizzat vuku bulduğuna, kesin delillerin Hz. Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine delalet ettiği ile hüccet getirirler. Ayrıca önceki şeriatın neshedildiği kabul edilmedikten sonra Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliği de geçerli olmaz. Bu, akli bir delildir. Bizzat vuku bulması hakkında âlimler şöyle demişlerdir: Nesih, önceki şeriatlarda gerçekleşmiştir. Neshin vuku bulduğu şeriatlardan biri de Yahudi şeriatıdır. Zira Tevrat'ta,

¹⁴⁷ Fussilet, 42.

Âdem (Aleyhisselam)'ın kızlarına oğullarıyla evlenmelerini emrettiği ve bu hükmün sonradan ittifakla haram olduğu geçmektedir.¹⁴⁸

CUMHURUN DELİLLERİ

Cumhur âlimler, neshin vuku bulunduğuna birçok hüccetle delil getirirler. Özetle bunları zikredelim:

Birinci Hüccet: Allah Teâlâ ayet-i celilede sarahaten nesihten bahsetmiştir. :

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِثْلَهَا أَمْ تَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak yerine daha hayırlısını veya benzerini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?”¹⁴⁹ Âlimler bu ayetin, neshin vuku bulunduğunu sarahaten ifade ettiğini söylerler.

İkinci Hüccet:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا
وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ

“Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar Peygamber'e, “Sen ancak uyduruyorsun” derler. Hayır, onların çoğu bilmezler. (Ey Muhammed!) De ki: “Ruhu'l-Kudüs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur'an'ı Rabbinden hak olarak indirdi.”¹⁵⁰ kavli-i şerifi, tüm açıklığıyla ayet ve hükümlerin değiştirilebileceğine delalet etmektedir. Değiştirme, bir hükmün kaldırılıp

¹⁴⁸ Bkz: Tefsir-i Kebir 3/227

¹⁴⁹ Bakara, 106.

¹⁵⁰ Nahl, 101-102.

başka bir hükmün getirilmesini kapsar. Kaldırılan şey, ya ayetin tilavetidir ya da hükmüdür. Hangisi olursa olsun neticede bu, (ayet ya da hükümden ibaret olan) bir şeyin kaldırılması ve neshedilmesidir. Ayet de bunu bildirmektedir.

Üçüncü Hüccet: Kiblenin Beyt-i Makdis'ten Mescid-i Haram'a çevrilmesidir. Bu, akli başında hiç kimsenin tartışmadığı açık bir husustur. Müslümanlar İslam davetinin başlangıcında namaz kıldıklarında Beyt-i Makdis'e dönüyorlardı. Daha sonra bu hüküm değiştirilmiş,

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

“(Ey Muhammed!) **Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu** (vahiy beklediğini) **görüyoruz.** (Merak etme) **elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz.** (Bundan böyle), **yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.** (Ey Müslümanlar!) **Siz de nerede olursanız olun,** (namazda) **yüzünüzü hep onun yönüne çevirin...**”¹⁵¹ ayetiyle Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanlar, Mekke-i Mükerreme'de bulunan Beyt-i Atik'e (Kâbe'ye) yönelmeleri emredilmiştir.

Allah Teâlâ, Müslümanlar Beyt-i Makdis'e yönelmeyi terk edip Mescid-i Haram'a doğru namaz kılmaları sebebiyle münafıkların ve Ehl-i Kitab'ın Kur'an ve Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında ileri geri konuşacaklarını şöyle haber vermiştir:

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيْتُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ
الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Birtakım kendini bilmez insanlar, “Onları (Müslümanları) yönelmekte oldukları kibleden çeviren nedir?” diyecekler. De ki: “Doğu da, Batı da Allah'ındır. Allah, dilediği kimseyi doğru yola iletir.”¹⁵²

¹⁵¹ Bakara, 144.

¹⁵² Bakara, 142.

Dördüncü Hüccet: Allah Teâlâ

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبِّصْنَ أَنْفُسَهُنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ
وَعَشْرًا

“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler...”¹⁵³ âyetiyle kocası ölen kadının dört ay on gün iddet beklemelerini emretmiştir. Bu ayet-i celile, önceki hükmü kaldırmıştır. Önceden kocası ölen kadınlar,

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ
غَيْرَ إِخْرَاجٍ

“İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler...”¹⁵⁴ ayetinin hükmü gereğince kadın tam bir sene bekliyorlardı. Her Müslüman'ın bildiği gibi kocası ölen kadının bir sene iddet bekleme hükmü, dört ay on gün beklemesi gerektiğini ifade eden yukarıda zikrettiğimiz Bakara suresi 234. ayeti ile neshedilmiştir.

Böylece İslam şeriatında neshin vuku bulduğuna dair cumhurun getirdiği delil gündüzün ortasında parıldayan güneş gibi apaçık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kesin ve doğru olan apaçık naslara aykırı olduğu için neshi inkâr edenlerin sözlerine itibar edilmez.

¹⁵³ Bakara, 234.

¹⁵⁴ Bakara, 240

KURTUBÎ'NİN CÂMIU'L-AHKÂM TEFSİRİNDEKİ SÖZÜ

Allame Kurtubî tefsirinde şöyle demiştir: Nesih konusunun bilinmesi zorunludur, yarar büyüktür. Özellikle âlimlerin bu konuyu bilmesi gereklidir. Bunu cahil ve beyinsizlerden başka hiç kimse inkâr etmez. Zira nazil olan birçok hüküm, helal ve haramın bilinmesi buna bağlıdır. Kendilerini İslam'a nisbet eden müteahhirin âlimlerden bir grup neshin cevazını inkâra yeltenmişlerdir. Bu güruh, İslam Şeriat'ında neshin bulunduğu dair Selef'in temasıyla susturulmuştur.

Kurtubi sözlerine şöyle devam etmiştir: "Bu hususta âlimler arasında görüş ayrılığı yoktur. Zira peygamberlerin şeriatları ile, insanların dini ve dünyevî maslahatları hedeflenmiştir. Bedâ -gizli bir hikmetin sonradan ortaya çıkması- olayların akıbetini bilmeyen kimse için söz konusudur. Her şeyin akıbetini bilen zatın (Allah Teâlâ'nın) hitapları, maslahatların değişmesiyle değişir. Allah Teâlâ, hastanın hallerine özen gösteren bir tabip misali mahlûkatında dilemesiyle bunlara riayet eder. Ondan başka ilah yoktur. Onun hitabı değişir ama ilmi ve iradesi asla değişmez. Zira bu, Allah Teâlâ hakkında imkânsızdır."¹⁵⁵

KUR'ÂN-I KERİM'DE NESHİN KISIMLARI

Nesih üç kısma ayrılır:

- 1- Tilavetin ve hükmün neshedilmesi.
- 2-Hükmün devam etmesiyle beraber sadece tilavetin neshedilmesi.
- 3-Tilavetin devam etmesiyle beraber sadece hükmün neshedilmesi.

¹⁵⁵ Bkz. Kurtubi Câmiu'l-Ahkâm 2/57. Şeyh Zekeriyya Yusuf el-Kandehlevî 'el-İmân ve Âsâruhu' isimli kitabında konuyu anlattığı bölümde bu bahsi uzun uzadıya anlatmıştır. Bu bölümde ellerinde hiçbir delil bulunmaksızın Kur'an'da neshin varlığını inkâr eden modernistlerin görüşlerini çürütmüştür.

1-Tilavetin ve hükmün neshedilmesi: Bu kısma giren ayetlerin namazda okunması ve bu ayetlerle amel edilmesi caiz değildir. Zira tamamıyla neshedilmiştir. On emzirme ile haramlılığın sabit olduğunu ifade eden ayeti bu kısma örnek olarak verebiliriz. Rivayet edildiğine göre Hz. Âişe (Radıyallahu anhâ) şöyle demiştir: "On bilinen emzirme haram kılar" cümlesi Kur'ân'da nazil olan ayetlerdendi. Bu ayet "Beş bilinen emzirme" ile neshedildi. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde bu ayetler Kur'ân ayeti olarak okunuyordu.¹⁵⁶

Fahreddin Razi der ki: "Birinci kısım -on emzirme- hem hükmü hem de tilaveti mensûhtur. İkinci kısım -beş emzirme- ise Şafiilere göre tilaveti mensûh hükmü bakidir."

2-Hükmün devam etmesiyle beraber sadece tilavetin neshedilmesi: Zerkeşi, *el-Burhan* isimli eserinde şöyle demiştir: Ümmet kabul ettiğinde amel edilir. Nitekim Nur suresinde neshedilen 'Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde Allah'tan caydıncı bir müeyyide olmak üzere onları kesinlikle recmedin, Allah Aziz ve Hakim'dir' ayeti hakkında Hz. Ömer şöyle demiştir: İnsanlar 'Ömer Allah'ın Kitabına ilave yaptı' demeyecek olsalardı ellerimle bu ayeti Mushaf'a yazardım."¹⁵⁷

İbn Hibbân'ın *Sahih*'inde Übey b. Ka'b'ın (Radıyallahu anh) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ahzab suresi -uzunluk bakımından- Nur suresine denk bir sureydi. Daha sonra bu sureden ayetler neshedildi."

Bu iki nevi, Kur'ân-ı Kerim'de oldukça azdır, bu tür nesihlerin Kur'ân'da nadir olduğunu görüyoruz. Zira Allah Teâlâ Kur'ân-ı Mecid'ini insanlar tilavetiyle ibadet etsinler ve hükümlerini tatbik etsinler diye indirmiştir.

¹⁵⁶ Hadisi Müslim Süt emzirme bölümünde 1452 numara ile rivayet etmiştir. Hadis ayrıca Tirmizi, Ebû Davud ve Nesâi'de de rivayet edilmiştir. Hadisin açıklaması hakkında şöyle denmiştir: Beş emzirmenin neshetmesinin inzali vahyin son dönemlerine denk gelmiştir. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefat ettiğinde bazı insanlar, ayetin neshedildiği haberi kendilerine ulaşmadığı için bunu Kur'ân ayeti olarak okuyorlardı. Zira ayetin nüzulü Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefatına yakındı.

¹⁵⁷ Hadisi Buhari Sahihinde rivayet etmiştir.

3-Tilavetin devam etmesiyle beraber sadece hükmün neshedilmesi: Bu tür nesih Kur'ân'da çoktur. Zerkeşi'nin dediği gibi altmış üç surede mevcuttur. Örnekler: Anne babaya vasiyet edilmesini emreden ayet, miras ayetiyle neshedilmiştir. Kocası vefat eden kadının bir sene iddet tutmasını emreden ayet, dört ay on gün iddet beklemesini emreden ayet ile neshedilmiştir. Oruç tutabildiği halde tutmayan kimsenin fidye vermesini ifade eden ayet, orucun farz oluşunu ifade eden ayet ile neshedilmiştir. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) ile baş başa görüşme esnasında sadaka verilmesi, müşriklerle savaşılmasının yasak olması ve daha birçok hüküm, delaletleri ve hükümleri apaçık olan Kur'ân ayetleriyle neshedilmiştir.

Şeyh Hibetullah b. Selâme, nâsîh ve mensûh konusunda bir risale telif etmiştir. Müellif kitabında şu ifadeler yer vermiştir:

"Bilesin ki şeriatı ilk nesih namazda olmuştur. Daha sonra kible değiştirilmiştir. Devamında âşûrâ orucu, sonrasında müşriklerden yüz çevirip onlarla savaşmamak neshedilmiştir. Sonrasında müşriklerle cihad etmek, daha sonra müşrikleri öldürmek, sonra cizye verinceye kadar Ehl-i Kitap ile savaşmak emredilmiştir. Daha sonra akit sonucu sabit olan miras kaldırılmıştır. Sonrasında Müslümanların hac yapmalarına karışmasınlar diye müşriklerdeki cahiliye adetleri yıkılmıştır..."

TİLAVETİ DEVAM ETMEKLE BERABER HÜKMÜN NESHEİLMESİNİN HİKMETİ

Bu hikmeti allame Zerkeşi '*el-Burhân*' isimli eserinde şöyle beyan etmektedir:

Burada akla bir soru gelebilir: Ayetin tilaveti devam etmekle beraber hükmün kaldırılmasının hikmeti nedir? Buna iki şekilde cevap verebiliriz:

1-Kur'ân, kendisinde yer alan hükümler bilinsin ve bunlarla amel edilsin diye okunduğu gibi, aynı şekilde Allah Teâlâ'nın kelamı olduğu için ve sevap kazanmak için de okunur. İşte bu hikmetten dolayı hükmü mensûh olan ayetlerin tilaveti bırakılmıştır.

2-Nesih çoğunlukla hafifletmek için olur. Bu sebeple nimeti bildirmek ve meşakkatin kaldırıldığını hatırlatmak için tilavet bırakılmıştır. Böylelikle Müslüman, Allah Teâlâ'nın dini kolaylaştırması hususunda kendisine bahsettiği nimetleri hatırandan çıkarmamış olur.

KUR'ÂN, SÜNNET İLE NESHEİLİR Mİ?

Âlimler, Kur'ân'ın Kur'ân'la, sünnetin sünnetle ve mütevatir haberin de kendisi gibi mütevatir haberle neshedilmesi konusunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak bir konu âlimler arasında ihtilafıdır: Kur'ân'ın sünnetle neshedilmesi ve mütevatir haberin mütevatir olmayan haberle neshedilmesi caiz midir?

İmam Şafî'nin görüşü: Kur'ân'ı nesheden sadece Kur'ân'dır. Ona göre Kur'ân'ın sünnet ile neshedilmesi caiz değildir. Çünkü sünnet Kur'ân derecesinde değildir.

Cumhurun görüşü: Kur'ân'ın Kur'ân'la ve sünnetle neshedilmesi caizdir. Çünkü tamamı Allah'ın hükmüdür ve Allah Teâlâ katındandır. Hepsi Allah Azze ve Celle'nin vahyidir.

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

"O, kendi arzusundan konuşmaz. O, ancak kendisine vahyedilen bir vahyidir."¹⁵⁸ Cumhur, vasiyet ayetinin "**Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin! Varlık için vasiyet yoktur!**"¹⁵⁹ hadisiyle neshedilmesini hüccet olarak zikrederler.

Aynı şekilde الرَّزَانِيَّةُ وَالرَّزَانِيُّ فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."¹⁶⁰ ayetinde geçen zina eden muhsana¹⁶¹ sopa vurulması hükmü, recim ile neshedilmiştir. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)

¹⁵⁸ Necm, 2-3.

¹⁵⁹ Abdürrezzâk, İbn Ebî Şeybe, Şâfî, Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Beyhakî, Dârakutnî, Taberânî el-Kebîr. (Mütercim).

¹⁶⁰ Nur, 2.

¹⁶¹ Evlilik geçirmiş kadın ya da erkek.

Mâiz ve Gâmidîyye'yi recmettirmiş, onlardan herhangi birine sopa vurdu mamıştır. Bu uygulama, muhsan olanlar hakkında celde hükmünün sünnet ile neshedildiğine delalet eder. Bu görüş, en meşhur ve en açık olan görüştür. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir.¹⁶²

HABERLERDE NESİH VUKU BULMUŞ MUDUR?

Âlimlerin cumhuru, neshin hükümlere, emir ve yasaklara has olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Allah Teâlâ'nın haberlerinde yalan bulunması muhal olduğu için haberlerde nesih bulunmaz.

Denilir ki: Haber şer'î bir hükmü içerdiği zaman neshedilmesi caizdir.

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem sarhoş edici içki hem de güzel gıdalar edirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullanan kimseler için büyük bir ibret vardır.”¹⁶³ ayeti hurma ve üzümde elde edilen içkiden haber vermektedir. Allah Teâlâ içkiyi haram kılan

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ *

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz”¹⁶⁴ ayetiyle, Nahl suresi 67. ayette ifade edilen haber neshedilmiş oldu.

Müfessirlerin piri İbn Cerir et-Taberî (Rahmetullahi aleyh) ‘Câmiu'l-Beyân’ tefsirinde şöyle demiştir:

مَا نُنَسِّخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنَسِّهَا نَاتٍ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا

¹⁶² İki mezhebin delillerini ayrıntılı olarak görmek için Revâiu'l-Beyan fi Tefsiri Âyâtî'l-Ahkâm mine'l-Kur'an isimli kitabımızın birinci cilt, 106. sayfasına bakınız.

¹⁶³ Nahl, 67.

¹⁶⁴ Nisa, 90.

Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz”¹⁶⁵ ayetinin manası şöyledir: Biz bir ayetin hükmünü başka bir hükme naklettiğimiz zaman onu değiştiririz. Bu, helalin harama, ya da haramın helale; mübahın yasağa, yasağın mübaha değiştirilmesi şeklinde olur.

Taberî devamla şöyle demiştir: Nesih, emir ve nehiyde, yasak ve serbest kılmada, men etme ve mübah kılmada olur...

Bu bölümde, ilim talebesinin aşına olması gerektiği ölçüde, Allah Teâlâ'nın hükümlerin teşriinde, kulların maslahatını gerçekleştirecek ve nâsîh mensûh vasıtasıyla zamanın gelişmelerine uygun olacak şekilde ayetlerin inzal olmasının hikmetini anlamaya yardımcı olacak kadar İslam şeriatında, Kur'ân ve sünnette vuku bulan neshe kısaca göz atmış olduk. Bu risale-mizde nesih konusunu kısa tuttuk.

وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ

“Allah gerçeği söyler ve doğru yola iletir”¹⁶⁶

¹⁶⁵ Bakara, 106.

¹⁶⁶ Ahzab, 4.

ALTINCI BÖLÜM

TEFSİR VE MÜFESSİRLER

Allah Teâlâ Müslümanlar için kanun ve hayatlarını üzerinde yürüyecekleri bir yol olsun diye Kitab-ı Aziz'ini indirmiştir. Işığıyla aydınlandınlar, rehberliğiyle hidayet bulsunlar, dosdoğru öğretilerini ve hikmetli düzenlemelerini alsınlar, saadet ve izzetin zirvesine çıksınlar, olgunluk ve şerefin doruğuna yükselsinler, insanlık kervanının liderliğine ehil olsunlar, bu hayatta efendi ve lider olsunlar, bütün toplumları izzet ve iyilik hayatına götürsünler, emniyet, istikrar ve selamet sahiline çıkarsınlar diye yüce kitabını indirmiştir.

Hiç şüphle yok ki insanlık bugün, şekavet ve cehaletin karanlıklarında seğirtmekte, ahlakî çözüme ve mala tapınma denizinde yüzmektedir. Onları kurtaracak tek yol İslam'dır. Hikmet sahibi yaratıcının ilminin kuşattığı üzere, insan türünün bütün saadet unsurlarının riayet edildiği Kur'an öğretilerinin rehberliğini ve hikmetli düzenlemelerini kabul ettiklerinde kurtulacaklardır.

Bu öğretilerle amel etmenin Kur'an'ı anlayıp kavradıktan, içerdiği nasihat ve uyarılara vakıf olduktan sonra mümkün olacağı açıktır. Bunun gerçekleşmesi için de Kur'an ayetlerinin delalet ettiği manaların beyan edilmesi ve kapalılığın kaldırılması gerekir. Biz bu işi 'tefsir ilmi' diye isimlendiriyoruz. Bu ilim özellikle Arapça beyan kabiliyetinin bozulduğu, Arap ırkının özelliklerinin kaybolup gittiği son yüzyıllarda büyük önem arz etmektedir.

Tefsir, bu şanlı kitabın içerdiği hazine ve servetlerin ikametgâhıdır. İnsanlar istedikleri kadar Kur'an lafızlarını tekrar etsinler, sabah akşam istedikleri kadar Kur'an ayetlerini okusunlar tefsir ilmi olmaksızın bu hazine, servet, inci ve cevherlere ulaşmak mümkün değildir.

Maalesef günümüzdeki Müslümanlar sadece Kur'an'ın lafızlarıyla yetinmiyorlar, cenaze merasimlerinde, kabirlerde, resmi törenlerde güzel makamlarla okumanın dışında fazlaca bir şey yapmıyorlar. Okunurken duydukları coşku, tilavetini dinleme, tilavetiyle bereketlenmenin ötesinde kayda değer bir şey elde edemiyorlar. Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) "**Kur'an'ı çalgı aleti edinecekler...**"¹⁶⁷ sözüyle kastettiği durum, bu olsa gerek!

Müslümanlar Kur'an'ın en büyük bereketinin onu düşünmek, manalarını kavramak, anlamaya çalışmak, onun rehberliğiyle hidayet bulmak, öğretilerinden ve yönlendirmelerinden istifade etmek olduğunu, sonrasında emirlerinde ve razı olduğu yerlerde durulması demek olduğunu, yasaklarından ve gazaplandığı yerlerden uzak bulunmak anlamına geldiğini unuttular ya da unuttur gibi göründüler.

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

"Bu Kur'an, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."¹⁶⁸

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

"Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?"¹⁶⁹

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ

"Andolsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?"¹⁷⁰

Bugünkü Müslümanlar yanı başında su olduğu halde susuzluktan ölen adamın durumuna ya da sırtında yiyecek ve içecek olduğu halde açlıktan

¹⁶⁷ İbn Ebî Şeybe el-Musannef 11/459; Ahmed b. Hanbel 3/494; Buhârî, et-Târîhu'l-Kebîr 7/39; Hâkim el-Müstedrek 5/152.; Taberânî el-Evsat 1/212; Beyhakî Şuabu'l-İmân 2/541. Hadis sahihtir. (Mütercim)

¹⁶⁸ Sâd, 29.

¹⁶⁹ Muhammed, 24.

¹⁷⁰ Kamer, 17, 22, 32, 40.

ve susuzluktan ölen hayvanın durumuna ne kadar da çok benziyorlar! Şair ne güzel söylemiş!:

Sırtları su yüklü olduğu halde susuzluktan ölen çöldeki develer gibi

Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) ne güzel buyurmuş!

“Size iki şey bıraktım; benden sonra bu ikisine sarıldığınız sürece asla sapıtmazsınız: Allah'ın kitabı ve sünnetim.”¹⁷¹

KUR'ÂN'I NİÇİN TEFSİR EDERİZ?

Her insanın aklına gelen, her fikirde dönüp dolaşan bir takım sorular vardır: Kur'ân'ı niçin tefsir ederiz? Kur'ân'ı güzelce okumak, tecvidine riayet edip tilavet etmek için mi? Yoksa Kur'ân'ın derin manalarından perdeyi kaldırmamız, onun sırlarını ortaya çıkarmamız ve güzelliklerini ibraz etmemiz için mi?

Hayır hayır! Ne birincisi için ne de sadece ikincisi için! Bilakis kullara kul olmaktan ve beşere tabi olmaktan kurtulup bütün kulların Rabbine ibadet etmeye yönelmek için...Ferdî ve toplumu, bütün alemleri yaratan, bütün kainatın müdebbirine, yüce semaların Rabbine, yüce arşın Rabbine bağlamak için!...

Kur'ân-ı Kerim ümmetin kanunu, yüce yaratıcının hidayeti, Allah Teâlâ'nın yeryüzündekiler için şeriatı, Rabbanî nur, semavî hidayet, beşerin dinî ve dünyevî tüm ihtiyaçlarını karşılayan ebedî ve genel bir teşridir.

Bunda şaşılacak bir şey yok! Zira bu kâmil kitap; hayatın bütün alanlarını kapsayan inanç, ibadet, ahlak, muamelat, siyaset, hüküm verme, savaş ve barış, ekonomik ve uluslararası ilişkileri içinde barındıran kapsamlı bir nizamdır.

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın her şeyi beyan edici olarak indirdiği kapsamlı kitabı, inananlar için rahmet ve hidayettir. Kur'ân-ı Kerim bu söylediklerimizin tamamında tam anlamıyla hikmetli, kendisinde bozukluk ve çelişki bulunmayan bir kitaptır. Saadet, sadece onun rehberliğine ve onun getirdiklerine yapışmaya bağlanmışsa bunda şaşılacak bir şey yok! O, kalp-

¹⁷¹ Hadisi dört Sünen sahibi (Tirmizî, Ebû Davud, Nesai, İbn Mace) rivayet etmiştir.

lerdeki hastalıkların şifası, toplumun başına gelmiş ya da gelecek olan bütün kötülüklerin ilacıdır.

وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَرْيَدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا
خَسَارًا

“Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zâlimlerin ise Kur'an, ancak zararını artırır.”¹⁷²

TEFSİR VE TE'VİL ARASINDAKİ FARK

Sözlükte tefsir, izah etme, beyan etme ve açıklama anlamına gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا

“Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım.”¹⁷³

Biz 'tefsir etti' dediğimiz zaman 'beyan etti, izah etti' manalarını kastetmiş oluruz. 'müfesser kelim' açık seçik anlaşılabilir söz demektir.

Tefsirin terminolojik manası şöyledir: “Allah Teâlâ'nın, peygamberi Muhammed'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirmiş olduğu kelâmının anlaşılması, manalarının beyan edilmesi, hüküm ve hikmetlerinin çıkarılması kendisini bilmekle mümkün olan ilimdir.”¹⁷⁴ Diğer bir tarif şöyledir: “Beşerî güç oranında Allah'ın muradına delalet yönü itibariyle Kur'an-ı Kerim'den bahseden ilimdir.”¹⁷⁵

¹⁷² İsrâ, 82.

¹⁷³ Furkan, 33.

¹⁷⁴ Tarif, Zerkeşi, 'nin el-Burhan kitabından alınmıştır. Sayfa 13.

¹⁷⁵ Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân.

TE'VİLİN MANASI

Te'vil, sözlükte dönmek manasına gelen 'evl' kökünden alınmadır. Bu itibarla müfessir, sanki ayeti muhtemel olan manalardan birine döndürmektedir.

Âlimlerden kimisi te'vil ile tefsiri eş anlamlı görür. *el-Kâmus* sahibi şöyle demektedir: Kelamı te'vil etmek; tedbir etmek, takdir etmek ve tefsir etmek anlamına gelir.

فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

“Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun te'vilini yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler.”¹⁷⁶

Te'vilin terminolojik manası mütekaddim âlimlere göre tefsir ile aynıdır. Bu itibarla Kur'ân'ın tefsiri ve Kur'ân'ın te'vili aynı anlama gelir.

İbn Cerîr et-Taberî, tefsirinde der ki: “Şu kavli şerifin te'vili hakkındaki söz şöyledir... Te'vil ehli şu ayetin te'vilinde görüş ayrılığına düştü...” sözlerinde kastedilen tefsir ehlidir.

Mücâhid 'Âlimler Kur'ân'ın te'vilini bilirler' sözüyle Kur'ân'ın tefsirini kastetmektedir.

Âlimlerden bir fırka tefsir ve te'vil arasında bariz bir fark bulunduğunu söyler. Müteahhir âlimlere göre bu görüş daha meşhurdur.

Buna göre tefsir, ayet-i kerimenin zahir olan manasıdır. Te'vil ise, birkaç manaya ihtimalli olan bir ayetin muhtemel olan manalarından birinin tercih edilmesidir.

Allame Suyûtî, *el-İtkân* isimli kitabında bu konuda doyurucu bilgiler vermekte, âlimlerden birçok nakiller yapmaktadır. Biz bu iki kelimenin manasına dair yapılan tariflerin en kapsamlısı ve doğruya en yakın olanıyla yetineceğiz: “Tefsir, Kur'ân'ın zahir olan manalarını ortaya çıkarmaktır; te'vil ise marifet ehli âlimlerin ayet-i kerimenin muhtemel olan rabbanî ince

¹⁷⁶ Â-i İmrân, 7.

sırlarından ve gizli manalarından çıkarım yaparak bir takım manalar elde etme işidir.”

Tercih ettiğimiz bu görüş Alûsî'nin de benimsediği görüştür. O şöyle demiştir: “Hiç kimse tarafından karşı çıkılmaksızın müelliflerin kabul ettiği üzere te'vilde kutsî manalar, gayb bulutlarından ariflerin kalplerine dökülen rabbânî marifetler vardır. Tefsir ise bundan farklıdır.”

Özet:

Tefsir: Allah Teâlâ'nın muradı olan manalara delaleti açık olan Kur'ân-ı Kerim'in zahiri manalarıdır.

Te'vil: Tefekkür ederek, derinlemesine düşünerek çıkarım yapmak suretiyle ayet-i kerimelerden elde edilen gizli manalardır. Müfessir birkaç manaya ihtimalli olan ayetlerden inceleme ve istidlal yoluyla en kuvvetli olanı tercih eder. Bu tercih, ayetin kesin olan manası değildir; sadece en açık ve en kuvvetli tercihi ifade eder. Çünkü elde edilen mananın ayetin kesin manası olduğu yönünde hüküm vermek Allah Teâlâ'nın kitabında tahakkümdür, delilsiz konuşmadır. Allah Teâlâ **إِلَّا اللَّهُ تَأْوِيلُهُ** “...Oysa onun te'vilini ancak Allah bilir”¹⁷⁷ buyurmaktadır.

TEFSİRİN KISIMLARI

Tefsiri, ince ve ilmî olan terimsel ayrıma tabi tutarsak üçe ayırabiliriz:

a-Rivayet tefsiri: Bu tefsir metoduna nakil tefsiri ya da me'sur tefsir ismi de verilir.

b-Dirayet tefsiri: Buna rey tefsiri de denir.

c-İşâret tefsiri: Alimlerin işâri tefsir dedikleri metottur. Her bir kısımdan inşallah ayrıntılı olarak bahsedecek, sağlıklı olan metodu hastalıklı olan metottan ayırt ederek açıklayacağız.

¹⁷⁷ Âl-i İmrân, 7.

A-BİRİNCİ KISIM

RİVAYET (ME'SÛR) TEFSİRİ

Bu tefsir metodu, Kur'ân'da, sünnette ya da sahabenin kelimasında yer alan Allah Teâlâ'nın muradını beyan eden sözlerdir. Me'sûr tefsir, Kur'ân'ın Kur'ân'la, Kur'ân'ın sünnet-i nebevi ile veya Kur'ân'ın Sahabe sözüyle tefsir edilmesidir.

a) Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir edilmesinin örneği:

أَحَلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةَ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُثَلَى عَلَيْكُمْ

“...Okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar, size helâl kılındı...”¹⁷⁸ ayetinde geçen ‘size okunacak hayvanlar’ ifadesinin tefsiri şu ayette gelmiştir:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةُ وَالِدَمُّ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ

“...Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan hayvanlar... size haram kılındı.”¹⁷⁹ Aynı şekilde

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ “Gökyüzüne ve tânk’a andolsun ki...”¹⁸⁰ ayetinde geçen ‘tânk’ kelimesinin tefsiri yine aynı surenin üçüncü ayetinde geçmektedir: “O, karanlığı delen yıldızdır.”¹⁸¹

Diğer bir örnek: “Derken, Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden bir takım kelimeler aldı”¹⁸² ayetinde geçen Âdem (Aleyhisselam)’ın aldığı kelimelerin tefsiri Kur'ân'ın başka bir ayetinde geçmektedir:

¹⁷⁸ Mâide, 1.

¹⁷⁹ Mâide, 3.

¹⁸⁰ Tânk, 1.

¹⁸¹ Tânk, 3.

¹⁸² Bakara, 37.

قَالَ رَبُّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Dediler ki: “Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden olursun.”¹⁸³

Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine başka bir örnek: *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ*

“Biz onu (Kur'an'ı) mübarek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz uyarmaktayız.”¹⁸⁴ ayetinde geçen ‘mübarek gece’nin kadir gecesi olduğu, Kadir suresinde beyan edilmiştir:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

“Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik”¹⁸⁵

b) Kur'an'ın, sünneti nebevi ile tefsir edilmesinin örnekleri:

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ

“İman edip de imanlarına zulmü bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.”¹⁸⁶ ayetinde geçen zulmü, Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) ‘şirk’¹⁸⁷ olarak tefsir etmiş, bu tefsirini şu ayetle desteklemiştir:

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

“Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”¹⁸⁸

Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) İnşikâk suresi sekizinci ayette geçen ‘kolay hesabı’ sadece amellerin mümine arz edilmesi ve ona hatırlatılması olarak tefsir etmiştir. “*Kiminle hesap konusunda münakaşa*

¹⁸³ A'râf, 23.

¹⁸⁴ Duhân, 3.

¹⁸⁵ Kadir, 1.

¹⁸⁶ En'âm, 82.

¹⁸⁷ Abdullah b. Mes'ûd hadisi muttâfakun aleyhtir.

¹⁸⁸ Lokmân, 13.

edilirse ona azap edilir" buyurduğunda Hz. Âişe (Radıyallahu anha):
"Ey Allah'ın Resulü! Allah Teâlâ

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ * فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا * وَنَتَقَلَّبُ إِلَى
أَهْلِهِ مَسْرُورًا

"Artık kimin kitabı sağ eline verilmiş olursa kolay bir hesap ile muhasebe edilmiş olur. Ve ehline sevinçli olarak dönmüş bulunur"¹⁸⁹ buyurmadı mı?" diye sorunca Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) "O, **arzdır**" buyurarak kolay hesabı beyan etmiştir. Yine Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ

الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ "Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun..."¹⁹⁰ ayetinde geçen 'salât-ı vusta'yı ikinci namazı olarak tefsir etmiş, Fatıha suresinin son ayetinde geçen "...kendilerine gazap edilenler ve sapıtanlar"ı, Yahudi ve Hıristiyanlar olarak tefsir etmiştir.

Diğer bir örnek: Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) لِلَّذِينَ

أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةً "Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de ziyadesi vardır"¹⁹¹ ayetinde geçen 'ziyade' kelimesini Allah Teâlâ'nın cemaline bakmak olarak tefsir etmiştir. Yine وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا

اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın..."¹⁹² ayetinde geçen 'kuvvet'i "Dikkat edin! Kuvvet atıcılıktır! Dikkat edin! Kuvvet atıcılıktır!"¹⁹³ buyurarak kuvveti 'atıcılık' olarak tefsir etmiştir.

¹⁸⁹ İnşikâk, 7-9.

¹⁹⁰ Bakara, 238.

¹⁹¹ Yûnus, 26.

¹⁹² Enfâl, 60.

¹⁹³ Hadis muttafaqun aleyhtir.

Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) أَخْبَارَهَا يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا
 “İşte o gün, yer, kendi haberlerini anlatır”¹⁹⁴ ayetinin tefsiri hakkında sahabeye “**Yeryüzünün haberlerinin ne olduğunu bilir misiniz?**” diye sormuş, sahabe: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir” deyince Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Yeryüzünün, her erkek ve kadına, üzerinde yaptıklarını ‘Sen falan gün şu iş yaptın’ diyerek kendilerine haber vermesidir.

Bu tür tefsirin örnekleri çoktur. Suyûtî, nebevî sünnet tefsirinin çoğu örneğini el-İtkân kitabına almıştır. Geniş bilgi için müellifin kitabına müracaat edilebilir.

Kur’ân’ın Kur’ân’la ve Kur’ân’ın sünnetle tefsirinin, tefsir türlerinin en üstün iki türü olduğunda ve kabulünde şüphe yoktur. Çünkü Allah Teâlâ kendi muradının ne olduğunu başkasından daha iyi bilir. Allah’ın kitabı, sözlerin en doğrusudur. Ne önünden ne de ardından ona batıl ilişmez. Bu yüzden birincisi tefsir türlerinin en üstünüdür. İkincisine gelince; Allah Teâlâ Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamberin (Sallallahu aleyhi ve sellem) görevinin, açıklama ve beyan etme olduğunu açıklamıştır:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

“İnsanlara, kendilerine indirilenei açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur’an’ı indirdik.”¹⁹⁵

c) Sahabe Tefsirinin Örnekleri:

Me’sûr tefsirin üçüncü kısmı sahabenin tefsiridir. Bu tefsir metodu da güvenilir olan makbul tefsir metotlarından biridir. Çünkü sahabe, (Radiyallahu anhum) Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) ile beraber bulunmuşlar, halis kaynaktan yudumlamışlar, vahye ve Kur’ân’ın nüzulüne şahit olmuşlar, ayetlerin nüzul sebeplerini bilmişlerdir. Onlar, temiz gönülleri, düzgün fitratları, fesahat ve beyandaki üstün konumları sayesinde Allah Teâlâ’nın kelamını doğru ve sağlıklı bir şekilde anlayabilmişler, Kur’ân’ın sırlarını bir çok insandan daha iyi idrak edebilmişlerdir.

¹⁹⁴ Zilzâl, 4.

¹⁹⁵ Nahl, 44.

Hâkim der ki: "Vahye ve Kur'ân'ın nüzulüne şahitlik eden sahabenin tefsiri merfu hadis hükmündedir." Bunun manası şudur: Sahabenin tefsiri Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) izafe edilen merfu hadis-i nebevî hükmündedir. O halde sahabenin tefsiri de me'sûr tefsirden kabul edilir.

Tabiin'in Tefsiri: Tabiinin tefsiri tartışmalıdır. Âlimlerden bazıları tabiinin tefsirinin me'sûr tefsir olduğu görüşünü benimsemiştir. Zira tabiin, yaptığı tefsiri çoğunlukla sahabeden almıştır. Bazı âlimler tabiin tefsirini rey tefsiri kabul eder. Yani, Kur'ân'ı me'sûr rivayetlere bağlanmaksızın Arap dilinin kurallarına göre tefsir eden diğer müfessirlerin yaptığı tefsir hükmünde olduğunu kabul ederler.

Önemli Not: Me'sûr tefsir, senedi Resulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) ya da sahabeye ulaştığında tefsir nevileri içerisinde en güzeli kabul edilir. Dolayısıyla me'sûr tefsir söz konusu olduğunda rivayetin iyi araştırılması gerekir. Hâfız İbn Kesîr (Rahmetullahi aleyh) der ki: "Me'sûr tefsirin çoğu, Yahudilerin zındıklarından, İranlılardan ve Ehl-i Kitabın Müslümanlarından ravilere geçmiştir. Bu tür tefsirlerin çoğu, peygamberlerin kavimleri ile olan ilişkilerini anlatan kıssalar, peygamberlerin kitapları ve mucizeleri, Ashab-ı Kehf gibi diğer tarihi kıssalar hakkındadır..." O halde rivayetin araştırılması gerekir.

ME'SÛR RİVAYETİN ZAYIFLIĞININ SEBEPLERİ

Kur'ân'ın Kur'ân'la ve Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) izafe edilen sahih sünnetle tefsirinin kabulü konusunda şüphe olmadığını ve tefsir mertebeleri arasında tartışmasız en üstünü olduğunu geride anlattık. Ancak Kur'ân'ın sahabe ve tabiinden gelen rivayetlerle tefsir edilmesinde birkaç yönden zayıflık bulunmaktadır:

1-Sahih rivayetin sahih olmayanla karışma ihtimalinin bulunması. Mesnetsiz ve araştırma yapmaksızın sahabe ve tabiine isnad edilen sözleri nakletmek, hakkın batıla karışmasına neden olur.

2-Bu rivayetler israiliyat doludur. Bu rivayetler içerisinde İslam akaidine aykırı olan ve batıl olduğu delillerle sabit olan birçok hurafe mevcuttur. Bu rivayetler Müslümanlara Ehl-i Kitap'tan geçmiştir.

3-Bazı aşırı mezhep taraftarları bir takım batıl sözler uydururlar, bunları sahabenin bazı büyüklerine nisbet ederler. Şia fırkası, özellikle fanatik Hz. Ali taraftarları bunlardan biridir. Hz. Ali'ye (Kerremallahu vechehu) kendisinin uzak olduğu sözleri nisbet ederler. Abbâsilerin yalakaları da Abbâsi halifelerine yaranmak için İbn Abbâs'a söylemediği sözleri nisbet ederler.

4-İslam düşmanlarından olan bazı zındıklar, sahabe ve tabiin hakkında bazı iftiralar uydururlar. Nitekim Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) adına bir takım hadisler uydurmaktan da geri durmamışlardı. Bunun temelinde hile ile hadis uydurarak dini yıkma amacı yatmaktadır. Bu açıdan sahabe ve tabiine nisbet edilen sözler konusunda çok dikkatli ve ihtiyatlı olmak, sözleri çok iyi araştırmak gerekir.¹⁹⁶

ZERKÂNÎ'NİN MENÂHİLÜ'L-İRFÂN KİTABINDAKİ GÖRÜŞÜ

Üstad Zerkânî *'Menahilü'l-İrfân* isimli eserinde Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiye'den nakiller yaptıktan sonra me'sûr tefsir hakkında güzel bir söz söyler. Şöyle der:

"İnsafı ve adaletli olacak olursak bu konu hakkında söylenecek söz şudur: Me'sûr tefsir iki nevidir:

Birincisi: Doğruluğuna ve kabulüne dair birçok delilin bulunduğu, hiç kimsenin reddedemeyeceği, ihmal edilmesi ve gafil olunması caiz olmayan me'sûr tefsir. Bu metodun Kur'ân'ın hidayetinden engelleyen şeylerden biri olarak itibar edilmesi uygun değildir. Bilakis, Kur'ân'la doğru yolu bulmaya sevk eden etkenlerin en kuvvetlisidir.

İkincisi: Hiçbir sebeple doğru olduğu kabul edilmeyen, reddedilmesi gerekli olan, kabul edilmesi ve kendisiyle meşgul olunması dahi caiz olmayan me'sûr tefsir. İbn Kesîr gibi uyanık olan müfessirlerin çoğu, naklettikleri

¹⁹⁶ Bkz. Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*.

rivayetleri araştırmışlar, batıl ya da zayıf olan rivayetlerin bozukluğunu ortaya koymuşlardır.¹⁹⁷

SAHABENİN EN MEŞHUR MÜFESSİRLERİ

Suyûtî, *el-İtkân* isimli eserinde şöyle demiştir: "Sahabe içerisinde tefsirde meşhur olan on kişidir: Dört halife, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Musa el-Eş'arî ve Abdullah b. ez-Zübeyr (Radyallahu anhum).

Dört halife içerisinde kendisinden en çok rivayet nakledileni Ali b. Ebî Tâlib'dir. Diğer üç halifeden nakledilen rivayetler oldukça azdır. Bunun sebebi muhtemelen erken vefat etmeleridir."

İlk üç halife Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân'dan (Radyallahu anhum) nakledilen tefsir rivayetlerinin azlığının sebebi Suyûtî'nin işaret ettiği gibi hilafet müddetlerinin kısa oluşu ve erken vefat etmeleridir. Diğer açıdan bakıldığında halifelik yaptıkları dönemdeki insanların Allah'ın kitabını bilen kimseler olduğu göze çarpar. Çünkü Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) ile beraber bulunmuşlar, Kur'an'ın sırlarına vakıf olmuşlar, manalarını ve hükümlerini öğrenmişlerdir. Hz. Ali (Radyallahu anh) ise ilk üç halifeden sonra, İslam topraklarının genişlediği, Arap olmayan birçok unsurun yeni dine girdiği, sahabe çocuklarının yetiştiği bir dönemde halifelik yapmıştır. Bu topluluklar Kur'an öğrenmeye, sırlarını ve hikmetlerini anlamaya ihtiyaç duymaktaydılar. Bu yüzden Hz. Ali'den (Radyallahu anh) nakledilenler diğer üç halifeden nakledilenlerden daha çoktur. Kur'an tefsiri hakkında kendilerinden nakiller yapılan bu sahabelerden bir kısmı hakkında ayrıntılı olarak konuşalım.

ABDULLAH İBN-İ ABBÂS

Abdullah b. Abbâs (Radyallahu anhuma) bu ümmetin bilginidir. Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) amcazadesidir. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) onun için şöyle dua etmiştir: **"Allahım! Onu**

¹⁹⁷ Menâhilu'l-İrfân, sayfa 365.

dinde ince anlayışlı kıl ve ona te'villî öğret"¹⁹⁸ Nam-ı diğer Tercüman-ı Kur'ân'dır.

İbn Mes'ûd onun hakkında şöyle demiştir: "Abdullah b. Abbas, Kur'ân'ın ne güzel tercümandır!" Sahabe içerisinde Kur'ân tefsirini en iyi bilendir. Daha çocuk yaşta iken sahabenin büyükleri onun üstünlüğüne şahitlik etmişlerdir. Genç yaşına rağmen sahabenin büyükleriyle yarışmış, onların hayranlığını kazanmıştır. Hz. Ömer (Radiyallahu anh), kendileriyle istişare ettiği sahabenin büyüklerinden oluşan istişare kuruluna onu da kattı. Çoğu kez konuyu ona arz ederdi. Hz. Ömer'in, İbn Abbâs'ı takdir etmesi sahabeden bazısının çekişmesine sebep olmuştur. Hatta sahabeden biri onun için "Şu genç niçin bizimle beraber bulunuyor? Bizim ondan büyük çocuklarımız var!" demişti.

Buhârî'de onun Kur'ân'ın inceliklerine dalma konusundaki ilmi derinliğine ve mertebesinin yüceliğine delalet eden bir kıssa vardır.

BUHARİ RİVAYETİ

Buhârî, Saîd b. Cübeyr kanalıyla İbn Abbâs'ın şöyle dediğini nakleder: "Ömer, Bedr'e katılan yaşlılarla beraber beni şûrâya sokardı. İçlerinden biri içinden kızarak şöyle dedi: "Niçin bizimle beraber şu genç de şûrâya giriyor? Bizim onun gibi çocuklarımız var!"¹⁹⁹ Bunun üzerine Hz. Ömer ona şöyle dedi: "O, sizin bildiğiniz biridir." Yani, onun zekâsını ve bilgisini biliyorsunuz demektir. Hz. Ömer bir gün yine onları çağırmişti. Beni de onların yanına kattı. Zannımca o gün sadece onlara göstermek için beni çağırmişti.

Oradakilere: "إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ" ayeti hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu.

Onlardan biri: "Bize yardım olunduğunda ve fetih nasip olduğunda Allah'a hamdetmemiz ve ondan mağfiret talep etmemiz emrediliyor" dedi.

¹⁹⁸ Hadisin ilk cümlesi müttafakun aleyhtir. İkinci cümlesi, yani «علمه التأويل» "Ona tevillî öğret" cümlesi Hâkim'in Müstedrek'inde (3/615) ve Taberânî'nin Mu'cemu'l-Kebir'inde (10/238) geçmektedir.

¹⁹⁹ Bu itirazı yapan sahâbi Abdurrahman b. Avf'tır. (Fethu'l-Bâri Mukaddimesi, 2/133)

Diğerleri susup hiçbir şey demedi. Hz. Ömer bana: "Ey İbn Abbâs! Sen de öyle mi düşünüyorsun?" diye sordu. Ben: "Hayır!" dedim. Peki senin görüşün nedir?" diye sorunca şöyle dedim: Bu sure, Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) ecelidir, Allah Teâlâ ona ecelini bildiriyor.

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا
 إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ
 "Rabbine hamd ederek tesbihte bulun ve O'ndan bağışlanmayı dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir." Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Vallahi ben bu sureden sadece senin dediğini anladım!"

Bu kıssa, İbn Abbâs'ın anlayış gücünün kuvvetine, sadece ilimde derinlik sahibi olanların idrak edebileceği Kur'ânî yönlendirmelerden çıkarım yapmadaki görüşünün inceliğine delalet eden bir kıssadır. İbn Abbâs'ın Kur'ân'ın sırlarını anlama konusunda bu yüce mertebeye ulaşmasında şaşılacak bir şey yoktur. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) onun dinde ince anlayışlı olması için dua etmiştir. Nitekim Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği hadiste İbn Abbâs şöyle demiştir: "Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) beni göğsüne bastırarak şöyle dua etti: **"Allahım! Onu dinde ince anlayışlı kıl ve ona te'vîlî öğret."** Diğer bir rivayet şöyledir: **"Allahım! Ona hikmeti öğret."**

İbn Abbâs (Radiyallahu anh) ilmi çok olduğu için 'deniz' ismiyle de anılır.

Rivayet edildiğine göre bir adam Abdullah b. Ömer'e (Radiyallahu anhuma) gelerek ona

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا
 مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

"İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bızim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi gör-

mediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"²⁰⁰ ayetinde geçen semavat ve arz'ın ne olduğunu sordu. İbn Ömer, adama İbn Abbâs'a gitmesini, ona sorduktan sonra verdiği cevabı gelip kendisine haber vermesini söyledi. Adam, İbn Abbâs'a gidip ona sordu. İbn Abbâs (Radyallahu anhumâ) şöyle cevap verdi: "Semavat, bitişik bir halde hiçbir şey yağdırmaz, yeryüzü de bitişik bir halde hiçbir şey bitirmezdi. Gökyüzü yağmurla, yeryüzü de bitkiyle yarıldı."²⁰¹

Adam, hemen İbn Ömer'in yanına giderek İbn Abbâs'ın verdiği cevabı ona haber verdi. İbn Ömer: "Zaten ben de öyle düşünüyordum, İbn Abbas'ın Kur'ân'ın tefsirindeki cesareti gerçekten şaşılacak bir durumdur!" Ben şimdi ona (Kur'ân tefsiri konusunda) ilim verildiğini yakinen anlamış oldum."

Diğer bir rivayete göre Ömer b. el-Hattab (Radyallahu anh) bir gün Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) ashabına

أَيُّدُ أَحَدِكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ

"Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun"²⁰² ayetinin kim hakkında indiğini sordu. Ashab-ı Kiram: "Allah ve Resulü daha iyi bilir" dediler. Hz. Ömer hiddetlenerek: "Biliyoruz ya da bilmiyoruz deyin" dedi. İbn Abbâs: "Bu ayet hakkında gönlüme gelen bir şeyler var ama..." deyince Hz. Ömer: "Ey yeğenim! Söyle, kendini küçük görmel!" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs: "Ayette bir amele örnek getirilmektedir" dedi. Hz. Ömer: "Hangi amel?"

²⁰⁰ Enbiyâ, 30.

²⁰¹ İbn Abbâs'ın verdiği bu cevap, müellifin dokuzuncu bölümü olan Kur'ân'ın ilmi mucizeleri bölümünde anlattıklarıyla örtüşmemektedir. İbn Abbâs, söz konusu ayeti yaşadığı dönemdeki bilgiler çerçevesinde yorumlamıştır. Ancak güneş sisteminin tek bir parça olduğu, zamanla birbirlerinden ayrışarak yeryüzü ve gökyüzünün oluştuğu, modern bilimin verileri sonucunda elde edilen yeni bilgilerdendir ve ayetle birebir örtüşmektedir. Zira retk kelimesi Arapçada bitişik anlamına, fetk kelimesi de ayırmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ayette geçen 'semavat ve arzın önceden bitişik olup sonradan ayrışmasının' bu şekilde yorumlanmasında herhangi bir sakınca yoktur. Müellifin ileride değineceği gibi bu, Kur'ân'ın ilmi mucizelerinden biridir. Allah Teâlâ en doğrusunu bilir. (Mütercim)

²⁰² Bakara, 266.

diye sorunca şöyle cevap verdi: Allah'a itaat eden zengin bir adam... Sonra ona bir şeytan gönderiliyor, günahlar işliyor, o kadar ki işlediği günahlar bütün amellerini kaplıyor." Hz Ömer, ayetin tefsiri konusunda İbn Abbâs'ın görüşünü kabul etti.²⁰³

Bu gibi örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Tüm bunlar, İbn Abbâs'ın (Radıyallahu anhuma) genç yaşından itibaren ilminin seviyesine ve derin anlayışına delalet etmektedir. Bu sebeple sahabenin yaşlılarının saflarında yer almış, sahabenin de şahadetiyle 'Hibrü'l-ümme' (ümmetin bilgisi) olarak anılmaya başlamıştır.

İBN-İ ABBÂS'IN HOCALARI

Resulullah'tan (Sallallahu aleyhi ve sellem) sonra ilimlerinden istifade ettiği, yönlendirilme, kültür ve eğitim konusunda kendisini açıkça etkilediği hocaları şunlardır: Ömer b. el-Hattâb, Übey b. el-Ka'b, Alî b. ebî Tâlib, Zeyd b. Sâbit (Radıyallahu anhum). Bu beş sahabî, İbn Abbâs'ın kendilerinden ilmî olarak istifade ettiği, eğitim ve kültürünün çoğunda büyük payları olan ve bu derece derin ve ince ilmî bakış açısına sahip olmasında büyük etkileri olan kişilerdir.

İBN-İ ABBÂS'IN ÖĞRENCİLERİ

Tabiinin büyük çoğunluğu İbn Abbâs'tan (Radıyallahu anhuma) ilim almıştır. Kendisinden tefsir konusunda nakiller yapan, derin ilminden istifade eden öğrencilerin en meşhurları şunlardır: Saîd b. Cübeyr, Mücâhid b. Cebr el-Mahzûmî, Tâvus b. Keysân el-Yemânî, İbn Abbâs'ın kölesi İkrime, Atâ b. ebî Rebâh (Radıyallahu anhum). Bu zevat, İbn Abbâs'ın tefsir medresesini bize nakleden en meşhur öğrencileridir. Allah Teâlâ hepsinden razı olsun.

ABDULLAH B. MES'ÛD (Radıyallahu anh)

²⁰³ Buhari.

Tefsir ilminde meşhur olan ve Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) sözlerini ve ilmi mirasını bize nakleden sahabenin önde gelenlerinden biri Abdullah b. Mes'ûd'dur (Radiyallahu anh). İslam'a ilk giren altıncı Müslüman'dır. O günlerde onlardan başka yeryüzünde Müslüman yoktu. Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) hizmetini görür, ayakkabısını giydirir, onunla beraber ve önünde yürürdü. Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) olan bu yakınlığına rağmen ona karşı son derece edepli ve eğitilmiş idi. Bu yüzden sahabe onu muhkemi, müteşâbihi, helali ve harâmıyla Allah Teâlâ'nın kitabını en iyi bilenlerden biri olarak sayardı.

Suyûtî der ki: "İbn Mes'ûd'dan tefsir konusunda nakledilen rivayetler Hz. Alî'den rivayet edilenlerden daha çoktur. Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği hadise göre İbn Mes'ûd şöyle demiştir: "Kendisinden başka ilah olmayan zata yemin ederim ki Allah'ın kitabından her surenin nerede indiğini, her ayetin hangi konu hakkında indiğini bilirim. Bilsem ki bir adam Allah'ın kitabını benden daha iyi biliyor ve onun yanına deveye binerek gitmem gerekiyor, hemen deveme biner onun yanına giderim."²⁰⁴ Tabiinin çoğu kendisinden rivayette bulunmuştur.

²⁰⁴Hadis müttafakun aleyhtir.

YEDİNCİ BÖLÜM

TABIİNDEN OLAN MÜFESSİRLER

Tabiinden olan müfessirler anıldığında sayılarının çok oldukları görülmür. Sayıca sahabeden daha çokturlar. Zira sahabeden tefsirde meşhur olanların sayısı -Suyutî'nin *el-İtkân*'da bildirdiği gibi- onu geçmezdi. Nitekim geride onların isimlerini ve en meşhurlarının biyografilerini kısaca zikrettik.

Tabiin içerisinde müfessirlerin sayısı oldukça çoktur ve yaygın bir şöhrete sahiptirler. İçlerinden benzersiz müfessirler temayüz etmiştir. Allah'ın Kitabı'nın tefsirine büyük önem vermişler ve müfessirlerin büyük çoğunluğu kendilerinden birçok nakiller yapmışlardır. Tabiinden olan müfessirleri üç kısma ayırabiliriz:

1-Mekke Medresesi

2-Medine Medresesi

3-İrak Medresesi

1-Mekke Medresesi: Bu medresede yetişen müfessirler ilimlerini, müfessirlerin hocası ve Kur'ân'ın tercümanı olan Abdullah b. Abbâs (Radiyallahu anh) hazretlerinden almışlardır. Suyûtî, İbn Teymiye'nin şöyle dediğini nakleder: "İnsanlar içerisinde tefsiri en iyi bilenler Mekke Ehlidir. Zira onlar Abdullah b. Abbâs'ın talebeleridir."

Bu medreseden yetişenler içerisinde meşhur olanların sayısı çoktur. Bunlar içerisinde temayüz edenlerin başında Mücâhid, Atâ, İkrime, Tâvûs ve Saîd b. Cübeyr (Radiyallahu anhum) gelmektedir. Bu seçkin âlimlerin biyografilerini kısaca zikrederim:

Mücâhid b. Cebr:

Mücâhid b. Cebr Ebu'l-Haccâc el-Mekkî. Hicrî 21 senesinde doğmuş, 104 senesinde vefat etmiştir. Tefsir âlimlerinin en meşhurlarındandır. Zehebî onun hakkında 'Kurra ve müfessirlerin hocasıdır, tefsiri İbn Abbâs'tan (Radiyallahu anhuma) almıştır' demektedir.

İbn Abbâs (Radiyallahu anhuma)'nın en seçkin talebesi, ondan rivayette bulunanların en güveniliridir. Bu yüzden Buhârî, birçok müfessir gibi çoğunlukla onun tefsirine güvenir. Hayatı boyunca birçok yere yolculuk yapmış, en sonunda Kûfe'ye yerleşmiştir. Görülmemiş ve duyulmamış bir yer işittiğinde mutlaka oraya gider ve görürdü.

Mücâhid, Allah'ın kitabının tefsirini büyük hocası İbn Abbâs'tan almıştır. Onun yanında manalarını düşünerek ve anlamaya çalışarak Kur'ân'ı okumuştur. Hocasından manasını sorduğu, tefsir yapmasını istediği Kur'ân'ın tüm ayetlerine vakıf olmuştur. Fudayl b. Meymûn, Mücâhid'in şöyle dediğini nakleder: "Kur'ân'ı İbn Abbâs'a üç kere arz ettim. Her ayette durur, manasını, ne hakkında indiğini ve nasıl indiğini ona sorardım."

Kur'ân'ın tefsirini, sırlarını, inceliklerini, hikmet ve hükümlerini öğrenmek istediği için büyük hocasına bu şekilde Kur'ân'ı üç kez arz etmiştir. Bu yüzden İmam Nevevî şöyle der: "Tefsir sana Mücâhid kanalıyla geliyorsa bu sana yeter!" Yani 'tefsirin rivayet edeni İmam Mücâhid ise başka tefsirlere ihtiyaç duymazsın' demek istemiştir.

Atâ b. Ebî Rebâh:

Hicrî 27 senesinde doğmuş, 114 senesinde vefat etmiştir. Mekke'de yetişmiştir. Mekke halkının müftüsü ve muhaddisiydi. Tabiinin büyük fakihlerindendir. İbn Abbâs'tan yaptığı rivayetler konusunda güvenilir ve sağlamdır.²⁰⁵

İmam-ı Azam Ebû Hanife (Rahmetullahi aleyh) onun hakkında şöyle demektedir: "Atâ b. Ebî Rebâh'tan daha üstün biriyle karşılaşmadım." Katade der ki: "Tabiinin bilginleri dört kişidir: Bunlardan Atâ b. Ebî Rebâh hac menasikini en iyi bilen, Saîd b. Cübeyr ise tefsiri en iyi bilendir..."

Atâ, hicrî 87 senesinde Mekke'de vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

²⁰⁵ Bkz. *el-A'lâm* 6/161.

İbn Abbâs'ın Azatlısı İkrime:

Hicrî 25 senesinde doğmuş, 105 senesinde vefat etmiştir. İmam Şafii (Radyallahu anh) onun hakkında şöyle der: "Allah'ın kitabını İkrime'den daha iyi bilen hiç kimse kalmadı." İbn Abbas'ın azatlısıdır. İlmîni İbn Abbâs'tan almış. Kur'ân ve sünneti ondan öğrenmiştir.

İkrime şöyle derdi: "İki kapak arasındaki Kur'ân'ı tefsir ettim. Size Kur'ân hakkında haber verdiğim her şeyi İbn Abbâs'tan aldım."

el-A'lâm kitabında onun biyografisi hakkında şöyle denmektedir:

İkrime b. Abdillâh, aslen berberidir. Medine'de yaşamıştır. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. Abdullâh b. Abbâs'ın azatlısıdır. Tabiîndendir. İnsanlar içerisinde meğazi ve tefsiri en iyi bilenlerdendir. Birçok memlekete seyahatler yapmıştır. 70'i tabiînden olmak üzere 300 civarında âlim kendisinden rivayette bulunmuştur. Mağrib memleketlerine yolculuk yapmış, orada bulunan âlimlerden ilim almış, sonra Medine'ye geri dönmüştür. Medine emiri onu talep edince ortadan kaybolmuştur. Vefat edinceye kadar görünmemiştir. Medine'de vefat etmiştir. O ve meşhur şair Küseyyir Azze aynı günde vefat edince şöyle denmiştir: İnsanların en bilgini ve en meşhur şairi vefat etti.²⁰⁶

Tâvûs b. Keysân el-Yemânî:

Hicrî 33 senesinde doğmuş, 106 senesinde vefat etmiştir. Kur'ân tefsirinde meşhur olmuştur. Ezberde, üstün özelliklerde ve zekâda bir deha idi. Takvada, kanaatkâr olmada ve doğrulukta örnekti. Elli sahabeye yetişmiştir. Kendisinden birçok kişi ilim almıştır. Âbid ve zahid biriydi. Beytullah'ı kırk kez haccettiği nakledilmiştir. Duası müstecab olan biriydi. İbn Abbâs onun hakkında şöyle demiştir: "Ben onun cennetlik biri olduğunu düşünüyorum."

el-A'lâm kitabında biyografisi hakkında şöyle denmektedir:

"Tâvûs b. Keysân el-Havlânî el-Hemedânî. Künyesi Ebû Abdîrahman'dır. Dinî konularda ince anlayışlı, hadis rivayetinde dikkatli, zühd hayatı yaşayan, halifelere ve devlet büyüklerine vaaz edecek kadar cesaretle

²⁰⁶ *el-A'lâm*, 5/43.

biriydi. Tabiinin büyüklerindendir. Aslen Farisidir. Doğma büyüme Yemenlidir. Hac yaparken Müzdelife'de vefat etmiştir. O sene Hişâm b. Abdilnelik de hac yapmaktaydı. Cenaze namazını o kıldırdı. Devlet başkanı ve emirlerin meclislerine yakın olmayı sevmezdi. İbn Uyeyne der ki: "Devlet başkanının meclisinden uzak duran üç kişi bilirim: Ebû Zer, Tâvûs ve Süfyân es-Sevrî."²⁰⁷

Saïd b. Cübeyr:

Hicrî 45 senesinde doğmuş, 95 senesinde vefat etmiştir. İlim ve takvada tabiinin büyüklerindendir. Allah'ın kitabını tefsir etmede şöhret sahibidir. Yüce bir dağ, etrafına ışık saçan bir zattı. İnsanlar onun ilmmini sonraki nesillere aktardılar, topluluklar onun namını taşıdılar.

Süfyân es-Sevrî şöyle der: "Tefsiri dört kişiden alın: Saïd b. Cübeyr, Mücâhid, İkrime ve Dahhâk."

Katade şöyle demiştir: "Tefsiri en iyi bilen kişi Saïd b. Cübeyr'dir."²⁰⁸ Ezberde örnek bir zattı. Her duyduğunu ezberledi. İbn Abbâs onun ezberdeki üstünlüğüne şahitlik eder. Onun hakkında şöyle demiştir: "Benden nasıl hadis rivayet ettiğine dikkat et! Zira sen benden çok hadis ezberledin."

İbn Abbâs (Radiyallahu anhumâ) gözlerini kaybettikten sonra Kûfe halkından yanına soru sormaya gelenlere "Aranızda Ümmü Dehmâ'nın oğlu -Saïd b. Cübeyr'i kastediyor- olduğu halde bana mı soruyorsunuz?" derdi.

Abid ve zahid biriydi. İki gecede bir Kur'ân'ı hatmederdi. Bir keresinde Beytullah'ta Kur'ân'ı tek rekatta hatmetti.

el-A'lâm kitabında biyografisi hakkında şu ifadeler mevcuttur:

"Saïd b. Cübeyr el-Esedî el-Kûfî. Künyesi Ebû Abdillâh'tır. İstisnasız tabiinin en bilginidir. Aslen Habeşistanlıdır. İbn Abbâs ve İbn Ömer'den ilim almıştır. Abdurrahman b. el-Eş'as, Abdülmelik b. Mervân'a karşı ayaklandığında Saïd b. Cübeyr de Abdurrahman ile beraberdi. Abdurrahman öldürülünce Saïd Mekke'ye gitti. Mekke valisi Hâlid el-Kasrî, Saïd'i Mekke'de

²⁰⁷ *el-A'lâm* 3/322.

²⁰⁸ *el-İtkân*, 189.

yakalayıp Haccâc'a gönderdi. Haccâc da onu öldürttü. Haccâc. Saîd'e 'Saîd b. Cübeyr' yerine (alay etmek için) 'Şakî b. Küseyr'²⁰⁹ diye hitap ederdi."

Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: "Saîd, yeryüzündeki her insan ilmine ihtiyaç duyduğu bir sırada. Haccâc tarafından öldürülmüştür."

Rivayete göre Haccâc, Saîd'i öldürtmek istediğinde cellâda onu götürüp boynunu vurmasını emretti. Saîd cellâda 'Bırak da iki rekat namaz kılayım' deyince Haccâc cellada 'Ne diyor?' diye sordu. Cellât 'Namaz kılmak istiyor' deyince Haccâc, (Müslümanların kiblesi olan Beytullah'a doğru değil de) Hıristiyanların kiblesi olan doğuya doğru namaz kılmasına müsaade etti. Daha sonra yüzü kiblede başka bir yöne doğru olduğu halde boynunun vurulmasını emretti. Bunun üzerine yüzünü çevirdiler. Bu esnada Saîd

فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır"²¹⁰ ayetini okudu. Ardından boynu vuruldu. Ruhunu teslim edinceye kadar şu mübarek kelimeyi tekrar edip durdu: ***Lâ ilahe illallah Muhammedun Resulullah.***"

Tertemiz ve günahsız olan ruhu Haccâc'ın zulmünü şikâyet edencesine Rabbisine doğru yükseldi. İnancı ve dini uğrunda nefeslerini tüketti. Allah ona rahmet etsin, onu cennetlerin en genişine yerleştirsün."²¹¹

MEDİNE MEDRESESİ

Bu medresede yetişenler içerisinde meşhur olanların başında şu isimler gelir: Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Ebu'l-Âliye er-Riyâhî ve Zeyd b. Eslem. Allah hepsinden razı olsun.

Biz, Medine medresesinde tefsirde meşhur olan ve gerek fıkıh, gerek hadis gerekse tefsirde sahabenin ilimlerinin sonraki nesillere aktarılmasında büyük etkileri olan bu üç zattan bahsetmek istiyoruz. Tabiin içerisinde meş-

²⁰⁹ Bozguna uğramış bedbaht manasında.

²¹⁰ Bakara, 115.

²¹¹ Bkz. *Tahakâtü'l-Kübrâ* İbn Saîd 6/257

hur olan başkaları varsa da bu üç zatın şöhreti daha fazla ve etkileri daha çoktur.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî:

İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibu't-Tehzib* isimli eserinde biyografisi hakkında şöyle demektedir:

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, künyesi Ebû Hamza el-Medenî, Evs kabilesinin müttefiklerindendir. Önce Kûfe'de sonra Medine'de ikamet etmiştir. Birçok sahabeden rivayette bulunmuştur. Özellikle Ali b. Ebi Tâlib ve Abdullah b. Mes'ûd'dan yaptığı rivayetler çoktur. İbn Sa'd şöyle der: "Hadis bilgisi konusunda güvenilir bir âlimdir, takva sahibi salih bir zattır."

Avn b. Abdillâh diyor ki: "Kur'an'ın te'vilini ondan daha iyi bilen birini görmedim." Buhârî, 'Kurazî' isminin verilmesinin sebebi olarak şunları zikreder: "Babası, Kurayza günü yakalanamadığı için bırakılanlardandı. Şöyle ki: Benî Kurayza Yahudileri Müslümanlarla yaptıkları anlaşmayı bozup Resulullah'a hainlik edince Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) Müslümanlarla savaşan erkeklerin öldürülüp çocuk ve kadınların bırakılmasını emretti. Muhammed'in babası kaçıp gizlendi, bu yüzden nisbeti el-Kurazî (Kurayzalı) olarak kaldı. Medine ehlinin ilim ve fıkhıta en üstünlerindendir. Mescidde hadis rivayet ederken üzerine çatı çöktü. Göçük altında kalarak vefat etti. Hicri 117 senesinde vefat etmiştir. Allah ondan razı olsun ve onu razı etsin."²¹²

Ebu'l-Âliye er-Riyâhî:

İsmi Refî b. Mehrân, künyesi Ebu'l-Âliye'dir. Benî Riyâh kabilesinden bir kadının azatlısıdır. Basra ehlinden güvenilir bir tabiidir. Fıkıh ve tefsirde meşhurdur. Hz. Ebû Bekr'i (Radiyallahu anh) görmüş, Übey b. Ka'b ve başkalarının yanında Kur'an okumuş, Amr, İbn Mes'ûd, Hz. Ali, Hz. Âişe ve daha birçok sahabeden hadis dinlemiştir.

Şöyle dediği rivayet edilir: "Peygamberinizin vefatından 10 sene sonra Kur'an okudum."

²¹² Bkz. *Tehzibu't-Tehzib*, 5/461.

Çocuk yaştan itibaren ilme olan rağbeti ve ilim talebine olan düşkünlüğü sebebiyle akranı arasında temayüz etmiş ve özellikle tefsir alanında hepsini geçmiştir. İbn Abbâs (Radiyallahu anhuma), Kureyş yerde oturduğu halde onu divan üzerine çıkarıp şöyle derdi: "İşte ilim insanın şerefini böyle artırır, köleyi divan üzerine çıkarır." Hicrî 93 senesinde 80 yaşlarına yaklaştığı sıralarda vefat etti. Allah ondan razı olsun ve onu razı etsin."

Zeyd b. Eslem:

Zeyd b. Eslem el-Advî el-Amrî. Künyesi Ebû Üsâme'dir. Medine ehlinin fakihî ve muhaddisidir. Ömer b. Abdilazîz'in hilafeti döneminde onunla beraberdi. Velîd b. Yezîd, bir konuda fetva sormak için Zeyd'i Medine fukahâsından bir cemaatle beraber Dimeşk'a çağırılmıştı. Güvenilir bir muhaddistir. Mescid-i Nebevî'de hadis dersi halkası vardı. Tefsir hakkında yazdığı bir kitabı vardır. Oğlu Abdurrahman kendisinden rivayette bulunurdu. Zeyd, heybetli ve saygı gösterilen bir zattı.

İbn Aclân şöyle demiştir: "Zeyd b. Eslem'e saygı duyduğum gibi hiç kimseye saygı duymamışımdır."

Günün birinde hadis dersindeyken senedini söylemeden bir hadis rivayet etti. Orada bulunanlardan biri 'Ey Ebû Üsâme! Bu hadisi kimden rivayet ediyorsun?' diye sorunca şöyle dedi: "Ey kardeşim! Biz sefihlerle oturmazdık."

Mescid-i Nebevî'de büyük bir hadis halkası vardı. Alî b. Hüseyin onun yanında oturur, onu dinler ve kendi kavminin meclislerini terk ederdi. Kendisine 'Kendi kavminin meclisini bırakıp Ömer b. el-Hattâb'ın kölesini mi tercih ediyorsun?'²¹³ denilince Alî şöyle cevap verdi: "Kişi, sadece dini konusunda faydalandığı kişilerle oturur." Zeyd b. Eslem, hicrî 136 senesinde Medine-i Münevvere'de vefat etmiştir. Allah ondan razı olsun...²¹⁴

²¹³ O zamanlar Ömer b. el-Hattâb'ın kölesiydi.

²¹⁴ Tezkiretü'l-Huffâz, Zehebî 1/62.

IRAK MEDRESESİ

Irak medresesinden yetişen birçok meşhur âlim vardır. Bunların arasında Hasan el-Basrî, Mesrûk b el-Ecda', Katâde b. Diâme, Atâ b. Ebî Müslim el-Horâsânî ve Mürre el-Hemedânî gelmektedir.

Biz, bu zatların biyografilerini kısaca zikredeceğiz. Allah'tan medet umarak deriz ki:

Hasan el-Basrî:

Hasan b. Yesâr el-Basrî, Basra ehlinin imamı. yaşadığı dönemde ümmetin bilginidir. Künyesi Ebû Saîd'dir. Âlim, fasih, yiğit ve abid biridir. Medîne-i Münevvere'de doğmuş, Hz. Ali b. Ebî Tâlib'in gözetiminde yetişmiştir. Hz. Muâviye döneminde Horâsân valisi Rebi' b. Ziyâd'ın kâtipliğini yapmıştır. Basra'da ikamet etmiştir. Kalplerde büyük tesiri olan bir zattı. Valilerin yanına girer, onları uyarır, iyiliği emreder, kötülükten sakındırırdı. Hakkı anlatırken kimsenin kınamasından çekinmezdi. Yüz yirmi sahabe görmüştür. Basra halkının en fasihi, en çok ibadet edeni ve en büyük fakih idi.

Gazâlî der ki: "Hasan el-Basrî, insanlar içerisinde sözü peygamberlerin sözüne en çok benzeyen, hali ve tavrı sahabeye en yakın olandı. Konuşması son derece fasihti, ağzından hikmet damlaları dökülürdü..."

Eyyub es-Sicistânî der ki: "Gözlerim Hasan el-Basrî'den daha büyük fakih görmedi. Dinlediği ve konuştuğu hep hikmetti. Vaaz ettiğinde dinleyenleri ağlatırdı. Sanki ahiretteymiş de oradan gelip gördüklerini anlatıyormuş gibi konuşurdu. Bu yüzden vaazı meşhurdu. Son derece yumuşak kalpli ve fasih dilliydi..."

Hadis-i şerif rivayet ederdi. Hz. Ali b. Ebî Tâlib'den (Radıyallahu anh) hadis rivayet ettiğinde Haccâc'ın zulmünden çekindiği için Hz. Ali'nin ismini zikretmezdi. Yûnus b. Ubeyd anlatıyor: Hasan el-Basrî'ye 'Ey Ebû Saîd! 'Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu' diyorsun ama sen Allah Resulü'ne (Sallallahu aleyhi ve sellem) yetişmedin ki?!' diyerek neden böyle yaptığını sordum. Şöyle dedi: "Bak yeğenim! Sen şimdiye kadar hiç kimsenin sormadığı bir şey sordun. Benim gözümde değerli bir kimse olma-

saydın söyleyeceklerimi sana söylemezdim. Ben, gördüğün gibi Hacce'ın idarecilik yaptığı bir zamanda yaşıyorum. Benim 'Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) dediğimi işittiğinde anladığı o, Hz. Ali b. Ebi Talib'tir. Ancak ben Hz. Ali'nin ismini veremeyeceğim bir zamanda yaşıyorum."²¹⁵

Ömer b. Abdilaziz halife olunca Hasana'ya 'Bu görev benim sırtıma yüklendi. Bana yardımcı olacak yardımcıları bak' diye mektup yazdı. Hasan, halifenin mektubuna şöyle cevap verdi: "Dünya ehli olanları sen istemezsin, ahiret ehli olanları da seni istemez. O Halde işin için Allah Teâlâ'dan yardım iste."²¹⁶

Hasan el-Basrî, hicri 111 senesinde Basra'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Allah Teâlâ sonsuz rahmetiyle onu kuşalsın."

Mesrûk b. el-Ecda':

Mesrûk b. el-Ecda' el-Hemedânî el-Kûfî. Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) yolunu bize nakleden İbn-i Mes'ûd'un öğrencilerinden güvenilir bir tabiidir. Âbid ve fakih bir zattır. Künyesi Ebû Âişe'dir. Tefsir ve hadis rivayetiyle meşhurdur. Babası Yemenli iyi bir at binicisidir. Dayısı Amr b. Ma'dî Kerib'dir.

Kâdılık yapmıştır. Kanaatkâr ve zühd sahibiydi. Allah Teâlâ'nın taksimine rıza gösterirdi. Ailesi, çoluk çocuğu olduğu halde kadılık görevi için ücret almazdı. Bir gün karısı yanına gelip: "Ey Ebû Âişe! Bugün ailenin hiç bir yiyeceği kalmadı" dedi. Tebessüm ederek şöyle dedi: "Vallahi Allah size rızkinızı gönderecektir." Çok geçmeden Allah Teâlâ ona bol rızık ihsan etti.

Kendisi şöyle anlatır: Bir gün Ömer b. el-Hattâb (Radyallahu anh) ile karşılaştım. Bana: "İsmin nedir?" diye sordu. İsmimin Mesrûk b. el-Ecda' olduğunu söyledim. Bana: "Ecda"²¹⁷ şeytandır, senin adın Mesrûk b. Abdirrahman olsun" dedi. Artık soranlara 'Ben Mesrûk b. Abdirrahman'im' diyordu.

²¹⁵ Tehzibu't-Tehzib, 2/263.

²¹⁶ el-A'âm, 2/242.

²¹⁷ Ecda': Kötürüm, organı kesik demektir. Kendisinin bir eli felçliydi.

Buhârî'nin hocası Âli b. el-Medîni şöyle derdi: "İbn-i Mes'ûd'un talebelerinden hiçbirini Mesrûk'un önüne geçirmezdim. Mesrûk, Hz. Ebû Bekr'in arkasında namaz kılmış, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ı görmüştür.

Üç kardeşiyle beraber Kâdisiye savaşında bulunmuştur. Üç kardeşi Kâdisiye'de şehid olmuş. Mesrûk ise yaralanmış ve eli felç olmuştur. Nükte-dan bir vaaz ve nasihat yolu vardı. Bir gün talebeleriyle beraber dışarı çıkmıştı. Talebelerini Kûfe'de bir çöplüğe çıkardı. Onlara şöyle dedi: "Size dünyayı göstereyim mi? İşte dünya! Onu yiyip tükettiler, giyip eskittiler, üzerine binip zayıflatılar. Dünya için birbirlerinin kanlarını akıttılar, haramları helal saydılar; dünya yüzünden akrabalık ilişkilerini kestiler."²¹⁸

Kendisine bir gün şiirde geçen bir beyit sorulunca şöyle dedi: "Amel defterimde şiir görmekten hoşlanmıyorum." Mesrûk, hicrî 63 senesinde vefat etmiştir.

Katâde b. Diâme:

Ebu'l-Hattâb es-Sedûsi el-Basrî. Hicrî 61 senesinde Basra'da doğmuş, 117 senesinde 55 yaşında vefat etmiştir. Enes b. Mâlik, Saîd b. el-Müseyyeb ve sahabenin birçoğundan rivayette bulunmuştur. Kuvvetli ezberi ve mükemmel bir zekâsı vardı. Şöyle dediği rivayet edilir: "Hadis rivayet eden hiç kimseye 'Tekrar eder misin?' demedim. Kulaklarım bir şeyi işittiğinde kalbim mutlaka ezberlerdi."

Rivayete göre bir gün Saîd b. el-Müseyyeb'in yanına gitti. Günlerce ona sorular sordu. Sorularını çoğaltınca Saîd: "Bana her sorduğun sorunun cevabını ezberliyor musun?" diye sordu. Katâde 'evet' dedi. Saîd hayret edince ona "Sana şunu sordum, sen şu cevabı verdin, şunu sordum, şöyle cevap verdin" diyerek kendisinden duyduğu her şeyi ona tek tek söyledi. Bunun üzerine Saîd ona şöyle dedi: "Ben, Allah'ın senin gibi birini yarattığını düşünmüyorum." Saîd bir keresinde şöyle demişti: "Bana ezberi ondan daha iyi olan bir Iraklı daha gelmedi; ona bir kere Câbir'in sahifesini okudum, hemen ezberledi."²¹⁹

²¹⁸ Tehzîbu't-Tehzîb, 6/82.

²¹⁹ Tehzîbu't-Tehzîb, 8/351.

Katâde âmâ biriydi. Âmâ olarak doğmuştu ancak ezberde ve zekâda bir dehaydı.. Ahmed b. Hanbel ondan çokça bahseder, ona övgüde bulunurdu. Onun ilmini ve fıkhnı yaymıştır.

Tefsirde ve fıkhıta bir imamdı. Ancak herkesten rivayette bulunduğu için eleştirilmiştir. Bu yüzden Şa'bi onun hakkında 'Gece odun toplayıcısı'²²⁰ tabirini kullanmıştır.

Basra'da 55 yaşında vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Vefat ettiğinde Basra halkı ölümüne ağlamıştır.

Atâ el-Horâsânî:

Hâfız el-Isbehânî şöyle demiştir: "Hicrî 50 senesinde doğmuş, 135 senesinde vefat etmiştir. Babası Ebû Müslim el-Horâsânî'dir. Künyesi Ebû Osmân'dır. Güvenilir, doğru sözlü, abid ve zahid biriydi. Çok ibadet eden, her şeyden ilgi ve alakayı kesip sadece Allah'a yönelen biriydi. Gecelerini namazla ihya ederdi.

Abdurrahman b. Yezîd şöyle rivayet ederdi: Gecelerini namazla ihya ederdi. Gecenin üçte biri ya da yarısı geçtiğinde bizlere şöyle derdi: "Ey falan! Ey falan! Kalkıp abdest alın ve namaz kılın; zira gece namazı ve gündüz orucu cehennem içeceğinden daha kolaydır."²²¹

İlmi yaymayı severdi. Talebelerinden hadis rivayet edecek hiç kimse bulamadığında fakirlerin yanlarına gider, ilmi gizleyen olmaktan korktuğu için onlara hadis rivayet ederdi.

Fıkıh, hadis ve tefsirde meşhur olmuştur. Son derece zahid, takva sahibi biriydi. Allah Teâlâ rahmet etsin²²²

Mürre el-Hemedânî:

Mürre b. Şerâhbîl el-Hemedânî, azımsanmayacak kadar çok sahabe görmüştür. Künyesi Ebû İsmail'dir. Çok ibadet ettiği için 'tayyib Mürre', 'ha-

²²⁰ Her önüne geleni alan, iyi kötü ayırt etmeden odun toplayan manasındadır. Rivayet hususunda zayıf ve kuvvetli ayırımı yapmaksızın her adamdıan rivayette bulunduğu için bu şekilde eleştirilmiştir. (Mütercim)

²²¹ Bkz. Tehzibu'l-Kümmâl, Mizzi, 4/469.

²²² Bkz. Tehzibu't-Tehzib 10,88.

yırlı Müme' diye bilinirdi. Âbid, takva sahibi, dünyaya değer vermeyen salih bir insandı.

el-İcî der ki: "Her gün beş yüz rekât namaz kılardı." Güvenilir bir tabiidir. Hicrî 76 senesinde vefat etmiştir. Allah ona rahmet etsin, onu cennetlerin en genişine yerleştiresin."

Buraya kadar biyografileri hakkında bilgi verdiğimiz zatlar, tabiinin önde gelen müfessirleridir. İlimlerini Sahabe-i Kiram'dan almışlardır. Allah Teâlâ hepsinden razı olsun...

Tebe-i Tabiin ve sonraki nesil âlimleri bunlardan ilim almıştır. Bu şekilde Allah'ın dini, kitabı, şeriatı, ilimleri ve marifetleri sapasağlam ve mükemmel bir şekilde telakkî²²³ ve telkin²²⁴ yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır. Bu durum, şu ayeti doğrulamaktadır:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

"Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz."²²⁵

Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) de Kur'ân-ı Kerim hakkında kendisinden nakledilen hadiste dosdoğru söylemiştir: **"Bu ilmi²²⁶ gelecek nesiller içerisinde adaletli olanlar taşıyacaklardır. Aşırı gidenlerin²²⁷ tahrişlerini, hakkı iptal etmeye çalışanların intihalini²²⁸ ve cahillerin batıl yorumlarını²²⁹ reddedeceklerdir."**²³⁰

²²³ Birinden bizzat görerek ve duyarak ilim almak. (Mütercim)

²²⁴ Alınan ilmin sonraki nesillere öğretilmesi ve aktarılması. (Mütercim)

²²⁵ Hicr, 9.

²²⁶ Kuran ve sünnet ilmi. (Mütercim)

²²⁷ Allah'ın Kitabında ve Resulünün sünnetinde geçen sözleri kastedilen manalardan saptıran bidat ehli kimseler. (Mütercim)

²²⁸ Kendisine ait olmayan bir şeyin kendisine ait olduğunu iddia etmek. Mana şöyledir: Hakkı iptal eden kişi, bizden bir söz alıp da batıl davası üzerine delil getirdiği ya da kendisine ait olmayan bir sözü kendisine nispet ettiği zaman bu ilmin koruyucuları onun bu sözünü reddedeceklerdir. (Mütercim)

²²⁹ Kur'an ve sünnet hakkındaki batıl yorumlar. (Mütercim)

²³⁰ Hadisi Beyhâkî, *Kitabu'l-Medhalâ*'de, mürsel olarak rivayet etmiştir. (Hadisle ilgili dipnotlar *Mışkâtü'l-Mesâbih* ve şerhi *Mirâtü'l-Mefâtihi* den 1/781 özetle alınmıştır. (Mütercim)

İşte bu şekilde Allah Teâlâ, bütün gayretlerini bu ilmin ve dinin hizmetine sarf eden bu güzide, üstün ve güvenilir insanların çalışmalarıyla Kitab-ı Kerim'ini korumuştur. Allah Teâlâ onları İslam ve Müslümanlar adına hayırla mükâfatlandırсын, en geniş cennetlerine yerleştirsın. Amin!...

UYARI:

Tabiin tefsiri hakkında yapılan eleştirilerde bu tefsirlere bazı israiliyat rivayetlerinin sokulduğundan, sahih olan rivayetlerin zayıf rivayetlerle karıştırıldığından, onların diliyle aslı astarı olmayan rivayetlerin kitaplara geçmesinden söz edilir. Dolayısıyla onların sözleri rivayet edileceği zaman çok dikkat etmek ve sahih ile zayıf olanı ayırt etmek gerekir. Bu noktada kişinin tefsir kitapları içerisinde en güvenilir kaynaklara müracaat etmesi gerekmektedir.

Suyutî, *el-İtkân* kitabında tabiinin en meşhur müfessirlerinden bahsettikten sonra şöyle der:

"Bunlar en eski müfessirlerdir. Bu zatlar çoğu sözlerini sahabeden almışlardır. Bu nesil ahirete göç ettikten sonra sahabe ve tabiin sözlerini içeren tefsir kitapları yazılmıştır. Süfyân b. Uyeyne, Vekî' b. el-Cerrâh, Şu'be b. el-Haccâc, Yezîd b. Hârûn gibi zatların tefsirleri bu türün ilk örnekleridir. Bu zatlardan sonra gelen İbn-i Cerîr et-Taberî'nin tefsiri, tefsirlerin en büyüğü ve en önemlisidir."²³¹

²³¹ *el-İtkân*, 2/190.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN ARAŞTIRMALARINA VERİLEN ÖNEM

İnsanlık tarihinde hiçbir ümmetin, ümmet-i Muhammed gibi kutsal kitaplarına önem verdiği görülmemiştir. Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) ebedi mucizesi, mükemmel hücceti ve bütün insanlara çağrısı olan bu Kitab-ı Mecid'in ulaştığı koruma, önem, özen ve büyüklüğe hiçbir kutsal kitabın ulaşabildiğini iştirmedik.

Kur'ân-ı Kerim'in bu yüce mertebeye ulaşmasında ve Müslümanların gönüllerinde böylesine yüksek derecede olmasında şaşılacak bir şey yoktur. Çünkü nüzulü esnasında meydana gelen olaylar Kur'ân'ı, bütün semavî kitapların üzerinde yüce bir konuma çıkarmıştır. Yine bu olaylar, diğer peygamberlerin getirdiği hidayet, ıslah, terbiye, eğitim-öğretim, yücelik, kanun koyma gibi bütün konularda yüce kitabı üstün bir konuma getirmiştir. Şair ne güzel söylemiş:

Allah-u Ekber! Ne güçlü, Muhammed'in dini

Ne doğru sözlüdür kitabı

Önceki kitapların onun yanında anmayın isimlerini

Sabah oldu, o halde söndürün kandili!

KUR'ÂN, HZ. MUHAMMED'İN (Sallallahu aleyhi ve sellem) EBEDİ MUCİZESİDİR

Allah Teâlâ, ezeli hikmeti gereği doğru olduklarına, mutlak güç sahibi ve her şeye gücü yeten Allah katından gönderilmiş peygamberler olduklarına delalet eden apaçık mucizelerle, ayan beyan delillerle ve kesin hüccetlerle peygamberlerini desteklemiş, en büyük mucize olan Kur'an-ı Kerim'i bizim peygamberimize (Sallallahu aleyhi ve sellem) has kılmıştır. Bu Kur'an rabbanî nur, semavî vahiy, Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) kalbine indirilen, gece ve gündüzün belli saatlerinde tilavet ettiği, kendisinde hiçbir eğrilik bulunmayan Arapça Kur'an'dır. Bu Kur'an'ın nuruyla Allah Teâlâ nesilleri ölümlerinden çıkartıp diriltmiş, en sağlam yola iletmış, onları cehalet çukurundan kurtarıp insanlar için çıkarılan en hayırlı ümmet kılmıştır. Allah Teâlâ doğru söylemiştir:

أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي
الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu? İşte kâfirlere, işlemekte oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir.”²³²

Kur'an, ümmetleri diriltip yeni bir toplum meydana getirmiş, tarihin benzerine şahit olmadığı bir nesil oluşturmuştur. Deve ve koyun çobanı olan Arap toplumundan kavim ve ümmetlere liderlik yapacak olan nesiller çıkarmış, dünyanın sahibi yapmıştır. Öyle ki dünyanın en uzak yerlerine bile hükmetmişlerdir. Bunların tamamı, Hatemü'l-enbiyâ ve'l-mürselin'in (resul ve nebilerin sonuncusunun) mucizesi olan Kur'an'ın üstünlüğüyle olmuştur. Bu hususta şairlerin reisi (Ahmed Şevkî)²³³ şöyle der:

²³² En'am, 122.

²³³ Rız 5, Sarfı 2 numaralı dîvân

Kardeşin İsa ölüyü çağırdı, ölü ayağa kalktı

Sen, nesilleri yokluktan çıkarıp onlara hayat verdin

Önceki peygamberlerin mucizeleri peygamber olarak gönderildikleri çağa uygun olan hissî mucizelerdi. Nitekim Musa (Aleyhisselam)'ın mucizesi olan el ve asâ mucizesi böyleydi. Zira Hz. Musa döneminde sihirbazlar çok olup sihir o dönemde yaygındı. İsa (Aleyhisselam)'ın mucizesi de aynı şekildedir. Ölüleri diriltir, doğuştan kör olanı iyileştirir, alaca hastalığını tedavi eder ve gaipten²³⁴ haberler verirdi. Çünkü Hz. İsa zamanında tıp ve hikmet ilimleri yaygındı, üstün kabiliyetli tabipler mevcuttu. Meryem oğlu İsa onları dehşete düşüren ve aciz bırakan mucizeler getirdi: Hastalara şifa verdi, ölüleri diriltti; körleri, dilsizleri ve sağırları iyileştirdi.

Ben derim ki: Önceki peygamberlerin mucizeleri maddî ve hissî mucizeler olunca Muhammed b. Abdillâh'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) mucizesi ruhî ve aklî olmuştur. Allah Teâlâ ruhî ve aklî mucize olan Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e has kılmıştır. Bu mucize, basiret sahipleri görüp de ışığıyla aydınlansınlar, hidayetiyle o zamanda ve gelecekte faydalansınlar diye bütün zamanlarda devam ede gelmiştir. Gönderilmişlerin Efendisi şöyle buyurmuştur:

“Hiçbir peygamber yoktur ki, mucizelerden kendisine (kendi zamanlarındaki) insanların inandıklarının benzeri verilmiş olmasın. (En büyük mucize olarak)²³⁵ bana verilen ise, ancak Allah'ın

²³⁴ Âl-i İmran 149. ayette ifade edildiği gibi İsa (aleyhisselam) insanların evlerinde ne yediklerini ve ne biriktirdiklerini kendilerine haber verirdi. (Mütercim)

²³⁵ Bu parantezi Sahih-i Buharî şarihi İbn Hacer ve Sahih-i Müslim şarihi Nevevî'nin sözü konusu hadise yaptığı açıklamalardan aldık. Bu kayıt düşünülmediği takdirde bazı felsefecilerin -İbn-i Rüşd gibi- ve günümüzdeki bir çok modernist ilahiyatçının iddia ettiği gibi Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in tek mucizesi olduğu, bu mucizenin de Kur'ân olduğu düşüncesi akla gelecektir. Halbuki biz Sahih-i Buhari ve Müslim başta olmak üzere bir çok hadis külliyatında Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e Kur'ân'dan başka bir çok mucize verildiğini ifade eden sahih hadisleri biliyoruz. İsrâ ve mirac mucizesi, ayın ikiye yarılması mucizesi ve parmaklarından akan suyla bir ordunun abdest alması mucizesi bunlardan sadece bir kaçıdır. (Mütercim)

*bana vahyettiği (Kur'an)dır. Bu yüzden ben kıyamet gününde peygamberlerin en çok ümmetli bulunanı olmayı ümit ediyorum.*²³⁶

Evet, Allah Teâlâ'nın güvenilir peygamberinin kalbine yerleştiği bu semavî vahiy, bütün âlemlere rahmet ve ışık olması için İslam'ın ebedi mucizesidir. Dünyanın merkezinde Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) doğruluğuna şahitlik eden, İslam'ın büyüklüğünü ve bu dinin ebediliğini ifade eden kalıcı hüccetidir. Diğer peygamberlere ait olan hissî mucizeler, vücuda getirilen peygamberlerin vefatıyla beraber yok olmuş, kozmolojik olaylarla beraber geçip giderek varlık sahnesinden silinmişken Kur'ân mucizesinin bekası devam etmiştir. Kur'ân'ın haber vermesi dışında bu hissî mucizelerden geriye hiçbir iz ve beyan kalmamıştır. Dolayısıyla Kur'ân'ın öncesinde ve sonrasında diğer mucizelere karşı büyük bir üstünlüğü vardır. Şair ne de güzel söylemiş:

*Peygamberler yok olup giden mucizeler getirdiler
Sen bize yok olup tükenmeyen bir kitap getirdin
Uzun zaman geçtikçe yeni kalır ondaki ayetler
Eskiliğın ve kadim olmanın güzelliği onları süsler*

Allame Zerkânî şöyle demiştir: Burada Kur'ân'ın ihtiva ettiği sayısız mucizelere bir göz atalım: Kur'ân-ı Kerim için ebedilik yazılmıştır, günlerin geçip gitmesiyle yok olmamış, Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatıyla ölmemiştir. Aksine, dünyanın merkezinde bütün yalanlayıcılarla mücadele etmekte ve bütün inkârcılara meydan okumaktadır. Dünyadaki bütün milletleri İslam hidayetine ve insanoğlunun mutluluğuna çağırılmaktadır. Tüm bunlardan İslam Peygamberi'nin (Sallallahu aleyhi ve sellem) mucizeleri ile diğer peygamberlerin mucizeleri arasındaki fark açıkça ortaya çıkmış olur. Hz. Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in sadece Kur'ân'daki mucizeleri binlercedir. Bugüne kadar bu mucizelerle yararlanılmış, bugünden sonra

²³⁶ Buhari, Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel.

da. hatta Allah Teâlâ yeryüzüne ve üzerindekiilere varis oluncaya²³⁷ kadar yararlanılacaktır. Diğer peygamberlerin mucizelerine gelince; sayıları sınırlıdır ve kısa sürelidir; peygamberlerin dönemleri sona erince bu mucizeler yok olup gitmiş, peygamberlerin vefatlarıyla beraber son bulmuştur. Günümüzde bu mucizeleri arayan kişi bunları sadece geçmiş haberlerde bulur. Bu haberlerin kabul edilebilirliğinin Kur'ân'dan başka şahidi yoktur. İşte bu özellik, Kur'ân'ın diğer kitaplara, peygamberlere ve hak olan bütün dinlere ihsan ettiği büyük bir nimettir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ...

“(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik...”²³⁸

Şanı yüce olan Allah Teâlâ diğer bir ayet-i celilede şöyle buyurmuştur:

أَمِنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ...

“Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: “Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz...”²³⁹²⁴⁰

Bu yüzden peygamberlerin efendisi Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) mucizesi duyu organlarına etki eden, insanları esir alan hissî bir mucize olmamıştır. Onun mucizesi Hz. Musa (Aleyhisselam)'ın yılanı dönüştüren asâsı gibi, atıldığıında kendisine serin ve selamet olan Halilullah İbrahim (Aleyhisselam)'ın ateşi gibi, sert kayadan böğürerek çıkan Salih (Aleyhisselam)'ın devesi gibi değildir. İsa (Aleyhisselam)'da olduğu gibi şifa bulan bir hastalık ya da iyileşen bir körlük değildir. Allah Resulü'nün

²³⁷ Yani yeryüzü ve onun üzerinde yaşayanlar geçip gittikten sonra yalnızca Allah Teâlâ'nın kaldığı kıyamet gününe kadar demektir. (Mütercim)

²³⁸ Mâide, 48.

²³⁹ Bakara, 285.

²⁴⁰ Menahilu'l-İrfân fi Ulumi'l-Kur'ân, Zerkâni. C: 2, S: 93.

(Sallallahu aleyhi ve sellem) mucizesi ebedî ve akli bir mucizedir. Zira bu mucize, peygamberliklerin hatimesidir. Bu yüzden zamanla beraber devam eden, yeryüzünde insan buldukça sürekli olan bir mucizedir. Şeyh Muhammed el-Bennâ şöyle demektedir:

"Sahih hadis kitaplarından zikredildiği üzere Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem), Kur'ân'ın dışında kendi eliyle meydana gelen olağanüstü olaylar ile meydan okumamıştır. Aksine meydan okuma sadece Kur'ân ile gerçekleşmiştir. Bu yüzden Kur'ân, Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğini destekleyen, kendisine tabi olan müminlerin kalplerini aydınlatan bir mucize olmuştur.

Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in peygamberliği umumi ve ebedidir. Çünkü peygamberlik onunla son bulmuştur. Dolayısıyla hikmetin gereği olarak mucizesi peygamberliğinin türüyle uyumlu olmuştur. Zira geçmiş her bir peygamber özellikle kendi kavmine peygamber olarak gönderilmişti. Kendisinden sonra gelen peygamberle peygamberliği sona eriyordu. Peygamberlerin sonuncusunun mucizesi, yaşadığı dönemde sadece bir topluluğun görüp de Refik-i A'lâ'ya göç ettikten sonra sona eren ve vefatından sonra hiç kimsenin göremeyeceği hissî bir mucize olması mümkün değildir. Çünkü hissî şeyler, ne bu tür bir peygamberlikle, ne de böyle bir peygamberliğin ebedi olmasıyla uyuşur. Şüphe yok ki Kur'ân bütün insanlık için bir mucizedir. Bu yüzden geçmişteki diğer tür mucizelerden farklı olarak gelmiştir. Beşerî anlayış kemale erdikten ve insanî düşünce terakki ettikten sonra Kur'ân mucizesi dünyaya gelmiştir. Çünkü beşeriyet rüştüne ulaşmış toplumda akli gelişme olgunlaştıktan sonra Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliği insanlığa yetiştirilmiştir. Dolayısıyla Resulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) mucizesi akılla idrak edilip herhangi bir hisse ihtiyaç duymaz. Bu mucize, yüceliğini her nesil insanının idrak edebileceği ebedî manalardır. Bu mucize, bütün insanlara hitap eden bir mucizedir.²⁴¹

²⁴¹ el-Kitabu ve's-Sünne, sayfa 22.

KUR'ÂN'IN İ'CÂZİNİN MANASI

İ'caz, sözlükte başkasına acizlik nispet etmek demektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

اعجزت أن أكون مثل هذا الغراب فأواري سواة أخى

"...Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten aciz miyim ben?"²⁴² Beşer, benzerini getirmekten aciz kaldığı için mucizeye mucize denmiştir. Zira mucize olağan üstü bir olaydır, bilinen sebeplerin sınırlarının dışındadır.

Kur'an'ın i'cazı, beşerin -teker teker ya da toptan- benzerini getirmekten aciz olduklarını ispat etmek manasındadır. Kur'an'ın i'cazından kastedilen, insanları bizzat aciz bırakmak, karşı koyamaz duruma getirmek, yani Kur'an'ın benzerini getirmekten insanların aciz kaldıklarını kendilerine bildirmek demek değildir. Bu husus akli olan herkesçe bilinmektedir. Bilakis maksat; bu kitabın hak olduğunu, bu kitabı getiren peygamberin sadık bir elçi olduğunu izhar etmektir. Beşeri ace düşüren peygamberlerin diğer mucizeleri de böyledir. Bu mucizelerden maksat, peygamberlerin doğru olduklarını izhar etmek ve getirdikleri şeyin yalnız hikmet sahibi ve her şeyi ilmiyle kuşatan Allah Teâlâ'nın vahyi olduğunu, her şeye gücü yeten ilahın indirmesi olduğunu, peygamberlerin sadece Allah Teâlâ'nın mesajlarını tebliğ ettiklerini ve görevlerinin sadece Allah'tan haber vermek ve tebliğ etmek olduğunu ispat etmektir.

O halde mucizeler, Allah Teâlâ'nın peygamberlerinin doğru olduklarına dair kullarına sunduğu burhanlardır. Allah Teâlâ bu mucize vasıtasıyla

²⁴² Mâide, 31. «اعجاز» kelimesinin sözlükteki manasının cümle içerisinde kullanımına delil getirmek için müellifin zikrettiği ayet-i celile yerinde değildir. Zira ayette geçen «عجزت» fiili sülâsidir, başkasına acizlik nispet etmek manasında değil, sadece aciz olmak manasındadır. İ'cazın sözlükteki diğer anlamı birini aciz kılmak, karşı koyamaz bir hale getirmek, karşı koymasını engellemek demektir. Bu manası daha meşhurdur. Kur'an'da bu manada i'caz fiilinin türevleri çok kullanılmıştır. Enfâl sûresi 59. ayeti burada örnek olarak zikredebiliriz: «ولا يحسبن الذين كفروا سيقوا أنهم لا يعجزون» "İnkâr edenler, asla yakayı kurtardıklarını zannetmesinler. Çünkü onlar (sizi) âciz bırakamazlar." (Mütercim)

sanki şöyle demektedir: Kulum benden alıp size tebliğ ettiği haberlerde doğru söylemektedir. Benden aldıklarını size tebliğ etmesi için onu size ben gönderdim. Onun doğruluğunun delili onun eliyle olağan üstü olaylar gerçekleştirmemdir. Bu olaylar, sizden hiç kimsenin benzerini yapamadığı şeylerdir, hiçbir insanın bu şaşırtıcı şeyin benzerini yapması mümkün değildir... İşte bu, i'cazın manasıdır; mucizeden anlaşılan da budur.

İ'CAZ NE ZAMAN TAHAKKUK EDER?

Aşağıda özetle zikredeceğimiz şartlar tam olarak tahakkuk ettiğinde i'caz gerçekleşir:

1-Meydan okuma: Yani karşı konulmasını ve rekabet edilmesini talep etmek.

2-Meydan okumaya cevap vermeye iten sebebin bulunması.

3-Meydan okumaya cevap vermeyi engelleyen bir engelin bulunmaması.

Bu üç şartı örneklerle açıklayalım:

BİRİNCİ ŞART: MEYDAN OKUMA

Kur'ân-ı Kerim Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) en büyük mucizesidir. Allah Teâlâ bu Kur'ân'la özelde Araplara genelde bütün insanlara meydan okumaktadır. Bu Kur'ân'ı getiren, okuma yazması olmayan ümmî bir peygamberdir. Herhangi bir okulda ders almamış ya da bilgilerini herhangi bir cemiyetten elde etmemiştir. Bilgilerini, kabiliyetli ve bazı üstün bilginlerden aldığına dair herhangi bir bilgi sabit değildir. Kültür ve bilgi türlerinde temayüz etmiş kişilerden herhangi bir şekilde eğitim görmemiştir. Geçmiş ümmetlerin ve peygamberlerin haberlerine ulaşmak için Ehl-i Kitap'tan olan Yahudi ve Hıristiyan bilginlerin hiçbirisiyle bir arada bulunmamıştır.

Bu ümmî peygamber, fesahatin önderleri, belagat ve edebiyatın süvarileri olan Araplara meydan okuyarak onlara şanlı bir kitap getirmiştir. Onları kışkırtan, karşı koymaya iten güçlü ibarelerle ve iğneleyici sözlerle

Kur'an'a karşı koymalarını istemiştir. Önce Kur'an'ın benzerini, sonra azaltarak onun benzeri on sûre getirmelerini, daha sonra Kur'an'dan bir sûre kadar bir sûre getirmelerini istemiştir. Bu esnada onlar sessiz kalmışlar, dillerini yutmuşlar, tek kelime dahi edememişlerdir. Bu meydan okumaya rağmen onlar, acizlik üstüne acizlik göstermişler, yenilgi üstüne yenilgiye uğramışlardır. Bu, Kur'an'ın icazının en büyük şahidi ve en kuvvetli delili değil midir?!

KUR'ÂN'IN MEYDAN OKUMADAKİ ÜSLUBU

Kur'an-ı Kerim'de meydan okuma, birçok şekilde ve çeşitli üsluplarda gelmiştir. Kur'an, Arapların varlığını sarsmış, onları etkileyici ve faydalı bir üslupla meydana çekmiştir. Büyüleyici üslubuyla, hayran bırakan güzelliğiyle ve göz kamaştırıcı parlaklığıyla onların duygularını kontrol altına alıp kalplerini ele geçirmiştir.

Kur'an, kendisinin benzerini getirmelerini istemek sûretiyle Araplara meydan okudu. Onlar, fesahat süvarileri ve beyan konusunda otorite sahipleri oldukları halde Kur'an'ın benzerini getiremediler ve arkalarını dönüp kaçtılar.

Kur'an, meydan okumayı daha da aza indirerek onlardan Kur'an'dakiler gibi uydurma on sûre getirmelerini istedi. Onlar bitip tükendiler, bozguna uğradılar ve on sûre getiremediler.

Kur'an, onların on sûre getirmelerinden vazgeçip daha hafifine ve daha kolayına inerek Kur'an sûrelerinden sadece bir sûre getirmelerini istemiştir. Onlardan hiçbiri meydana çıkamamıştır.

Böylelikle Kur'an, Arapların acizliğini ve bozguna uğradıklarını tescil etmiştir. Ümmî olan peygamber Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) mucizesi de gerçekleşmiş oldu. Bu mucize, Kur'an'ın Rabbu'l-Âlemin'in indirmesi olduğudur:

وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

“Şüphesiz bu Kur'an, âlemlerin Rabbi'nin indirmesidir. Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir.”²⁴³ Allah Teâlâ doğru söylemiştir:

قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى
لِلْمُسْلِمِينَ

“Ey Muhammed! De ki: “Ruhu'l-Kudüs (Cebrail), inananların inançlarını sağlamlaştırmak, müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere Kur'an'ı Rabbinden hak olarak indirdi.”²⁴⁴

MEYDAN OKUMANIN TÜRLERİ

Kur'an-ı Kerim'de yer alan meydan okuma türlerini ikiye ayırabiliriz:

- 1-Genel meydan okuma
- 2-Özel meydan okuma

1-Genel Meydan Okuma: İçinde felsefecilerin, dâhilerin, âlimlerin ve hikmet sahibi kimselerin de bulunduğu bütün insanlığa meydan okuması. Bu tür meydan okuma istisnasız bir şekilde bütün beşere yöneliktir. Arap-acem, beyaz-siyah, mümin-kâfir ayırımı yapmaksızın hepsini kapsar. İsrâ sûresinde haykırarak meydan okuyan şu ayete kulak verelim:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ
بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

“De ki: “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler.”²⁴⁵

²⁴³ Şuarâ, 192-195.

²⁴⁴ Nahl, 102.

²⁴⁵ İsrâ, 88.

2-Özel Meydan Okuma: Bu meydan okuma özellikle Arapları hedef almaktadır. Araplar içerisinde de Kureyş kâfirlerini. Bu meydan okuma da iki türdür:

a) Küllî (tümel) meydan okuma: Kur'ân'ın bütünüyle hükümlerinde, çekiciliğinde, belagat ve beyanında meydan okuması.

b) Cüz'î (tikel) meydan okuma: Kevser sûresi gibi Kur'ân'ın en kısa sûresi bile olsa sadece bir sûrenin benzerinin getirilmesi talebiyle meydan okuması.

Küllî Meydan Okuma: Örnek:

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

“Eğer doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi bir söz getirsinler!”²⁴⁶ Ayet-i kerimede geçen ‘söz’ den kastedilen Kur'ân'ın benzeri olan sözdür. Yani ‘Allah adına uydurduğunu düşündükleri Allah Resulü olan Hz. Muhammed’in getirdiği gibi bir Kur'ân getirsinler’ demektir. Nitekim Kur'ân'ın tamamıyla meydan okunması Kasas sûresinde gelmiştir:

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah katından, doğruya bu ikisinden (Tevrat ve Kur'an'dan) daha çok ulaştıran bir kitap getirin de, ben ona uyayım.”²⁴⁷

Allah Teâlâ Araplardan Kur'ân-ı Kerim'in dışında tam bir kitap getirmelerini talep etmiştir. Davete icabet etmediklerine göre onlar inatçı, arzularına tapan, Allah'ın hidayetinin dışına çıkan insanlar olmaktadır.

Cüz'î Meydan Okuma: Bu tür meydan okuma Hûd sûresinde gelmiştir:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَّادْعُوا مَنِ اسْتِطَعْتُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ * فَإِنْ لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُّسْلِمُونَ

²⁴⁶ Tûr, 34.

²⁴⁷ Kasas, 49.

“Yoksa Onu (Kur'an'ı) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Eğer size (bu konuda) cevap veremedilerse, bilin ki o (Kur'an) ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık Müslüman oluyor musunuz?”²⁴⁸

Bundan daha azı ile de Kur'ân'da meydan okuma gelmiştir. Kur'ân, en kısa sûrelerinden biriyle Araplara meydan okumuştur. Bu meydan okuma Arapları küçük düşüren, hem hal-i hazırda hem de gelecekte aciz olduklarını bildiren ifadelerle beraber gelmiştir. Bu meydan okuma, onların gayretlerini tahrik eden, karşı koymaya kışkırtan bir üslupla gelerek onların acizliğini tescil etmiştir. Özellikle şu çirkin sözlerini ve yalan iddialarını dile getirdikleri zaman:

وَإِذَا تَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا
أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

“Onlara karşı ayetlerimiz okunduğu zaman, ‘Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir’ dediler.”²⁴⁹

Diğer bir meydan okuma Bakara sûresinde gelmiştir:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا
شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ
الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'an) hakkında şüphede iseniz, haydin onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın (ve bunu ispat edin). Eğer yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız-

²⁴⁸ Hüd, 13,14.

²⁴⁹ Enfâl, 31.

o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”²⁵⁰

Allame Kurtubî 'el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân' isimli tefsirinde şöyle demiştir: **فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا** “Eğer yapamazsanız...” yani geçen zaman içerisinde Kur'ân'dan bir sûrenin benzerini getiremezseniz... **وَلَنْ تَفْعَلُوا** “...Ki hiçbir zaman yapamayacaksınız” yani gelecek zamanda da bunu asla yapamayacaksınız...” demektir. Bu ayette, acizlikleri gün gibi ortaya çıksın diye onların gayretlerini kıskırtan, duygularını tahrik eden ifadeler mevcuttur. Bu ayet, vuku bulmadan önce Kur'ân'ın haber verdiği gaybî bilgilerdendir.²⁵¹

İKİNCİ ŞART: MEYDAN OKUMAYA CEVAP VERMEYİ GEREKTİREN SEBEBİN BULUNMASI

Bu sebep Araplar için mevcuttu. Zira Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) yeni bir din getirdi. Onların dinlerini iptal edip, onları sefih olmakla itham etti. İlahlarıyla ve putlarıyla alay etti. Onları insanlar içinde gülünç duruma düşürdü. Onları kendisine uymaya ve Allah'ın elçisi olduğuna inanmaya davet etti. Onlara şöyle dedi: Benim doğruluğumun delili Allah'ın bana vahyettiği şu kitaptır. Bu hususta beni doğrulamıyorsanız size meydan okuyorum! Bu kitabın benzerini getirin o halde! Ya da bu kitaptan bir sûrenin benzerini!... Buna gücünüz yetmediyse bu acziyetiniz, benim size gönderilen bir peygamber olduğum hususunda doğru olduğum anlamına gelir.

Bu bariz meydan okumadan ve onların akıllarıyla, ilahlarıyla ve putlarıyla iğneleyici ve sert bir şekilde alay ettikten sonra onlar Kur'ân'ın benzerini getirmeye ne kadar da muhtaçlar!

Ben derim ki: Hz. Peygamber'in iddiasına karşı koymaları ve Allah tarafından gönderildiği davasını iptal etmeleri son derece gerekliydi. Zira böylesi, peygamberlik iddiasını reddetmenin en kolay yolu, onu inkâr etmeye açılan en yakın kapıydı. Bu yol, onların uzman oldukları, en güzelini

²⁵⁰ Bakara, 23-24.

²⁵¹ Kurtubi Tefsiri, 1/32.

söylemede ve en mükemmelini vücuda getirmede şöhret kazandıkları beyan, edebiyat ve fesahat sahasıydı. Konuşmada, dilde ve şiir yazmada kendilerinden daha iyileri yoktu. Onlar için bu, ezelden beri acılarını tattıkları ve felaketler yaşayarak boğuştukları savaştan, üzüntü kadehlerini yudumlamaktan ve korkutucu ölümlere maruz kalmaktan çok daha kolaydı. Fakat onlar mızraklarla vurulmayı ve oklara hedef olmayı seçtiler, Kur'ân'la rekabete girmediler.

Kadı Bakillânî (Rahmetullahi aleyh) şöyle demiştir:

“Kendileri için kolay olan Kur'ân'a karşı koymaları nasıl caiz olsun ki?! Karşı koymaları Kur'ân'ın hüccetliğini geçersiz kılar, delaletini bozar, emrini iptal eder. Onlar bu işten vazgeçip zor olana geçtiler. Düşmanlıkta ve mücadelede daha fazlası olamayacak derecede sıkıntılı işlere girdiler, kolay olanı terk ettiler. Böyle bir şeyin vukuu adeta mümkün değildir, akıllı insanlardan böylesi işlerin sudur etmesi de caiz değildir.”²⁵²

ÜÇÜNCÜ ŞART: MEYDAN OKUMAYA CEVAP VERMEYİ ENGELLEYEN BİR ENGELİN BULUNMAMASI

Araplar için böyle bir engel yoktur. Çünkü Kur'ân Arapça inmiştir. Arapça Arapların dilidir. Kur'ân kelimeleri Arapça harflerden oluşmaktadır. İfadeleri Arap üslubuna uygundur. Ayrıca Araplar edebiyat ve dil konusunda uzmandırlar. Fesahat ve belagatte öncüdürler. Şiirleri, hutbeleri ve hikmetli sözleri onların bu konuda uzman olduklarını, edebiyat ve fesahat alanında yarış ipini göğüslediklerini gösterir. Nitekim şiirde ve nesirde temayüz edecek ve fesahat semasında dönecek derecede güçlü olduklarını günler ispat etmiştir. Dikkat edin! Arapça yani Kur'ân dili onların ana dilleriydi. Onlar Arapçayla iftihar ederler, birbirleriyle yarışır, en mükemmel kasideyi ve konuşmayı dinlemek, en güzel söz ve ifadeyi oluşturmak için meclisler oluşturup toplantılar tertip ederlerdi. Bu husustaki kabiliyetlerinde herhangi bir eksiklik, akıllarında herhangi bir noksanlık yoktu. Güçleri yerindeydi, kudretleri meşhurdu. Son derece akıllı kimselerdi. Bununla bera-

²⁵² I'câzu 'l-Kur'ân, Bakillânî 1/11.

ber Kur'ân, diledikleri kimselerden yardım almalarına, insanlar ve cinlerden alacakları yardımla eksikliklerini gidermelerine izin verdi. O zaman için önlerinde hiçbir engel yoktu. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) onlara Kur'ân'a karşı koymak için belli bir süre vermedi, bir zaman dilimiyle onları sınırlamadı. Dolayısıyla onlardan biri çıkıp da 'Cevap vermek için yeterli zamanımız yoktu, imkânımız yoktu' diyemez. Ayrıca Kur'ân toptan da inmedi ki bunu ileri sürerek mazeret uydursunlar. Bilakis Kur'ân 23 senede parça parça indi. Karşı koymaya güçleri yetseydi Kur'ân'dan inen her bölümle diğeri arasında karşı koymaya ve Kur'ân'ın benzerini getirmeye yetecek kadar zamanları vardı. Buna yapmaya güçleri yetmeyince bu, Kur'ân'ın kulların Rabbinin bir indirmesi olduğuna delalet etmiştir. Bu, delil ve burhan olarak yeter!

KUR'ÂN'IN İ'CÂZINA DAİR BİR ÖRNEK

Merhum şeyh Zerkânî, 'Menâhilü'l-İrfân' isimli kitabında güzel bir söz zikreder. Kitaptaki cümlelerini aynen buraya aktarıyorum. Merhum, mucizenin tarifinde şunları söylemektedir:

"Mucize: Allah Teâlâ'nın peygamberlik iddiasında bulunan kişinin bu iddiayı ortaya attığında doğruluğuna şahitlik etmek için onun eliyle yarattığı olağan üstü ve bilinen sebeplerin dışında gerçekleşen harikulade olaydır. Bir insan kalkıp Allah Teâlâ tarafından insanlara gönderilen bir peygamber olduğunu, Allah'ın kullarına gönderdiği bir elçisi olduğunu iddia edip de 'İddiamda doğru olduğumun delili beni peygamber olarak gönderen Allah Teâlâ'nın benim elimle âdetlerinden birini değiştirmesi, kâinatta genel geçer olan bir kanununu olağan seyrinden çıkarmasıdır' der. Daha sonra şöyle söyler: Allah Teâlâ yakında sizi hayrete düşüren şeyi getirecektir. Üstelik Allah'ın getireceği bu olağan üstü olay, sizin uzman olduğunuza inandığınızı, kudretli olduğunuzu düşündüğünüz bir konuda olacak. Ben size -ister tek tek ister gruplar halinde olun- şu ayetin benzerini getirmeniz hususunda meydan okuyorum! İnanmışınız gibi kapı önünüzde açıktır; iddia ettiğiniz gibi bu konuda tam anlamıyla üstün vasıflara sahipsiniz. Ayrıca siz toplu haldesiniz, ben ise tek başınayım!

Bu insan güvenilir bir dille bunları söyleyerek bize açıkça meydan okuyor. Aynı zamanda inançlanımıza, âdetlerimize ve ahlakımıza karşı çıkıyor, akıllarımızı küçümsüyor, bizim gibi atalarımızın akıllarını da aşağılıyor. Biz böyle bir durumda değerlerimizi korumak için ve bizim açımızdan en kıymetli olan varlığımızı koruma adına onun acizliğine ortaya koymak, onu susturup afallatmak, ona galip gelip alt etmek için son derece hırslıyız. Çok geçmeden o kalkar, biz de kalkarız; o tedbirini alır, biz de tedbirimizi alırız. Biz, bütün bir toplum olarak birçok girişim ve hamle gerçekleştirdikten sonra onun getirdiği şeyin bırakın daha büyüğünü, benzerini bile getiremedik. Üstelik biz bir milletiz, o tek başına! Üstüne üstlük bize, kendisine karşı koymaya yetecek kadar fırsat verip tam anlamıyla insafsız da davrandı!

Bu durumda kendisinde azıcık akıl bulunan bir insan bile, bu mümtaz ve üstün şahsiyetin elçiliğinde doğru olduğunda ve davasında haklı olduğunda şüphe eder mi? Hem de çocukluğundan elçi olarak gönderildiği güne kadar bizim içimizde dosdoğru, güvenilir ve güzel ahlaklı biri olarak yetiştiğini de biliyoruz.

Şayet bu insan bizim bilmediğimiz bir konuda mucize getirirse "Bu adam bilmediğimiz bir fende ustalaşmış" ya da "Bizim haberdar olmadığımız bir sanat öğrenmiş" deriz. Ancak bu insan bize üstün olduğumuz ve yarışmalar düzenlediğimiz bir konuda mucize getirdiğinde -insafsız olduğumuz sürece- getirdiği mucizeye boyun eğmekten ve inanmaktan başka çaremiz kalmaz.

Sana bir örnek daha verelim: Musa (Aleyhisselam) kendisinde ne can, ne hareket, ne yumuşaklık ne de rutubet bulunan ahşap bir asa mucizesiyle geldi. Kendisini peygamber olarak gönderenin ismiyle asayı atıyor ve birden yerde hızla sürünen bir yılan oluveriyor. Bu asa/yılan ile meydan okuduğu ümmet o dönemde sihirde zirveye çıkmış, sihirde uzmanlaşmış aktif olarak sihirle uğraşan bir toplum iken kendisi tek başınadır. Onlar sihirde uzman bir toplum olmakla beraber kendisi onların arasında yetişmiş, ancak hiçbir gün sihirle uğraştığı bilinmeyen bir kişidir. Musa (Aleyhisselam) asasını önlerine attığında şüphenin gölgesi bile kalır mı? Birden attığı asa onların uydurdukları şeyleri yutuveriyor.

فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* فَعَلَبُوا هَذَاكَ وَأَنْقَلَبُوا صَاغِرِينَ*
وَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاجِدِينَ* قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ* رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ *

Böylece hak yerini buldu ve onların yapmış oldukları şeylerin hepsi boşa çıktı. Artık orada yenilmişler ve küçük düşmüşlerdi. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar. Âlemlerin Rabbine iman ettik, Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine dediler."²⁵³

Hak güneş gibi parlıyordu: bu yüzden ilk iman edenler sihirbazlar oldu. Çünkü onlar sihri, öncüllerini ve sonuçlarını en iyi bilenlerdi. Gözleriyle gördüler ki bu mucize, bildikleri sihir türünden bir şey değildi!

Bunun benzerini Allah'ın gönderdiği her peygamberin mucizesinde düşünebilirsin. Meryem oğlu İsâ (Aleyhisselam)'ın tıpta uzmanlaşmış, tam anlamıyla zirveye çıkmış bir toplumun önünde anadan doğma körleri ve alaca hastalığını iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, Allah'ın izniyle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapması hakkında da aynı şeyleri söyleyebilirsin.

Bunun benzerini hatta daha fazlasını peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında, getirdiği apaçık ayetler ve mucizeler hakkında da söyleyebilirsin. Nuru her tarafı aydınlatan bir delil olarak Kur'ân sana yeter! Hatta birçok delil olarak... Kur'ân'dan her üç ayet, dünyanın merkezinde duran, kıyamet gününe kadar geçerli olan, kendisinde bulundurduğu fesahat esrarıyla, edebiyat ve ilimleriyle, gaybî haberlerle ve hakkın işaretleriyle tüm dünyaya meydan okuyan kesin bir hüccettir."²⁵⁴

İLAHÎ MUCİZENİN ŞARTLARI

Mucizenin âlimlerin bildirdiği üzere beş şartı vardır: Bu şartlardan biri bulunmadığında mucize, mucize olmaz:

Birinci Şart: Sadece âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ'nın gücünün yettiği şeylerden biri olmalıdır.

²⁵³ A'râf, 119-122.

²⁵⁴ Menahilü'l-İrfân, 1/68.

İkinci Şart: Olağan dışı olmalı, kozmolojik düzene aykırı olmalıdır.

Üçüncü Şart: Peygamberlik iddiasında bulunan zat gösterdiği mucizeyle davasına delil getirmelidir.

Dördüncü Şart: Mucize, mucize ile meydana okuyan zatın iddiasına uygun olarak gerçekleşmelidir.

Beşinci Şart: Hiç kimse mucizeye karşı koyarak benzerini getirememelidir.

Bu beş şart gerçekleştiğinde olağan üstü olan bu iş, mucize kendi elinde gerçekleşen iddia sahibi zatın peygamberliğine delalet eden bir mucize olmuş olur. Beş şart gerçekleşmezse mucize olmaktan çıkar, iddia sahibinin doğruluğuna delalet etmez.

BİRİNCİ ŞART: Biri çıkıp da –peygamber gelmesi mümkün olan bir dönemde- peygamberlik iddiasında bulunsa mucizesinin de oturup kalkmak, yiyip içmek ve bir yerden başka bir yere hareket etmek olduğunu söylese bu söyledikleri mucize olmaz, onun doğru söylediğini göstermez. Zira insanlar onun yaptıklarını yapabilirler. Mucizelerin insanların yapamadığı şeyler türünden olması gerekir. Denizi yarmak, ayın ikiye ayrılması ve ölüleri diriltmek gibi...

İKİNCİ ŞART: Mucize olağan dışı olmalıdır. Peygamberlik iddiasında bulunan bir kimse 'Benim mucizem güneşin doğudan doğup batıdan batmasıdır, geceden sonra gündüzün gelmesidir' dese bu iddiası mucize olmaz. Çünkü iddia ettiği şeyler, her ne kadar sadece Allah Teâlâ'nın gücü dâhilinde olan şeyler olsa da kendisi istediği için meydana gelen şeyler değildir. Bu şeyler, iddiasını ortaya atmadan önce de olmakta idi. Dolayısıyla iddia ettiği şeylerin gerçekleşmesinde doğruluğuna delalet eden herhangi bir şey yoktur.

ÜÇÜNCÜ ŞART: Peygamberlik iddiasında bulunan zat gösterdiği mucizeyle davasına delil getirmeli, kendisinden talep edildiğinde iddiasını doğrulamak için mucizesi meydana çıkmalıdır. Bir insan mucizesinin cansız

şeylerin canlıya dönüşmesi ya da insana dönüşmesi olduğunu söylese de dönüşmezse bu olay, iddiasının doğruluğuna delil teşkil etmez.

DÖRDÜNCÜ ŞART: Mucizenin, peygamberlik iddiasında olan kişinin iddiasına aykırı olarak değil, uygun olarak gerçekleşmesi gerekir. Zira mucizesi iddiasına aykırı olduğunda kendisini yalanlamış olur. rivâyet edildiğine göre Müseylimetü'l-Kezzâb'ın -Allah ona lanet etsin- taraftarları kendisinden bir kuyuya tükürmesini istediler. Tükürüğü sayesinde kuyunun suyu çoğalacaktı. Ancak kuyunun suyu tamamıyla çekildi. Bu olay onun yalancı olduğuna delalet etmektedir.²⁵⁵

BEŞİNCİ ŞART: Mucizenin karşı konulamaz olması gerekir. Mucizeye karşı konulacak olup benzeri getirilirse mucize olması iptal olur, iddia sahibinin doğruluğuna delalet etmez. Bu yüzden bir kimse denizi yarmaya ya da ayı ikiye ayırmaya güç getirebilirse bunlar mucize sayılmaz. Bu sebeple Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ

“Eğer doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi bir söz getirsinler!”²⁵⁶

KUR'ÂN'IN İCAZI NE İLE SABİT OLUR?

Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın kelimidir; benzerini getirmekten insanları aciz bırakmıştır. Üslubunda, dizilişinde, çekiciliğinde, beyanında, ilim ve hikmetlerinde, hidayetinin etkisinde, geçmiş ve gelecekteki gaybî bilgilerden perdeleri kaldırmada benzerini getirmekten insanları aciz bırakmıştır. Beyan sırları, vicdan ve burhan ile âlimler nezdinde sabit olduktan sonra Kur'ân'ın icaz yönlerindeki beyan sırlarını açıklamışlardır. Arap dilini en iyi bilenlerin tamamı, lisan ve beyan ehli bizzat Kur'ân'ın muciz olmasında görüş birliği etmişlerdir. Yani Kur'ân'ın icazı lafızların fesahati, beyanının çekiciliği ve eşsiz üslubundadır. Öyle üslup ki ne nesirde ne şiirde kendisine hiçbir üslup

²⁵⁵ Bkz. Kurtubi Tefsiri 1/70.

²⁵⁶ Tûr, 34.

benzemez. Sesli olarak okunduğunda ortaya çıkan gönülleri okşayan büyüleyici sözleri, lügat güzelliği ve sanattaki üstünlüğü noktasında eşi benzeri yoktur.

SIRFE EHLİNİN GÖRÜŞÜ

Ebu İshak en-Nazzâm'ın da aralarında bulunduğu Mutezile'den bir grup, Kur'ân'ın icazının 'sırfe' (geri çevirme, döndürme, engelleme) ile olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu görüşü savunanlara göre Allah Teâlâ, güçleri yettiği halde beşerin Kur'ân'a karşı koymasını engellemiş, Kur'ân'ın benzerini ortaya koymamaları için kalplerinde ve dillerinde acizlik yaratmıştır. Allah Teâlâ insanları Kur'ân'a karşı koymaktan alıkoymasaydı benzerini getirebilirlerdi...

Allah'a yemin ederim ki bu görüş, Arapçanın tadını bile almamış, sırlarına vakıf olmamış kişilerin görüşüdür. Hatta bu görüş, ilimden yana kabuktan başka hiçbir nasibi olmayanların görüşüdür. Bu kabuk onları ne besler ne de açıklarını giderir! Bu görüş eski ve yeni âlimlerin, fasihlerin ve belîğlerin icma ettikleri görüşe aykırı adi ve rezil bir görüştür.

Arap edebiyatının hücceti Mustafa er-Râfiî (Rahmetullahi aleyh) şöyle demiştir: "Kur'ân'ın icaz yönü konusunda Mutezile'nin görüşleri birbirinden farklıdır. Kelamcıların şeytanı Ebû İshâk en-Nazzâm icazın sırfe ile olduğunu söylemiştir. Sırfe, Allah Teâlâ'nın, güçleri yettiği halde Arapları Kur'ân'a karşı koymaktan alıkoymasıdır. İşte bu alıkoyma ve engelleme olağanüstü bir olaydır.

Şia'dan Murteza der ki: Bilakis 'sırfe'nin manası, Allah Teâlâ'nın, Kur'ân'ın benzerini getirmek için ihtiyaç duydukları ilimleri Araplardan almasıdır.

Mürteza sanki şöyle demektedir: Araplar, Kur'ân'ın nazım ve üslubunun benzerini getirmeye güçleri yeten belîğ insanlardır ancak bunun dışında başka bir şeye güçleri yetmez. Mesela Kur'ân lafızlarının içerdiği manaları oluşturamazlar. Çünkü ilim ehli kimseler değildirler, onların zamanında ilim de yoktu... Görüldüğü gibi bu görüşün de saçma olduğu açıktır."

Mustafa er-Râfî daha sonra şöyle der: "Özetle şöyle diyebiliriz: Sırf söz Arapların Kur'an hakkındaki sözlerinden farksızdır.

“Bu, ancak nakledilegelen bir sihir-
dir.”²⁵⁷ Bu görüşü savunanları Allah Teâlâ reddetmiş ve onları yalanla-
mıştır. Böyle bir hüküm vermeyi bir tür körlük saymıştır. اَفْسَحَرَ هَذَا اَمْ اَنْتُمْ
“Haydi söyleyin bakalım, bu da mı sihir, yoksa siz mi
görmüyormuşsunuz?”²⁵⁸²⁵⁹

Bu bozuk görüş hakkında şöyle denebilir: Onların görüşlerine göre muciz olan Kur'an-ı Kerim'in kendisi değildir. Muciz olan, kendisi sebebiyle Kur'an'ın bezerini getirmekten aciz kaldıkları 'sırf'dir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: صَرَفَ اللّٰهُ قُلُوْبَهُمْ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُوْنَ “Anlamayan bir toplum olmalarından dolayı, Allah onların kalplerini çevirmiştir.”²⁶⁰

Zahiri olan İbn-i Hazm da bu kaşık yola batarak selefi Nazzâm'in değersiz görüşünü benimsemiştir. İnce ve şık bir üslupla bu görüşü savunmuştur. İcazın sebebi hakkında *el-Fasl* kitabında şöyle demiştir: “Allah'ın kelamının muciz olmadığını söyleyen hiç kimse yoktur. Allah Teâlâ bu kelamı söyleyip kendi kelamı kılınca onu muciz kılmış, benzerinin getirilmesini engellemiştir. Bu, başka bir delile ihtiyaç duymayan yeterli bir burhandır.”

Gördüğün gibi bu görüş sahibi, Allah Teâlâ benzerinin getirilmesini engellediği için Kur'an-ı Kerim'i muciz kabul etmiştir. Bu, sırfeyi savunan Nazzam'ın bakış açısıdır. Geride anlattığımız gibi tamamıyla batıl bir görüştür. Bu topluluk, kalp gözlerine perde indiği için ışığı her tarafı kaplayan hakkın ışığını alamamaktadırlar. Şair ne güzel söylemiştir:

Göz, iltihaptan dolayı güneşin ışığını inkâr edebilir

Ağız da hastalıktan dolayı suyun tadını inkâr edebilir

²⁵⁷ Müddessir, 24.

²⁵⁸ Tûr, 15.

²⁵⁹ Rafîi, İcazu'l- Kur'an, s. 124.

²⁶⁰ Tevbe, 127.

İCAZ KONUSUNDA ÂLİMLERİN GÖRÜŞLERİ

Âlimler Kur'ân'ın muciz olmasında ve hiçbir beşerin benzerini getiremeye gücünü yetmeyeceğinde görüş birliği ettikten sonra Kur'ân'ın icaz yönünün ne olduğu konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

1-Kimi âlimlere göre Kur'ân'ın icaz yönü, Kur'ân'daki ayet başları, sonları ve fasılalarında bulunan, Arap nazmından ve nesrinden farklı olan ilgi çekici nazmıdır.

2- Bazı âlimler icaz yönünün Kur'ân lafızlarının fesahatinde, belagatinde, ibarelerinde ve dizilişinin güzelliğinde gizlendiğini söylerler. Çünkü Kur'ân, eşi benzeri görülmemiş en yüksek derecede belagate sahiptir.

3- Birtakım âlimler ise Kur'ân'ın icazının, çelişkiden arınmış olmasında, ince manaları ve beşer tarafından bilinmesi mümkün olmayan gaybi haberleri içermesinde olduğunu söylerler. Nitekim Kur'ân çelişkiden ve tezat-tan da uzaktır.

4-Âlimlerden şöyle diyen de olmuştur: İcaz yönü Kur'ân'ın her sûresinin başlangıç ve sonlarındaki apaçık özellikler, benzersiz üstünlüklerdir.

O halde âlimlere göre Kur'ân'ın icazında itimat edilmesi gereken hususlar şunlardır:

- 1-Lafızlarda fesahat,
- 2-Manalarda belagat,
- 3-Benzersiz nazmın sureti.

Bu görüşler tek bir noktada birleşmektedir: Kur'ân'ı ayrıcalıklı kılan **beyan dairesi**. Bu, her ne kadar hak olsa da şu var ki Kur'ân'ın icazı sadece fesahat ve belagatte değildir. Kur'ân'ın muciz olmasının bundan başka bir çok yönü vardır. Allâme Kurtubî (Rahmetullahi aleyh) '*el-Câmiu li-Ahkâm'il-Kur'ân*' isimli değerli kitabında bu konuyu güzel ifade etmiş, Kur'ân'ın icazı hakkında on vecih zikretmiştir. Değerli hocamız Zerkânî de '*Menâhilu'l-İrfân*' isimli kitabında Kur'ân'ın icazı hakkında on dört vecih zikretmiştir. Bu vecihlerin bazısını Kurtubî zikretmiş, bazısına hiç değinme-

miştir. Biz bu vecihleri önce kısaca zikredecek, sonrasında ayrıntılı olarak ele alacağız. Allah'tan yardım dileyerek deriz ki:

KUR'ÂN-I KERİM'İN İCAZ VECİHLERİ

1-Arap lisanında bilinenin ötesinde bütün nazımlardan farklı olan benzersiz bir nazım.

2-Bütün Arap üsluplarından farklı olan benzersiz bir üslup.

3-Hiçbir mahlukun benzerini getiremediği bir akıcılık.

4-Bütün beşeri kanunları mağlup eden mükemmel ve hassas bir teşri.

5-Sadece vahiyle bilinebilen gaybî haberler vermesi.

6-Doğruluğu kesin olan kozmolojik bilimlerle çelişmemesi.

7-Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği bütün vaat ve tehditlerin gerçekleşmesi.

8-Şer'î ve fennî bilgileri de kapsayan bilgiler içermesi.

9-İnsanlığın ihtiyaçlarını karşılaması.

10-İnanan ve inanmayanların kalplerinde derin etki bırakması.

1-Arap Lisanında Bilinenin Ötesinde Bütün Nazımlardan Farklı Olan Benzersiz Bir Nazım:

Ne şiir ne de nesir hiçbir edebi söz, nazmı hususunda Kur'ân-ı Kerim'e benzemez. Bu, Velîd b. Muğîre, Utbe b. Rebîa gibi belagatin duayeni, fesa-hat ve beyanın önderleri kabul edilen bir çok meşhur Arap şairinin şahitli-ğiyle kabul edilen bir husustur.

Tarihten Örnekler:

a)-Rivayete göre Velîd b. Muğîre Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) geldi. Allah Resûlü (Sallallahu aleyhi ve sellem) ona Kur'ân'dan bir bölüm okudu. Velîd'in kalbi yumuşar gibi oldu. Bu haber Ebû Cehil'in kulağına gidince hemen Velîd'in yanına gitti. Aralarında şöyle bir konuşma geçti:

-Ey amca! Kavmin sana vermek için aralarında para toplamak istiyor. Zira sen onun yanında görünmek için –yani onun bağışına nail olmak için- yanına gittin.

-Kureyş, içlerinde malı mülkü en çok olan kişinin ben olduğumu bilir.

-O halde öyle bir söz söyle ki kavmin duyduğunda senin onu inkar ettiğini anlansın.

-Ne söyleyeyim?! Vallahi içinizde şiiri benden daha iyi bileneğiniz yoktur! Ne recezi²⁶¹, ne kasideyi, ne de cin şiirlerini benden daha iyi bilen hiç kimse bilmem. Allah için onun söylediği bunların hiçbirine benzemiyor. Yemin ederim ki onun sözünde bir tatlılık var, bir zarafet var. Yukarısı meyve verir, aşağısı bol ve bereketlidir. Şüphe yok ki o üstündür, hiçbir şey onun üzerinde olamaz!

-Vallahi sen Kur'ân aleyhinde bir şey söylemedikçe kavmin senden asla razı olmayacaktır.

-Bırak beni bir düşüneyim.

Velid b. Muğîre bir süre düşünüp taşındıktan sonra şöyle dedi:

Bu (Kur'an), olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir."²⁶² Bunun üzerine şu ayetler nazil oldu:²⁶³

ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَجِيدًا (۱۱) وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا (۱۲) وَبَيْنِي
 شُهُودًا (۱۳) وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا (۱۴) ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ (۱۵) كَلَّا إِنَّهُ كَانَ
 لِآيَاتِنَا عَنِيدًا (۱۶) سَأَرْحُمُهُ صَعُودًا (۱۷) إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ (۱۸) فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ
 (۱۹) ثُمَّ قَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ (۲۰) ثُمَّ نَظَرَ (۲۱) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ (۲۲) ثُمَّ أَدْبَرَ
 وَاسْتَكْبَرَ (۲۳) فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَىٰ (۲۴) إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ

"Ey Peygamber!), tek başına yarattığım, kendisine geniş çapta mal ve göz önünde duran çocuklar verdiğim, imkânları hazırlayıp döşediğim adama beni baş başa bırak. Sonra da o (bütün bunlara

²⁶¹ Her mısrası tekil olan kaside.

²⁶² Müddessir, 24.

²⁶³ Kıssayı Beyhaki *Delailü'n-Nübüvve* adlı kitabında zikretmiştir.

rağmen) hırs ile daha da artırmamı ister. Hayır, umduğu gibi olmayacak. Çünkü o, bizim ayetlerimize karşı inatçıdır. Onu alabilmesine sarp bir yokuşa süreceğim. Çünkü o düşündü, taşındı, ölçtü biçti. Geberesi nasıl ölçüp biçti! Sonra yine kahrolası nasıl ölçüp biçti! Sonra (Kur'an hakkında) derin derin düşündü. Sonra kaşını çatı, suratını astı. Sonra gerisine döndü ve büyüklük tasladı. "Bu (Kur'an), olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sibirdir; bu, ancak insan sözüdür" dedi. Ben onu 'Sekar'a (cehenneme) sokacağım."²⁶¹

b)-Rivayet edildiğine göre Velid, Hz. Peygamber'den (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'an dinleyince derinden etkilendi. Mensubu olduğu Beni Mahzum kabilesine gelip onlara şöyle dedi:

"Vallahi az önce Muhammed'den öyle bir söz dinledim ki bu söz ne bir insan sözü ne de bir cin sözüdür! Yemin ederim ki onun öyle bir tatlılığı ve çekiciliği var ki!..."

Bu sözleri duyan Kureyşliler "Vallahi Velid dininden döndü; Kureyş'in tamamı dininden döner!" dediler. Bunun üzerine Ebû Cehil: "Siz merak etmeyin, ben onu yola getiririm" dedi. Hemen Velid'in yanına gitti ve üzgün bir halde yanına oturdu. Onu kızdıracak sözler sarf etti. Velid öfkelenerek hemen ayağa kalktı, Ebû Cehil de onla beraber ayağa kalktı. Kavminin yanına gitti ve onlara şu konuşmayı yaptı:

"Siz Muhammed'in deli olduğunu sanıyorsunuz; hiç birini boğazladığını gördünüz mü? Kahindir diyorsunuz; önceden hiç kehanette bulunduğunu gördünüz mü? Şair olduğunu zannediyorsunuz; hiç şiir okuduğunu gördünüz mü? Onun yalancı olduğunu düşünüyorsunuz; hiç yalan söylediğine şahit oldunuz mu?"

Velid'in her dediğine "Allah için görmedik!" dediler. Daha sonra: "O halde onun durumu nedir?" diye sordular. Velid, bir müddet düşündükten sonra onlara şöyle cevap verdi: "O, olsa olsa bir sihirbazdır. Görmüyor musunuz, nasıl da kişiyle ailesinin arasını açıyor, babayı oğlundan ayırıyor? Onun söylediği olsa olsa Babil halkından naklettiği bir sihirdir." Bunun üze-

rine mecliste bulunanlar sevinç çığılıkları attılar ve Velid'in sözlerinden hoşnut bir halde dağıldılar. Ardından Müddessir sûresindeki ayetler nazil oldu.²⁶⁵

c)-Sahih-i Müslim'de şu rivayet yer alır: Ebû Zerr'in kardeşi Üneys el-Gifârî, Ebû Zerr'e dedi ki: "Mekke'de senin dininden olan bir adamla karşılaştım. Kendisini Allah'ın gönderdiğini söylüyor." Ebû Zer, kardeşine: "İnsanlar ne diyor peki?" diye sordu. Şöyle cevap verdi: "Sihirbaz diyorlar, şair diyorlar, kahin diyorlar." Üneys aynı zamanda şairdi. Şöyle dedi: "Ben kahinlerin sözlerini işittim; onun sözü kahin sözü değildi. Onun sözlerini şiir türleriyle karşılaştırdım, hiçbirinin şiirine uymadı. Vallahi onlar yalan söylüyorlar; o doğru söylüyor!"²⁶⁶

d)- İbn-i İshâk, *es-Siret* isimli eserinde şöyle rivayet eder: Ebu Cehil, Kureyşlilerin bulunduğu bir toplulukta şöyle dedi: "Muhammed'in durumu bizim kafamızı karıştırdı. Şiiri ve kehaneti iyi bilen bir adam arasanız da gidip onunla konuşup durumunu bize beyan etse..." Bunun üzerine Kureyş'in eşrafından ve önderlerinden olan Utbe b. Rebia: "Ben gidip onunla konuşurum" dedi. Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) yanına gidip ona şöyle dedi: "Ey Muhammed! Sen mi hayırlısın yoksa Hâşim mi? Sen mi hayırlısın yoksa Abdülmuttalip mi? Sen mi hayırlısın yoksa Abdullah mı? Niçin bizim ilahlarımıza sövüyorsun?! Neden bizi sapıklıkla itham ediyorsun?! Eğer başkanlık istiyorsan seni başkan tayin edelim, bizim başkanımız ol; kadın istiyorsan seni dilediğinle evlendirelim, Kureyş'in kızlarından dilediğini seç; mal istiyorsan senin için mal-mülk toplayalım, en zenginimiz ol..."

Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) sustu ve hiçbir karşılık vermedi. Utbe konuşmasını bitirince ona "Bitti mi?" diye sordu. "Evet" dedi Utbe. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) "Dinle o halde" dedi ve Fussilet sûresini okumaya başladı: "**Ha, mîm. Bu kitap rahman ve rahîm (olan Allah) tarafından indirilmiştir. Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.**

²⁶⁵ Keşşaf, 4/649.

²⁶⁶ Kurtubi Tefsiri, 1/73.

Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık onlar işitmezler. Dediler ki: "(Ey Muhammed!) Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz örtüler içerisinde. Kulaklarımızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır. O hâlde sen (istediğini) yap, şüphesiz biz de (istediğimizi) yapacağız. De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan başışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay hâline!" Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir. Onlar ahireti de inkâr ederler. Şüphesiz iman edip salih ameller işleyenler için ise kesintisiz bir mükâfat vardır. De ki: "Siz mi yeri iki günde (iki evrede) yaratana inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir. O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti. Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de, "İsteyerek geldik" dediler. Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı ve her göğe kendi işini bildirdi. En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sahibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir. Eğer yüz çevirirlerse, onlara de ki: "Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım."²⁶⁷ Utbe, Hz. Peygamber'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) ağzını tuttu ve akrabalık hakkı için susmasını istedi. Utbe hemen ailesinin yanına gitti ve Kureyş'in yanına hiç çıkmadı. Uzun süre Kureyş'ten uzak kalınca "Biz Utbe'nin dininden döndüğünü düşünüyoruz" demeye başladılar. Hemen Utbe'nin evine gittiler. Ona şöyle dediler: "Ey Utbe! Seni bizden ayıran şey nedir? Yanımıza gelmeni engelleyen şey yoksa dininden dönmüş olman mı?!" Utbe bu sözlere çok kızdı. Onlara şöyle dedi: "Vallahi ben onunla (Hz. Muhammed'le) konuştum. Bana öyle sözlerle cevap verdi ki! Konuştuğu sözler ne bir şiir, ne bir sihir ne de kehanetti. Akrabalık hakkı

için susmasını istedim; başınıza büyük bir azap inmesinden korktum. Bilirsiniz ki Muhammed bir şey söylediğinde asla yalancı çıkmaz!"²⁶⁸

Allame Kurtubî şöyle demiştir: "Utbe, Kur'ân'ın dildeki üstünlüğünü, fesa-hat ve belagatteki yüce konumunu itiraf edip Kur'ân benzeri bir kitap dinlemediğini kabul edince, bu sözyle Kur'ân'ın kendisini ve kendisi gibi olan yüksek fesa-hat ve sözün bütün türleriyle²⁶⁹ konuşma gücüne sahip kişileri aciz bıraktığını kabullenmiş oldu."

2- Bütün Arap Üsluplarından Farklı Olan Benzersiz Bir Üslup

Kur'ân-ı Kerim; güzelliğiyle, tatlılığıyla ve ışığıyla Arapları büyüleyen ve hayran bırakan bir üslupla gelmiştir. Hiçbir beşerin sözünde bulunmayan en üstün özellikler Kur'ân'da mevcuttur. Özellikle Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) bu Kur'ân'la Araplara meydan okuyarak fasihlerin ustalarını aciz bırakmış, belagat sahibi kimselerin sözlerini başarısızlığa uğratmış, beyanın üstatlarını dilsiz kılmıştır. Tüm bunlar, dil ve edebiyat alanında zirveye çıkılacak kuvvetlerin tam olarak bulunduğu bir asırda ve bu alandaki üstünlük için bulunması gereken tüm yeteneklerin fazlasıyla bulunduğu bir toplumda gerçekleşmiştir.

Zerkânî merhum şöyle der: "Kur'ân'ın nüzulünden itibaren günümüze kadar Arap dili üzerinden muhtelif devirler geçmiştir. Yükselişten inişe, genişlikten tutukluğa, hareketlilikten donukluğa, medeniyetten bedeviliğe çeşitli evrelerden geçmiştir. Kur'ân, bu devirlerin tamamında yüceliğiyle öylece durmakta, hepsine gökyüzünden hakim olmaktadır. Bu Kur'ân nur ve hidayet saçıyor, tatlılık ve ululuk yağdırıyor, incelik ve belagat akıyor, yenilik ve zarafet parlıyor, her daim taptaze olmaya devam ediyor. İcaz sancağını taşıyıp tüm dünya milletlerine kendinden emin bir şekilde meydan okuyor. Apaçık bir şekilde, tüm kuvvetiyle, icazın saltanatıyla hakkı şöyle haykırıyor:

²⁶⁸ Bkz. El-Keşşâf, 4/192.

²⁶⁹ Şiir, nesir, kaside vs.

قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ
بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

“De ki: “Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar yine onun benzerini getiremezler.”²⁷⁰

Kur'ân Üslubunun Özellikleri

Kur'ân-ı Kerim'in hayran bırakan ve bütün beşerî üsluplardan farklı olan üslubunun bir çok özelliği vardır. Özetle bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

a)-Kur'an'ın, ses nizamında ve dil güzelliğinde ortaya çıkan lafzî doku-naklılığı.

b)-Kur'an'ın özelde ve genelde herkesi hoşnut etmesi. Yani herkes Kur'an'ın büyüklüğünü hisseder ve onun güzelliğini anlar.

c)- Kur'ân, akıl ve duyguyu beraberce hoşnut eder. Kur'an hem akla hem de kalbe hitap eder, hak ile güzelliği bir araya getirir.

d)- Kur'an'ın tertibi kusursuz, beyanı sağlamdır. Tek kalıptan çıkmış gibidir, akıllarla oynar, gözleri kamaştırır.

e)- Sözü ve çeşitli kelimeler kullanmada üstündür. Yani Kur'an bir manayı farklı lafızlarla ve muhtelif yollarla anlatır; tamamı fevkalade güzeldir.

f)- Kur'an, kısa anlatım ile izah veren anlatımı bir arada yapar.

g)- Lafzının kısa olmasıyla beraber manayı tam olarak ifade eder.²⁷¹

²⁷⁰ İsrâ, 88.

²⁷¹ Menâhîlu'l-İrfân, 2/229.

Kur'ân Üslubunun Özelliklerine Dair Açıklayıcı Misaller

Arap edebiyatında hüccet olan merhum Mustafa Rafîi (Rahmetullahi aleyh) diyor ki:

I- Kur'an'ın lafızlarını kendi düzeni içinde düşünürsen o lafızların sarf ve lügatle ilgili hareketlerinin, cümle kuruluşunda harflerin fesahatine uygun olacak şekilde konulmuş olduklarını görürsün. Lafızların, harflerin sesleriyle uyumlu bir şekilde, musiki nazım içinde sevk edildiğini görürsün. Hatta bazen hareke ağır olur da ifadesi tatlı olmaz, kolaylıkla ifade edilmez; ancak o hareke Kur'an'da kullanıldığında hayranlık verecek güzellikte olduğunu görürsün. نَذِيرٌ lafzının çoğulu olan نَذْرٌ bunlardan biridir. Zira nun ve zâl harflerinden sonra gelen zamme (ötre) lisana ağır gelir. Ayrıca bu harfin sertliği ve dildeki güçlüğü de telaffuzu zorlaştırmaktadır. Ancak bu kelime Kur'an'ın şu ayetinde tüm bunların aksine gelmiştir:

وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا بِالنُّذُرِ .

Bu ayetin terkiibini bir düşün! İyice bir düşün! Harflerin yerlerinin tadına var, kelimenin hareketlerini işitme duyusuna uygula! وَلَقَدْ kelimesindeki dâl ve بَطْشَتَنَا kelimesindeki tâ harflerindeki kalkaleyi düşün! بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا kavli-i şerifinde tâ'dan vâv'a kadar peş peşe gelen fethaları ve bu fethaların med harfiyle ayrılmasını bir düşün! Tüm bunlar, نَذْرٌ kelimesindeki ağırlığı önceden hafifletmek ve bu zammenin bulunması gereken yere denk gelmesini sağlamak içindir. Nitekim yemekler içerisinde ekşilerin yeri bir başkadır.

II- Kur'ân'da pek kullanılmayan bir lafız vardır. Kullanıldığı yer de çok ilginçtir. Hiçbir kelimada buradakinden daha güzel olamaz. Bu kelime تِلْكَ kelimesidir. İda قِسْمَةٌ ضِيزَى kavli-i şerifinde geçen ضِيزَى kelimesidir. Bununla beraber bu kelimenin kelamın nazmındaki güzelliği en ilginç ve hayran bırakan gü-

zelliklerdendir. Arap dili, istese bu kelime için bundan daha güzel başka bir yer bulamazdı. Zira kelimenin bulunduğu Necm sûresindeki bütün ayet sonları 'yâ' harfiyle biter. Bu kelimenin sonu da 'yâ' ile biter. Dahası, bu kelime Arap müşriklerinin inançlarının reddedildiği bağlamda gelmiştir. Zira bu kelime, putların isimlerinin zikredildiği yerde, evlatların taksimindeki bozuk düşünceler reddedilirken zikredilmiştir. Zira müşrikler kız çocuklarını diri diri gömdükleri halde melekleri ve putları Allah'ın kızları olarak saydılar! Bunun üzerine Allah Teâlâ **“Erkek evlatlar size, kızlar O'na olsun öyle mi? O zaman bu insafsız bir taksim olmaz mı?”**²⁷² buyurmuştur. Bu ayetteki *ضِيرَى* lafzının garabeti, reddedilen bu taksimin garabetine son derece uygun olmuştur. Cümlelerin tamamı sanki konuşma şeklinde tasvir edilmiş, birinci cümlede düşünceleri inkar edilmiş, ikinci cümlede ise onlarla alay edilmiştir. Bu tasvir, belagatteki tasvirlerin en etkilisi olmuştur. Özellikle ayetin sonunda zikredilen *ضِيرَى* lafzı tam da yerinde kullanılmıştır.

III- Beliğ olan Kur'an'ın düzeni, insanın güç getirebileceği bir şey değildir. Kur'an'ın düzeninin sanatın fevkinde ve fikrin ötesinde bir düzen olduğuna ve bu sanatın cümlelere dökülürcesine yerleştiğine delalet eden şudur: Sen bazı lafızların Kur'ân'da çoğul olarak geldiğini, tekil sığasının kullanılmadığını görürsün. Kur'ân, bu lafızların müfredlerine ihtiyaç duyduğunda eş anlamlısını kullanır. *لُبٌّ* lafzı bunlardan biridir. Zira bu lafız Kur'ân'da hep çoğul olarak gelmiştir. **“Şüphesiz bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır”**²⁷³, *وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَنْبَابِ*, **“...ve akıl sahipleri ibret alsınlar diye”**²⁷⁴ ayetlerini buna örnek olarak verebiliriz. Kur'ân'da *لُبٌّ* kelimesi yerine *قَلْب* kelimesi kullanılmıştır. Şu ayette olduğu gibi: *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ*

²⁷² Necm, 21-22.

²⁷³ Zümer, 21

²⁷⁴ Sâd, 29.

وهو شهيد "Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır"²⁷⁵ Bunun sebebi şudur: Bu kelimedeki 'bâ' harfi, şiddet vasfı olan toplu bir harftir. Bu ağırlığa sebep olan ise ağızda yayılıp genişleyen şiddet özelliği bunan 'lâm' harfidir. Bu lafzın söylenişi güzel olmayınca Kur'ân nazmından kesin olarak düşürülmüştür. Yine الكُوب kelimesi de Kur'an'da çoğul olarak kullanılmış, tekil olarak gelmemiştir. Çünkü çoğul olan الأَكْوَابُ lafzındaki açıklık, incelik, inkişaf ve güzel uyum gibi söyleyişi güzel kılan özellikler tekil olan الكُوب lafzında yoktur. الأَرْجَاءُ lafzı da Kur'an'da sadece çoğul olarak kullanılmış, tekili olan ve taraf manasına gelen الرِّجَا kelimesi, illetli olduğu için terk edilmiştir. Gördüğün gibi Kur'ân'ın nazmına da uygun değildir. الأَرْضُ kelimesi bunların aksine Kur'ân'da sadece tekil olarak gelmiş, çoğul sığıması olan أَرْضِينَ hiç gelmemiştir. Bu kelimenin çoğuluna ihtiyaç duyduğunda ise fesahat sırrını gideren ve çekicilikten çıkararak süreti (أَرْضِينَ) bırakır, bunun yerine, bütün fikirlerin kendisine tam anlamıyla boyun eğdiği çekicilik ve güzellik dolu başka bir kelime zikreder. Şu ayette olduğu gibi: اللَّهُ الَّذِي "Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır..."²⁷⁶ Kur'an, lafzı etkileyen bu sertlikten dolayı ve nazmı bozulacağı için burada سَبْعَ أَرْضِينَ dememiştir.

IV- Şu ayeti bir düşün: فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ "Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), kurbağalar ve kan gönderdik. (Hiçbi-

²⁷⁵ Kaf, 37.

²⁷⁶ Talak, 12

rinden ders almadılar.) Büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular."²⁷⁷ Bu ayet-i celilede beş isim geçmektedir. Bunlardan الطُوفَانَ ve الْجِرَادَ kelimeleri telaffuzu en kolay olanlar, telaffuzu en zor olanlar ise الْقُمَّلَ ve الضَّفَادِعَ kelimeleridir. Önce kendisinde iki med harfi bulunduğu için ve söylenmesi dile hafif gelsin diye الطُوفَانَ kelimesini zikredilmiş, sonrasında الْجِرَادَ kelimesi gelmiştir. Bu kelimedede de med vardır. Ardından telaffuzu en hafif ve kendisinde gunne bulunduğu için ses olarak en uzun olanından (birincisi الْقُمَّلَ) başlanılarak şiddet vasfı bulunan iki lafız (ikincisi الضَّفَادِعَ) zikredilmiştir. En son olarak da الدَّمُ lafzı zikredilmiştir. Bu kelime, beş kelime içerisinde en hafif ve harf sayısı en az olandır. Böylelikle dil çabucak kendisini okuyarak geçer, nazım zevki dosdoğru olur ve bununla beraber terkipteki icaz tastamam olur.

Sen bu isimleri ne şekilde sıralarsan sırala, buradaki sıralamanın dışında daha düzgün bir sıralama vücuda getiremezsin. İsteddiğini öne al, istediğini geri bırak her halükarda tutarsızlık ve kekeleme yaşar, bu kelimelerden daha düzgün bir lafız ve daha fasih bir nazım oluşturmada sıkıntıya düşersin.

Özetle söyleyecek olursak: Kur'an-ı Kerim üslubuyla tektir. Zira, kesinlikle beşerî bir yapı değildir. Bir insan tarafından oluşturulmuş olsaydı Arapların üslubuna ya da Araplardan sonra bugüne kadar gelenlerden birinin üslubuna benzer bir üslupta gelirdi.

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."²⁷⁸

Şüphesiz Araplar bu kelamın beşer kelamı olmadığını anladılar, belâğ-leri buna kesin bir şekilde kanaat getirdiler. Böyle olmasalardı ağızları açık kalmaz, bu uğurda mücadele etmeyi bırakmazlardı. Çünkü onlar, kendi tabiatlarının ifade edebileceği kelamın ötesinde bir kelim türü gördüler. Kendileri için yaratılmayan bir tabiatla böyle bir söze nasıl karşı koysunlar ki?!

Merhum değerli ilim adamı Zerkânî, Kur'ân üslubunun özellikleri konusunda şöyle der:

“Kur'ân'ın, sessel düzeninde ve lugavî güzelliğinde ortaya çıkan çekici ve büyüleyici bir dokunuşu vardır. Kur'ân'ın sessel düzeniyle Kur'ân'ın hareke ve sükûnlarındaki uyumu, med ve gunnelerdeki intizamı, ittisal ve sektelerdeki hayran bırakan, kulakları dolduran ve gönülleri kendisine çeken mükemmel düzeni kastediyoruz. Öyle ki böyle bir düzene ne nesir, ne de nazım hiçbir sözün ulaşması mümkün değildir.

Kur'ân'ın lugavî güzelliğinden kastımız, Kur'an'ın harflerinin niteliğinde ve kelimelerinin tertibinde kendisini diğerlerinden ayıran üstünlük sayesinde hayran bırakan dış güzelliğidir. İnsanların kendi sözlerinde kullandıkları her türlü tertip, Kur'an'ın tertibinden aşağıdadır. Kur'an'ın bu lugavî güzelliği icazın zirvesine ulaşmıştır. Şöyle ki: “Kur'ân'a insan kelamından bir kelime girse, Kur'ân okuyanların ağızlarında bıraktığı tat yok olur gider, dinleyenlerin kulaklarındaki düzen bozulur.

Lugavî güzelliğin ve sessel düzenin ilginç tarafı, bu ikisinin bir taraftan icaz delili olmasının yanı sıra diğer taraftan Kur'ân'ın muhafazası için kuvvetli kaleler olmasıdır. Şöyle ki; Kur'an'ın lügavî güzelliği ve sessel düzeni kulakları doyurur, her insanda Kur'an-ı Kerim'e doğru yönelme hissini uyurup harekete geçirir. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim halkın dilinde ve kulaklarında ebediyen hüküm sürecektir ve insanların kendi zatıyla ve ayrıcalıklarıyla tanınacaktır. Bundan dolayı hiç kimse Kur'an'ı değiştirmeye cesaret edemeyecektir.

Bunun doğrulayıcısı şu ayettir:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.”²⁷⁹²⁸⁰

Kur'ân-ı Azîm'in üslubunun özelliklerinden biri de şudur: Kur'ân, hem akla hem de kalbe hitap eder. Hakkı ve güzelliği bir araya getirir. Kur'an'a bir bak! İnkâr edenlere ve yalanlayanlara karşı ölülerin diriltirilip kabirlerinden çıkacaklarına dair akli delilleri hararetle zikrederken susturucu ve ikna edici deliller arasında kalpleri titreten ve duyguları tam anlamıyla doyuran şeyleri nasıl da sevk edip delil olarak gösteriyor? Fussilet sûresine kulak verelim:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ
إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُخْبِي الْمَوْتَى إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki, onu diriltten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye gücü hakkıyla yetendir.”²⁸¹

Kâf sûresindeki şu ayete kulak ver:

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ (٩) وَالتَّخْلُ
بِاسْقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ (١٠) رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ
(١١)

“Gökten de bereketli bir su indirip onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler (ekinler), birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir.”²⁸²

²⁷⁹ Hicr, 9.

²⁸⁰ Menâhilü'l-İrfân, 2/208.

²⁸¹ Fussilet, 39.

²⁸² Kâf, 9-11.

Aynı anda hem akli hem de kalbi ikna eden ve faydalandırırın şu mükemmel üslubu bir düşün! Hatta delilin öncüllerinden olup netice konumunda olan cümlede bunu yapıyor. Zira ilk ayette "**Şüphesiz ki onu diriltten, elbette ölüleri de diriltir**" buyururken son ayetlerde "**İşte çıkış da böyledir**" buyuruyor. Burada söz konusu olan çıkış, kabirlerden çıkış ve öldükten sonra dirilmedir.

Ne büyüleyici bir güzellik! Öyle üstün bir icaz ki apaçık delillerle ve mükemmel bir beyanla, şu birkaç kelimedede insanın aklını ve kalbini aynı anda karşılıyor!

Sonra Kur'ân'a bir bak! Örneğin Yusuf (Aleyhisselam)'ın kıssasını anlatırken bu esnada nasıl vaaz ediyor; aynı anda apaçık burhanlarla iffete, şerefe ve güvenilir olmaya sarılmanın gerekliliğine kişiyi muttali kılıyor. Bu eşsiz kıssanın bir bölümünde şöyle buyuruyor:

وَرَأَوْدَتُهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَعَلَقَتْ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ
قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَنَوايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ .

"**Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzula-
dığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, 'Haydi gelsene!'
dedi. O ise, 'Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir,
bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler' dedi.**"²⁸³

Bu ayeti dikkatlice bir düşün! Ayet-i kerîmede azgınlığa götüren üç şey ile iffete götüren üç şeyin nasıl karşılaştırıldığına bir bak! Bu faydalı kıssada Rahman'ın ordusu ile şeytanın ordusu arasında şiddetli mücadele tasvir edilmiş, insaf sahibi akıl karşısında terazinin iki kefesine bu iki ordunun mücadelesi nasıl konmuştur? Dikkatle düşün! İşte böylece Kur'an-ı Kerim'in tamamı tatlı olduğu için okunuşunu da çok tatlı bulursun. Nefislerin akli delilleri yudumlaması duygusal jestlerle kolaylaştırılmıştır. Böyle bir kelamdan duyduğun memnuniyeti ve saadeti beşerin kelamında bulabilir misin? Hayır, kesinlikle hayır! Beşerin kelamı aklın hakkını tam olarak verse duygu yönü eksik kalır, duygunun hakkını tam olarak verse akıl yönü eksik kalır. Hatta genel kabule göre beşerî üsluplar iki kısma ayrılır: İlmî üslup ve edebî

²⁸³ Yusuf, 23.

üslup. Edebî üslup ilmin talipleri, ilmî üslup da edebiyatın taliplerini razı etmez. Bu yüzden âlim ve muhakkiklerin sözlerini, kalpleri titretmediği ve duygulara hitap etmediği için sıkıcı ve kaba bulursun.

Edebiyatçıların ve şairlerin kalamında fikirlere gıda olamadığı ve akılları ikna edemediği için zayıflık ve ilmî kısırlık olduğunu görürsün.

Kur'an ise kelim türleri arasında bu özelliği ile tektir. Çünkü bu kitap, herhangi bir tasarrufta bulunması, aynı anda başka bir tasarrufta bulunmasına engel olmayan Kadir-i Mutlak olan Allah'ın indirdiği kitaptır. **"Alemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir."**²⁸⁴

3-Hiçbir Mahlukun Benzerini Getiremediği Bir Akıcılık²⁸⁵

Kur'an'ın akıcılığı beşerî takatin üzerindedir. Davarları otlatan bedevî bir çoban, Kur'an'ı dinlediğinde Alemlerin Rabbi olan Allah'a secdeye kapanıyor. Bunun sebebi Kur'an-ı Mecid'in çekiciliği ve dinleyenlerin kalplerinde bıraktığı etkidir. Bu etki, Kur'an'ın, kaba saba olan o davar çobanlarının hislerini incelttiğini ve duygularını etkilediğini göstermektedir.

Kız Çocuğu ve Asmaî'nin Kıssası:

Rivayet edildiğine göre Asmaî, bir günün birinde dışarı çıkar. Boyu beş-altı karış olan bir kız çocuğuyla karşılaşır. Kızın güzel beyitler okuduğunu görünce beyitler hoşuna gider; üslubunun güzelliği, çekiciliği ve lafızların fesahati kalbini mest eder. Ona: "Allah canını almasın, ne kadar da fasih şiir okuyorsun!" deyince kız çocuğu ona şöyle cevap verir: "Yazı sana! Yüce Allah'ın kelimından sonra bu okuduğum fesahatten sayılır mı hiç?" kız devamla şu mealdeki ayetleri okudu: **"Musa'nın anasına da şöyle ilham ettik: Çocuğu emzir! {öldürülmesinden) korktuğun vakit, onu sahile bırakıver. Hem korkma ve üzülme! Çünkü muhakkak biz onu sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden yapacağız"**²⁸⁶ Sonra kız

²⁸⁴ Gâfir, 64.

²⁸⁵ Akıcılıktan kastedilen lafızlardaki yücelik ve ifadedeki güzelliştir. Bununla beraber manasının anlaşılmasında bir güçlük de yoktur.

çocuğu ona şöyle demiştir: "Bu ayeti kerime kısa olmasına rağmen iki emir, iki nehiy, iki haber ve iki müjdeyi bir araya getirmiştir."²⁸⁷

Asmaî der ki: Kızın okuduğu şiirden çok anlayışına hayran kalmıştım. Bedevî küçük bir kız çocuğu olmasına rağmen bilgisi ve anlayışı gerçekten derindi. Okuduğu şiirin beyitleri şöyleydi:

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ لِذَنْبِي كُلِّهِ * قَبَلْتُ إِنْسَانًا بِغَيْرِ حِلِّهِ
مِثْلَ الْغَزَالِ نَاعِمًا فِي دَلِّهِ * وَانْتَصَفَ اللَّيْلَ وَلَمْ أَصَلِّهِ

Tüm günahlarım için af diliyorum Allah'tan

Zira helal olmadığı halde öptüm bir insan

Yumuşacık, ceylan misali nazı

Gece yarısı oldu hala kılmadım namazı

Bu kız çocuğu Asmaî'ye Kur'an'daki belagat, fesahat, i'caz (إعجاز) ve îcazın (إيجاز) çekiciliğini göstermiştir. Ayet iki emri bir arada zikretmiştir. Bu iki emir "emzir" ve "sahile bırak" emirleridir. İki nehiy "korkma" ve "üzülme" sözleridir. İki haber "vahyettik" ve "korktuğunda" fiilleridir. İki müjde "Onu sana geri döndüreceğiz" ve "onu peygamberlerden kı-lacağız" cümleleridir. İlk müjde Musa (aleyhissellam)'ın sağ salim ve şerefli bir konumda geri döndürülmesi, ikinci müjde Allah Teâlâ'nın onu hidayet yolunu gösteren bir peygamber kılmasıdır.

Allah seni korusun, bir düşün! Bu bedevî kız çocuğu Arap fıtratı sayesinde bu i'caz ve îcazın sırlarından bir sırrı nasıl idrak edebildi? Asmaî'nin anlayamadığı Kur'an sırrı nasıl da dikkatinden kaçmadı? Sanki ayetler inci ile mercandan dizilmiş bir gerdanlık gibi, incileri ise bir ölçü üzere...

²⁸⁷ Kıssayı Kurtubî tefsirinin üçüncü cüzünde sayfa 252'de anlatmıştır. Menar sahibi birinci cüz sayfa 28'de anlatmıştır.

Rivayete göre meşhur edebiyatçı yazar İbnü'l-Mukaffa bir keresinde Kur'an'a karşı bir eser yazmaya girişmiş. Ancak bir çocuğun "Ey yer suyu yut!" ve "Ey gök yağmurunu tut!" denildi. Su çekildi ve iş bitirildi. (Gemi de) Cudi (dağı) üzerine yerleşti. Zalimler güruhuna "(Allah'ın rahmetinden) uzak olsunlar!" denildi"²⁸⁸ mealindeki ayeti kerimeyi okuduğunu duyunca kalemlerini kırmış ve Kur'an'a karşı yazmış olduğu sayfeleri parçalayarak şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki Kur'an-ı Kerim'in benzerini getirmeye beşerin gücü yetmez!" Topladıklarını paramparça ederek yazdıklarını kendi adına ortaya çıkarmaya utanmıştır.

İşte büyük edebiyatçı Kur'an'ın çekiciliğini ve güzelliğini hissedince Kur'an'ın benzerini yazma fikrinden böylece vazgeçmiştir.

Kur'an'ın üslubundaki akıcılığa ve vecizliğe bir bak ve bir Arabın konuştuğu en güzel üslupla karşılaştı. Bu üslup, dâd harfini en fasih çıkararak, gönderilmişlerin efendisi olan Muhammed b. Abdillâh'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) üslubudur. Onun belagatine ve fesahatine destekçilerinden önce düşmanları şahittir. Kur'an ve nebevî sünneti bir karşılaştı, gökyüzü ve yer-yüzü gibi aradaki farkın çok büyük olduğunu göreceksin. Kur'an'ın belagati, güzelliği, çekiciliği ve nuru ihsan tabalarının en yücesinde, icaz ve beyan derecelerinin en yüksekindedir. Cennetin nimetleri ve ebediliğini anlatan Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu sözlerini bir düşün:

فِيهَا مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ

"O cennetlerde hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin aklına gelmeyen şeyler vardır..." Tüm güzelliğiyle beraber bu sözleri cennet ehlinin nimetlerini anlatan şu ayetlerle bir karşılaştı:

وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ

"Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır."²⁸⁹

²⁸⁸ Hûd, 44. Ayetin Arapçası şöyledir: « وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيا سَمَاءُ أَفْلَعِي وَغِيضُ الْمَاءِ »

« وَقَضِيَ الْأَمْرُ وَأَشْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ »

²⁸⁹ Zuhruf, 71.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ

"Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez."²⁹⁰ Hiç şüphesiz Kur'ân ayetleri, hadise göre en uygun ölçüde, en güzel dizilişte, en tatlı lafızda, en acıcı ibarelerde ve en az harflerde dizilmiştir.²⁹¹

"Hepiniz çobansınız ve her biriniz tebaasından mesuldür. Kışt evinde yöneticidir ve kendi tebaasından mesuldür..." hadisiyle şu ayetlerin mealleriyle karşılaştır:

"Rabbine andolsun ki onların hepsine yapmakta oldukları şeyleri soracağız"²⁹², "Kendilerine peygamber gönderilenlere mutlaka soracağız, peygamberlere de soracağız!"²⁹³

Aynı şekilde sen Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sair hadislerini ve Kur'ân-ı Kerim'i karşılaştırdığında Hz. Peygamberin sözlerinin tüm belâgatıyla birlikte sözlerin zirvesinde olan bir beşer kelamı olmaktan öteye geçemediğini görürsün. Ancak hiçbir kelam, Allah Teâlâ'nın kelimasına benzemez. Çünkü beşerin yaratıcısının kelimadır. Geçmiş ümmetlerin hallerinden, inkarcıların ve peygamberleri yalanlayanların akıbetlerinden, azgınlıklarının ve isyanlarının bir sonucu olarak başlarına gelen felaketler ve sıkıntılardan bahseden, tuğyanda haddi aştıktan sonra hiçbiri kurtulmaksınız tamamından nasıl intikam aldığını bildiren şu ayete bir bak!

فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنبِهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَّنْ أَخَذْنَا
الضَّيْحَةَ وَمِنْهُمْ مَّنْ حَسَفْنَا بِهٖ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَّنْ أَعْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ
وَلَكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

²⁹⁰ Secde, 17.

²⁹¹ Ayetteki akıcılık, fesahat, belâgat ve çekiciliği anlamak için ayeti Arapça lafızlarla düşünmek gereklidir. Arapça orijinal haliyle mevcut olan bu üstünlükler Türkçe mealinde yoktur, olamaz da. Zira lafız da muciz olan Kur'ân'ın i'cazı arapça ibarelerde ortaya çıkmaktadır. (Mütercim)

²⁹² Hicr, 92-93.

²⁹³ Araf, 6.

"Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık. Onlardan taş yağmuruna tuttuklarımız var. Onlardan o korkunç sesin yakaladığı kimseler var. Onlardan yerin dibine geçirdiklerimiz var. Onlardan suda boğduklarımız var. Allah, onlara zulmediyor değil, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı."²⁹⁴

Allame Kurtubî, İbnü'l-Hassâr'dan naklederek şöyle der: Nazım, üslup ve acıcılıktan ibaret olan Kur'ân'ın bu üç özelliği her sûre, hatta her ayette mevcuttur. Bu üç özellikle beraber işitilen her ayet ve her sûre, beşer kelâmından ayrılmaktadır. Bu özelliklerle beraber meydan okuma ve aciz bırakma gerçekleşmiş olur. Bununla beraber her bir sûre - kendisine on vecihten herhangi bir vecih katılmaksızın- bu özellikleriyle beraber beşer kelâmından ayrılır. İşte Kevser sûresi! Üç kısa ayet, Kur'ân'ın en kısa sûresi...Gayb alemiyle ilgili iki haber vermektedir: Birincisi; Velid b. Muğîre... Ayet indiğinde mal-mülk sahibiydi ve çocukları vardı. Daha sonra Allah Teâlâ mallarını da çocuklarını da helak etti, böylelikle nesli ke-sildi....²⁹⁵

4- MÜKEMMEL OLAN İLAHÎ KANUN:

Kur'ân'ın icaz vecihlerinden biri de mükemmel olan ilahî kanundur. Ezelden günümüze kadar insanlığın bildiği tüm beşeri kanunlardan üstün bir kanundur. Kur'ân; inancın temellerini, ibadet hükümlerini, fazilet ve edep kurallarını, iktisadî, siyasî, medenî, ictimai kural ve prensiplerini açıkça beyan etmiştir. Tüm bunlar, aile ve toplum hayatını düzenleyen, yirminci yüzyılda reform taraftarlarının insanlığı kendisine davet ettiği insanî prensiplerin en adaletlisini getirmiştir. Bu prensipler, eşitlik, hürriyet adalet, -ki bu üçüne demokrasi ismini veriyorlar- şûra ve bunlar gibi modern toplumların peşinden koştuğu birçok medeniyet esasları ve kurallarıdır.

İnanç konusunda Kur'ân temeli Allah'a iman, bütün peygamberleri tasdik ve semavî bütün kitapları kabul etmek olan tertemiz, apaçık ve yüce bir inanca insanlığı çağırılmaktadır. Bu sözümüzü şu ayet tasdik eder:

²⁹⁴ Ankebût, 40.

²⁹⁵ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâm'il-Kur'ân*, 1/74.

أَمِنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz."²⁹⁶

Kur'ân, Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hıristiyanları kendisinde eğrilik ve sapma bulunmayan ortak bir kelimeye çağırır:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا
نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا
اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ

De ki: "Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak bir söze gelin: Yalnız Allah'a ibadet edelim. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilâh edinmesin." Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz müslümanlarız."²⁹⁷

İbadetler konusunda Kur'ân-ı Kerim, ibadetlerin esaslarını ve temellerini getirmiştir. Namaz, oruç, hac, zekat ve diğer itaat türlerinden ibadetler meşru kılmıştır.

İslam'da ibadet, sadece bu rükünlerden ve temellerden ibaret değildir. Bilakis bütün hayır amellerini, iyilik fiillerini ve itaat türlerini kapsar. Bu yüzden alimler, insanın Allah'ın rızasını kazanmak için yaptığı her ameli ibadet olarak kabul etmişler, "Salih niyet, âdeti ibadete çevirir" demişlerdir.

Bir insan bir sanat öğrenip haramdan sakınmak ve ailesine harcamada bulunmak niyetiyle çalıştığında ya da ibadete kuvvet niyetiyle bir şeyler yiyip içtiğinde yaptıkları ibadet olur ve bundan dolayı sevap kazanır. Bu konuda delil Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu sözüdür:

²⁹⁶ Bakara, 285.

²⁹⁷ Âl-i İmrân, 64.

"Sen, Allah rızasını talep ederek yaptığın her harcamadan dolayı mükafatlandırılırsın, hanımının ağzına koyduğun lokmadan dolayı bile..."²⁹⁸

Konuyla ilgili diğer bir hadis şöyledir: **"Sizden birinin hanımıyla ilişkiye girmesinde de sadaka sevabı vardır."** Sahabe-i Kiram: "Ya Resûlallah, bizden biri şehvetini giderdiğinde bundan dolayı sevap mı kazanacak?" diye sorduğunda Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle cevap verir: **"Söyleyin bakalım, kişi haram yolla şehvetini giderdiğinde günah kazanmaz mı? İşte aynı şekilde helal yolla şehvetini giderdiğinde de sevap kazanmış olur."**²⁹⁹

Farz olan ibadetlerin asıllarında derinlemesine düşündüğümüz zaman İslam'ın farz ibadetleri geniş olarak ele aldığını, birbirinden farklı birkaç kısma ayırdığını görürüz. Bunlardan biri zekat ve sadakalar gibi 'malî ibadet', biri namaz ve oruç gibi 'bedenî ibadet', bir diğeri de her ikisini bir araya getiren 'malî ve bedenî ibadet'tir. Son kısma mal ve can ile Allah yolunda cihad etmeyi örnek olarak verebiliriz.

Bu kısımlandırmanın ince bir anlamı ve yüce bir hikmeti vardır. Böylelikle nefis bir ibadete karşı yakınlık duyduğunda onu adet haline getirmez veya tek bir ibadet türünden bıkkınlık duymamış olur.

Genel teşri bağlamında Kur'ân-ı Azîm'in, medenî hukuk ve ceza hukuku alanında, siyaset ve iktisat alanında genel kurallar koyduğunu, savaş ve barış halinde uluslar arası uygulamalarda en mükemmel ve en adaletli düzeni koyduğunu görürüz.

Muamelat alanında Kur'ân, insanların mallarını haram yolla yemeyi haram kılmıştır:

²⁹⁸ Buharî hadisi. Sa'd b. Ebi Vakkâs kisasında rivayet etmiştir. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisini rahatsızlığından dolayı ziyaret etmişti.

²⁹⁹ Hadisi Müslim rivayet etmiştir. Hadis hayır yollarını çoğaltma konusunda zikredilmiştir. Hadisin başı "İnsanlar 'Ya Resulallah, geçmiş insanlar mükafatları alıp götürdüler...' dediler" şeklindedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً
عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا.

Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi belâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.³⁰⁰

Kur'an, satış sözleşmesi kesinleştiğinde ve borç yazıldığında şahit tutmağa davet etmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايْتُمْ بَدَيْنَ إِلَىٰ أَحِبَّاءٍ مُّسْمًى فَكْتُبُوا بَيْنَكُمْ
كَاتِبٍ بِالْعَدْلِ .

Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın.³⁰¹ Kur'an, ceza hukukunda hadleri meşru kılmış, toplum düzeninin himaye edilmesi adına, kargaşadan ve kaostan toplumu korumak, ümmetin hayatının, geleceğinin, mallarının ve namuslarının korunması için hadlerin tatbik edilmesini ümmete gerekli kılmıştır. Böylelikle İslam ümmeti mutlu bir hayat yaşamış olur ki bunun yolu emniyet ve istikrardan geçer.

Kur'an-ı Kerim, bireyin ve toplumun geleceğini tehdit eden büyük suçları açıklamış, her bir suç için birtakım cezalar takdir etmiştir. Öyle ki bu cezalara Müslüman bir hakim ne ziyade nede eksiltme yapabilir, ne de bu cezaların uygulanmasında gevşeklik gösterebilir. Müslüman hakim büyük suçlara ceza verip küçük suçları cezasız bırakamaz. Kur'an ve sünnet ışığında uygun gördüğü cezayı İslam'ın ruhuna uygun bir şekilde tatbik eder. İslam'ın ruhuna uygun olan ceza şekli, insanların hayrına olan, toplumu bozukluklardan ve toplumsal haksızlıklardan temizlemeyi gerçekleştirecek olan metottur.

Kur'an'ın caydırıcı cezalar koyduğu büyük suçlar beş tanedir: Adam öldürme, zina, hırsızlık, yol kesme ve insanların şeref ve namusuna (zina isnat etmek yoluyla) iftira atmadır.

³⁰⁰ Nisâ, 29.

³⁰¹ Bakara, 282.

Kur'ânî olan ilahî kanun ile beşerin hazırladığı kanun arasında yapılacak kıyaslamaya verilecek en güzel örnek, Kur'ân'ın geriye bıraktığı en büyük eser olan Arap toplumdur. Toplumsal hastalıkları ve bozuklukları tedavi etmede takip ettiği bu hikmetli olan metotlar sayesinde her bir bozukluğun çaresine bakmış, insanların kalplerinden her suçu kökünden kazımıştır. Onları insanlar içerisinde en hayırlı ümmet yapmış, böylelikle dünyaya malik olmuş ve alemin hakimi durumuna gelmişlerdir.

Gerçek Hayattan Örnekler

Kur'ân-ı Hakim'in getirmiş olduğu kanunların diğer beşerî kanunlardan ve yeryüzündeki beşerî nizamlardan üstün olduğunu gösteren örneklerin bir kısmına değinelim. İslam şeriatının diğer kanun ve nizamlardan üstün olduğuna aşağıda kısaca işaret etmemiz mümkündür:

1- Yakın zaman önce³⁰² Amerika'da içki yasaklandı; ancak bu yasaklama girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Çünkü Amerika, İslam'ın içkinin haram kılınmasında takip ettiği hikmetli yolu takip etmedi. Dolayısıyla zararlı olduğuna kesin inandığı halde içkiyi serbest bırakma yoluna geri döndü.

2- Bazı batılı ülkeler, özellikle Amerika, kilisenin öğretileri gereğince yasak olan boşanmayı serbest bıraktı. Ancak boşamanın zarar verecek düzeyde artış göstermesine engel olamadılar. Şu an boşanma kanunu uygulanmaya devam ediyor.

3-Avrupa'nın reformistleri çok evliliğin gerekli olduğuna dair seslerini yükseltmeye başladılar. Öyle ki bazı kadınların evlenemeyip evde kalmaları neticesinde bir takım kadınlar, çok evliliğin serbest bırakılmasını talep ettiler. Sonuç olarak bu problem, Avrupa toplumlarında önemini korumaya devam ediyor.

4- Karı-koca arasındaki aldatma olayları, medeni (!) Avrupa toplumlarında akla durgunluk verecek seviyeye ulaştı, utanç verici düzeyde yayıldı. Aileler, bağların kopması tehdidi altında; gayri meşru çocuklar çoğaldı. Tüm bunlar, tesettürsüzlüğün ve cinslerin birbirleriyle karışmasının bir sonucudur.

³⁰² 1920-1933 seneleri arasında Amerikada içki tüketimi yasaklanmıştı. Halen de bir çok eyalette içki tüketimine belli yaş aralığında ve belli saatlerde bir takım kısıtlamalar getirilmektedir. (Mütercim)

5- İspanya hükümeti, ülke sınırları içerisinde bulunan tüm şehirlerde resmî genelevlerini yasaklayan ve kadınların plajlarda mayolarla denize girmesini men eden kanun çıkardı.

6- Fransa lideri, ikinci dünya savaşında Almanlara karşı yenilgiye uğramalarının ertesini gününde şöyle seslenmiştir: "Fransa devletinin yıkılmasının ve hezimete uğramasının sebebi, cinsel arzularına dalmaları, fitnelere ve kendilerini cezbeden tutkulara dalmada aşırı gitmeleridir."

7- Son olarak, medenî (!) Avrupa toplumunda -uzun seneler hapis cezasına çarptırılma ve giyotinle idam edilme cezaları gibi kendilerince yasal olan ağır cezalandırma türlerinin bulunmasına rağmen- her geçen gün suçların arttığına şahit olmaktayız. Yine bu kadar ağır cezalar bulunmasına rağmen gün ortasında genç kız ve erkeklerin kaçırılması, adam öldürme, hırsızlık, evlerin, bankaların ve büyük mekanların soyulması gibi korkunç cinayetlerin işlendiğini görüyoruz. İnsanların can emniyetini ve şehirlerin güvenliğini tehdit eden tehlikeli çetelerin bulunduğunu işitir olduk. Tüm bunlar, beşeri sistemlerin ve kanunların başarısız olduğunu gösteren en büyük delillerdendir. İslam ise, güven ve barışı gerçekleştirmiş, suçu kökünden söküp atmıştır.

Şair ne güzel söylemiş:

Nerede aciz akılların düzeni

Nerede Müheymin-i Deyyân'ın düzeni

Ey yirminci asır! Zannediyorlar ki yüzün nurlu

Zannediyorlar ki senin asrın insanı eder mutlu

Nur yok sende, aksine ateş ve zulümsün

İnsanı hayvan yerine koyduğun günden beri

İşte bu fark, Rahman'ın kanunu ile beşerin kanunu arasındaki farktır, ancak insanların çoğu bunu bilmez.³⁰³

³⁰³ Zerkânî'nin *Menâhilü'l-İrfân* isimli eserine bakınız.

Kur'ân'ın Gaybî Haberler Vermesi

Kur'ân-ı Kerim'in icaz vecihlerinden biri de gaybî haberler vermesidir. Bu, Kur'ân'ın beşer kelamı olmadığına delalet eden apaçık bir burhan, kesin bir delildir. Kur'ân, Allâmu'l-guyûb olan Allah Teâlâ'nın kelamıdır. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. İnanmayanların zannettikleri gibi Muhammed'in - Sallallahu aleyhi ve sellem- telif ettiği bir kitap olsaydı verilen bu haberler doğru çıkmadığı taktirde uydurma alametleri ortaya çıkmış olur, açıkça yalanı ortaya çıktığı için küçük düşmüş olurdu. Hz. Muhammed'i (Sallallahu aleyhi ve sellem) Allah adına yalan söylemekten tenzih ederiz!

a- Bizans'la Fârisiler arasında vuku bulacak olan savaşı haber vermesi ve Bizans'ın ilk savaşta yenilgiye uğramasından sonra galip geleceğini haber vermesi, gaybî haberlerden biridir. Bu olay şu ayetlerde geçmektedir:

الم (١) غَلَبَتِ الرُّومُ (٢) فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ
 (٣) فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدِ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ (٤)
 يَنْصُرُ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ (٥).

"Rumlar, yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Onlar yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de, sonra da emir Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü'minler sevinecektir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, çok merhametlidir."³⁰⁴

Müfessirler bu ayetlerin tefsirinde şöyle demişlerdir:

Hıristiyan olan Roma imparatorluğu ile putperest olan Farisiler arasında vuku bulan bu savaşta Farisiler Roma imparatorluğuna galip gelmişlerdir. Bu olay üzerine müşrikler sevinmişler ve Müslümanlara "Sizler kendinizi ve Hıristiyanları Ehli Kitap olarak görüyordunuz. Bakın, kardeşleriniz mağlup oldular! İşte bunun gibi biz de size mutlaka galip geleceğiz" diyerek alay ettiler. Müslümanlar semavî bir din üzere olan Romalıların putperest bir devlet olan Farisilere karşı yenilmesine üzüldüler. Bunun üzerine

³⁰⁴ Rûm, 1-5.

bu ayetler nazil oldu. Bu ayetler, Romalıların kısa bir süre içerisinde, üç ilâ dokuz sene içerisinde galip geleceğini müjdeleyen haberler içeriyordu. Bu müjde verildiği zaman Romalıların Farisilere galip geleceği düşünülüyordu. Çünkü harpler Rumları yiyip bitirmişti. Hatta kendi memleketlerinde olan savaşta bile mağlup olup öldürülmüşlerdi. Fars devleti, düşmanlarına karşı geçit vermeyen bir güce sahipti. Rumları yenmekle kuvvetleri ve nüfuzları daha çok arttı. Bu ayeti kerime inince Ebu Bekir Sıddık (Radiyallahu anh) dokuz seneye kadar Rumların galip geleceğine dair Übeyy b. Halef ile yüz deve üzerine bahse girdi. Bu müddet dolmadan Rumlar ile İranlılar arasında harp çıktı, bu harpte Rumlar galip gelip İranlılar yenilgiye uğradı. Kur'an'ın haber verdiği bu olay, hicretin ikinci yılında, miladî 624 senesinde gerçekleşmiştir. Ebu Bekir Sıddık (Radiyallahu anh) bahsi kazandı. Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) ona yüz deveyi tasadduk etmesini emretti. Bu ayette başka bir haber daha vardır. O da Rumların üstün gelecekleri vakitte, Müslümanların da kazanacakları yakın bir zaferle sevinecek olmalarının ayette bildirilmiş olmasıdır. Nitekim Allah Teala Hazretleri: "**O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü'minler sevinecektir**" buyurmuştur.

Allah Teala, Rumlara vaat ettiği şeyi yerine getirdiği gibi Müslümanlara vaat ettiği şeyi de yerine getirmiştir. Rumların galip geldiği günde, Müslümanlar da Bedir'de galip gelmişlerdir. İşte bu iki haber, Allah'ın fazlı keremiyle aynı vakitte gerçekleşmiştir.

Zemahşeri der ki: "Bu ayet-i kerime, Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğinin doğruluğuna ve Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından indirilmiş olduğuna şahitlik eden açık mucizelerdendir. Çünkü bu ayet-i kerime sadece Allah Teala'nın bildiği gaybî bilgilerden haber vermektedir.

b) Gaybî haberlerinden biri de Kur'an-ı Kerim'in Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabının Mekke'ye emniyet ve huzur içinde gireceklerini haber vermesidir. Rivayete göre Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) bir rüya görmüştü. Bu olay Hudeybiye'ye çıkmadan önce vuku bulmuştu. Rüyasında, kendisinin ve ashabının kimileri başları tıraşlı kimileri de saçları kısalmış olarak Mekke'ye güven içinde girdiklerini gördü. Hz. Peygamber gördüğü rüyayı ashabına anlattı. Verilen bu müjdeyle sevindiler ve hemen

o sene Mekke'ye gireceklerini zannettiler. 'Rasulullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) rüyası hak'tır' dediler. Bunun üzerine Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) ashabıyla beraber ihramlı olarak Medine'den çıkıp hedy kurbanlarını kesilmek üzere göndererek Mekke'ye doğru yola koyuldular Amaçları harp etmek değil, umre yapmaktı.

Ancak Kureyş müşrikleri onları engelledi. Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) barışı arzu ettiği için sulh yapmaya razı olmasaydı neredeyse Müslümanlar ile müşrikler arasında savaş çıkacaktı. Hudeybiye'de anlaşmaya varılan şartlardan birine göre Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) ashabıyla beraber o sene geri dönecekler, gelecek sene Mekke'ye gireceklerdi. Bu olay üzerine münafıklara gün doğdu. İmanı zayıf olanların kalplerine vesvese sokmaya ve onlarla alay etmeye başladılar. O kadar ileri gittiler ki münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy, (Hz. Peygamberin gördüğü rüyanın gerçekleşmediğini ima edercesine) "Vallahi ne tıraş olduk, ne saçlarımızı kısalttık ne de Mescid-i Haram'ı gördük" dedi. Bunun üzerine Fetih sûresinde geçen yirmi yedinci ayet nazil oldu. Ayet, kesin gerçekleşecek olan şu üç vaadi içeriyordu: Mekke'ye giriş, hac ibadetini yerine getirme ve Kureyş müşriklerine karşı güven içerisinde olma. Üstelik Kureyş'in anlaşmalara ihaneti, sözlerini yerine getirmemeleri ve akrabalık bağlarını kesmeleri bilinmekteydi. Allah Teâlâ vaadini gerçekleştirdi, iş tamamlandı ve müminler Mekke'ye güven içerisinde ve huzurlu bir şekilde girdiler. Bu olay ile ilgili Allah Teâlâ Kur'ân'da şöyle buyurmaktadır:

"Andolsun ki Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah, sizin bilmediğinizi bildi ve size bundan başka yakın bir fetih daha verdi."³⁰⁵

c) Kur'ân'ın haber verdiği gaybî haberlerden biri de, savaş başlamadan önce müşriklerin hezimete uğrayacağını haber vermesidir. Bu olay Kamer sûresinde anlatılmaktadır:

³⁰⁵ Fetih, 27.

"Yoksa onlar, "Biz yek vücut olmuş bir grubuz, (ve bundan dolayı) üstünlük bizim hakkımız!" mı diyorlar? Ama o topluluk yakında (Bedir'de) bozguna uğrayacak, arkalarını dönecek (ve kaçacak)lar! Hayır! Kıyamet saati, (onların göreceği asıl) azabın vaktidir ve o kıyamet saati en korkunç ve en acı (an) olacaktır."³⁰⁶

Kamer sûresi Mekke'de nazil olan bir sûredir. Cihad hicretin ikinci senesinde meşru kılınmıştır. O zaman için savaş fikri nasıl düşünülebilirdi ki? Günün birinde bütün müşriklerin hezimete uğrayacağı ve Müslümanların sayılarının azlığına ve teçhizatlarının yetersizliğine rağmen- zafer elde edeceği kimin aklına gelirdi? Ancak bu, Allah Teâlâ'nın vaadidir. Allah vaadinden dönmez!

İkrime anlatıyor: "O topluluk yakında bozguna uğrayacak, arkalarını dönecek (ve kaçacak)lar!" ayeti indiğinde Ömer b. El-Hattâb (Radiyallahu anh) 'Şu hezimete uğrayacak olan topluluk hangi topluluk acaba?' dedi. Bedir savaşında Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) zırhını içerisinde ileri atılırken 'O topluluk yakında bozguna uğrayacak, arkalarını dönecek (ve kaçacak)lar!' ayetini okuduğunu görünce ayetin tefsirini öğrenmiş oldu.

İbn Abbâs, bu ayetin indiği zaman ile Bedir savaşı arasında yedi sene olduğunu söylemiştir.

d) Kur'an'ın haber verdiği gaybî haberlerinden bir diğeri de Kureyş kâfirlerinin beklediği kara günlerin geleceğini haber vermesidir. Bu olay Duhân sûresinde anlatılmaktadır: Mevlâ Teala Hazretleri şöyle buyurmaktadır:

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ (١٠) يَغشى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ
 (١١) رَبَّنَا اكشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ (١٢) أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ
 رَسُولٌ مُّبِينٌ (١٣) ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلِّمٌ مَّجْنُونٌ (١٤) إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ
 قَلِيلًا إِنكُم عَائِدُونَ (١٥) يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنتَقِمُونَ (١٦) .

O halde gökyüzünün açık bir duman getireceği günü gözet; o duman insanları kaplayacaktır. Bu acıklı bir azaptır. 'Ey Rabbimiz! Bizden bu azabı kaldır, çünkü biz mü'minleriz' (diyecekler). Onlarda düşünüp ibret almak nerede? Kendilerine apaçık anlatan bir peygamber geldi de, sonra ondan yüz çevirdiler ve 'Bu öğretilmiş bir delidir' dediler. Biz o azabı kısa bir süreliğine kaldıracamız ancak siz yine (eski halinize) döneceksiniz. Onları büyük şiddetle yakalayacağımız günü hatırla! İşte o gün biz şüphesiz intikam alacağız"³⁰⁷

Bu ayetlerin sebab-i nüzûlü: Mekke halkı Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'i yalanlayıp isyan ettiler ve bunda direttiler. En sonunda Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem):

"Allahım! Yusufun (zamanında verdiği) yedi kıtlık senesi (ile ona yardım ettiğin) gibi, yedi kıtlık senesi ile onlara (müşriklere) karşı bana da yardım et" diyerek müşriklere beddua etti. Bunun üzerine onları öyle bir kıtlık ve kuraklık yakaladı ki, her şeyi silip süpürdü. O kadar ki açlıktan hayvan derilerini ve hayvan leşlerini yediler. En sonunda gökyüzüne baktıklarında açlıktan dolayı ortalığı duman kaplamış gibi³⁰⁸ görmeye başladılar. Bunun üzerine Ebu Süfyan, Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e gelerek:

"Ya Muhammed! Geldin, Allah'a itaat ve sıla-i rahim yapmayı emrediyorsun. Kavmin ise helak oldu. Artık onlar için Allah'a dua et!" dedi.³⁰⁹

Zerkânî demiştir ki: İyice düşünüldüğünde bu ayetlerde beş tane gaybî haber olduğu görülür:

1-İnsanların kıtlık, kuraklık ve açlığa maruz kalacaklarını, kişinin gökyüzüne baktığında açlıktan dolayı duman benzeri bir şey göreceğini haber vermesi.

2-İnsanların başına bu musibet geldiği vakit Allah'a yalvaracaklarını haber vermesi.

³⁰⁷ Duhân, 10-16.

³⁰⁸ Kişinin çölde çok susadığında bir tür serap görmesine benzer bir hal.

³⁰⁹ Buhârî, Müslim.

3- Allah Teala'nın bu azabı, kısa bir süreliğine kaldıracığını haber vermesi.

4- Onların küfre ve azgınlığa tekrar döneceklerini haber vermesi.

5- Allah Teala'nın şiddetli yakalama gününde -yani Bedir gününde- intikam alacağını haber vermesi.

Zerkânî devamla şöyle demiştir: Allah Teala bu haberlerin beşini de gerçekleştirmiştir. Kıtılığa maruz kaldılar, ölü kemiklerini yediler, kişi gökyüzüne baktığında şiddetli açlıktan ve bitkinlikten dolayı kendisiyle gökyüzü arasında duman benzeri bir şey görür oldu. Sonra yalvarıp yakararak:

"Ey Rabbimiz! Bizden bu azabı kaldır, çünkü biz mü'minleriz" dediler. Allah Teala onlardan açlığı kısa bir süre kaldırdı. Sonra onlar küfre ve sapkınlığa geri döndüler. Allah onlardan Bedir gününde intikam aldı ve onları büyük bir şiddetle yakaladı. Onlardan yetmiş kişi öldürüldü, yetmiş kişi de esir edildi. Müslümanlar onlardan çokça ganimet elde ettiler.

Bir düşün bakalım! Böyle bir şeyin yaratılmış olan bir kimseden meydana gelmesi sence mümkün mü? Hayır! Kesinlikle! Bilakis bunların hepsi mutlak güç ve hikmet sahibi olan Allah tarafından yaratılmıştır.³¹⁰

e) Kur'ân'ın bildirdiği gaybî haberlerden biri de, geleceğin müminlerin olacağını haber vermesidir. Bu haber şu ayette geçmektedir:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ
كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ
وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ
ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ .

³¹⁰ Zemaşşeri şöyle demiştir: Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'de ashabıyla beraber on sene korku içinde yaşadı. Hicret ettikten sonra Medine'de Müslümanlar sabah-akşam silahla beraber yaşamaya başladılar. Ashaptan biri "Emniyette olduğumuz ve silah taşımadığımız bir gün görmeyecek miyiz?" dedi. Şiddetli korku içerisinde oldukları bir vakihte ayet-i kerime nazil oldu. Allah Teâlâ vaadini gerçekleştirdi, Müslümanları Arap yarımadasına hakim kıldı. Daha sonraları doğuda ve batıda bir çok fetihler gerçekleştirdiler. Kısraların hakimiyetini paramparça ettiler, hazinelerini elde ettiler ve dünyaya hakim oldular. (Keşşaf, 3/252.)

"Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaade bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir."³¹¹

Bu ilahî vaat gerçekleşmiş, Allah Teâlâ İslam'ı bütün dinlere üstün kılmış, daha Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) hayattayken Müslümanlara yeryüzünde imkan tanımıştır. Bu sayede Müslümanlar bütün Arap memleketlere hakim oldular. Müslümanlara boyun eğmeyen hiçbir bölge kalmadı. İslam'a girmeyenler ise Müslümanların koruması ve güvencesi altına girip onların otoritelerine boyun eğdiler, bunun karşılığında Müslümanlara cizye vermeyi kabul ettiler.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra Ashab-ı Kiram, Kısra ve Herakliyus'un yurduna yöneldi. Farisi ve Roma devletini yıktılar. Her geçen yüzyıl İslam toprakları genişledi. İslam devletinin sınırları Batıda Atlas okyanusundan doğuda Hint okyanusuna kadar uzandı. Böylelikle Allah'ın şerefli vaadi gerçekleşmiş oldu. Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir!

Bu gibi haberlerin tamamı gelecekte haber vermektedir. Kur'an'da bu tür haberler çoktur. Bu haberlerin tamamı gerçekleşmiştir. Bu, olağan üstü bir olaydır. Dolayısıyla Kur'an'ın i'caz yönlerinden biridir. Zira bu tür haberlerin bildirildiği şekilde vuku bulması, sadece Allah azze ve celle tarafından haber verilmesi durumunda mümkündür. Kur'an'da geçen kıssaların tamamının öncesinde Allah Resûlü'nün (Sallallahu aleyhi ve sellem) bilgi sahibi olmadığı halde bizzat Allah tarafından bilgi sahibi kılındığı gaybî haberler olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Bu yüzden Allah Teâlâ Nûh (Aleyhisselam)'ın kıssasını anlattıktan sonra peşinden şu ayeti getirmiştir:

³¹¹ Nûr, 55.

تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ
قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ .

"İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O hâlde sabret. Çünkü (iyi) sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanların olacaktır."³¹²

Kalbini kuvvetlendirsin ve müminlere öğüt olsun diye peygamberlerin sonuncusu olan Rasulullah'a (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen Kur'an kıssaları ne kadar da güzeldir! Tüm bunlar Kur'an-ı Kerim'in alemlerin Rabbi olan Allah tarafından indirilmiş olduğunun en büyük delilidir. Ne yüce hikmet ve ne müthiş bir mucize!

Kur'ân'ın Modern İlimle Çatışmaması

Kur'ân'ın icaz vecihlerinden biri de modern bilimin yüzyıllar sonra ortaya çıkardığı ilmi hakikatlere işarette bulunması ve modern bilimin keşfettiği bilimsel kuramlarla çatışmamasıdır. Kur'ân bu noktaya, icaz vecihlerinden biri olarak işarette bulunmuştur:

سَتْرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ
يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ .

"Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi?"³¹³

Biz inanıyoruz ki Kur'ân, tabiat, geometri ya da bir fizik kitabı değildir. Biliyoruz ki Kur'ân sadece hidayet ve irşad kitabıdır, kanun koyan ve insanları islah eden bir kitaptır. Ancak bununla beraber ayetleri tabiat, tıp ve coğrafya ile ilgili Kur'ân'ın muciz olduğunu ve Allah Teâlâ'nın vahyi oldu-

³¹² Hûd, 49.

³¹³ Fussilet, 53.

ğunu gösteren gizli işaretlerden ve bilinmeyen hakikatlerden de boş değildir. Kesin olarak biliyoruz ki Hz. Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) okuması yazması olmayan ümmi biriydi, medeniyetten uzak bir bölgede yetişmişti. Yaşadığı şehir ilim ve marifetten yoksundu. Orada fennî ilimlerin okutulduğu okullar da yoktu. Çünkü Hz. Muhammed'in kavmi ve kabilesi de ümmiydi. Bununla beraber Kur'ân'ın işaret ettiği ilmî teoriler o dönemde bilinmemekteydi. Modern bilim Kur'ân'ın işaret ettiği bu bilgilere yakın zamanda ulaşabildi. İşte bu, Kur'ân'ın -bazı oryantalistlerin zannettiği ve iddia ettiği gibi- Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) telif ettiği bir kitap olmadığını gösteren en açık delildir. Kur'ân, Allah'ın vahyidir, apaçık bir Arap lisanı ile gönderilmişlerin efendisinin kalbine indirilen bir kitaptır. Üstad Afif Tabbâre bu konuyu güzelce ifade etmiştir. *'İslam Dininin Ruhü'* isimli kitabında bu ilmî hakikatlerin bir kısmını zikretmiştir. Biz, üstadın kitabında yer verdiği bu ilmi hakikatlerin bir kısmına özet olarak burada yer vermek istiyoruz:

DOKUZUNCU BÖLÜM

KUR'ÂN'IN BİLİMSEL MUCİZELERİ

1- Kainatın Tek Parça Oluşu:

Modern bilimsel araştırmalar yeryüzünün, güneş sisteminden oluşan tek bir parça oluştuğunu, daha sonra güneşten ayrılıp soğuyarak insanların yaşamasına elverişli bir hale geldiğini ortaya koymuştur. Yeryüzünün derinliklerinde sıcak lavların ve volkanların bulunmasını bu kuramın delili olarak zikrederler. Nitekim yeryüzündeki volkanlar bu ateş parçalarını zaman zaman fişkırtır.

Bu bilimsel kuram Kur'ân'ın işaret ettiği bilgilerle uyumaktadır:

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا
مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ .

"İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"³¹⁴

Üstad Tabbâre der ki: "Bu, Kur'ân'ın mucizelerinden bir mucizedir. Modern bilim de bunu teyit etmektedir. Zira modern bilim, kainatın gazdan oluşan tek parçadan ibaret olduğunu, daha sonra gezegenlere ayrıldığını ifade etmektedir. Güneş sisteminin bir parçası olan dünyamız da bu ayrışmaların sonucunda oluşmuştur."

³¹⁴ Enbiyâ, 30.

Ayetin ikinci kısmı olan "... her şeyi sudan meydana getirdiğimizi..." cümlesi de bilim adamlarının sınıını idrak edebildiği bilimsel hakikatin onayı hususunda zikredilen ifadelerin en vecizidir. Kimyasal işlemlerin bir çoğu suya ihtiyaç duyar. Su, tüm kanatın ve bitkilerin hayatlarını devam ettirebilmek için gerekli olan temel unsurdur. Bunların dışında kainatı yoktan var eden Mevlâ Teâlâ'nın, suyu mahlukatın yaşamı için gerekli olan şeyleri gerçekleştirilmeye tahsis etmiş olduğunu gösteren bir çok özelliği daha vardır. Suyun sıcaklık derecesi azaldığında büyük miktarda oksijen emer. Donduğunda ise denizde yaşayan balıkların ve diğer hayvanların yaşamaalarına imkan tanımak için yüksek oranda ısı ortaya çıkar. Hayatın sınıını yüce kelimelerle beyan eden Kur'an-ı Kerim'in hikmeti ne kadar da büyüktür!

Rivayet edildiğine göre bu ayetin tefsiri hakkında İbn-i Abbas (Radiyallahu anh) şöyle demiştir: "Gökler bitişikti, yani yağmur yağdırmıyordu. Yer de bitişikti, yani ot bitirmiyordu. Allah Teala yeryüzünde mahlukatı yaratınca gökleri yağmurla ayırdı, yeri de bitki bitirerek ayırdı."³¹⁵

Ben derim ki: Bu tefsir, güzel bir tefsirdir. Ayette istiare yapıldığını ifade eder. Müttekaddim müfessirler, bu ayeti kerimeyi böyle tefsir etmişlerdir. Fakat ayetin böyle tefsir edilmesi Kur'an-ı Kerim'de modern bilimin keşfettiği üstün bilgilerin bulunmasına engel değildir. Kur'an ayetleri farklı tefsir vecihlerine açıktır. Bu yeni tefsirde, Kur'an-ı Kerim'in sırlarını anlamada temelsiz bir görüş ortaya atılmış da olmaz. Müteahhir müfessirler (modern bilimin verileri ışığında) müttekaddim müfessirlerin anlayamadığı manaları anlamış olabilirler; bu imkan dışı bir şey değildir. Nitekim Mevlâ Teala Hazretleri şöyle buyurmuştur:

سَتْرِيَهُمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ .

"Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması

³¹⁵ İbn Kesir Tefsiri, 3/187.

yetmez mi?"³¹⁶ Bu tür yeni bilgilerin de Allah Teâlâ'nın yirminci yüzyılda insanlara bildirmiş olduğu ayetlerden olması muhtemeldir.

2-Kainatın Var Oluşu:

Astronomi bilgini Jeans şöyle demektedir: "Kainatın ham maddesi ilk olarak uzay boşluğunda düzenli bir şekilde yayılmış gazdı. Uzaydaki gezegenler bu gazın yoğunlaşmasından yaratılmıştır."

Dr. George Gamow diyor ki: "Kainat başlangıçta düzenli olarak yayılmış bir halde bulunan gazla doldurulmuş idi. Daha sonra bu gazdan varlıklar meydana gelmiştir."

Kur'an-ı Kerim'de bu teoriyi destekleyen ayet-i kerime mevcuttur. Kur'an-ı Kerim bunu bildirmeseydi biz bu teoriyi imkansız görürdük. Nitekim Mevlâ Teala Hazretleri:

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا
قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

"Sonra duman (gaz) hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yüzüne, 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi. İkisi de, 'İsteyerek geldik' dediler."³¹⁷ buyurmuştur.

Kur'ân, kainatın yaratıldığı kaynağı 'duman' olarak tasvir etmiştir. Bu tasvir, o dönem için Arapların dokunulabilen (somut) varlıklarla ilgili anlayabileceği bir tasvirdir. On dört asır önce insanların bu kainat ve sırları hakkında hiçbir şey bilmedikleri bir zamanda okuma yazması olmayan bir ümmînin (Sallallahu aleyhi ve sellem) bu kainatın yaratılış kaynağının duman olduğunu bilmesi mümkün olabilir mi?!

3- Atomun Parçalanması

On dokuzuncu asra kadar, maddenin en küçük parçasının atom olduğu ve bu atomun bölünemeyecek kadar küçük olduğu için parçalanmayı

³¹⁶ Fussilet, 53.

³¹⁷ Fussilet, 11.

kabul etmeyeceği inancı, yaygın ve hakim olan inançtı. Bu inanç üzerinden asırlar geçti. Son yıllarda bilim adamları çalışmalarını 'atom' problemi üzerinde yoğunlaştırdılar. Nihayet atomu parçalama imkanına sahip oldular. Bu parçalama neticesinde atomun proton, nötron ve elektrondan oluştuğunu gördüler. Bu parçalanma aracılığıyla atom bombası ve hidrojen bombasını icat ettiler. Kıyametin kopmasından ve melun İblis'in şerrinden Allah'a sığınırız. Zerreden (atomdan) haber veren şu ayete kulak ver:

وَمَا يَغْرُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ
مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

"Ne yerde, ne de gökte, zerre ağırlığına, (hatta) bu zerreden daha küçük veya daha büyük olsun, hiçbir şey Rabbinden uzak (ve gizli) olmaz; hepsi muhakkak apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı)dır."³¹⁸

Ayeti kerîmede geçen '**zerreden daha küçük**' ifadesi atomun parçalanmasının mümkün olacağına sarih bir beyanıdır. Yine ayeti kerimedeki geçen "**ne de gökte**" ifadesi, yerde bulunan atom parçacıklarının güneşte, yıldızlarda ve gezegenlerde bulunan atom parçacıklarıyla aynı özellikler taşıdığını bildirmektedir. Hazreti Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) atomun özelliklerini okumuş mudur ki onu parçalaması, yeryüzündeki ve gökyüzündeki atomun özelliklerini bilmesi mümkün olsun? Tüm bunlar, Kur'an-ı Kerim'in ilahî bir vahiy olduğunu gösteren kuvvetli bir delildir.

4- Oksijenin Azalması

Uçmanın keşfedilmesinden bu yana bilginler için doğanın ilk işareti gün yüzüne çıkmıştır: Havanın yüksek tabakalarında oksijenin azaldığı ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu gökyüzüne doğru yükseldikçe bu olguyu idrak edip göğsünün daraldığını ve nefes almanın güçleştiğini hisseder, nerdeyse boğulacakmış gibi olur. Bu yüzden uçak otuz beş bin fit yüksekliği geçince uçak personeli yolculara sunî oksijen kullanma talimatını verir. Kur'an-ı Ke-

³¹⁸ Yûnus, 61.

rim uçma keşfedilmeden on dört asır önce bu bilimsel olguya işaret etmiştir. Allah Teâlâ Hazretlerinin şu ayet-i celilesine kulak ver:

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يَضِلَّهُ يَجْعَلْ
صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ

"Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar."³¹⁹

Eski müfessirler bu ayeti kendi dönemlerindeki anlayışa uygun bir şekilde tefsir etmişlerdir. "...göğe çıkıyormuşçasına..." ifadesini "gücü yetmediği halde gökyüzüne tırmanmak istercesine" veya "imkansız bir iş yapmaya çalışırcasına" şeklinde tefsir etmişlerdir.

İçinde yaşadığımız asır, Kur'ân mucizesi ortaya çıkarmış, Kur'ân ayetlerinin üstünlüğünü, gerçek hayatla olan uyumunu teyit etmiş, böylelikle Hz. Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) peygamberliğinin doğruluğunu teyit etmiştir. Allah için şu Kur'ân, ne üstün ve ne yüce bir kitaptır!

5- Her Şey Çift Yaratılmıştır

İnsanlar, erkeklik ve dişiliğin sadece insan ve hayvan türlerinde bulunduğuna inanırlardı. Modern bilim, erkeklik ve dişiliğin bitkilerde olduğu gibi cansızlarda, kainatın her zerresinde bulunduğunu hatta elektrikte bile bulunduğunu ispat etti. Elektrikte pozitif yüklü ve negatif yüklü kutuplar vardır. Elektriğin çekirdeğinde bile proton ve nötron vardır. Bu kutuplardan her biri bir tür erkeklik ve dişilik gibidir. Kur'an-ı Kerim bu keşiflerden önce her şeyin erkeğinin ve dişisinin bulunduğunu bir çok ayette bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in şu muazzam beyanlarına kulak verelim:

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ا)

"Düşünüp ibret alınız diye her şeyden (erkekli dişili) iki eş yarattık."³²⁰ Bu ayette geçen "her şeyden" ifadesindeki genelleme açıktır.

³¹⁹ En'âm. 125.

b) **أَوْلَمَ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ**

"Yeryüzüne bakmazlar mı, orada her türden (çiftten) nice güzel ve yararlı bitkiler bitirdik."³²¹ Burada 'bitkilerin' çift olarak yaratıldığına işaret vardır.

c) **سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُثْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ**

"Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve (daha) bilemedikleri (nice) şeylerden, bütün çiftleri yaratanın şanı yücedir."³²²

Bu ayeti celile de erkeklik ve dişiliğin bitkilerde, insanlarda, bildiğimiz ve bilmediğimiz her şeyde bulunduğu bildirmiştir. İlmiyle kainatı kuşatan, her şeyi inceden inceye sayıp döken her şeye gücü yeten ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın şanı ne yücedir!

6- Ceninin Örtüleri

Bilimsel araştırmalar ceninin ana karnında üç örtü ile kaplı olduğunu ortaya koymuştur. Bu üç örtünün tespiti, çok yönlü yapılan tıbbî araştırmaların bir sonucudur. Bu üç örtü/zar, çıplak gözle bakıldığında tek bir örtü olarak görülür. Bu örtülere "*munbârf*", "*harbûn*" ve "*lefâif*" denir. Bu üç örtüyü modern tıp ispat etmiştir. Kur'an-ı Kerim bu bilimsel gerçeği teyit etmektedir. Zümer sûresinde bu hakikate şöyle işaret edilmektedir:

يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ

"Sizi annelerinizin karnında bir yaratılıştan öbürüne geçirerek üç (kat) karanlık içinde yaratıyor."³²³ Bu ayet-i kerimede, Kur'an-ı Kerim'in bilimsel mucizesi vardır. Kur'an, ceninin üç örtüsü bulunduğunu haber vermiş, isimlerinin '**zulümat**' (karanlıklar) olduğunu bildirmiştir.

³²⁰ Zâriyat, 49.

³²¹ Şuarâ, 7.

³²² Yâsin, 36.

³²³ Zümer, 6.

Çünkü örtü, cenin için perde konumundadır; cenine ışık geçmesini engeller. Modern bilimde bu örtülere 'üç örtü/zar' denmektedir.

7- Rüzgarlar Aracılığıyla Aşılamanın Gerçekleşmesi

Modern bilim, havanın hurma ve incir gibi meyve veren ağaçlarda bulunan erkek organlardaki çiçek tozlarını dişi organlara taşıdığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla aşılama rüzgarlar ve hava aracılığıyla gerçekleşir.³²¹ Bu bilimsel gerçeği Kur'an-ı Kerim şu ayeti kerimede açıklamıştır:

وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ .

"Rüzgârları da aşılایıcı olarak gönderip yukarıdan su indirerek sizi onunla suladık. Onu toplayıp depolayan da siz değilsiniz."³²⁵

Modern bilimin henüz bulduğu bu ilmi hakikatı Kur'ân ilk olarak beyan etmiştir. Bu, Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğinin doğruluğunu göstermektedir.

8- Spermdeki Canlı Hücreler

Modern tıp ilmi, akıcı olan insan spermünde hareket halinde bulunan küçük canlı hücrelerin³²⁶ bulunduğunu keşfetmiştir. Bu sperm hücreleri çıplak gözle görülmeyip mikroskopla görülebilir. Bu canlı hücrelerin her birinin başı, gövdesi ve kuyruğu vardır. Şekil olarak sülüğe benzerler. Bu canlı hücre, kadının rahminde bulunan dişi yumurtayla birleşip onu döller. Döl-

³²⁴Oxford üniversitesinde geçtiğimiz yüzyıl profesör olan Oryantalist Egniry şöyle demiştir: "Deve sahipleri (peygamberimiz ve ashabını kastediyor) rüzgarların ağaç ve meyveleri aşıldığını Avrupalılardan 13 asır önce biliyorlardı." Egniry bu sözleriyle Kur'ân'ın bu hakikatı ilk olarak bildirdiğine işaret etmektedir. Düşmanların bile doğruluğuna tanıklık ettiği bir hakikat ne üstün bir hakikattir!

³²⁵Hicr, 22.

³²⁶Bu canlı hücrelerin sayısı milyarlarla ifade edilir. Bu milyarlarca sperm hücresinden sadece biri ana rahminde bulunan dişi hücreyle birleşerek döllenir ve cenin meydana gelir. (Mütercim)

lenme tamamlandığında rahim ağzı kapanır ve artık rahimden içeriye hiçbir şey giremez. Geri kalan sperm hücreleri ölür. Bu bilimsel yön, yani canlı sperm hücrelerinin şekil itibariyle 'alak'a³²⁷ (sülüğe) benzemesi Kur'ân'ın ortaya koyduğu bir hakikattir. Allah Teâlâ'nın şu kavli şerifine kulak ver:

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ .

"(Ey Habibim!) Yaratan Rabbinin adı ile oku! O, insanı asılıp tutunan bir şeyden (zigottan) yarattı." Bu ayet, Kur'ân mucizelerinin en beliğ olanlarından biridir. Zira ne Kur'ân indiği vakitte ne de sonrasındaki yüzyıllar boyunca ta ki mikroskop keşfedilip Allah'ın kudretiyle insanın ne şekilde oluştuğu öğrenilinceye kadar bu hakikat biliniyordu.

9- İnsanların Parmak İzlerinin Birbirine Benzememesi

Geçen asırda, miladî 1884 yılında parmak iziyle suçluyu tespit etme işlemi İngiltere'de resmi olarak kabul edildi. Zira parmakların derisi ince dairelerle ve belirli tür şekillerle örtülüdür. Kavisli, girdap şeklinde ve çizgisiz bölgeler... Bu çizgiler hayat boyunca değişmez. Bedenin diğer organları çoğunlukla birbirine benzer, ancak parmakların birbirinden ayırıcı özellikleri vardır. Bu yüzden hiçbir zaman birbirine benzemezler. Bunda ilahî bir mucize vardır. Bu yüzden Allah Teala ölümden sonra diriltiilenin olacağına delil olarak insanın parmak uçlarını zikretmiştir:

أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ لَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ (۳) بَلَى قَادِرِينَ عَلَى أَنْ نُسَوِّيَ بِنَانِهِ .

"İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya getiremeyeceğimizi mi sanır? Evet bizim, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye gücümüz yeter."³²⁸

³²⁷Alak: Asılıp tutunan şey manasındadır. Zigot haline gelen sperma rahim duvarına asılı durup tutunduğu için kendisine alak denmektedir. Arapçada sülüğe de alak denir. (Mütercim)

³²⁸Kıyamet, 3-4.

Kur'an'ın Vaadini Yerine Getirmesi

Kur'an'ın icaz yönlerinden biri de haber verdiği her konuda ve kullarına vaat ettiği her hususta vaadini yerine getirmesidir. Bu vaat iki kısımdır:

a) Mutlak vaat

b) Mukayyet vaat

Mutlak vaat, Allah Teala'nın peygamberini muzaffer kılacağını, onu yurdundan çıkararak kendi yurtlarından çıkaracağını ve mü'minleri kafir-lere kara muzaffer kılacağını vaat etmesi gibi. Bu vaatlerin hepsi gerçekleşmiştir. Dilersen şu ayeti oku:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا (١) لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ
وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (٢) وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا .

"Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin."³²⁹ Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) vaat edilen bu zafer Mekke'nin fethedilmesi ve insanların bölük bölük İslam'a girmesiyle gerçekleşmiştir. Böylece yaratılmışların efendisi olan Hazreti Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e vaat edilen nimet tamamlanmış oldu. Allah Teala, Resulünü düşmanlarına karşı muzaffer kılmakla onu sevindirdi. Nitekim Mevlâ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ (١) وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا
(٢) فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا (٣)

"Allah'ın yardımı ve fetih (Mekke fethi) geldiğinde ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğünde, Rabbine hamd ederek tespihte bulun ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O, tövbe-leri çok kabul edendir."³³⁰ buyurmuştur. Allah Teâlâ, peygamberlerine

³²⁹ Fetih, 1-3.

³³⁰ Nasr, 1-3.

ve dostlarına yardım edeceğine dair vermiş olduğu sözünü yerine getirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ:

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهَادُ .

"Şüphesiz ki, peygamberlerimize ve iman edenlere dünya hayatında ve şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz." buyurmuştur.

Mutlak vaatlerden biri de Mevlâ Teâlâ Hazretlerinin şu kavli-i şerifidir:

وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ

"Mü'minlere yardım etmek ise üzerimize haktır"³³¹ Bedir, Uhud gibi İslâm tarihinin şahitlik ettiği birçok büyük savaş meydanlarında müminlerin zaferleri gerçekleşmiştir. Allah Teâlâ'nın şu ayet-i celilesini oku:

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O hâlde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız."³³²

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ

"Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vaadini gerçekleştirdi."³³³

Mutlak vaatlerden biri de Allah Teala'nın şu kavli-i şerifidir:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ
كََمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ...

"Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına... vaatte bulunmuştur."³³⁴

³³¹ Rûm, 47.

³³² Âl-i İmrân 123.

³³³ Âl-i İmrân, 152.

Bu ayet-i kerimede vaat edilen şey gerçekleşmiştir, müminler zaferden zaferde koştular, dünyanın doğusunu ve batısını fethettiler. İslâm orduları, mamur bölgelerin en uç noktalarına varıncaya kadar fetihler gerçekleştirdiler. Hazreti Ebu Bekir (Radiyallahu anh) ordularını gazaya gönderirken sabrederek sakınsınlar ve zaferden emin olsunlar diye Allah Teala'nın müminleri muzaffer kılacağına dair bu ayeti kerimeyi onlara okurdu.

Mutlak vaatlerden biri de Allah Teala'nın şu kavli-i şerifidir:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ
بِاللَّهِ شَهِيدًا

"O, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir. (Allah) o hak dini bütün dinlere üstün kılmak için (böyle yaptı). Şahit olarak Allah yeter."³³⁵

Mukayyet vaat ise, 'takva sahibi olursanız, sabrederseniz, Allah'ın dinine yardım ederseniz' gibi şartlara bağlı olan vaatlerdir. Nitekim Mevlâ Teala Hazretleri şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّصِرُوا اللَّهَ يَتَّصِرْكُمْ وَيَسِّتْ أقدامكم

"Ey iman edenler! Siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, O da size yardım eder, ayaklarınızı sabit kılar"³³⁶ ve

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (١) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ

"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır."³³⁷

وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا

"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir."³³⁸ Allah Teala, sabretmeleri karşılığında müminleri muzaffer kılacaklarını onlara vaat etmiştir:

³³⁴ Nür, 55.

³³⁵ Fetih, 28.

³³⁶ Muhammed, 7.

³³⁷ Talak, 2-3

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ
يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا
يَفْقَهُونَ

"Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir."³³⁹

Kur'an'daki Bilgi ve Marifetler

Kur'an-ı Kerim'in muciz olma vecihlerinden biri de içerdiği bilgi ve marifetlerdir. Bu bilgi ve marifetler, burhanların arılığında ve hüccetin güçlü olmasında öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki ümmiler içerisinde yetişmiş bir peygamber olan Hazreti Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) böyle bir kitabı kendi gayretleriyle meydana getirmesi mümkün değildir. Hatta yeryüzünde yaşayan bütün edebiyatçılar, bilginler, felsefeciler, hikmetli söz söyleyenler, kanun koyucular ve dahiler bir araya gelseler Kur'an-ı Kerim'in kapsamış olduğu bu ilimlerin ve marifetlerin benzerini getiremezler. Kur'an-ı Kerim'in bu icaz yönünde inkar edilemeyecek bir hüccet, apaçık bir burhan vardır. Kur'an'ın bu icaz yönü bütün iftiracıların ve inatçı kafirlerin belini kırmaktadır. Bu inatçı kafirler, Hazreti Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) getirmiş olduğu Kur'an-ı Kerim'in önceki kitapların öğretilerinden farklı bir şey getirmediğini, bu bilgileri kendi döneminde yaşayan Ehl-i Kitaptan olan bazı Hıristiyanlardan aldığını, daha sonra bu bilgilere kutsiyet atfetmek için Rabbine nispet ettiğini iddia ederler.

كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا

"Ne büyük bir söz (bu) ağızlarından çıkan! Onlar ancak yalan söylüyorlar!"³⁴⁰

³³⁹ Talak, 4.

³⁴⁰ Enfâl, 65.

³⁴¹ Kehf, 5.

Biz bu körlere deriz ki: Kur'an-ı Kerim, Ehl-i Kitabın yaptıklarını reddedip çoğu ehline muhalefet ederek, hatta fikriyatının ve akidelerinin temellerini iptal edip yıkarak gelmiş iken önceki kitaplardan nasıl kopya edilmiş olabilir ki?! Nitekim Kur'ân, önceki kitapların tahrif edildiğini bildirmektedir.

Tevhid akidesi ile teslis inanç sisteminin uyuşması mümkün olabilir mi? İki sistem arasında yer ile gök arası kadar fark vardır. Bu iddiayı ortaya atanlar Allah'ın kendileri hakkında vermiş olduğu kesin hükmü hiç duymamışlar mı? Allah'ın Ehl-i Kitabı, kafir ve facir olarak nitelediğini, Allah'ı bırakıp rahiplerine ve hahamlarına taptıklarını bildirdiğini duymamışlar mı? Nitekim Mevlâ Teala Hazretleri şöyle buyurmuştur:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِيُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ (٣٠)
اتَّخَذُوا أَخْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٣١)

"Yahudiler, "Üzeyr, Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar ise, "İsa Mesih, Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkâr etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar! (Yahudiler) Allah'ı bırakıp, hahamlarını; (hıristiyanlar ise) rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa, bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır."³⁴¹

Kur'an-ı Kerim; inançlar, ibadetler, kanun koyma ve düzenleme, ahlak, muamelat, eğitim-öğretim, siyaset, ekonomi, felsefe, sosyal konular, kıssalar, haberler, cedel ve münazara esasları gibi birçok konuda marifet ve ilim içermektedir. Hiç şüphe yoktur ki Kur'an-ı Kerim'in bu yönü icaz vecihlerinin en açıklarındandır. Marifet, kanun ve medeniyetten yoksun bir memlekette yetişen, okuma yazması olmayan ümmi bir peygamberin, ömrünün büyük

³⁴¹ Tevbe, 30-31.

kısmını hiçbir şey bilmeden, herhangi bir kaide ve temel konuşmadan, bu konuda söylenmiş herhangi bir hüküm söylemeden geçirmişken, hakiki anlamda mükemmel olan, burhan ve hüccetlerle desteklenen, ilim ve marifetler içeren Kur'ân-ı Kerim'in bir benzerini getirebilmesi mümkün olabilir mi? Böyle bir kitabın Allah'tan gelen bir vahiy olmasının ötesinde başka bir şey olması mümkün mü?

Burada İslam'ın öğretileriyle, Yahudilik ve Hıristiyanlığın öğretileri arasındaki farkı gösterebilmek için Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği bu çeşitli ilimlerden sadece inançla alakalı olan kısmına kısaca bazı örneklerle değinmek istiyorum. Böylelikle iki göze sahip olan kişi nezdinde Kur'ân'ın Allah'ın vahyi olduğu gün gibi aşikar olsun, ufku kaplayan hakkın ziyası tam anlamıyla ortaya çıksın. Zira her şey zıddıyla bilinir.

İslam İnancı

Kur'an-ı Kerim, Allah Tebareke ve Teala Hazretlerinin zatı ve peygamberleri hakkında anlaşılması kolay, duru, şirkin pisliklerinden arınmış tertemiz bir inanç sistemi getirmiştir. Alemlerin Rabbi olan Allah birdir, tektir, sameddir (her şey kendisine muhtaç olan, kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan) babası ve çocuğu olmayandır, kemal sıfatlarla muttasıftır. Noksan sıfatlardan münezzehtir. Hiçbir varlık O'nun zatına benzemez. Mahlukatın sıfatları O'nun sıfatlarına benzemez. Nitekim Mevlâ Teala Hazretleri

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."³⁴² O kayyûmdur (zatiyle ve kemaliyle mahlukatın bütün işlerinde hakim ve kaim olandır) **"O'nu ne uyuklama tutar ne de uyku"**³⁴³ Herhangi ilahî bir tasarruf ile meşgul olması onu başka bir tasarrufla meşgul olmaktan alıkoymaz.

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى

³⁴² Şûrâ, 11.

³⁴³ Bakara, 255.

"Göklerde, yerde, ikisi arasında ve toprağın altında ne varsa hepsi O'nundur."³⁴⁴

O, yaratan ve icat eden yegane varlıktır. Kulların alın perçemleri O'nun elindedir. Dilediğini saptırır, dilediğine hidayet verir. "O her şeye gücü yetendir."³⁴⁵ Her şey O'nun mahlukatı ve O'nun kuludur.

إِنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِيَ الرَّحْمَنِ عَبْدًا

"Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahman'a kul olarak gelecektir."³⁴⁶

Dilersen Allah'ın sıfatları hakkında şu muazzam ayetleri okuyabilirsiniz:

إِنَّ إِلَهُكُمْ لَوَاحِدٌ (٤) رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ

الْمَشَارِقِ

"Sizin ilâhınız gerçekten bir tek ilâhtır. O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbidir. Doğuların da (Batıların da) Rabbidir."³⁴⁷

إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا 2-

"Sizin ilâhınız ancak kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."³⁴⁸

أَيُّ مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُوا بِهَا 3-
وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ
فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا

"De ki: "(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur." Namazında sesini pek yükseltme, çok da

³⁴⁴ Tâhâ, 6.

³⁴⁵ Mâide, 120.

³⁴⁶ Meryem, 92.

³⁴⁷ Sâffât, 4-5.

³⁴⁸ Tâhâ, 97.

kısmı. İkisi ortası bir yol tut. Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, zillet ve acizliğin gerektirdiği bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur" de ve O'nu tekbir ile yücelt.³⁴⁹

يا أيها الناس أنتم الفقراء إلى الله والله هو الغني الحميد إن يشأ
يذهبكم ويأت بخلق جديد وما ذلك على الله بعزيز

"Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla lâyık olandır. Eğer Allah dilerse, sizi giderir ve yeni bir halk getirir. Bu, Allah'a göre zor bir şey değildir."

Yahudi İnancı

Yahudiler Hz. Musa'dan sonra hak yoldan saparak buzağıya tapmışlardır. Yahudilerden bir grup Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğuna inandı. Allah'ı insana benzeterek yedi kat yeri ve göğü yarattıktan sonra yorulduğu için cumartesi günü istirahata çekildiğine ve sırt üstü uzanıp yattığına (!) inandılar. Kafalarına göre hüküm vererek şöyle dediler: "Rab Celle ve Alâ insan sûretinde görünerek İsrâil (Yakup a.s.) ile gürüşti. Rab onu yenemedi. Ondan başka türlü kurtulamayınca Rab, İsrâil ve zürriyetini mübarek kıldı. Bunun üzerine Ya'küb onu serbest bıraktı."

Yahudiler, kendilerinin Allah'ın bütün ırklar içerisinde seçtiği en üstün ırk olduğunu zannettiler. Allah'ın oğulları ve sevgilileri olduğuna inandılar. Ahiret yurdunun sadece kendilerine has olacağına, cehennem ateşinin sadece buzağıya taptıkları süre olan 40 gün dışında kendilerine dokunmayacağına inandılar. Onlar, Hz. İsa Mesih'e de iftira ettiler. Onun zinadan doğduğunu, anasının da zinakar bir kadın olduğunu iddia ettiler! Bu büyük günahattan Beni İsrâil'i temize çıkarmak için Mesih'i astıklarını zannettiler!

Bu tür hezeyan ve saçmalıkların tümü Yahudilerin sapkınlıklarından bazısıdır. Kur'ân, onların bu sapkınlıklarını kökünden silip kazımış, onların

bu inançlarına karşı savaş açmıştır. Böyle olmasına rağmen nasıl olur da Kur'an'ın, Tevrat'ın kopyası olduğunu iddia ederler!?

Hıristiyan İnanç

Hıristiyanlar da sapıtmıştır. Allah'ın bir çocuğu olduğuna inanıp 'baba, oğul ve kutsal ruh' üçlüsünden oluşan teslis inancını benimsemişlerdir. Bu üçüne 'üç öz' ismini vermişlerdir. İsa, üç öz içerisinde ikinci öz olmuştur ki aynı zamanda birinci ve ikinci özün de aynısıdır. Her biri diğerinin aynısıdır. Üçü tektir, biri üçünün tıpkısıdır. Sadece Allah'ın hakkı olan kanun koyma ve helal-haram kılma yetkisini kendi din adamlarına yüklediler. İlah'ın oğlu Hazreti İsa'nın, insan türünü günahlarından ve hatalarından kurtarmak için çarmıha gerilerek asıldığına inandılar. Bundan daha hayret verici olan şey, çoğunun İsa b. Meryem'in Allah olduğuna inanmalarındır! İnançlarına göre Hz. İsa, beşer sûretinde yeryüzüne inen bir ilahdır!

İşte Hıristiyanlar bunun gibi daha nice saçma ve batıl şeylere inanmışlar, bu inançları Allah'a nispet etmişlerdir. "**Allah, her türlü eksiklikten uzaktır, onların söylediklerinin ötesindedir, yücedir.**"³⁵⁰

Kur'an'ın getirdiği hak ile Yahudi ve Hıristiyanların inandığı batılların arasındaki farkları bir düşün! Ayrıca Kur'an'ın bu batılları ve Ehl-i Kitabın kendi kitaplarına yaptıkları tahrifleri haber vermekle yetinmeyip onların sapkın inançlarını apaçık burhanlarla ve kesin delillerle nasıl reddettiğine bir bak!

Ehl-i Kitaptan bir grup olan Hıristiyanlar hakkında haber veren şu ayete bir kulak ver:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى بْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةً انْتَهَوْا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا لَنْ

يَسْتَكْفِرُ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَكْفِرْ عَنْ
عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا

"Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. Allah, ancak bir tek ilâhtır. O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter. Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim Allah'a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır."³⁵¹

Ehl-i Kitab'tan olan Yahudilerden haber veren şu ayetleri bir dinle:

فَمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكَفَرِهِمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقِّ وَقَوْلِهِمْ
قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا (١٥٥) وَبِكُفْرِهِمْ
وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا (١٥٦) وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ
مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ
لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ
إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا.

"Verdikleri sağlam sözü bozmalarından, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden, peygamberleri haksız yere öldürmelerinden ve "kalplerimiz muhafazalıdır" demelerinden dolayı (başlarına türlü belâlar verdik. Onların kalpleri muhafazalı değildir), tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık onlar inanmazlar. Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa

³⁵¹ Nisâ, 171-172.

Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir. Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir."³⁵²

Kur'ân, Ehl-i Kitab'ın Tevrat ve İncil'de yaptıkları tahrifi sarahaten beyan etmiştir. Peygamberin görevinin Ehl-i Kitab'ın kendi kitaplarında yapmış oldukları yalan ve iftiraları düzeltmek. Tevrat ve İncil'de gizlemiş oldukları hakikatleri ortaya çıkarmak olduğunu açıklamıştır:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ (١٥) يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

"Ey Kitap Ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir. Allah, onunla rızası peşinde olanları selâmet yollarına iletir ve onları izniyle, karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir."³⁵³

Bu burhandan sonra gönderilmişlerin efendisinin doğruluğuna delalet eden daha açık bir delile ihtiyaç var mı? Allah Teâlâ Busayrî'ye rahmet etsin, ne güzel söylemiş:

Mucize olarak sana yeter ümmiliğindeki bilgisi

Cahiliye devrinde yetimliğindeki edebi

³⁵² Nisâ, 155-158.

³⁵³ Mâide, 15-16.

Kur'ân'ın Beşerin İhtiyaçlarını Yerine Getirmesi

Kur'ân'ın bu icaz yönü açıktır, İslam şariatını azıcık düşünen herkes bunu kavrayabilir. Kur'ân-ı Kerim, her zaman ve mekanda insanlığın tüm ihtiyaçlarına cevap verebilen kapsamlı, tam ve mükemmel bir hidayet getirmiştir. Kur'ân'ın hidayet ve irşad hususunda işaret ettiği yüce maksatlar tasavvur edildiğinde bu durum net olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüce maksatlar şunlardır:

- 1-Bireyleri düzeltmek
- 2-Toplumları düzeltmek
- 3-İnançları düzeltmek
- 4-İbadetleri düzeltmek
- 5-Ahlakı düzeltmek
- 6-Hüküm ve siyaseti düzeltmek
- 7-Mali işleri düzeltmek
- 8-Savaş işlerini düzeltmek
- 9-İlmî ve kültürel alanları düzeltmek
- 10-Akıl ve fikirleri hurafelerden arındırmak

Şair ne güzel söylemiş:

*Allah'ın şeriatı insan için tibyandır
Kur'ân'ın dışında her şey hüsrandır³⁵⁴*

Kur'ân'ın Kalplerde Bıraktığı Etki

Kur'ân'ın icaz yönlerinden biri de tabilerinin ve düşmanlarının kalplerinde bırakmış olduğu müthiş etkidir. O kadar ki bu etkinin şiddetinden dolayı müşrikler gecenin bir vakti dışarı çıkarlar, Müslümanların okuduğu Kur'ân'ı dinlerlerdi. Birbirlerine Kur'ân dinlememelerini telkin ederlerken Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân okuduğunda insanlar iman

³⁵⁴Üstad Velid el-A'zamî'nin kasidesinden alıntıdır.

etmesinler diye gürültü patırtı çıkarmak sûretiyle okunan Kur'ân'ın sesini bastırmalarını birbirlerine tavsiye ederlerdi:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ

"İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın."³⁵⁵

Kur'ân'ın kalplerde bıraktığı tesir öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki en amansız düşmanları, en inatçı karşıtları bile onun gölgesine sığınıyorlardı. Bu liderlerden birçoğu Müslüman oldu. Ömer b. el-Hattâb, Sa'd b. Muaz, Üseyd b. Hudayr bunların başını çekmektedir. Bunların dışında bir çok reis ve lider Müslüman olmuştur. İşte Ömer b. el-Hattab! Müslümanlara karşı o kadar katı yürekli ve gaddardı ki, insanlar "Vallahi Hattab'ın eşeği Müslüman olmadıkça Ömer Müslüman olmaz!" derlerdi. Ömer'in düşmanlığı öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki bir öğle vakti kılıcını kuşanıp evinden çıkmış, Hz. Muhammed'i (Sallallahu aleyhi ve sellem) öldürmek için onu aramaya koyulmuş, ancak henüz akşam olmadan İslam'la kucaklaşmıştı. Müslüman olmasına sebep olan ise kız kardeşinin evinde eniştesi Sa'îd b. Seyd'den işitmiş olduğu birkaç ayetti. Hz. Ömer'in Müslüman oluşunun anlatıldığı kıssa meşhurdur.

Hazrec kabilesinin reisi Sa'd b. Muaz ve yeğeni Üseyd b. Hudayr'ın nasıl Müslüman olduklarını bir düşün! Siyer kitapları şöyle anlatmaktadır:

Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'deyken Akabe Biat'ında, kendisine biat eden Medinelilerden bir heyet geldi. Resulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem), onlarla birlikte Müslümanlara İslam'ı ve Kur'an'ı öğretmek üzere sahabelerin büyüklerinden olan Mus'ab b. Umeyr ve Abdullah b. Ümmi Mektum'u gönderdi. Bu iki sahabi Medine'ye ulaştığında insanlara Kur'an öğretmeye başladılar. Bu durum, kabilesinin reisi olan Sa'd b. Muaz'a ulaştınca yeğeni Üseyd b. Hudayr'a: "Zayıflarımızı küçük düşürmek ve aşağılamak için gelmiş olan bu iki adamı engellemeyecek misin?" dedi. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr onların yanlarına gider. Onlara: "Sizi buraya getiren nedir? Zayıflarımızı aşağılamak için mi buraya geldiniz?" der ve

"Canınızı seviyorsanız hemen burayı hemen terk edin!" diyerek tehditler savurur. Musab (Radiyallahu anh) ona: "Oturup bizi dinlemek istemez misin? Hoşuna giden bir şey olursa kabul edersin, hoşlanmazsan seni bırakırız" der. Bunun üzerine Üseyd oturup onları dinlemeye başlar. Musab (Radiyallahu anh) Kur'ân'dan ayetler okur. Üseyd yerinden kalkmadan Müslüman olur. Hemen amcası Sa'd'ın yanına gidip olan biteni anlatır. Şöyle der: "Vallahi ben bu iki adamda bir zarar görmedim." Üseyd, önce Müslüman olduğunu gizler. Buna rağmen Sa'd sinirlenir. Heyecanlı bir şekilde öfkeyle yerinden kalkar. İki sahabiye: "Sizi buraya getiren nedir? Zayıflarımızı aşağılamak için mi buraya geldiniz? Hemen burayı terk edin!" diyerek tehdit eder iki sahabiye. Musab (Radiyallahu anh) ona: "Oturup bizi dinlemek istemez misin? Hoşuna giden bir şey olursa kabul edersin, hoşlanmazsan seni bırakırız" der. Sa'd: "İyi yapmış olursunuz" deyince Mus'ab yine Kur'ân ayetlerinden okumaya başlar. Sa'd ayetleri dinler. Mus'ab (Radiyallahu anh) der ki: "Vallahi Sa'd Kur'ân dinlerken yüzü iman nuruyla parlıyordu." Sa'd Kur'ân tilavetini bitirmeden Evs'in reisi imanını ilan etti. Hemen geri dönüp kabilesini topladı ve onlara: "Beni nasıl bilirsiniz?" diye sordu. Hepsisi: "Sen bizim efendimizsin, efendimizin oğlusun" dediler. Sa'd onlara: "Siz Muhammed'e teslim olmadıkça sizin erkeklerinizle ve kadınlarınızla konuşmak bana haram olsun!" deyince hepsi İslam'a girer. Allah Teâlâ Sa'd'dan razı olsun ve onu razı etsin.

Kur'ân'ın dost ve düşman olanların kalplerinde bıraktığı etki işte böyleydi. Velid b. Muğîre, Utbe b. Rebîa ve diğerlerinin kıssalarını da unutma! Bunların hepsi Kur'ân'dan etkilenmişlerdi. Liderlik, makam ve saltanat sevdaşı olmasaydı hepsi Allah'ın dinine girerdi. Ancak hidayet Allah'ın elindedir. **"Allah dilediğini saptırır."** **"...Dilediğine de hidayet eder. O, hidayette olanları en iyi bilendir."**³⁵⁶

Menâr tefsiri sahibi³⁵⁷ şöyle der: "Fransız filozoflardan biri bir kitap yazdı. Yazmış olduğu kitapta Hıristiyan misyonerlerin dile getirdikleri 'Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) Musa (Aleyhisselam) ve İsa (Aleyhis-

³⁵⁶ Ra'd, 27-Kasas 56.

³⁵⁷ Muhammed Reşid b. Ali Rıza. Vefat tarihi hicri 1354. Yirminci yüzyılın müfessirlerindedir.

selam) gibi harikulade bir mucize getirmedir, O'nun öncekilerin sahip olduğu gibi üstün özellikleri yoktur' iddiasını çürütmek üzere şöyle demiştir: "Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) huşu içerisinde, aşk ve şevkle kendinden geçerek tazarru ile Kur'ân okurken kalpleri kendisine iman etmeye çekme noktasında önceki peygamberlerin getirdiği mucizelerin yaptığından çok daha fazlasını yapmıştır."³⁵⁸

Üstâd Râfi, *I'câzu'l-Kur'ân* isimli eserinde Emîr Şekîp Arslan'dan naklen kıymetli bir söz zikreder. Şöyle der: Bir keresinde meşhur Fransız filozof Voltaire'in huzurunda Hıristiyan tarihinde meşhur olan iki reformist Luther ve Kalvin'in adı geçer. Bunun üzerine Voltaire şöyle der: "Bu ikisi Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) ayakkabıcısı bile olmaya layık değildir."³⁵⁹

Kur'ân'ın Çelişkiden Uzak Olması

Son olarak Kur'ân'ın icaz yönlerinden biri de -bütün insanların sözlerinden farklı olarak- çelişkiden uzak olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا.

"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı."³⁶⁰

Şimdiye kadar Kur'ân'ın bir çok icaz yönünü anlatmaya çalıştık. Konuyu fazla uzatmamak amacıyla birtakım icaz yönlerinden hiç bahsetmedik. Her geçen gün Kur'ân'ın icaz yönlerinden farklı bir sır ortaya çıkıyor. Zaman geçtikçe Kur'ân'ın icaz yönlerinden bir yön gün yüzüne çıkıyor. Bu da açık bir şekilde gösteriyor ki Kur'ân, Hakîm ve Hamîd olan Allah Teâlâ'nın indirdiği bir kitaptır. Bununla beraber alimlerin zikrettiği bu incelikler Kur'ân deryasından birkaç damladır. Bu konuda ne kadar konuşulursa konuşulsun,

³⁵⁸ Menâr Tefsiri Bakara 24. ayetin tefsirine bakınız.

³⁵⁹ *I'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviye*, Mustafâ Sâdık er-Râfi

³⁶⁰ Nisâ, 82.

ne kadar açıklama yapılırsa yapılsın yine de hiç kimse Allah Teâlâ'nın kelâmını tam anlamıyla ihata edemez. O'nun zatının yüceliğini ve sıfatlarının büyüklüğünü hiç kimsenin idrak edemediği gibi...

Sırfeye Görüşünü Savunanların Şüphelerinin Giderilmesi

Kur'ân'ın i'caz yönlerini bitirdikten sonra 'sırfeye' şüphesinin giderilmesini üzerimize bir vazife olarak görüyoruz. Mutezile'den Nazzâm ve bazı Şii'ler bu görüşü savunmuşlardır.

Bu görüşün özeti şöyledir: Allah Azze ve Celle Arapları Kur'ân'a karşı koymaktan alıkoymuştur (Kur'ân'ın belagatine denk olacak bir kitap getirebilecek kabiliyetleri olduğu halde Allah Teâlâ Kur'ân'ın benzerini getirebilmelerini engellemiştir). Yani Kur'ân'ın belagati, beşerin aciz kalacağı seviyeyi geçmemiştir. Allah Teâlâ, Kur'ân'a benzer bir kitap getirebilme noktasında onların güçlerini ellerinden almasaydı Kur'ân'ın benzerini getirebilirlerdi!!

Görüyorsun ki bu görüşü savunanlar Kur'ân'ı haddi zatında mu'ciz bir kitap olmadığını iddia ediyorlar. Bunlara göre i'caz (beşerin benzerini getirebilme noktasında acze düşmesi) iki sebeple olmaktadır:

1-Onları karşı koymaktan alıkoyan ilahî engel. Bu sebeple tembelleştiler ve oturup kaldılar.

2- Onların beyandaki kabiliyetlerini ve belagatteki güçlerini ansızın işlemez hale getiren beşerî engel.

Bu görüş -iki şıkkıyla beraber- batıldır, araştırma değeri yoktur. Gerçekle kesinlikle bağdaşmaz. Bunun birkaç sebebi vardır:

1-Bu görüş doğru olsaydı i'câz (beşerin acze düşmesi) 'sırfeye'de (insanları Kur'ân'a karşı koymaktan alıkoymada) olurdu, Kur'ân'ın kendisinde olmazdı. Bu ise ittifakla batıldır.

2-Sırfeye görüşü doğru olsaydı bu durum i'câz³⁶¹ değil ta'ciz³⁶² olurdu. Bu durum şuna benzer: Biz bir insanın dilini kessek sonra onu konuşmaya

³⁶¹ Arap oldukları ve belagatte zirveye ulaştıkları için ellerinde karşı koymaya yeterli imkanları olduğu halde Kur'ân'ın belagatine ulaşamadıklarından dolayı karşı koyamama. (Mütercim)

zorlasak konuşamaması acizlik olmaz, bilakis ta'ciz olur. Bu durumu şu söz güzel ifade eder:

Adamın ellerini bağlayıp at suya

Sonra ona de ki 'sakın suyla ıslanma'

3-Onları tembellik ya da bıkkınlıktan dolayı Kur'ân'a karşı koymaktan alıkoyan bir şey olsaydı İslam peygamberine karşı çıkmazlardı, ona ve ashabına eziyet etmezlerdi. Müslümanlara işkence edip onları yurtlarından kovmazlardı. Peygamber ve aşiretiyle ilişkileri kesip ambargo uygulamazlardı. Müslümanları iki dağ arasında muhasara edip bu sebeple ağaç yaprakları yemelerine neden olmazlardı. İslam davetini terk etmesi için onunla pazarlık yapmaya kalkışmazlar, sonrasında onu ve ashabını hicret etmeye mecbur bırakmazlardı. İslam'ı yok etmek için daha başka bir çok çareye başvurmazlardı.

4-Onların beyan kabiliyetlerinin ve belagatteki güçlerinin ansızın işlemez hale gelmesi söz konusu olsaydı mazeret beyan etmek için bunu insanlara açıkça ilan ederler, böyle yaparak da Kur'ân'ın şanını alçaltmış olurlar, Kur'ân'ın nüzulünden sonra fesahat ve belagat noktasında Kur'ân'dan -nüzul öncesine göre- daha aşağı olurlardı. Böyle bir şey ise apaçık batıldır.

5-Beyan kabiliyetlerinde ansızın eksikliğin ortaya çıkması görüşü doğru olsaydı şu anda bizim için ve her çağda Arap edebiyatıyla meşgul olanlar için Kur'ân'a karşı koymak ve Kur'ân'daki icaz iddiasının yalan olduğunu ortaya çıkarmak mümkün olurdu. Bunların tamamı batıldır. Akli başında olan bir insan tüm bunlardan sonra şöyle diyebilir mi?: "Arapların Kur'ân'a ve Kur'ân peygamberine karşı koymaları engellenmiştir. Onlar her zaman acziyet ve tembelliğe gömülmüşler, bu yüzden fesahat ve belagat alanına çıkmaktan da her zaman geri durmuşlardır!" Kendisine ve aklına azıcık saygısı olan bir insanın Kureyş'in en azılı İslam düşmanlarından biri olan Velid

³⁶² Ellerinde karşı koymaya yeterli imkanları olduğu halde karşı koymaları Allah tarafından engellenmiş olma durumu. (Mütercim)

b. Muğîre'nin Kur'ân hakkındaki şahitliğini, Kur'ân'la ilgili meşhur sözünü duyduktan sonra bu gibi iftiraları doğrulaması, kabiliyetlerin ve algıların işlemez hale gelmesi görüşünü kabul etmesi mümkün mü? Velid b. Muğîre şöyle demişti: "Vallahi az önce öyle bir kelam işittim ki böyle bir söz asla beşer sözü olamaz, şiir ve nesir de değildir, kehanet de olamaz. Yemin ederim ki onun sözünde bir tatlılık ve bir zarafet var. Yukarısı meyve verir, aşağısı bol ve bereketlidir. Şüphe yok ki o üstündür, hiçbir şey onun üzerinde olamaz!"

Düşmanların bile üstünlüğüne şahitlik ettiği bir kitap ne yüce bir kitaptır! Bu söze, Allame Kurtubî'nin *'el-Câmiu li Ahkâmî'l-Kur'ân'* isimli eserinde yer verdiği ifadeleri de katarak konuyu bitirmek istiyorum. Kurtubî şöyle demektedir:

"... İşte bunlar alimlerimizin Kur'ân'ın i'cazı hakkında zikrettiği on vecihtir. Bu konuda Nazzam'ın benimsediği farklı bir görüş vardır. O, şöyle der: 'Kur'ân'daki i'caz yönü karşı koymaktan alıkoymaktır, benzerinin getirilmesi için meydan okunduğunda benzerini getirmekten alıkonmalarıdır. İşte bu engelleme ve benzerini getirebilmekten alıkonma mucizedir, Kur'ân'ın kendisi mucize değildir. Şöyle ki; Allah Teâlâ onların belagate dair tüm güç ve kabiliyetlerini Kur'ân'a karşı koyma noktasında engellemiş, böylelikle onlar karşı koyamamışlardır. Onlar Nitekim Kur'ân'daki bir sûrenin benzerini getirmekle kendilerine meydan okunmuştu...' Bu görüş, tamamıyla bozuk bir görüştür. Zira İslam ümmeti, Kur'ân'ın mucizevî bir kitap olduğu noktasında görüş birliği etmiştir. Engellenmenin ve alıkoymanın (sırfenin) mucize olduğunu söylesek Kur'ân, mu'ciz bir kitap olmaktan çıkmış olur."³⁶³

Doğru olan şudur ki; Kur'ân'ın benzerini getirebilmeye yaratılmış hiç kimsenin gücü yetmez. Tahrik eden ve kıskırtan bir meydan okuması olmasına rağmen Kur'ân'ın en kısa sûrelerinden bir sûreyi getirme noktasında beşerin tam anlamıyla aciz olduğu böylelikle ortaya çıkmıştır.

Kur'ân'ın Benzerini Getirmeye Kalkışanlar Olmuş mudur?

Tarihçiler, belagatin önderlerinden ve şairlerin büyüklerinden hiçbirinin Kur'ân'a karşı koymayı akıllarından bile geçirmediğini söylemektedir. İnsanları İslam'dan alıkoyma ve Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğini yalanlama noktasında son derece hırslı olmasına rağmen hiçbiri Kur'ân'ın benzerini getirmeye kalkışmamıştır.

Ancak bazı akli kıt ahmakların Kur'ân'ın benzerini getirmeye kalkıştıkları nakledilmiştir. Bunların Kur'ân'ın benzeri diye ortaya koydukları şeyler ise gülünç girişimler olmaktan öteye geçememiştir. Bu yaptıkları denemelerle insanların önünde komik duruma düşmüşler, âkil insanların maskarası olmuşlardır. Böylelikle hem Allah'ın gazabını hem de insanların gazabını celbetmişlerdir. Onların bu mücadeleleri hakkın ispatı için yeni bir çalışma, Kur'ân'ın hiçbir insanın karşı koyamayacağı, benzerini getiremeyeceği Allah Teâlâ'nın kelamı olduğuna dair kesin bir delil olmasına da vesile olmuştur.

a) Bunların ilki peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetü'l-Kezzâb'tır. Peygamberlik hususunda Allah Resulüne ortak olduğunu iddia etmiştir. Hicretin onuncu senesinde Hz. Peygamber'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) mektup yazarak şöyle demiştir: "Bundan sonra ben yeryüzünde sana ortak oldum; yeryüzünün yarısı bizim diğer yarısı da Kureyş'indir. Ancak Kureyş gerçekten haddi aşan bir topluluktur!..."

Müseylime kendisine semadan indiğini iddia ettiği bir Kur'ân'ı olduğundan söz etmiştir. 'Rahman' isimli bir melek tarafından indirildiğini iddia etmiştir. Biz onun kitabındaki saçmalıklardan bir bölümü burada nakletmeyi uygun görüyoruz. Böylelikle bu ahmak deccalin yalanı ortaya çıksın ve durumunu gözler önüne serelim. Bu sıfat onun yalancı olduğuna yeter!

Allah onu rezil rüsvay etsin, Âdiyat sûresine nazire yapmaya kalkışarak şöyle demiştir:

"Öğütenerle, hamur yoğuranlara, ekmeğe yapanlara, tirit yapanlara ve yağlı yağsız lokma yapanlara andolsun ki...göçebe yaşayanlara üstün kılın-

dınız, yerleşik hayat sürenler de sizi geçemedi. Ekili arazilerinizi koruyun, kabirlerinizi muhafaza edin, azgınlara karşı durun..."

"Koyunlara, renklerine, -ki en çok hoş a gidenleri siyah olanlarıdır- sütlerine, siyah koyuna ve beyaz süte andolsun ki! Bu gerçekten şaşılacak bir şeydir, suyla karışmış süt haram kılınmıştır. Ne diye hurmayı sütle beraber karıştırıp yemiyorsunuz!"

Uydurma kitabında yer alan saçmalıklardan bir sûre de şöyledir: "Fil, fil nedir? Sana filin ne olduğunu bildiren nedir? Onun sert bir kuyruğu ve uzun bir hortumu vardır..." cümlelerinden biri de şöyledir: "Ey iki kurbağanın kızı olan kurbağa! Ötebildiğin kadar öt, yarın suda yarın çamurdadır. Suyu bulandırmazsın, su içene engel olmazsın..."

Bir defasında Kevser sûresine nazire yaptığını iddia ederek insanların önüne çıkmış, şu hezeyanları savurmuştur:

"Biz sana toplulukları verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve yüksek sesle oku. Şüphesiz sana kin besleyen kafirin ta kendisidir."

Onun bütün sözleri bu minval üzere sıradan, değersiz, kayda değer bir tarafı olmayan ipe sapa gelmez sözlerdir. Sen biliyorsun ki bu tür seviyesiz saçmalıkların Kur'ân'a karşı koymakla uzaktan yakından ilgisi olamaz.

Üstad Mustafa Sadık er-Râfiî şöyle demektedir: "Müseylime aslında beyan ve belagat sanatı yönünden Kur'ân'a karşı koymak istememiştir. O sadece, diğer taraftan kavminin sevgisini kazanmak için bu yola girmiştir. Bu yolun onların kalplerine çabuk ve kolaylıkla tesir edeceğini düşünmüştür. Çünkü cahiliye döneminde Arapların kahinlere hürmet gösterdiğini biliyordu. Kahinlerin en çok başvurduğu üslup da bu şekilde kafiyeli ve vezinli konuşmaktı. Böylelikle insanlar, konuştuğunun cin sözleri olduğunu zannederlerdi. "Ey celîh, emrun necîh, reculün fasîh yeqûlû lâ ilâhe illallah" sözlerinde olduğu gibi kafiyeli sözler kullanmaya özen gösterir, bu sözlerin kendisine vahiy yoluyla geldiğini ihsas ettirmeye çalışırdı. Ancak o bu hususta başarılı olamadı. Etrafındaki adamlar onun yalancı ve ahmak biri olduğunu bilirlerdi. Adamları onun hakkında şöyle derlerdi: "Onun uğraşları arasında kahinlik yok, onun kahinlikte bir uzmanlığı da yok, peygamberlik iddiasında doğru da söylemiyor." Ancak buna rağmen taraftarları yalancı olduğunu

bildikleri halde onun peşinden giderlerdi. "Rebîa'nın yalancısı (Müseylime) bizim katımızda Mudar'ın doğrusundan (Hz. Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem)) daha sevimlidir" düşüncesine sahiptiler.

b) Bunlardan bir diğeri Esved el-Ansî'dir. Yemen'de peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Kendisine vahiy geldiğini iddia eder, bu esnada başını aşağı eğer, sözde vahiy inmesi sona erdiğinde ise başını yukarı kaldırır -vahiy indiren şeytanını kastederek- "Bana şöyle dedi" derdi. Zorba biriydi. Ancak konuşmasında fesahat vardı. Kehanet, kafiyeli konuşma, hitabet, şiir ve nesep konusunda bilgiliydi. Kur'ân'ın benzerini getirme konusunda bir girişimi olduğu söylenmemiştir. Sadece kendisine vahiy indiğini söyleyerek peygamberlik iddiasında bulunmuştur. **"Şeytanlar kendi dostlarına mutlaka fısıldarlar."**³⁶⁴

c) Peygamberlik iddiasında bulunan diğer bir kişi Tuleyha b. Huveylid el-Esedî'dir. Zünnun isimli bir meleğin kendisine vahiy getirdiğini iddia ederdi. Ancak o da kendisi için bir Kur'ân olduğunu iddia etmemiştir. Çünkü kavmi fasih kimselerden oluşuyordu. Ancak akrabayı kayırma ve arka çıkma adına, makam ve şöhret elde etmek için ona tabi oldular. *Mu'cem'ül-Buldân* sahibi³⁶⁵ Tuleyha'nın vahiy ürünü olduğunu iddia ettiği sözlerinden bahseder. Onun sözlerinden bize ulaşan tek sözü şudur: "Şüphesiz Allah yüzlerinizi toza toprağa bulamanıza ve çirkin dübürlerinizin çirkinliğine hiçbir şekilde değer vermez. Allah'ı kıyam halinde zikredin. Zira köpük sarihin fevkindedir." O, bu sözleriyle 'Rüku ve secde yapmayın, namazda sadece kıyamla ve kıyam halinde Allah'ı zikretmekle yetinin' demek istemiştir. Ebu Bekr (Radiyallahu anh) ona Halid b. Velid komutasında bir ordu göndermiştir. İki ordu karşılaşınca Tuleyha'nın taraftarlarından bir çoğu öldürüldü. O elbisesine bürünmüş bir halde vahiy beklemektedir. Uyeyne ona: "Hâlâ bir şey gelmedi mi?!" diye sorunca elbise altından: "Hayır vallahi henüz bir şey gelmedi" diye cevap verir. Bunun üzerine Uyeyne ona: "En muhtaç olduğun zamanda Rabbin seni terketti!" der. Ardından kavmine şöyle der: "Ey Fezâre oğulları! Bu adam yalancının tekidir, onun talep ettiği şeyde ne bizim için ne de onun için bereket vardır." Daha sonra

³⁶⁴ En'âm 121.

³⁶⁵ Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî. Vefatı hicri 626.

Tuleyha hezimete uğrar ve Şâm tarafına kaçar. Bu olaydan sonra Müslüman olduğu ve Kadisiye savaşında büyük başarılar gösterdiği söylenmiştir.

d) Kur'ân'ın benzerini getirmeye çalışanlardan biri de Nadr el-Hâris'tir. Kureyş'in büyüklerinden, küfür ve sapkınlığın önderlerindedir. Peygamberlik ya da kendisine vahiy indiği iddiasında bulunmamıştır. Ancak Kur'ân'ın benzerini getirebileceğini iddia etmiştir. İran hikayelerini ve acem krallarının olaylarını süsler Kureyş'le beraber oturunca onlara bu masalları anlatır: "Bunlar Muhammed'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirilenlerden daha hayırlıdır!" derdi.

e) Ebu'l-Alâ el-Maarrî, Mütenebbî ve İbnü'l-Mukaffa'nın da Kur'ân'ın benzerini getirme girişimlerinin olduğu rivayet edilmektedir. Ancak bunlar denemelerini açıklamaktan çekinip utandılar ve kalemlerini kırdılar, sayfaları parçaladılar. Geride İbnü'l-Mukaffa'nın bu girişiminden bahsetmiştik. Kur'ân'ın benzerini getirmeye karar verip işe koyulduğunda bir çocuğun Hud sûresinde geçen *وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَنَا سَمَاءَ أَقْلَعِي وَغِيضَ* ³⁶⁶ *الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ* ayetini işitince kararından vazgeçmiş, bütün topladıklarını parçalamış ve yazdığı müsveddeleri insanlara açıklamaya utanmıştır. Daha sonra meşhur olan şu sözünü söylemiştir: "Vallahi beşer bunun benzerini getirmeye güç getiremez." İbnü'l-Mukaffa'nın bu kıssasını Üstad Râfîî, *İcazu'l-Kur'ân* isimli eserinde zikrettikten sonra şöyle demiştir:

"İbnü'l-Mukaffa, Kur'ân'ın benzerinin getirilmesinin imkansız olduğunu en iyi bilenlerdendi. Bunu bilmesinin tek sebebi insanların belagatte en iyisi olmasıydı. Sana 'Falan adam Kur'ân'ın benzerini getireceğini iddia ediyor ve bunun için delil getirip tartışıyor' dediğinde bilesin ki o adam şu iki kişiden biridir: Ya kendisinin doğru olduğunu zanneden cahil biridir, ya da insanları yalan söyleyen bilgili biridir, üçüncüsü olamaz..." ³⁶⁷

³⁶⁶ Ey veryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu" denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdi'ye oturdu ve "Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun!" denildi. (Hud, 44.)

³⁶⁷ İcazu'l-Kur'ân, Mustafa Sadık er-Râfîî.

Üstad Râfî, İbnü'l-Mukaffa'dan gelen bu rivayeti kabul etmemektedir. Nitekim Maarî'den gelen rivayeti de kabul etmez. Her ikisinden gelen rivayetler de Râfî'ye göre batıldır, onlar aleyhlerine uydurulmuş iftiradan ibarettir.

1) Son günlerde Behâiyye ve Kâdiyâniyye liderlerinin, Kur'ân'ın benzeri olduğuna inandıkları bir takım kitaplar yazdıkları haberleri kulağımıza geldi. Daha sonra korktukları -veya utandıkları- için kitaplarını insanlara açıklamamışlar, uygun vakit gelinceye kadar kitaplarını gizlemişler. Bu yüzden kitaplarını, cehaletin yayıldığı ve akılların tutulduğu zamana kadar geciktirdikleri söyleniyor.

Kur'ân'ın İ'câzı Meselesine Dair Şüpheler ve Bu Şüphelere Verilen Cevaplar

Birinci Şüphe: İslam düşmanları Kur'ân ve peygamber aleyhine konuştukları zaman şöyle derler: "Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân'ı, Rahip Bahîra'dan almış, kutsiyet atfetmek için Allah'a nispet etmiştir.

Cevap: Bu iddia, katıksız şüphesiz bir iftiradır! Bu habis ruhlu haçlı zindıklar ve yardımcıları, kültürlü Müslüman gençlerin zihinlerini bulandırmak ve inançlarını bozmak için bu gibi şüphe ve iftiraları gündemde tutuyorlar. Bu şüphelerin tamamı batıldır. Bunların niçin batıl olduğunu açıklamaya çalışalım:

a) Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) Şam'a sadece iki kez yolculuk yapmıştır. İlk yolculuğu çocukluk yıllarında amcası Ebû Tâlip'le beraber gerçekleştirmişti. Diğeri de gençlik yıllarında Hz. Hatice'nin kölesi Meysere ile beraber olmuştu. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Rahip Bahîra'dan herhangi bir şey dinlediğine ya da ondan bir kere bile olsa ders aldığına dair herhangi bir bilgiye tarihî kaynaklarda rastlayamadık. İşin özeti şudur: Rahip Bahîrâ, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'i gölgelendiren bir bulut görmüştü. Amcasına "Şu çocuk ileride önemli bir konuma sahip olacak" dedi. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) çocukluk yıllarında bu bilgi ve marifetleri almayı akledebilir mi? Ya da çocukluk yıllarında

henüz on yaşına bile ulaşmamışken mu'ciz olan Kur'ân gibi bir kitap getirmesi mümkün mü? İkinci yolculuğunun amacı ticaretti. Bu yolculuğunda da rahiplerden herhangi biriyle karşılaştığı sabit değildir. O halde neye dayanarak bu iftira ve bühtanları savuruyorlar?!

b) Bir insanın bir rahiple sadece iki görüşmede dünyanın ustası olabilecek bir konuma çıkması aklın kabul edebileceği bir şey değildir. Üstelik ilk görüşmesinde çocuk denebilecek bir yaşta, ikincisinde ise tacir iken. Ayrıca okuması yazması olmayan birinin, bir rahiple sadece bir-iki görüşmeyle bu mu'cizevi kitabı getirmesi de imkan dışıdır.

c) Bahîra isimli rahip şayet Kur'ân'ın kaynağı ise peygamberliğe en layık olanın da kendisi olması gerekir; yahut dehası dünyanın bütün dahilerinin üzerinde olurdu. Çünkü öncekilerin ve sonrakilerin benzerini getirme hususunda aciz kaldığı bir kelam getirmiştir.

d) Bu iddiaya cevap olarak şöyle de diyebiliriz: "Kureyş'in müşrikleri inkar noktasında bu delillerden daha makul ve daha sağlamdı. Zira onlar Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'i yalanlama ve susturma noktasında son derece hırslı olmalarına rağmen kendileri adına böyle ucuz yalanları kabul etmediler; sadece iki görüşmeyle Rahip Bahîrâ'dan bir şeyler öğrendiğini söyleyebilecek kadar düşüncesiz olmadılar. Çünkü akıl böyle bir şeyi asla caiz görmez."

İkinci Şüphe: Oryantalistler, Kur'ân'ın Cebr er-Rûmî tarafından öğretilen bir kitap olduğunu, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân'ı Mekke'de ondan öğrendiğini iddia ediyorlar.

Cevap: Bu şüphenin cevabını vermeyi bizzat Allah Azze ve Celle üstlenmiştir. Mevlâ Teâlâ bu şüphelyi en açık bir delille, en sağlam beyanla reddetmiştir.

وَلَقَدْ نَعَلِمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِي

وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

"Andolsun ki biz onların, 'Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor' dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapça'dır."³⁶⁸

Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in Kur'ân'ı kendisinden öğrendiğini iddia ettikleri adam Arapça bilmeyen Rûmî bir yabancıdır. Kur'ân'ı nasıl öğretsin ki?! Cebr, demircilik yapan bir adamdı. Daha sonra Müslüman oldu. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) çoğu zaman onun yanına gidip otururdu. Müşrikler: "Vallahi bu Kur'ân'ı Muhammed'e olsa olsa Cebr er-Rûmî öğretiyordur. Efendisi "Sen mi Muhammed'e öğretiyorsun!" diye onu döver, o da "Hayır vallahi, aksine o bana öğretiyor, o bana doğru yolu gösteriyor" derdi.

İlginç olan şu ki bu iftira son derece tuhaf ve komik olmasına rağmen bazı kimseler nezdinde kabul görmüştür. Arapça namına hiçbir şey bilmeyen demircilik yapan yabancı bir kölenin muallim olup da Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e Arapça olan Kur'ân'ı öğretmesi nasıl mümkün olabilir?! Bu Rûmî olan kölenin, en açık Arapça metin olan, bunun da ötesinde mucizeler mucizesi olan, Arapların ve Arap dilinin iftihar kaynağı olan Kur'ân'ın kaynağı olması makul mü?! Bu yüzden Kur'ân bu saçma iddiayı kesin bir dille reddetmiştir:

لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

" İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapça'dır."³⁶⁹

Üçüncü Şüphe: Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) eşi benzeri görülmemiş bir dehadır. Bu haberlerin kaynağının böyle olağan üstü bir dâhi olması neden mümkün olmasın ki? Bu Kur'ân'ın Muhammed'in telif ettiği bir kitap olması neden imkan dışı olsun? Zira Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) üstün kişilik sahibi biridir.

Cevap: Böyle bir sözü ancak Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in hayatından zerre miktarı bir şey bilmeyen, ne kavmi ne de aşireti

³⁶⁸ Nahl, 103.

³⁶⁹ Nahl, 103.

hakkında bilgi sahibi olamayan cahil biri söyler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kavmiyle beraber kırk sene yaşadı. Doğru sözlülüğü, güvenilirliği, asaleti ve üstünlüğü hususunda parmakla gösterilen biriydi. Müşrikler bile kendisine 'es-sâdiku'l-emin' (doğru sözlü ve güvenilir) derlerdi. Böyle şerefli ve tertemiz bir hayattan sonra böylesine büyük bir iftira ile gelmesi akla sığar mı? Tüm bunlardan sonra Kur'ân'ın Allah katından olduğunu söyleyip kendisinin de Allah'ın peygamberi olduğunu söylemesi makûl mü?!

İnsanın başlangıcı nihayetine delalet eder.³⁷⁰ Böyle bir iftira, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şerefli ve tertemiz tarihiyle, onun üstün hayatiyle nasıl uyuşur?!

Rum kralı Herakliyus, Ebû Süfyân'a Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında sorular sormuştu. Ona: "Peygamberlik iddiası ile size gelmeden önce onun hiç yalanına şahit oldunuz mu?" diye sorduğunda Ebû Süfyân: "Hayır, o bizim nezdimizde doğru sözlü ve güvenilir biri olarak bilinir" cevabını vermişti. Bunun üzerine Herakliyus: "İnsanlara yalan söylemeyen bir zat Allah adına da yalan konuşmaz" demişti.

Diğer taraftan tarihi belgelerle sabit olan kesin bilgilere göre Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) okuması yazması olmayan ümmî biriydi. Kur'ân, bu hakikati şöyle ifade eder:

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَأْرَتَابِ
الْمُبْطِلُونَ

"Sen şu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi."³⁷¹ Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinden önce geçmiş peygamberlerin haberlerini nereden bilecek? Ayrıntılı bir şekilde tarihin inceliklerinden ve geçmiş ümmetlerin hallerinden nasıl haberdar olacak? Henüz hiçbir kitap okumamış, hiçbir ders almamışken ve Ehl-i Kitap'tan olan hiç kimseden bu haberleri elde etmemişken bu bilgilere nasıl ulaşacak?

³⁷⁰ Türkçe ifadeyle "Kişi yedisinde ne ise yetmişinde de odur."

³⁷¹ Ankebi't 48

Bir insanın dehası ne kadar büyük olursa olsun, ne kadar üstün vasıflara sahip olursa olsun, zekası hangi dereceye ulaşırsa ulaşınsın, gaybî haberleri bilmesi mümkün olabilir mi? Gelecekle ilgili haberleri bilebilir mi? Bir insan ne kadar üstün olursa olsun hiçbir istisnası olmaksızın gelecekle ilgili gaybî haberler vermesi mümkün müdür? Kendisine Allah tarafından vahyedilen sadık bir peygamber ancak böylesi haberler verebilir.

Akul, böyle bir üstünlüğün beşer gücünün dışında bir şey olduğuna kesin olarak hükmeder. Bir insanın zekası ve dehası ne kadar üstün olursa olsun, kişiliği ne kadar güçlü ve eşsiz olursa olsun hiçbir şekilde gayb perdelelerini yırtmaya güç getiremez, hiçbir şekilde kendi gücünün ötesinde haberler veremez. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا

"(Ey Muhammed!) Sana geçmişin haberlerinden bir kısmını böylece anlatıyoruz. Şüphe yok ki sana katımızdan bir zikir (Kur'an) verdik."³⁷²

Dördüncü Şüphe: Oryantalistler insanların Kur'an'ın benzerini getirememelerinin onun Allah'ın kelamı olduğuna delalet etmediğini iddia ederler. Bu durumu nebevî kelama benzetirler. Nitekim insanlar peygamber kelamının benzerini getirmekten de acizdirler. Bu durumda peygamber kelamı hakkında 'Allah katındandır' ya da 'Allah'ın kelamıdır' denemeyeceğini dillendirirler.

Cevap: İnsanların geneli her ne kadar nebevî hadis-i şerifin benzerini getirmekten aciz olsalar da bu durum, özel bazı kimselerin bunu yapamayacağı anlamına gelmez. En azından Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in bazı sözlerinin benzerini getirebilmeleri mümkündür. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kelamı, fesahat ve belagatin zirvesinde olsa da sonuç itibariyle beşer kelamı olmaktan öteye geçemez. İnsanların sözleri birbirine benzer. Bu yüzden Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in sözleriyle bazı sahabenin sözleri arasında benzerlik olduğu görülür. Biz bir hadis duyduğumuzda bunun Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in

sözü olup olmadığı noktasında tereddüt yaşarız. Zira hadisin senedi Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e ulaşabilir ki bu durumda hadis, merfu hadis yani peygamber sözü olur; ya da hadisin senedi sahabeye ulaşabilir ki bu durumda mevkuf hadis, yani sahabe sözü olur; veya hadisin senedi tabiinde son bulur ki bu durumda da maktu hadis, yani tâbiî söz olur. Sened bizi sözü söyleyen kişinin bizzat kendisine ulaştırmadıkça hadisin merfu olup olmadığını anlayamayız. Arap edebiyatı kuvvetli olan kişi bu benzerliği daha iyi sezer. Bazen de biz, edebiyatçılardan veya güzel söz söyleyenlerden birine ait bir söz duyduğumuzda onun peygamber sözü olduğunu zannederiz. O halde Arapçayı en fasih konuşan Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) ile diğer fasih konuşanlar arasında benzerlik olması doğaldır. Örneğin şu söze bir bakın: "Mide her hastalığın evidir, perhiz her tedavinin başıdır; her bedene alışageldiği şeyi verin." Bu sözü ilk defa duyan biri sözün güzelliğinden, doğruluğundan ve etkileyici üslubundan dolayı hadis zannedebilir. Bazen de hadis olduğuna kesin kanaat getirir. Halbuki bu söz hadis değil, meşhur Arap tabibi İbn Kelde'nin sözüdür.

Kur'ân'ın ise şanı çok yücedir. İnsanların sözlerine kesinlikle benzemez. Hiç kimse Kur'ân sözüne benzer ya da denk bir söz bulamaz. O halde Kur'ân, bu makamda nasıl hadis-i şerife kıyas edilebilir ki?!

İkinci olarak: Diğer açıdan bakıldığında şöyle deriz: Kur'ân, Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) telif ettiği bir kitap olsaydı Kur'ân ve sünnetteki üslubun doğal olarak aynı olması gerekirdi. Zira (iddianıza göre) ikisi de aynı şahıstan çıkmıştır. Söz konusu şahsın mizacı aynıdır. Bununla beraber biz ikisi arasında dağlar kadar fark görürüz. Kur'ân'ın üslubunun başlı başına uluhiyet ve rububiyet alametlerinin zuhur ettiği, benzeri olmaktan uzak bir kelam olduğu, hadis-i şeriflerin üslubunun ise bundan farklı olduğu, benzeri olan bir kelam olmaktan uzak olmadığı aşikardır. Hadis-i şerifler, beşerî kudretin eseri olan üslupların zirvesinde beyan semasında süzülen sözlerdir, kesinlikle Kur'ân'daki i'caz semasına yükselemez. İki üslubu karşılaştıran Arapça bilen her insan iki üslup arasındaki farkı en basit bir bakış açısıyla görebilir. Mevlâ Teâlâ şu ayet-i celilede ne kadar da doğru söylemiştir:

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ
مَا نَفَدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."³⁷³

قُلْ لَنْ أَجْتَمِعَ الْإِنْسَ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ
بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

"De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler."³⁷⁴

³⁷³ Lokmân, 27.

³⁷⁴ İsrâ, 88.

B- İKİNCİ KISIM

Dirayet Tefsiri Ya Da Rey Tefsiri

Yukarıda rivayet tefsirinden bahsetmiştik. Şimdi ise dirayet tefsirini anlatacağız. Tefsirin bu türü, tefsir alimlerince 'rey tefsiri' veya 'makul tefsir' olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Allah'ın kitabını tefsir eden kişi bu tefsir türünde yapmış olduğu tefsirde sahabe ya da tabiinden gelen eserlere değil kendi ichtihadına dayanır. Bu tefsir türünde müfessir; Arap diline, Arapça üslubunu Arapların anladığı şekilde anlama yoluna, Arapların kendi aralarında birbirlerine hitap etme yolunu bilmeye, sarf, nahiv, belagat ilimleri, usulü fıkıh, esbab-ı nüzul ilmi, bilinmesi gerekli olan zarûri ilimleri idrak etme gibi tefsir ilminde her müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimlere dayanarak Kur'ân'ı tefsir etmeye çalışır. Nitekim müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimlerin neler olduğunu inşallah beyan edeceğiz.

Rey Tefsirinin Manası

Burada rey ile kastedilen doğru temellere ve alimlerce takip edilen sağlam kurallara dayanan icthaddır. Kitabullah'ı tefsir etmeye dalmak veya Kur'ân'ın manalarını beyan etmeye girişmek isteyen herkesin bu kural ve temelleri tefsir esnasında mutlaka uygulaması gerekir. Rey ile kastedilen; insanın her aklına gelen fikre göre, dilediği şekilde Kur'ân'ı tefsir etme değildir; kişinin kendi arzu ve görüşüne göre tefsir etme hiç değildir.

Kurtubî der ki: "Kur'ân'ı, temellerle ve kurullarla desteklenen istidlaller olmaksızın aklına gelen fikirlere göre tefsir eden kişi hata etmiştir ve zemedilmiştir. ***Kim benim adıma kasten yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın; kim Kur'ân hakkında kendi reyine göre söz söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın***"³⁷⁵ hadisi bu manaya hamledilmiştir.

³⁷⁵ Hadisi Buhari ve Müslim Hz. Ali (Radıyallahu anh)'ten rivayet etmişlerdir.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "**Kim Kur'an hakkında kendi görüşüne göre hüküm verirse hata etmiştir.**"³⁷⁶

Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâm'l-Kur'an* tefsirinin mukaddimesinde der ki:

"İbn Abbâs **Kim Kur'an hakkında kendi reyine göre söz söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın**" hadisini iki şekilde yorumlamıştır:

1- "Her kim Kur'an'ın müşkil³⁷⁷ ayetleri hakkında sahabe ve tabiinin yolunda bilinmeyen bir şekilde tefsir ederse bu kimse Allah'ın gazabına maruz kalmıştır."

2- "Kim Kur'an hakkında doğru olmadığını bildiği bir görüş ortaya atarsa cehennemdeki yerine hazırlansın..."

Kurtubî, ikinci yorumu tercih etmiş, "İki yorumun manaca en doğru olanı ikincisidir" demiştir. Kurtubî devamla şöyle demiştir: "Cündüb hadisinde geçen 'rey' kelimesini ilim ehli, 'heva' (arzu) manasına hamletmiştir. Buna göre hadisin manası 'Kim Kur'an hakkında selef imamlarından almadığı usullerle kendi arzusuna göre hüküm verir de isabet ederse hata etmiştir' şeklindedir. Zira Kur'an hakkında aslını bilmediği bir şekilde hüküm vermiş, bu metodu eser ve nakil ehlinin görüşlerinden almamıştır..."

İbn Atıyye der ki: "Bunun manası şudur: Bir kişiye Allah'ın kitabındaki bir manadan sorulunca hemen atılıp alimlerin ne dediğine bakmadan, düşünüp taşınmadan söz söyler. Sarf ve nahiv gibi ilmin kurallarının gerektirdiğinin dışına çıkar. Lügat alimlerinin ayetlerde geçen kelimelerin lügati hakkında bilgi vermesi, nahiv alimlerinin kelime ve cümlelerin gramer durumu hakkında söz söylemesi, fıkıhçıların ayetlerin mana ve ahkamı ile ilgili tefsir yapması bu hadisin tehdidi kapsamına girmez. Çünkü her biri, ilim ve araştırmalarına dayanarak kendi ictihadlarına göre hüküm vermektedirler. Bu şekilde Kur'an ayetleri hakkında söz söyleyenler kendi arzusuna göre hüküm veren kişiler konumunda değildir."³⁷⁸

³⁷⁶ Hadisi Ebû Dâvûd, Cündüb'ten rivayet etmiştir.

³⁷⁷ Hakiki manası tam olarak anlaşılamayan ayet.

³⁷⁸ Kurtubî Tefsiri, 1/32.

Rey Tefsirinin Türleri

Bu bilgiler ışığında rey tefsirini iki kısma ayırmak mümkündür.

1- Övülen Tefsir

2-Zemmedilen Tefsir

1- Övülen Tefsir: Şâriin maksadına uygun. cehalet ve dalaleten uzak, Arap dilinin kurallarıyla uyuşan, Kur'ânî naslann anlaşılması hususunda Arap dilinin üsluplarına dayanan tefsir metodudur. Dolayısıyla bir kimse kendi reyine -ictihadına- göre, yani bu şartlara bağlı kalmak ve bu şartlara dayanmak koşuluyla Kur'ân'ı tefsir ederse yaptığı tefsir caiz olan bir tefsir olmuş olur. Böyle bir tefsirin 'övülen tefsir' ya da 'meşru tefsir' olarak isimlendirilmesi uygundur.

2-Zemmedilen Tefsir: Kur'ân'ın bilgisiz olarak, arzu ve isteklere göre, Arap dilinin ve şeriatın kuralları bilinmeden tefsir edilmesi; yahut Allah'ın kelamının bozuk mezhep anlayışlarına göre, sapkın bidat fikirlerine göre tefsir edilmesi; ya da Allah Teâlâ'nın, bilgisini kendisine has kıldığı (müteşabih ayetler gibi) ayetlere dalma şeklinde ortaya çıkan tefsir metodudur. Bu metotla tefsir yapan kişi yaptığı tefsirin Allah Teâlâ'nın kelamından kastedilen mana olduğunu kesin bir dille ifade eder. Bu tür tefsir 'mezzum tefsir' ya da 'batıl tefsir' olarak isimlendirilir.

Özetle övülen tefsir, Arap dilinin kurallarını bilen, üsluplarından haberdar olan ve şeriatın kaidelerini bilen kişinin yaptığı tefsirdir. Batıl ya da mezzum tefsir ise arzu ve isteklerden doğan, cehalet ve dalalet üzerine bina edilen tefsirdir. Bu tefsir çeşidine, ilim ehli olduğunu iddia eden bazı cahillerin **"Bütün insanları kendi önderleriyle**

birlikte çağıracağımız günü hatırla"³⁷⁹ ayetinde geçen **بِأَمَانِهِمْ** (önderleri) kelimesini **بِأُمَّهَاتِهِمْ** (anneleri) şeklinde tefsir etmelerini örnek olarak

verebiliriz. Ayeti bu şekilde tefsir eden cahil, 'el-imam' kelimesini 'el-ümmehat' manasına göre tefsir ederek 'el-imâm' (önder, lider) kelimesinin 'el-ümm' (anne) kelimesinin çoğulu olduğunu zanneder. Halbuki Arap lügati bu manaya imkan tanımamaktadır. Zira 'el-ümm' kelimesinin çoğulu 'el-ümmehat'tır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأُمَّهَاتِكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ

"...sizi emziren süt anneleriniz..."³⁸⁰ el-ümm'ün çoğulu 'el-imâm' şeklinde gelmez. O halde böyle bir tefsir, şeriat ve dil açısından bozuk bir tefsirdir. Ayette geçen imam'dan kastedilen ümmetin tabi olduğu peygamberi ya da amel defterleridir. Zira ayetin son kısmı buna delildir:

فَمَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا

"(O gün) her kime kitabı sağından verilirse, işte onlar kitaplarını okurlar ve kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar."³⁸¹

O halde bir kimse lügat kurallarını ve Arapçanın kaidelerini bilmeden tefsire kalkılırsa tam anlamıyla hata eden, sakat görüşlü ve anlayışı kıt biri olmuş olur. Şâriin maksadını bilmeden tefsir yapan kişi de cehalet ve dalaletle düşer. Ayetin zahiri manasını alan kişi de böyledir.

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا

"Kim bu dünyada körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır"³⁸² ayetinde geçen körlüğü göz körlüğü olarak tefsir edip bu dünyada kör olan herkesin bedbaht olacağını ve hüsrana uğrayacağını söyleyip ahirette cehennem gireceğine hükmeden kişinin tefsiri bu tür tefsire girer. Ayette geçen körlükten kastedilen göz körlüğü değil kalp körlüğüdür. Bunun delili şu ayettir:

فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارَ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبَ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

³⁸⁰ Nisa, 23.

³⁸¹ İsrâ, 71.

³⁸² İsrâ, 72.

"Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur."³⁸³

Bazen göz körlüğü bir insanın saadetine sebep olabilir. Nitekim bir hadis-i kutside şöyle denmektedir: "*Bir kimseyi iki sevgilisiyle -iki gözüyle- imtihan ettiğim de sabrederse buna karşılık ona cenneti veririm.*"³⁸⁴

Garib tefsir çeşitlerinden bahsederken batıl ve zemmedilen tefsire dair bazı örnekler vereceğiz. Oraya bakabilirsiniz.

Tefsirin Temelleri

Tefsirde rey'in dayanması gereken dört temel vardır. Bu dört temeli Zerkeşi, *el-Burhân* isimli eserinde zikretmiş, Suyûti de bunları Zerkeşi'den *el-İtkân* isimli eserinde nakletmiştir. Biz bunları özetle zikredeceğiz:

1- Zayıf ve mevzu rivayetlerden kaçınmakla beraber Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den nakillerde bulunmak.

2-Tefsirde sahabenin sözlerine yer vermek. Zira sahabenin, tefsir hakkındaki sözleri merfu hadis hükmündedir.³⁸⁵

3-Yapılan tefsirin Arapçaya uygun olması. Zira Kur'ân, apaçık Arap lisanıyla indirilmiş bir kitaptır. Bununla beraber Arap lügatinin imkan vermediği manaların alınmaması gerekir.

³⁸³ Hac, 46.

³⁸⁴ Tirmizi bu hadisin benzerini Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. 4/326. Tirmizi'de geçen hadisin aslı şöyledir: « من أذمبت حبيبيه فصير واحسب لم أرض له ثوابا دون الجنة » "*Bir kimsenin iki sevgilisini -iki gözünü- aldığında sabredip karşılığını sadece Allah'tan beklerse onun adına cennetten başka bir sevaptan razı olmam.*" Tirmizi hadisin hasen ve sahih olduğunu ifade etmiştir. Hadisi Dârimi de rivayet etmiştir. Muhaddis Elbâni hadisin sahih olduğunu bildirmiştir (Sahihu'l-Câmi liş-Şeyh Elbâni, 2.208) (Mütercim).

³⁸⁵ Merfu hükmünde olan mevkuf hadislerin beşincisi: Sahabe'nin esbab-ı nüzul, Arap dili ve ictihadla alakası olmayan tefsirle alakalı sözleri merfu hadis hükmündedir. Ancak Sahabe'nin lügatle alakalı söylemiş olduğu sözleri veya görüş beyan etmesi imkan dahilinde olan tefsirler merfu hükmünde değildir. (Şerhu'l-Beykûniyye, Abdullah Siracuddin, s: 75, Mekteberü Dani'l-Felâh, Haleb) (Mütercim).

4-Arap kelamına ve şeriata uygun olan görüşleri almak. Bu şart, Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in İbn Abbâs'a yaptığı duada ifade edilen manadır: "**Allahım, onu dinde ince anlayışlı kıl ve ona te'vîl öğret.**"³⁸⁶

Müfessirin İhtiyaç Duyduğu İlimler

Allah Teâlâ'nın kitabını tefsir edecek olan kişi bir takım ilimlere ihtiyaç duyar. Bu ilimlere tam anlamıyla haiz olması gerekir ki tefsir yapmaya ehil olabilsin. Aksi takdirde geride geçen **'Kîm Kur'ân hakkında kendi reyine göre söz söylese cehennemdeki yerine hazırlansın'** hadisinde ifade edilen tehdide maruz kalmış olur. Alimler müfessirde bulunması gereken ilimleri tek tek zikretmişlerdir. Suyutî bu ilimlerin sayısını *el-İtkân* isimli eserinde on beşe kadar çıkarır.³⁸⁷ Biz bunları özetle zikredelim:

- 1-Arap dilini ve kurallarını bilmek: Nahiv, sarf ve iştikak ilmi.
- 2-Belâgat ilimleri: Meânî, beyan ve bedî ilmi.
- 3-Usulü fıkıh ilmi: Has, âm, mücmel, müfesser...
- 4-Esba- nüzul ilmi.
- 5-Nasih ve mensuh ilmi.
- 6-Kıraat ilimleri.
- 7-Mevhibe ilmi.

³⁸⁶ Hadisi İbn Ebi Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Hâkim ve Taberânî rivayet etmiştir. Hadis, Buhâri ve Müslim'in şartına uygun olarak gelmiştir. Hadisin ilk bölümü (**onu dinde ince anlayışlı kıl**) muttâfakun aleyhtir. Hadiste geçen 'tevil'den mural tefsirdir. Sahabe bir ayetin tefsirinde zorlandığında İbn Abbas'a sorardı. (*Şerhu'l-Erbain*, 19. Hadis. 1/53)

³⁸⁷ Suyutiye göre bu ilimler on beş tanedir: Lugat, nahiv, tasrif, iştikak, beyan, meânî, bedî, kıraat ilimleri, usûlü'd-din, usulü fıkıh, esbab-ı nüzûl, nasih-mensuh ilmi, fıkıh ilmi, mücmel ve mübhemi açıklayan hadisler, mevhibe ilmi. (Özetle *el-İtkân*'dan alınmıştır)

1-Arap Dili ve Bununla Bağlantılı Olan Nahiv, Sarf ve İştikak İlimi

Bu ilim müfessir için zorunlu olan bir ilimdir. Bir cümleyi oluşturan öğelerin ve cümlelerin manaları bilinmeden ayetin manasının anlaşılması mümkün olabilir mi? Sözelimi **لِّلَّذِينَ يُؤْتُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصًا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ** "Eşlerine ilâ yapanlar (yaklaşmamağa yemin edenler) için dört ay tarabbus (bekleme süresi) vardır. Eğer (bu süre içinde) fey ederlerse (dönerlerse), şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" ayetinde geçen ilâ, tarabbus ve fey' kelimelerinin sözlük anlamları bilinmeden ayetin manasının anlaşılabilmesi mümkün müdür?

İmam Malik der ki: "Arap dilini bilmediği halde Kur'ân'ı tefsir etmeye kalkışan biri bana getirilirse onu ibreti alem için cezalandırırım."

Mücahid der ki: "Allah'a ve ahirete iman eden bir kimsenin Arap dilini bilmediği zaman Allah'ın kitabı hakkında konuşması kendisine helal olmaz."

Lafız ve lügat manası birbiriyle uyumlu olmadığında tefsir batıl olmuş olur. **مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ** "(Suları acı ve tatlı olan) iki denizi salıvermiştir; birbirine kavuşuyorlar"³⁸⁸ ayetinde geçen iki denizi bazı rafızîler 'Hz.

Ali ve Hz. Hatıma" olarak, devamında geçen **يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ**

"O denizlerin her ikisinden de inci ve mercan çıkar"³⁸⁹ ayetindeki inci ve mercanı ise "Hz. Hasan ve Hz Hüseyin" olarak tefsir etmişlerdir.

اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى "Firavun'a git; şüphesiz o haddi aştı"³⁹⁰ ayetinde geçen Firavun'u 'kalp' ile tefsir etmek de böyledir. Bu şekilde tefsir yapan kişi kalp ile katılmış insan kalbini kastediyor.

³⁸⁸ Rahman, 19.

³⁸⁹ Rahman, 22.

³⁹⁰ Tâhâ, 24.

Kurtubi şöyle demiştir: "Bazı vaizler iyi maksatlarla, sözü güzelleştirmek için ve dinleyeni heveslendirmek için bu tür tefsirlere başvururlar. Bu yasak olan bir şeydir. Çünkü dilde kıyas yapmak caiz değildir. Bu tür tefsir, rey tefsir türleri içerisinde yasak olan kısımda yer alır."³⁹¹

Nahiv ilmi de müfessir için zaruri bir ilimdir. Zira hareketlerin değişmesiyle manada çok büyük değişmeler olabilir. **إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ**

الْعُلَمَاءُ "Allah'a karşı ancak kulları içinden âlim olanlar korkarlar"³⁹² ayetinde geçen **اللَّهُ** lafzının hareketi, mütevatir kıraatlere göre fethalı. **الْعُلَمَاءُ** kelimesinin hareketi ise zammelidir. Mana doğrudur. Çünkü doğru manaya göre Allah'tan hakkıyla korkanlar başkaları değil sadece alim olanlardır. Allah hakkındaki bilgisi artan kimsede Allah korkusu daha çok olur. Ancak geride belirttiğimiz hareketlerin yerini değiştirirsek yani **اللَّهُ** lafzını zammeli, **الْعُلَمَاءُ** kelimesini de fethalı okursak mana bozulur.³⁹³

Güzel Bir Kıssa

Kur'an'ın irabındaki hareke hatası hakkındaki bu kıssayı İmam Kurtubî, tefsirinde nakleder. Kıssa şöyledir:

Bir bedevî Ömer b. el-Hattâb (Radiyallahu anh) zamanında Medine-i Münevvere'ye gelir. "Muhammed'e (Sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen Kur'ân'ı bana kim okutur?" diye sorar. Bir adam ona Berâe (Tevbe) sûresini okutur. **Allah, şirk koşanlardan uzaktır, resulü de** (uzaktır)³⁹⁴ ayetine gelince **وَرَسُولِهِ** kelimesini

³⁹¹ Kurtubi Tefsiri, 1/33.

³⁹² Fâtır, 28.

³⁹³ Bu taktirde ayetin manası şöyledir: "Alimlerden hakkıyla sadece Allah korkar." Ancak haşyete havf (korkma) manası değil de iclal ve tazim (derin saygı duyma) manası verilirse söz konusu bozukluk ortadan kalkar. (el-Burhân, 1/358) Nitekim bu kıraat İmam-ı A'zam Ebu Hanife (Radiyallahu anh)'tan da rivayet edilmiştir. (Kurtubi Tefsiri, 14/344) (Mütercim)

³⁹⁴ Tevbe, 3.

şeklinde okudu.³⁹⁵ Bunun üzerine bedevî şaşırarak: Allah, Resulünden uzak mı oldu? Allah Teâlâ, resulünden uzaksa ben de uzağım!" dedi. İnsanlar bu durumu çok önemsediler. Bedevinin sözü Hz. Ömer'in kulağına gitti. Hemen onu çağırttı. Bedeviye: "Ey bedevî! Sen Allah'ın Resulünden uzak mısın?" diye sordu. Bedevî şöyle anlattı: Ey müminlerin emiri! Ben Medine'ye geldim. Kur'ân hakkında hiçbir bilgim yoktu. Bana Kur'ân öğretecek birini sordum. Şu adam bana Kur'ân okuttu. Berâe sûresini okurken **أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ**

عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولِهِ "Allah, şirk koşanlardan uzaktır, resulünden de (uzaktır)" şeklinde okudu. Ben de 'Allah, Resulünden uzak mıdır? Eğer Allah Resulünden uzaksa ben de uzağım' dedim.

Bunun üzerine Ömer (Radiyallahu anh): Ey bedevî! Ayet dediğin gibi değildir" deyince bedevî: "Doğrusu nasıl o halde ey müminlerin emiri?" diye sordu. Hz. Ömer: "Doğrusu şöyledir: **أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ** "Allah, şirk koşanlardan uzaktır, resulü de (uzaktır)" deyince bedevi şöyle dedi: "Vallahi ben Allah ve Resulünün uzak olduğu müşriklerden uzağım." Bu olaydan sonra Hz. Ömer (Radiyallahu anh) lügat bilmeyenlerin Kur'ân okutmalarını yasaklayıp Ebu'l-Esved ed-Düelî'ye³⁹⁶ nahiv ilmi hakkında kitap yazmasını emretti.³⁹⁷

Sarf ve iştikak ilmi de müfessir için zorunlu olan ilimlerdenidir. Bu ilim sayesinde müfessir şaşırmaz, hataya düşmez. Zemahşerî der ki: "Tefsirler içerisinde görülmemiş olan bidat bidat tefsirlerden biri **يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ**

بِأُمَّهَاتِهِمْ "Bütün insanları kendi önderleriyle birlikte çağıracağımız günü hatırla"³⁹⁸ ayetinde geçen **بِأُمَّهَاتِهِمْ** (önderleri) kelimesini

(anneleri) şeklinde tefsir edilmesidir. Bu tefsire göre kıyamet günü insanlar babalarının isimleriyle değil annelerinin isimleriyle çağırılacaklarmış! Bu,

³⁹⁵ Bu okuyuşa göre mana şöyledir: Allah, şirk koşanlardan uzaktır, resulünden de (uzaktır)." (Mütercim)

³⁹⁶ Kur'ân'a ilk noktalama işaretlerini koyan kişidir. (*Kurtubi Tefsiri*, Mukaddime 1/63; *el-Burhân*, 1/267) (Mütercim)

³⁹⁷ *Kurtubi Tefsiri*, 1/24.

³⁹⁸ İsrâ, 71.

gerçekten fahiş bir hatadır. Bu hatanın kaynağı ise sarı ilmini bilmemektir. Zira 'ümm' kelimesinin çoğulu 'imânî' şeklinde gelmez.³⁹⁹

2-Meâni, Beyan ve Bedi İlimleri:

Bu ilimleri bilmek de Kitab-ı Azîz'i tefsir edecek olanlar için zarurîdir. Zira l'câzın gerektirdiği manalara riayet etmek zorunludur. l'câzın anlaşılabilmesi ve gereklerine riayet edilebilmesi için de bu ilimlerin bilinmesi gerekir. Örneğin وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ "Buzağı (sevgisi) onların kalplerine içirilmişti."⁴⁰⁰ Burada kalplerine içirilen şey buzağı değil, buzağı sevgisidir. Muzaf (sevgisi) hafzedilmiştir. وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ "Kasaba (halkına) sor"⁴⁰¹ ayeti de bu kabildendir. هُنَّ لِيَّاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَّاسٌ لَهُنَّ "Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz" ayetinde de hakiki mana kastedilmemiştir. Burada istiare vardır. Nitekim elbise, avreti örtüp insanı süsler. İstiare, nazmı güzelleştiren, kelâmı süsleyen edebî sanatlardandır. Kişi, ayetin manasını zahirine hamlettiği takdirde mananın bozuk olacağı aşikardır. Nitekim anlatıldığına göre Fransızlar Kur'an'ı kendi dillerine tercüme etmeye niyetlenmişler. Söz konusu ayetin tercümesine geldikleri zaman ayeti zahirine göre tercüme edip, ayetteki inceliği gözden kaçırmışlar. Yaptıkları tercüme şöyle olmuş: "Onlar sizin için pantolondur, siz de onlar için pantolonsunuz." Zira Fransızlar elbiseye pantolon derler. Bu yüzden ayetin manasını yanlış anladılar ve Kur'an'ın ifadelerindeki güzelliği kavrayamadılar.

Bedevilerden birinin düştüğü durum da buna yakındır. Bu bedevi وَكَلُوا وَأَشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطَ الْأَبْيَضَ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ "Beyaz iplik (Şafağın aydınlığı) siyah iplikten (gecenin karanlığından) ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için..."⁴⁰² ayetini duyduğu zaman biri siyah diğeri beyaz olmak üzere iki kalın iplik aldı.

³⁹⁹ el-İtkân, 2/181.

⁴⁰⁰ Bakara, 93.

⁴⁰¹ Yusuf, 82.

⁴⁰² Bakara, 187.

İpliklerin yanında yiyip içmeye başladı. Güneş doğuncaya kadar bir taraftan ipliklere bakıyor, bir taraftan yiyip içiyordu. Daha sonra durumu Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e haber verdi. Allah Resûlü (Sallallahu aleyhi ve sellem) bunu duyunca şöyle buyurdu: "**Sen gerçekten anlayışı kıt birisin! Ayetteki beyazlık gündüzün beyazlığı, siyahlık ise gecenin karanlığıdır.**"⁴⁰³

Kur'an-ı Kerim'de istiare, kinaye ve mecazın bir çok örneği mevcuttur. Bunların anlaşılması için de mutlaka beyan ve bedi ilimlerinin bilinmesi gerekir. Diğer bir örnek Nuh'un gemisini anlatan *تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءَ لِمَنْ*

كَانَ كُفْرًا "Gemi, inkâr edilen kimseye (Nuh'a) bir mükâfat olarak gözlerimizin önünde (gözetimimiz altında) yüzüyordu"⁴⁰⁴ ayetinde geçen *بِأَعْيُنِنَا* ifadesidir. Bu ifade 'bizim gözetimimizde ve korumamızda' anlamına gelmektedir.⁴⁰⁵ *لِسَانَ صِدْقٍ* "doğruluk makamı"⁴⁰⁶ *قَدَّمَ صِدْقٍ*

⁴⁰³Kıssadaki bedevi sahabeden Adiy b. Hâtim'dir. Kıssa, bu ifadelerle Ebû Avâne'nin Müsned'inde geçmektedir. Mezkur kıssa Buhari ve Müslim'de ve Ebu Dâvud'un Sünen'inde daha farklı geçer. Mezkur kaynaklarda 'anlayışı kıt' manasına gelen «عريض الفأ» tabiri Adiy'e değil, yastığa izafe edilmektedir. «الفأ» kelimesi de söz konusu ifadede yoktur. Bu taktirde mana değişir. Şöyle ki: Yastık, uykudan kinaye olmuş olur. Uykunun arız, yani geniş olması da gecenin uzun olmasından kinaye edilmiş olur. Sonuç olarak Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) o sahabiye 'Ayetteki iplikleri zahiri manada anlarsan yeme içmenin serbest olduğu geceyi uzun tutmuş olursun' demek istemiştir. İfadentın Buhari'de geçtiği şekliyle anlaşılması Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve selleni)'in inceliğini daha iyi yansıtmaktadır. Zira Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) sahabelerinden herhangi birine 'anlayışı kıt' veya buna benzer onur kırıcı bir ifade kullanmamıştır. Ancak espri yollu ifadeleri mevcuttur. Bu ifadesi de nükte içeren ve belagatin zirvesinde olan ifadelerden biridir. (Mütercim)

⁴⁰⁴ Kamer, 14.

⁴⁰⁵Mezkur kelimenin bu manaya gelmesi müteahhirin ulemaya göredir. Selef alimlerine göre, Allah Teâlâ hakkında zikredilen yed, vecih, ayn, kadem gibi ifadeler kendi manalarındadır. Her biri birer sıfat olarak kabul edilir, tevil edilmez. Bu gibi sıfatların tevil edilmesi, mecazî manalara göre mana verilmesi İmamü'l-Haremeyn İmam Cüveynî'den sonra olmuştur. Selef alimlerine göre bu sıfatların her biri kendi manalarına hamledilir fakat keyfiyet verilmez. Bu hususta İmam Malik'ten gelen meşhur rivayeti kısaca zikredelim: İmam Malik'e «الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى» "Rahman arşa istiva etmiştir" (Tâhâ, 5) ayetinde

"doğruluk dili"⁴⁰⁷ جناح الذل "tevazu kanadı"⁴⁰⁸ ifadelerinin ve benzerlerinin anlaşılması, belagat ve beyan ilminin inceliklerinin bilinmesine ihtiyaç duyar.

Diğer ilimler de böyledir. Usulü fıkıh, esbab-ı nüzul, nasih ve men-suhun bilinmesi, kıraat ilimleri gibi ilimlerin tamamı Kur'ân'ı tefsir eden müfessirin ihtiyaç duyduğu ilimlerdenidir. Böylelikle ayetleri anlamada hata etmez, zaruri ilimleri bilmemesi sebebiyle ayağı sürçmez.

Mevhibe ilmine gelince; bu ilimden kastedilen rabbânî ledunnî ilimdir.

وَعَلَّمَنَاهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا "Kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiş-

tik"⁴⁰⁹ Bu ilim, ilmiyle amel edenlere Allah Teâlâ'nın bahşettiği, bu vesileyle ilahî sırları anlamayı kulunun anlayışına açtığı bir ilimdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: واتقوا الله و يعلمكم الله "Allah'a karşı gelmekten sakının.

Allah, size öğretiyor."⁴¹⁰ Dolayısıyla bu mevhibe ilmi, takva ve ihlasın meyvesidir. Kalbinde bidat, kibir, dünya sevgisi ve günahlara meyil olanlar bu ilme nail olamazlar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: سَأَصْرَفُ عَنْ آيَاتِي

الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ "Yeryüzünde haksız yere büyüklük taslayanları ayetlerimden uzaklaştıracam..."⁴¹¹ İmam Şafiî (Radiyallahu anh) ne güzel söylemiş:

Vekî'e⁴¹² hıfzımın kötülüğünden şikayet ettim

Günahları terk etmemi bana tavsiye etti

geçen istiva'nın manası sorulur. İmam Malik şöyle cevap verir: İstiva malumdur, keyfiyet meçhuldür, buna inanmak vaciptir, bundan sual etmek bidattir. Şu adamı buradan çıkann! Ben bu adamın sapkın biri olduğunu düşünüyorum." (el-Burhân, 3/79) (Mütercim)

⁴⁰⁶ Yunus, 2.

⁴⁰⁷ Yunus, 50.

⁴⁰⁸ İsrâ, 24.

⁴⁰⁹ Kehf, 65.

⁴¹⁰ Bakara, 282.

⁴¹¹ A'râf, 146.

⁴¹² İmam Şafiî'nin hocası

İlmin nur olduğunu bana haber verdi

Allah'ın nuru asiye hediye edilmez dedi.

İmam Suyûti şöyle demiştir: "Muhtemelen mevhibe ilminin ne olduğunu anlamakta güçlük çekiyorsundur. Bunun insanın elinde olmayan bir şey olduğunu düşünebilirsin. Problemin çözümü senin zannettiğin gibi zor değildir. Mevhibe ilmini elde etmenin yolu, onu icap ettiren sebepleri elde etmeye çalışmaktır. Bu sebepler, ameli salihlere sarılmak ve zühd hayatı yaşamaktır..." Suyûti devamla şöyle der: "Kur'ân ilimleri ve ondan çıkarılan ilimler sahili olmayan bir okyanustur. Zikrettiğimiz bu ilimler müfessir için araç konumundadır. Bu ilimleri elde etmeden müfessir olamaz. Bu ilimleri elde etmeden Kur'ân'ı tefsir etmeye kalkışan kişi hadiste yasaklanan rey ile Kur'ân'ı tefsir etmiş olur."⁴¹³

Alimlerin zikrettiği bu şartlar tefsir mertebelerinin en üstünü elde etmek içindir. Kur'ân'da geçen bir takım genel manalar da vardır ki Arapça bilen sıradan bir insan bu manaları anlayabilir. Allah Teâlâ Kur'ân'ı kolaylaştırmış, öğüt almayı, akletmeyi ve düşünüp tefekkür etmeyi emretmiştir. **أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ** "Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı?"⁴¹⁴ Bu mer-tebe, tefsir mertebelerinin en düşüğüdür. Muvaffakiyet Allah'tandır.

Tefsir Mertebeleri

Merhum Muhammed Abduh tefsiri iki kısma ayırmıştır:

1-En yüksek mer-tebe

2-En düşük mer-tebe

En yüksek mer-tebe, en üstün olan mer-tebedir. Söyleyeceğimiz şartlar bulunmadıkça bu tefsir mer-tebesi tam olmaz:

a) Kur'ân'da bulunan müfred lafızların hakikatlerinin lügat ehlinin kul-lanımına uygun şekilde tam olarak anlaşılması.

⁴¹³ el-İtkân, 2/181.

⁴¹⁴ Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem) suresi, 24.

b) Yüksek üslupların bilinmesi. Bu bilgi, Kur'an'ın güzelliğini ve ince-liklerini tam olarak anlamakla beraber belagat içeren kelimelerle meşgul olmakla ele geçer.

c) Beşerin hallerinin ve toplumların güçlülük ve zayıflık, izzet ve zillet, iman ve küfür gibi hallerinin değişkenliği konusunda ilahi kevnî kanunların bilinmesi.

d) Kur'an'ın beşeriyeti nasıl hidayet ettiğinin ve cahiliye Araplarında bulunan şekavet ve dalaletin bilinmesi. Hz. Ömer'in (Radiyallahu anh) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cahiliye hayatını okumayan kişi İslam'ın üstünlüğünü bilemez."

e) Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in ve ashabının hayat hikayelerini, dinî ve dünyevî işlerde ne tür bilgilere sahip olduklarını ve ne gibi ameller yaptıklarını bilmek.

En Düşük Mertebe:

Tefsir mertebelerinin en düşüğü, Kur'an-ı Kerim'den Allah Teala'nın büyüklüğünü, O'nun kemal sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan münezze olduğunu, kalbine telkin edecek, nefsinin kötülüklerden çevirip iyiliklere yöneltecek şeyleri kısaca anlamasıdır. işte bu tefsir, Arapça bilen her insan için kolaylaştırılmıştır. **وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ** "Andolsun biz, Kur'an'ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Var mı düşünüp öğüt alan?"⁴¹⁵

Tefsir Vecihleri

Suyûtî, muhtelif yollarla İbn Cerir'den naklederek İbn Abbas'ın (Radiyallahu anh) şöyle dediğini söylemektedir:

Tefsir dört vecihtir:

- 1-Arapların kendi dilleri olduğu için anlayabilecekleri vecih
- 2-Bilmemekte hiç kimsenin mazur sayılmadığı tefsir

⁴¹⁵ Kamer, 17, 22, 32, 40.

3-Alimlerin bildiği tefsir

4-Sadece Allah'ın bildiği tefsir.

Rey Tefsirinin Cevazı Hususunda Alimlerin Görüşleri

Rey tefsirinin manasını ve şartlarını öğrendikten sonra şimdi de alimlerin bu konudaki görüşlerini, caiz görenlerin ve yasaklayanların delillerini zikrederim. Ta ki hak apaçık bir şekilde ortaya çıksın.

Tefsir literatüründe rey ile kastedilen ihtihaddır. Buna göre rey tefsirinin manası şöyledir: Kur'ân'ı tefsir edecek olan kişinin Arap kelimelerini, hitap üsluplarını, Arapça olan lafızları ve delalet yönlerini bildikten sonra ihtihad ile Kur'ân'ı tefsir etmesidir. Alimler, rey tefsirinin hükmü konusunda iki görüşe ayrılmışlardır:

Birinci Görüş: Rey ile tefsir caiz değildir. Çünkü tefsir işitmeye bağlıdır. Bu görüş azınlığı oluşturan bazı alimlerin görüşüdür.

İkinci Görüş: Geride zikredilen şartlarla beraber rey ile tefsir caizdir. Bu görüş alimlerin cumhurunun görüşüdür.

Rey Tefsirini Kabul Etmeyenlerin Delilleri

Rey tefsirini kabul etmeyenler özetle şu delilleri zikretmişlerdir:

1- Rey ile Kur'ân'ı tefsir etmek Allah adına delilsiz konuşmaktır. Bu ise şu ayetle yasaklanmıştır:

وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

"O (şeytan) size ancak Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."⁴¹⁶

2- Kur'ân'ı kendi rey ile tefsir etmeye kalkışan kişi hakkında hadis-i şerifte şiddetli tehditler zikredilmiştir. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "**Kesin bilmediğiniz sürece benim adıma söz söylemekten sakının. Kim benim adıma kasten yalan söyleirse**

cehennemdeki yerine hazırlansın. Kim Kur'an hakkında kendi reyyle söz söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın."⁴¹⁷

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ-3

"İnsanlara, kendilerine indirilene açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik."⁴¹⁸ ayeti celilesi gereğince Kur'an'ın açıklanması Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e bırakılmıştır. O halde Kur'an'ın manalarının açıklanması başkası için caiz değildir.

4-Sahabe ve tabiin Kur'an'ı kendi görüşlerine göre tefsir etme konusunda zorlanmışlardır. Hz. Ebu Bekr'in (Radiyallahu anh) şu sözü bu zorluğu açıkça ifade eder: "Kur'an hakkında kendi reyimle söz ya da bilmediğim bir şeyi söylersem hangi gök beni gölgelendirir, hangi yer beni üzerinde taşır?!"

Rey İle Tefsiri Caiz Görenlerin Delilleri

Rey ile tefsiri caiz gören cumhur alimler kısaca şu delilleri getirmişlerdir:

1-Allah Teâlâ bizi Kur'an hakkında düşünmemizi ve ibret almamızı teşvik etmiştir. Şöyle buyurmuştur:

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

"Bu Kur'an, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."⁴¹⁹

أَفَلَا يَتَذَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبِ أَقْفَالِهَا

"Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?"⁴²⁰

⁴¹⁷ Tirmizi

⁴¹⁸ Nahl, 44.

⁴¹⁹ Sâd, 29.

⁴²⁰ Muhammed, 24.

Öğüt alıp tefekkür etme, ancak Kur'ân'ın sırlarına dalmakla ve Kur'ân'ın manalarını anlama noktasında gayret etmekle mümkündür. Bilgisi, Allah'ın ilmine has kılınmamış olan⁴²¹ ayetlerin yorumlanmasının alimlere sakıncalı olması makul olur mu? Üstelik bilginin ve marifetin tek yolu da bu iken!

2- Allah Teâlâ insanları avam ve alim olmak üzere iki sınıfa ayırmış, avama, hüküm çıkarımı yapan ilim ehline müracaat etmelerini emretmiştir:

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولَى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَبْطِنُونَهُ مِنْهُمْ

"Hâlbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi, elbette bunlardan, onu istinbat edebilecek (değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek) nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi."⁴²²

İstinbat, keskin zekayla ince manaları çıkarmak demektir. Bu ise Kur'ân'ın sırları hakkında ictihad etme ve bu sırlara dalmadır. Nitekim dalgıcın inci ve cevher çıkarabilmesi için denizin derinliklerine dalması gerekir.

3-İctihad ile tefsir caiz olmayan bir iş olsaydı ictihadın kendisi de caiz olmaz, birçok hüküm de muattal kalırdı. Bu ise batıldır. Zira şer'î hükümler hakkında ictihad eden kişi doğruya isabet etse de hata etse de hakka ve doğruya ulaşmak için bütün gayretini sarf ettiği sürece sevap kazanır.

4-Sahabe, Kur'ân okumuş ve Kur'ân'ı tefsir ederken kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Malumdur ki Kur'ân tefsiri hakkında her söylediklerini Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'den işitmemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) onlara her şeyi beyan etmemiş, zaruri açıklamalarla yetinmiş, kendi ictihad ve bilgileriyle bilgisine ulaşabilecekleri şeyleri kendilerine bırakmıştır. Onlara Kur'ân'ın her manasını beyan etseydi tefsir konusunda aralarında görüş ayrılığı bulunmazdı.

5-Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) İbn Abbâs için **"Allahım, onu dinde ince anlayışlı kıl, ona tevili öğret"** şeklinde dua etmiştir. Tevil, Kur'ân gibi sadece işitmekle ve nakille elde edilen bir şey olsaydı bu

⁴²¹ Yani müteşabih olmayan ayetler.

⁴²² Nisa, 83.

duanın İbn Abbâs'a has kılınmasında bir fayda olmazdı. Bu da gösteriyor ki tevil, rey ve ictihad ile tefsirdir.

Rey ile Tefsiri Kabul Etmeyenlerin Delillerinin Çürütülmesi

Alimler rey tefsirini kabul etmeyenlerin delillerini kesin hüccetlerle ve burhanlarla çürütmüşler, böylelikle hatalarını ortaya çıkarmışlardır. İlk delillerini şöyle çürütmüşlerdir: İctihad ile tefsir. Allah adına bilgisiz konuşma değildir. Bilakis şeriat koyucu tarafından izin verilmiş olan ilimle söz söyleme yoludur. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) müctehidin ictihad ettiğinde hata etse bile bir ecir aldığını beyan etmiştir. Kendisine ictihad izni verilmiş iken nasıl ecir kazanmış olmasın ki?!

İkinci delil olan "**Kim Kur'ân hakkında kendi reyıyla söz söylerse cehennemdeki yerine hazırlansın**" hadisine gelince; bu istidlali Suyûtî beş delil ile reddetmiştir. Suyûtî şöyle der: Mezmûm olan rey ile tefsir hakkında özetle beş şey söylenmiştir:

- a) Tefsir için bulunması gereken ilimler olmaksızın tefsir etmek
- b) Sadece Allah Teâlâ'nın bildiği müteşabih ayetleri tefsir etmek
- c) Fasit mezhepleri desteklemek için yapılan tefsir. Böylelikle mezhep asıl, tefsir tabi olmuş olur.
- d) "Allah'ın kastettiği mana budur" şeklinde delilsiz olarak kesin konuşmak.
- e) Bir görüşü güzel görerek ve arzuları doğrultusunda tefsir etmek.⁴²³

Üçüncü delillerinin çürütülmesi hakkında şöyle demişlerdir: Evet, Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) beyan ile emrolunmuştur. Ancak Allah Resûlü beka yurduna irtihal etmiş, her şeyi beyan etmemiştir. Ayetler hakkında yaptığı açıklamalar beyan olarak kafidir. Açıklama yapmadığı ayetler hakkında ictihad ve fikir yürütme gerekli olur. Zira ayetin sonu bu

⁴²³ el-İtkân, 183/2.

manaya şahitlik etmektedir "Umulur ki tefekkür ederler."⁴²⁴ O halde tefekkür ve ictihad gereklidir.

Dördüncü delillerini reddetme sadedinde şöyle demişlerdir: Sahabenin ayetlerin tefsirinden çekinmeleri takva ve tedbirli olmalarından kaynaklanmaktadır. Yakının aynısına isabet edememekten korktukları için tefsirden çekinmişlerdir. Onlar 'Allah Teâlâ, şu lafızla şu manayı dilemiştir' diyerek tefsir yapmayı Allah adına şahitlik yapma olarak görürlerdi. Kendi görüşlerinin doğru olmamasından korktukları için de tefsirden geri durdular. Ancak doğru olan tefsir kendi zihinlerinde belirlediğinde bunu açıklamaktan da geri durmazlardı. İşte Ebu Bekir Sıddık (Radiyallahu anh)! **يَسْتَفْتُونَكَ قُلُوبُ اللَّهِ**

"Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah size kelale-nin mirası hakkındaki hükmünü açıklıyor"⁴²⁵ ayetinde geçen 'kelâle' hakkında kendi ictihadiyle fetva vermiştir. Sıddık-i Ekber (Radiyallahu anh) şöyle demektedir: "Ben bu hususta kendi reyimle konuşuyorum. Eğer doğruysa Allah'tan, değilse benden ve şeytandandır. Kelale, geriye mirasçı olarak baba ve çocuk bırakmayan kişi demektir."

Bu bakış açılarından anlaşıldığı üzere ictihad ile tefsiri caiz görmeyenlerin, tefsiri sadece menkul ve me'surdan ibaret görenlerin görüşleri hatalıdır. Cumhuriyetin delillerinin kuvvetli olduğunu ve caiz görmeyenlerin delillerini çürüttüğünü görmüş oldum. Ayrıca İmam Gazalî, Râgıp el-İsfehânî ve son olarak da Kurtubî'nin konuyla ilgili görüşlerine de burada yer vermek istiyoruz.

İmam Gazalî'nin Sözleri

İmam Gazâlî, İhyâ'da şöyle demiştir: "Kur'ân'ın manalarını anlamada geniş meydan ve kapsamlı bir alan vardır. Tefsirin zahirinden nakledilenler idrakın son noktası değildir. Dolayısıyla tefsirde işitmenin şart koşulması

⁴²⁴ A'râf, 186.

⁴²⁵ Nisâ, 186.

batıldır. Anlayışı oranında ve aklının keskinliği nispetinde herkesin Kur'ân'dan çıkarımda bulunması caizdir."⁴²⁶

Râgıb el-İsfehânî'nin Sözlere

Râgıb el-İsfehânî, tefsirinin mukaddimesinde her iki görüş sahiplerinin delillerini zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Bazı muhakkik alimler her iki mezhebin de aşırı uç olduğunu, birinin ifrat, diğereinin tefrit noktasında olduğunu bildirmişlerdir. Sadece menkul ile yetinenler ihtiyaç duyulan bir çok şeyi terk etmiş demektir. Herkese tefsire dalma izni veren görüş de Kur'ân'ı karışıklığa maruz bırakmış, وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَنْبَابِ "...ve akıl sahipleri ibret alsınlar diye"⁴²⁷ ayetinin hakikatini anlamamış olur."⁴²⁸

İmam Kurtubî'nin Sözlere

Allame Kurtubî, 'el-Câmi li Ahkâm'il-Kur'ân' isimli tefsirinde şöyle demiştir:

"Bazı alimler فَان تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ "Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin"⁴²⁹ ayetine dayanarak tefsirin sadece işitmeye bağlı olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş, bozuk bir görüştür.

Zira Kur'ân tefsirinin yasaklanmasından hedeflenen ya nakille yetinip istinbatı terk etmektir, ya da başka bir şeydir. Bu yasaktan kastedilenin Kur'ân hakkında sadece işittiği nakillerle yetinip bunun dışında hiçbir şey konuşmama olması batıldır. Zira sahabeler (Radıyallahu anhum) Kur'ân okudular ve Kur'ân tefsirinde görüş ayrılığına düştüler. Sahabeler, Kur'ân hakkında konuştuklarının tamamını Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'den işitmemişlerdir. Zira Allah Resulü (Sallallahu aleyhi ve sellem)

⁴²⁶ İhyâ, 3/36-37.

⁴²⁷ Sâd, 29.

⁴²⁸ Râgıb el-İsfehânî'nin *Tefsir Mukaddimesi*, s: 423.

⁴²⁹ Nisâ, 59.

İbn Abbâs'a "**Allahım, onu dinde ince anlayışlı kıl ve ona tevllî öğret**" diye dua buyurmuştur. Eğer tevil Kur'ân gibi işitilen bir şey olsaydı özellikle bu duanın ona has kılınmasında bir fayda olmazdı.⁴³⁰

İmam Kurtubî devamla şöyle demiştir: "O halde yasağın nedeni iki ihtimalden biridir:

1-Kişinin bir konu hakkında bir görüşü olur. Tabiat ve doğası gereği o görüşe meyleder. Bu yüzden Kur'ân'ı kendi görüş ve arzusuna göre yorumlar.

2-Kişi kuru Arapça bilgisine dayanarak, ayet hakkındaki nakillere bakmadan özellikle Garâibu'l-Kur'ân hakkında, nakil olmadan bilinemeyecek hazif, izmar, takdim ve tehir gibi meselelerde Kur'ân'ı tefsir etmede acele eder. Şu ayeti bir düşün: **وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا** (Nitekim)

Semûd kavmine o dişi deveyi açık bir mucize olarak verdik de onlar bu yüzden zalim oldular.⁴³¹ Bu ayette geçen 'mubsıraten' kelimesinin manası açık bir mucize demektir. Semûd kavmi o deveyi öldürerek nefislerine zulmettiler.

Ayetin zahirine bakan kişi devenin 'gören (kör olmayan)⁴³² bir deve olduğunu zanneder ve ne sebeple zalim olduklarını bilemez. Kendilerine mi yoksa başkalarına mı zulmettiklerini anlayamaz. İşte burada hazif ve izmar vardır. Bu gibi anlatımlar Kur'ân'da çoktur. Dolayısıyla yasak bu iki ihtimalin dışında başka bir şeydir.⁴³³

⁴³⁰ el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân, 1/23.

⁴³¹ İsrâ, 59.

⁴³² Muberra kelimesinin tevil anlamına gelen demektir.

C- ÜÇÜNCÜ KISIM

İşarî Tefsir ve Garâib-i Tefsir

Tefsirin üçüncü türü işarî tefsirdir. Bu konuda önce işarî tefsirin manasını, şartlarını ve alimlerin bu konudaki görüşlerini zikredecek, devamında da işarî tefsire dair örnekler vereceğiz. Son olarak da bu metot üzere yazılan en önemli eserleri ve bu metot üzere yazılan kitaplardaki güzel ve kötü yönleri irdeleneceğiz.

İşârî Tefsirin Manası

İşârî tefsir: Bazı ilim erbabına ya da nefis terbiyesiyle uğraşan sülûk erbabından olan arif-i billah olan zatlara aşikar olan bir takım gizli manalara göre zahirî manasından farklı bir şekilde Kur'ân'ın tefsir edilmesidir. Bu zatlara, Allah'ın kalplerine vermiş olduğu basiret sayesinde Kur'ân-ı Azim'in sırlarını idrak ederler; ilâhî ilham ya da rabbânî keşif vasıtasıyla birtakım ince manalar kalplerinde parlayıverir. Bununla beraber bu gizli manalar ile Kur'ân ayetlerinin zahirinden kastedilen manaların ortak bir noktada buluşmaları da mümkündür.

O halde işarî tefsir, müfessirin ayetin yüklendiği, ancak zahirinden anlaşılamayan farklı bir manaya göre Kur'ân'ı tefsir etmesidir. Bununla beraber bu manalar her insana değil, sadece Allah'ın kalplerini nurlandırdığı, basiretini açtığı, salih kullarının zümresine kattığı kişilere aşikar olur. Bu kimselere Allah Teâlâ anlayış ve idrak vermiştir. Musa (Aleyhisselam) ve Hızır kıssasında Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi:

فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا

"Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."⁴³⁴

Bu tür bir ilim, araştırma ve müzakere ile elde edilen kesbî bir ilim değildir. Bu, 'ledünnî' olarak tabir edilen takva, istikamet ve salahın sonucu olan vehbî bir ilimdir. **وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ** "Allah size öğretiyor; Allah her şeyi ziyadesiyle bilendir."⁴³⁵

İşârî Tefsir Hakkında Alimlerin Görüşleri

Alimler işârî tefsirin cevazı hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Kimisi caiz görmüş kimisi yasaklamıştır. Bazı alimler imanın kemalinden ve saf marifetten sayarken kimileri de dalalet ve Allah Teâlâ'nın dininden sapma olarak değerlendirmiştir.

Gerçek şu ki konu gerçekten hassas bir konudur. Basiret ve tefekküre ihtiyaç duyar. Hakikatin derinliklerine inmek gerekir. Şayet bu tür tefsirden maksat, -Bâtınıyye fırkasında olduğu gibi- arzu ve heveslerin peşinden koşma, Allah Teâlâ'nın ayetleri ile oynama ise bu zındıklık ve hak yoldan sapma olur. Ancak bu tefsirden maksat, Allah Teâlâ'nın kelimasını -bütün güç ve kudretlerin yaratıcısının kelamı olduğu için- hiçbir beşerin kuşatamayacağına işarette bulunma, Allah Teâlâ'nın kelimasının sır, nükte, incelik, ve olağan üstü sonsuz manaları olduğu ve kişiyi hayran bırakan noktalarının varlığını ispat etme ise bu durumda bu tür tefsir katıksız marifet ve imanın kemalinin bir sonucu olur. Nitekim İbn Abbâs (Radiyallahu anh) şöyle demiştir: "Kur'an-ı Kerim'in her konusu içice girmiş çeşitli ilim dallarına, zahir ve batın manalarına sahiptir. Onun, beşeri hayrete düşüren olağanüstü sırları bitip tükenmez, onun sonuna ulaşamaz. Her kim ona yumuşak bir şekilde dalarsa kurtulur, ona sert bir şekilde ve kabaca dalan ise helak olur. Onda haberler, örnekler, helal-haram, nasih-mensuh, muhkem-müteşabih, zahir (dış, görünen taraf)-batın (iç, gizli olan taraf) vardır. Zahiri tilavettir;

⁴³⁴ Kehf, 65.

⁴³⁵ Bakara, 282.

batını tefsirdir. Kur'an'ı anlamak için alimlerle oturun, beyinsizlerden de uzak durun."⁴³⁶

İşâri Tefsiri Caiz Görenlerin Delilleri:

İşâri tefsiri caiz görenler Buhârî'nin Sahih'inde tefsir bölümünde yer alan bir hadisi delil getirirler. Hadis Nasr sûresinin tefsiri bölümünde geçer. İbn Abbâs'tan nakledilen hadisin metni şöyledir:

Ömer Bedr'e katılmış olan yaşlı sahabilerin arasına beni de katardı. İçlerinden birinin⁴³⁷ bana içten içe kızdığını sezdim. O kişi bir keresinde: "Şu genci niye aramıza katıyorsun, bizim onun gibi çocuklarımız var?!" deyince Ömer (Radiyallahu anh) ona: "O bildiğiniz biridir" demişti. Günün birinde Ömer beni yanına çağırdı. Beni yine yaşlı sahabilerin arasına aldı. Zannımca beni onlara göstermek için çağırmıştı.

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ

"Allah'ın yardımı ve fethi geldiği zaman..."⁴³⁸ ayeti hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sordu. İçlerinden biri "Bize Allah'ın yardımı geldiğinde ve fetih nasip olduğunda Allah'a hamdetmemiz ve ondan mağfiret talep etmemiz emrediliyor" dedi. Diğerleri susup hiçbir şey söylemediler. Bana dönerek: "Ey İbn Abbâs, sen de böyle mi düşünüyorsun?" diye sordu. Ben "Hayır!" dedim. "Senin görüşün nedir peki?" diye sorunca "Bu ayet, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'ın ecelini haber vermektedir" dedim. "Allah'ın yardımı ve fethi geldiğinde" bu senin ecelin demektir. İşte o zaman "Rabbine hamdederek onu tesbih et ve ondan mağfiret talep et. Zira O tevbeleri çok kabul edendir."⁴³⁹ dedim. Bunun üzerine Ömer (Radiyallahu anh) şöyle dedi: "Ben de bu konuda senin gibi düşünüyorum."⁴⁴⁰

⁴³⁶ Bu eseri İbn Ebî Hâtim, Dahhâk kanalıyla rivayet etmektedir. *el-İtkân*, 2/185'e bakınız.

⁴³⁷ Bu kişi Abdurrahman b. Afv'tır. (Fethu'l-Bâri, 2/133)

⁴³⁸ Nasr, 1.

⁴³⁹ Nasr, 2.

⁴⁴⁰ Cemul-fevâid ve A'zebu'l-fevâid kitabından nakledilmiştir. 2/285.

Diğer sahabiler söz konusu ayeti İbn Abbâs'ın anladığı şekilde anlamadılar. Bu manaya vakıf olan Hz. Ömer ve İbn Abbâs'tı. İşte bu, Allah'ın dilemediği kimselere bahşettiği, kullarından dilediklerine ilham ettiği işarî tefsirdir.

Bu sûre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatını haber vermektedir. Burada ecelinin yaklaştığına işaret vardır. Şu hadis-i şerif de işarî tefsir örneklerinden biridir. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün insanlara bir konuşma yaptı. Konuşmasında şöyle bir cümle geçti: **"Allah bir kulunu dünya ile kendi katındakiler arasında serbest bıraktı. O kul da Allah'ın katındaki şeyleri tercih etti."** Bu sözü duyan Hz. Ebu Bekr (Radiyallahu anh) ağlamaya başladı. Hadisin diğer rivayetinde şu ifadeler geçer: Bu söz üzerine Hz. Ebu Bekr "Anamız babamız sana feda olsun ya Resulallah" diyerek ağlamaya başladı. Biz şaşırдық. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) vefat edince serbest bırakılan kulun kendisi olduğunu ve Hz. Ebu Bekr'in içimizde en bilgili olan kişi olduğunu anladık.⁴⁴¹

Hz. Ebu Bekir işaret yoluyla diğer sahabilerin anlamadığı manayı anladı. Akıbet onun dediği gibi oldu.

Alimlerin Sözleri

Ben burada alimlerin işarî tefsir hakkındaki sözlerini kısaca nakletmek istiyorum. Bize doğruyu ilham etmesini, hata ve dalaletten uzak tutmasını Mevlâ Teâlâ'dan niyaz ediyoruz. Devamla Huccetü'l-İslam İmam Gazalî'nin sözlerini hitamı misk olarak zikretmek istiyorum. Allah'tan yardım talep ederek sözlerime başlıyorum:

Zerkeşî'nin *el-Burhân* Kitabındaki Sözleri:

Zerkeşî, *el-Burhân* isimli eserinde şöyle demiştir: "Sûfilerin Kur'ân tefsiri hakkındaki sözlerinin tefsir olmadığı söylenmiştir. Bunlar, tilavet esnasında kalplerine gelen bir takım manalar ve iç buluşlarıdır. Sûfilerden kimisi;

⁴⁴¹ Buharî, Timizî.

قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ

"Size yakın olan kafirlerle çarpışın"⁴⁴² ayetinde geçen kafirlerden kastedilen şeyin 'nefis' olduğunu, yakınımızda olanlarla çarpışma ile emredilmesinin nedeninin yakınlık olduğunu, insana en yakın olan şeyin ise kişinin nefsi olduğunu söylemiştir."

Nesefi ve Taftazani'nin Sözleri

İmam Nesefi, *Akâid*'inde şöyle demiştir: "Naslar zahiri manalarına hamledilir. Zahiri manaları bırakıp da batın ehlinin iddia etmiş olduğu manaları kabul etmek zındıklıktır."

Allame Taftazani *Akâid* üzerine yazmış olduğu meşhur şerhinde şöyle demiştir: "Melâhide fırkası batınıyye fırkası olarak isimlendirilir. Zir bu fırka, nasların zahiri manaları üzerine olmadığını, sadece muallimin (günahsız imam) bildiği manalar üzerine olduğunu iddia ederler. Onlar bu sözleriyle şeriatı tamamen ortadan kaldırmayı kastederler. Bazı muhakkik alimlerin benimsediği 'Naslar zahiri manalarına hamledilir ancak bununla beraber naslarda süluk erbabı için inkişaf eden bir takım ince manalar vardır ki hakiki mana olan zahiri manalar ile bu gizli manaların ortak bir noktada buluşmaları mümkündür" görüşü kamil bir iman ve katışıksız marifetin bir sonucudur..."⁴⁴³

Gördüğün gibi Nesefi, Batınıyye fırkasına işaret etmiş, yollarının Allah'ın dininde sapkınlık olduğunu açıklamıştır. Taftazani ise konuyu tafsil etmiş, mevzuyu vuzuha kavuşturarak Batınıyye fırkasının sapkınlıklarını reddetmiş, bununla beraber süluk erbabının naslardan bazı incelikleri ve gizli işaretleri istinbat etmelerini kabul ederek bunu marifetin ve imanın kemalinden saymıştır.

Bu açıklamalardan anlıyoruz ki ikisi arasında büyük fark vardır. İşari tefsir arif-i billah olanların tefsiri, batını tefsiri ise Kitab-ı Aziz'in manalarını tahrif eden zındık Batınîlerin tefsiridir.

⁴⁴² Tevbe, 123.

⁴⁴³ Taftazani, *Şerhu'l-Akâid en-Nesefiyye*.

İlk fırka, zahiri manayı reddetmez, asıl ve esas mananın zahiri mana olduğunu kabul eder, insanları bu manaya teşvik eder. İlk olarak zahiri mananın bilinmesi gereklidir; çünkü zahiri manayı güzelce bilmeden Kur'an'ın sırlarını bildiğini iddia eden kişi, henüz evin kapısından içeri girmeden çaya ulaştığını iddia eden kişi gibidir.

Batınıye fırkası ise zahiri mananın asla mural olmadığını, mural mananın batını mana olduğunu söyler. Onlar, bu sözlerinin ardında şeriatı ortadan kaldırmak ve hükümleri iptal etmek isterler. Böyle bir düşünce ise hiç şüphesiz dinden sapmadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرًا أَمْ
مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"Âyetlerimiz konusunda (yalanlama amacıyla) doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz. O hâlde kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir? Dilediğinizi yapın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir."⁴⁴

Suyûti'nin *el-İtkân* Kitabındaki Sözleri:

Allame Suyûti, *el-İtkân* kitabında İbn Atâ'dan şu ifadeleri nakleder:

"Bilesin ki bu taifenin -yani işâri tefsir sahiplerinin- Allah'ın kelamını ve Resûlü'nün sözlerini Arapça manalar ile tefsir etmeleri nasları zahiri manalarından çevirme anlamına gelmez. Ancak ayetin manası hangi mana için sevk edilmişse, Arap dilinin örfünde hangi manaya delalet ediyorsa o manadadır. Ayet ve hadislerle beraber Allah'ın bazı kimselerin kalplerine ilham ettiği bir takım batını manalar da mevcuttur.

Tartışmacı birinin sana 'Bu, Allah'ın ve Resûlü'nün sözlerini asıl manalarından çevirmektir' demesi bu manaları bu zatlardan almanı engellemesin. Bu işâri manalar, asıl manaları değiştirmek değildir. İşâri tefsir yapanlar şayet 'Ayetin bundan başka manası yoktur' deselerdi bu, ayetin manasını değiştirme olabilirdi. Onlar böyle bir şey demiyorlar. Bilakis zahiri manaları

olduğu gibi kabul ediyorlar. Ayetler hangi manalara konmuşsa o manaların kastedildiğini kabul ediyorlar. Bununla beraber ayetlerden ve hadislerden Allah'ın kendilerine itham ettiği manaları da anlıyorlar...⁴⁴⁵

Ben derim ki: Bu söz, insaf ehlinin söylediği sözdür. Şeyh İbn Atıyye, kendi ölçüsüne göre hakkı ifade etmiş, zahiri naslarla arif-i billah olan müminin kalbine inkişaf eden gizli manaları bir noktada toplamıştır. Nitekim Hz. Ebu Bekir ve Ömer'in halleri de böyleydi. Bunda şaşılacak bir şey yok! Allah Teâlâ hikmeti dilediğine verir, anlayışı ve idraki dilediğine ihsan eder. Kur'ân-ı Kerim, kendilerine çözmek üzere bir mesele arz edilen Dâvûd ve Süleymân (Aleyhimesselem)'dan haber veriyor. Her biri farklı bir hüküm veriyor. **فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا** "Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık. Zaten her birine hükümler ve ilim vermiştik."⁴⁴⁶

İşârî Tefsir Hakkında Gelen Hadisin Manası:

İşârî tefsir hakkında varit olan **"Her ayetin zahiri ve batını, her harfin bir haddi ve her haddin de bir matlaı vardır"** hadisinin manasını burada açıklamamız uygun olacaktır. Böylelikle zındık Batınıyye fırkası Allah Teâlâ'nın kelamını kendi batıl görüşlerine göre tefsir etmede bu hadisi batıl davalarını ispatlamak için kullanmasınlar ve kendi arzularına göre naslarla oynamasınlar!

Firyâbî senediyle beraber Hasan el-Basri kanalıyla Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğunu bildirmiştir: **"Her ayetin zahiri ve batını vardır. Her harfin bir haddi, her haddin de bir matlaı vardır."**⁴⁴⁷

Taberânî, İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak rivayet ettiği hadisi şöyledir: **"Şu Kur'ân'dan her harfin bir haddi, her haddin de bir matlaı vardır."**

⁴⁴⁵ el-İtkân, 2/185.

⁴⁴⁶ Enbiyâ, 79.

⁴⁴⁷ Hadisi İbn Cerir, İbn Hibbân, Taberânî, Ebû Nasr es-Secezi, İbn Mes'ûd'dan rivayet etmişlerdir.

Allame Suyûtî bu hadisin yorumuyla ilgili olarak bazı vecihlerden bahseder. Hadiste geçen zahir ve batının bir takım manalarından söz eder. Biz burada bu manalar içerisinde doğruya en yakın olanları zikredeceğiz:

Birinci Vecih: Zahir ile kastedilen ayetin lafzı, batın ile kastedilen ise tefsiridir.

İkinci Vecih: Zahir ile kastedilen, ilim ehlinin ayetin zahirinden anladığı manalar, batın ile kastedilen ise Allah Teâlâ'nın sadece hakikat ehline bildirdiği ayetin içerdiği sırlı manalardır.

Üçüncü Vecih: Allah Teâlâ'nın geçmiş ümmetlerden ve başlarına neler geldiğini haber vermesinin zahiri, önceki ümmetlerin helak olması, batını ise sonraki ümmetlerin bunlardan ibret alıp onların yaptığı şeyleri yapmaktan sakınmaları ve böylelikle başlarına gelecek musibetlerden korunmalarıdır.

İmam Suyûtî der ki: "Bu vecih doğruya en yakın olandır."⁴⁴⁸

Had ile kastedilen helal ve haram hükümleridir. Matla ile kastedilen vaat ve tehdittir. Bu manayı geride geçen İbn Abbâs hadisi destekler: "Kur'an-ı Kerim'in her konusu içice girmiş çeşitli ilim dallarına, zahir ve batın manalarına sahiptir..."

İşârî Tefsirin Kabulünün Şartları:

İşârî tefsirin kabul edilmesi için aşağıda zikredeceğimiz şartların mevcut olması gerekir.

1-Nazm-ı şerifte bulunan ayetin zahiri mana ile çelişmemesi.

2-Ayetten kastedilen mananın işârî mana olduğu, zahiri mananın kastedilmediği iddiasının bulunmaması.

3-Tefsirin, lafzın imkan tanımadığı, hak ve hakikatten uzak ve saçma sapan olmaması gerekir. Batınilerin "وَوَرِثَ سُلَيْمَانَ دَاوُدَ" **"Süleyman, Dâvûd'a mirasçı oldu..."**⁴⁴⁹ ayetini 'İmam Ali, Hz. Peygamber (Sallallahu

⁴⁴⁸ *el-İtkân*, 2/184, özelle alıntı yapılmıştır.

⁴⁴⁹ Neml,16.

aleyhi ve sellem)'in ilmine varis oldu" şeklinde tevil etmeleri, tutarsız ve hakikatten uzak tefsir türüne örnektir.

4- Yapılan tefsire aykırı şer'i ya da akli bir nass bulunmaması gerekir.

5-Tefsirin insanların kafalarını karıştırmaması, zihinlerini bulandırmaması gerekir.

Bu şartlar olmadan yapılan işarî tefsir kabul edilmez. Aksi taktirde yapılan tefsir, heva ve arzuya göre yapılmış yasak tefsir sınıfına girer. Doğru yola ulaştırıran ve muvaffak kılan Allah Teâlâ'dır.

Şeyh Zerkânî'nin Değerli Sözleri

İşarî tefsir konusunda değerli hocamız Muhammed Abdülazim ez-Zerkanî'nin sözlerine yer vermek istiyoruz. Bu sözlerde akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için zirveye ulaşılmış hikmetler ve samimi nasihatler vardır. Merhum hocamız şöyle demektedir:

Sanırım sen de benim gibi şöyle düşünüyorsun: Bir takım insanlar bu tür işarî okumalara ve hatıra gelen düşüncelere karşı oldukça düşkünler. Kur'ân ve sünnetin, hatta İslam dininin tamamının kalbe gelen bir takım düşünceler ve istenilen tarafa doğru çekilebilen bir takım yorum ve değerlendirmeler olduğu düşüncesi kalplerine yerleşmiştir. İşin özünün hayallerden ibaret olduğunu, kendilerinden istenen şeyin hayallerle beraber ne kadar uçuk kaçık olsa da ölçüsüzce söylenmiş sözler olduğunu zannettiler. Görüş ve düşüncelerini şeriatın yükümlülükleriyle kayıt altına almadılar, Arapça metinlerin zirve kitabı olan Kitabullah'ı ve Resûlullah'ın (Sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetini anlama noktasında Arap dilinin kurallarını hiçe saydılar. Bundan daha korkunç olan şey ise onlar kendilerinin şeriatın gâyesini idrak edebilen, Allah'a vasıl olmuş kişiler olarak kendilerinden şer'i yükümlülüklerin düştüğü hakikat ehli zatlar olduklarını kendileri hayal ettikleri gibi insanların da böyle düşünmelerini sağladılar. Rabbulalemin ile beraber buldukları sürece sebepler çukurundan sıyrılıp yüce makamlara yükseldiklerini iddia ettiler. Allah'a yemin olsun ki, şeriatın temellerini yıkıp kendi kurallarını getiren Batıniyye'nin içinde buldukları bu vahim durumdan daha büyük bir musibet olamaz!

Müslüman kardeşlerimize gereken nasihat şudur: Bize gereken bu tür karmaşıklara düşmekten şiddetle kaçınmak ve böylesine karmaşık işari tefsir kalıntılarını ellerinden silkelemeleri gerektiğini kendilerine hatırlatmak olacaktır. Çünkü bu tür tefsirlerin tamamı şer'î sınırları aşmış, kayıt altına alınmaktan uzaklaşmış olan bir takım zevkler ve iç buluşlardır. Çoğu durumlarda bu iç buluşlarda hayal ile hakikat, hak ile batıl birbirine karışır. Akıllı olan kişinin yapması gereken, gül bahçeleri misali Kur'ân, sünnet ve bunların şeriat ve dil kurallarına göre yazılmış şerhleri yanı başında dururken kendisini bu tür ayak kaydıran yerlerden uzak tutup dinini bu tür şüphelerden korumaktır.

اتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ

"İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?"⁴⁵⁰⁴⁵¹

Hucetü'l-İslâm İmam Gazâlî'nin Sözleri

Hucetü'l-İslâm İmam Gazâzî (Rahmetullai aleyh) *'İhya'* isimli eserinde 'zikir sözleri ve hatırlatmada bulunma' bölümünde şöyle demektedir:

Şath'a gelince; bununla bazı sûfilerin ihdas ettiği iki tür sözü kastediyorum:

Birincisi: Allah Teâlâ'ya olan aşklarını enine boyuna iddia eden, zahiri amellerden ihtiyaçsız bırakan vuslat iddiaları. O kadar ki sufiler içinde bazı kimseler Allah Teâlâ ile birleştiğini, perdenin kaldırıldığını, Allah Teâlâ'nin cemalini gördüğünü ve O'nunla konuştuğunu iddia ederler. "Bize şöyle dendi, biz de şöyle dedik" derler. Bu noktada, bu tür kelimeler sarf ettiği için asılarak öldürülen Hallac Mansur'a benzemeye çalışırlar ve onun 'Ene'l-Hakk' sözünü delil gösterirler. Bu tür şathiyyat sözlerinin zararı avam için çok büyüktür. Hatta bu tür sözler söyleyen birinin Allah için öldürülmesi on kişinin ihya edilmesinden daha üstündür!

İkincisi: Manası anlaşılmayan bir takım sözlerdir. Bu sözlerin zahirî manaları vardır. Burada dehşet verici ibareler vardır. Bunların dışı süslüdür

⁴⁵⁰ Bakara, 61.

⁴⁵¹ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/558.

ama hiçbir faydası olmayan sözlerdir. Bu sözlerin kalpleri karıştırıp vesvese vermekten, akılları dehşete düşürmekten ve zihinleri bulandırmaktan başka hiçbir faydası yoktur. İbn Mes'ûd (Radiyallahu anh) şöyle demiştir: "Bir kimse bir topluluğa manasını anlamadıkları bir söz söylediğinde bu söz onlar için fitne olur."⁴⁵²

Hız. Alî (Kerremallahu vecheh) şöyle der: "İnsanlarla anladıkları dilden konuşun. Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını mı istiyorsunuz?!"⁴⁵³

Fasit Olan İşârî Tefsire Örnekler

İmam Gazalî (Rahmetullahi aleyh) devamla şöyle demiştir: Tammât denilen lüzumsuz sözlere gelince geride zikrettiğimiz şathiyyat türü sözler buraya girer. Ayrıca farklı bir manası daha vardır: Şeriatla kullanılan lafızların anlaşılabilir zahiri manalarından alınıp batını bir takım manalara çevrilmesidir. Bu batını manalardan zihinlere herhangi bir mana gelmez. Hiçbir faydası da yoktur. Bu tür sözler de aynı şekilde haramdır ve zararı büyüktür. Tammât ehlinin tefsirlerinden biri şöyledir:

إِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى

"**Firavun'a git, zira o pek azdı.**"⁴⁵⁴ Bu ayette geçen Firavun kalbe işaret eder, Firavun'dan kastedilen kalptir. Zira kalp her insanda azgın olan varlıktır. "ان الق عصاك"⁴⁵⁵ "Asanı bırak"⁴⁵⁵ ayetinde asadan kastedilen insanın Allah Teâlâ'dan başka itimat ettiği, dayanıp güvendiği her şeydir. Dolayısıyla insanın bu tür şeylerin hepsini atması gerekir...

Hız. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in "**Sahur yapın; zira sahurda bereket vardır**"⁴⁵⁶ hadisinde geçen sahur kelimesini seher vakitlerinde istiğfar etmek şeklinde tefsir ederler. Bu tür batıl teviller çoktur. Bunlar, Kur'ân'ı başından sonuna zahiri manalarından, İbn Abbas ve sair

⁴⁵² Sahih-i Müslüm Mukaddimesinde rivayet edilmiştir. Hadis İbn Mes'ûd'un sözüdür.

⁴⁵³ Buhârî'de rivayet edilen mevkuf bir hadistir.

⁴⁵⁴ Tâhâ, 24.

⁴⁵⁵ Arâf, 117.

⁴⁵⁶ Muttafakun aleyh.

ulemadan nakledilen tefsirlerden soyutlamak sûretiyle tahrif etme gayreti içerisinde dilerler. Bu tür tevillerin çoğunun batıl olduğu açıktır. Firavun'un kalbe indirgenmesi buna örnektir. Zira Firavun somut bir şahıstır, soyut bir varlık değildir. Böyle bir varlığın yaşadığına dair somut tevatür derecesinde nakiller mevcuttur.

Bazı tevillerin ise batıl olduğu zann-ı galip yoluyla bilinir. Bunların tamamı haramdır, sapkınlıktır ve dini ifsat etmedir.

Tâmmât ehlinde olan bu kimseler lafızlardan kastedilen mananın iddia ettikleri manalar olmadığını bildikleri halde bunu yapıyorlarsa Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) adına yalan uyduran kişi gibidir. Aklına esen her meselede Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den hadis nakleden kişiden farkı yoktur. Bu, apaçık zulüm ve sapkınlıktır; Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in tehdidi bunları da kapsar. Haddi zatında lafızların tevildeki kötülük daha büyüktür. Çünkü bu kişi, lafızlara olan güveni ortadan kaldırıp Kur'an'ın manasını anlama yolunu bütünüyle kesmektedir...⁴⁵⁷

Konunun Özeti

Geride anlattıklarımızdan anlaşıldığı üzere işari tefsir içerisinde şeriat tarafından teyit edilenler de var. Ancak bazı batıl teviller kendisine karışmıştır. Bazı insanlar bu hususta Batıniyye ekolünü benimsemiş, alimlerin koyduğu şartlara riayet etmemişler, gelişigüzel Kur'an'ı tefsir etmeye kalkışmışlardır. O kadar ki her aklına esen Allah Teâlâ'nın kitabı hakkında söz söylemeye yeltenmiş, arzusuna göre, şeytanın kalbine attığı vesveselere göre Kur'an'ı yorumlamaya çalışmış, yaptığı işari tefsir olduğunu zannetmiştir. Halbuki yaptığı apaçık sefihlik, sapkınlık ve düpedüz cehalettir. Çünkü Allah Teâlâ'nın kitabını tahrif ederek zındık olan Batıniyye'nin yolunu takip etmiştir. Böyle yapmakla Kur'an'ın lafızlarını tahrif etmese de manalarını tahrif etmiştir. Bir keresinde

قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

⁴⁵⁷ Gazalî'nin sözü burada bitmiştir.

"(Ey Muhammed!) "Allah" (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar. "⁴⁵⁸ ayetine müridin devamlı olarak Allah Teâlâ'nın zikrine 'Allah' lafzını söyleyerek devam etmesi manası veren birini işittim. Halbuki Kur'ân'da geçen Allah lafızlarının çoğu qavlin meqûlûdür. Yani buna göre ayetin manası "Allah de" manasındadır. Bu gabi ve cahil, ayette geçen cümleden haberin hafzedildiğini bilemedi. Bu taktirde mana şöyledir: "Allah indirdi de." Ayetin gerisi mananın böyle olduğuna delildir.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ بَشِيرًا مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ

"Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Çünkü, "Allah, hiç kimseye hiçbir şey indirmede" dediler. De ki: "Mûsâ'nın insanlara bir nur ve hidayet olarak getirdiği, parça parça kâğıtlar hâline koyup ortaya çıkardığınız, pek çoğunu ise gizlediğiniz; (kendisiyle) sizin de, babalarınızın da bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitab'ı kim indirdi?" (Ey Muhammed!) 'Allah' (indirdi) de, sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar."⁴⁵⁹ Bu gibi taşkınlıklar çoktur. Müslüman alimlerin bu gibi cahilliklere mûsamaha göstermemeleri, Allah Teâlâ'nın kitabına ve zahire muhalif, doğrudan ve haktan uzak bir şekilde tefsir edilmesine yeltenenlere izin vermemeleri gerekir. Üstelik bu tür tefsir hareketine girişenler bunu işarî tefsir türünden kabul ederler. Kur'ân tefsirinin bir takım sınırları ve şartları vardır. Her insanın Kur'ân hakkında kendi görüşüne göre konuşması ya da kendi hastalıklı anlayışına göre Kur'ân naslarıyla oynaması yaraşmaz. Şeyhu'l-İslam İbn Teymiye gerçekten doğru söylemiştir: "Yarım doktor candan, yarım hoca dinden eder." Allah Teâlâ hakkı söyler, O doğru yola iletendir.

⁴⁵⁸ En'âm, 91.

⁴⁵⁹ En'âm, 91.

Garâib-î Tefsir

Allame Suyûtî, *el-Itkân* isimli eserinde Kirmânî'den nakil yapar. Kirmânî'nin *el-Acâib ve'l-Garâib*'isminde iki cilt kitap telif ettiğini söyler. Bu kitap, tefsir hakkında söylenmesi ve güvenilmesi caiz olmayan münker görüşleri derleyen bir kitaptır. Bu sözler dalalet ehlinin görüşleridir. Bu sözlerin söylenmesi sakınılması içindir. Kirmânî şöyle der: "Ben, ilim iddiasında bulunanlar içerisinde ahmakların da bulunduğunu insanlara göstermek için bunları zikrediyorum. Ben bu sözlerden bir bölümünü nakledeceğim. Ayrıca Batınilerin sözlerinden de nakillerde bulunacağım. Ta ki Müslümanlar, kör bir taassup ve arzuları tatmin etme uğruna İslam ümmetinin arasına giren bu tür saçmalıklardan sakınsınlar!

Garip Tefsire Örnekler

1- ⁴⁶⁰حَمَّ عَسَق ayeti hakkında bazıları, 'hâ' harfinin Alî ve Muâviye arasında cereyan eden harp 'mîm' harfinin Mervân oğullarının velayeti, 'ayn' harfinin Abbâsîler'in velayeti, 'sîn' harfinin Süfyânîler'in velayeti, 'kâf' harfinin de Mehdi'ye tabi olma anlamına geldiğini söylemişlerdir. Buna benzer daha bir çok sapık yorumda bulunmuşlardır...

2- **"Ey akıl sahipleri! Kıssasta sizin için hayat vardır."**⁴⁶¹ ayeti hakkında bazıları "Ayette geçen kıssastan kastedilen Kur'ân kıssalarıdır" demişlerdir. Böyle bir mana lügat ve şeriat açısından batıldır. Cahillerden başkası böyle bir söz söylemez!

3- **"Kalbim sükunet busun diye..."**⁴⁶² ayeti hakkında bazıları şöyle demişlerdir: İbrâhim (Aleyhisselam)'ın bir arkadaşı varmış. Ona 'kalbim' dermiş. Buna göre mana şöyle oluyor: Ben iman ettim

⁴⁶⁰ Şûrâ, 1-2.

⁴⁶¹ Bakara, 179.

⁴⁶² Bakara, 260.

ancak arkadaşım sükunet bulsun diye böyle dedim. Böylesine saçma bir mana hakikatten son derece uzaktır!

4- **بُنَا وَلَا تُحْمِلُنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ** "Ey rabbimiz! Gücümüzün yetmediğini bize yükleme!"⁴⁶³ ayeti hakkında bazıları şöyle demişlerdir: İnsanın gücünün yetmediği şey sevgi ve aşktır. Bu batıl tefsiri Kevâşî, tefsirinde nakletmektedir.

5- **وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ** "...karanlığı çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden sabah aydınlığının Rabbine sığınırım"⁴⁶⁴ ayeti hakkında bazıları şöyle demişlerdir: Burada gecenin kötülüğünden kastedilen kalktığı zaman tenasül uzvudur. Böyle bir tefsir hiç şüphesiz son derece tuhaf, cüretkar bir tefsir ve büyük bir edepsizliktir. Böyle bir tefsiri ancak sefih ve ahmak biri yapar!

6- **الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ** "O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz."⁴⁶⁵ ayeti hakkında bazıları şöyle demişlerdir: Yeşil ağaçtan kastedilen İbrahim (Sallallahu aleyhi ve sellem), ateşten kastedilen Muhammed (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in nurudur. "Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz" kavli-i şerifinden kastedilen de "Siz o dini alıyorsunuz" demektir.⁴⁶⁶

Arap lügati bu tür tuhaf tefsirlere delalet etmez. Kur'an naslarından bildirildiği üzere bunların tamamı - kalıpları ve ibareleri kulağa hoş gelse debatıldır.

Şia'nın Tefsirine Örnekler

Şia mezhebi bir çok fırkadan oluşmaktadır. İmam Ali'ye (Radiyallahu anh) olan sevgilerinde aşırı gitmişlerdir. Kimileri şiiilik inancına daldırıp kafir olmuştur. Bunların başında yahûdî İbn Sebe pislîği gelmektedir. Bu melun,

⁴⁶³ Bakara, 286.

⁴⁶⁴ Felak, 3.

⁴⁶⁵ Yâsin, 80.

⁴⁶⁶ *el-İtkân*, 2/186. özetle alınmıştır.

İslam'a tuzak kurmak ve İslam'a saldırmak için İslam'a sarılmıştır. Şii gruplardan kimisi Cibril-i Emin'in vahyi indirirken hata ettiğine, peygamberliği Ali'ye indirecekken hata sonucu Muhammed'e (Sallallahu aleyhi ve sellern) indirdiğine inanmıştır. Bu zümreler her zaman İslam'la ve Müslümanlarla savaş ve husumet halinde olmuşlardır. Rivayet edildiğine göre Hz. Ali'nin bizzat kendisi bunlara baskın düzenlemiş, onlarla harp etmiş, küfürlerinden ve sapkınlıklarından dolayı bunları sümmüştür.

Şia grupları içerisinde mutedil olanlar da vardır. Bunlar küfür çukuruna girmeseler de Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat'e muhalif olmuşlar. Hz. Ali'nin bütün sahabeden üstün olduğuna inanmışlardır. Bunlar, Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan (Radyallahu anhüm) daha üstün olduğunu, Ehl-i Beyt'ten olduğu için hilafete diğerlerinden daha layık olduğunu söylemişlerdir. İlk üç halifenin halifelik hakkını ondan gasp ettiğine inanmışlardır. Kimisi sadece Hz. Ali'yi daha üstün görmekle yetinirken kimisi bununla yetinmeyip Şeyheyne'ye yani Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e söver, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in sapkınlık içerisinde bulunduğuna inanırlar. Bu tür inançlardan Allah'a sığınırız! Halbuki Allah Teâlâ ilk iki halifeyi bazı ayetlerde övmüş, onları Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in sahabelerinin en seçkinlerinden kılmıştır. İsnâ Aşeriyye ve Sebeiyye Şia'sının Allah'ın kitabı hakkındaki batıl tefsirlerine örnekler verelim:

İsnâ Aşeriyye Şia'sının Tefsirine Örnekler

1- ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفْتَهُمْ-1 "Sonra kirlerini gidersinler"⁴⁶⁷ ayetini İmam Ali'ye kavuşmak' şeklinde tefsir etmişlerdir.

2- يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ تَتَّبِعَهَا الرَّادِفَةُ-2 "Büyük bir sarsıntının olacağı o günde o sarsıntıyı, peşinden gelen başka bir sarsıntı izleyecektir"⁴⁶⁸ ayetinde geçen er-racife'den kastedilen Hüseyin, er-râdife'den kastedilen de babası Hz. Ali (Kerramallahu vecheh)'dir.

⁴⁶⁷ Hacc, 22.

⁴⁶⁸ Nâziât, 6-7.

3- **"Sizin dostunuz Allah, Resulü ve inananlardır"**⁴⁶⁹ ayetinde geçen inananlar on iki imamdır.

4- **"Allah, şöyle dedi: "İki ilâh edinmeyin"**⁴⁷⁰ ayetini "İki imam edinmeyin, imam tektir" şeklinde tefsir etmişlerdir.

5- **"Yeryüzü, Rabbinin nuruyla aydınlanır"**⁴⁷¹ ayetini yeryüzünün İmam Ali'nin (Radiyallahu anh) nuruyla aydınlanması şeklinde tefsir etmişlerdir.

6- **"Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer"**⁴⁷² ayetini şöyle tefsir etmişlerdir: İmam Ali'nin velayetini kabul etmeyenlerin bütün amelleri boşa gider, rüzgârın taşıyıp savurduğu kül gibi olur."

7- **"Keşke toprak olsaydım!"**⁴⁷³ ayetini "Keşke Ebu't-Turab'ın tarafından olsaydım!" diye tefsir ederler. Ebu't-Turâb, Hz. Ali'nin künyesidir.

Sebeyye Fırkasının Tefsir Örnekleri

1-Sebeyye fırkası Şia'dan bir gruptur. Hz. Ali'nin (Radiyallahu anh) bulutta olduğuna inanırlar. Gök gürültüsünü Hz. Ali'nin sesi, şimşegi de onun kılıcının parıltısı ya da tebessümü olarak tefsir ederler. Onlardan biri yıldırım sesi işittiğinde "Selam sana ey müminlerin emiri!" derler.

2-Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) tekrar dünya hayatına döneceğine inanmaları da inanç sistemlerinden bir parçadır. Şu ayeti delil alırlar:

⁴⁶⁹ Mâide, 55.

⁴⁷⁰ Nahl, 51.

⁴⁷¹ Zümer, 69.

⁴⁷² İbrâhîm, 18.

⁴⁷³ Nebe, 40.

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ

"Kur'an'ı sana farz kılan Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir"⁴⁷⁴ Onlara göre dönülecek yer dünyadır.

3- **إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا ۖ وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا** "Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir."⁴⁷⁵ ayetinde geçen zalim ve çok cahil kişiyi Hz. Ebu Bekir olarak tefsir ederler!

4- **كَمْثِلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ** "Münafıkların durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, "İnkâr et" der"⁴⁷⁶ ayetinde geçen şeytanı 'Ömer' olarak tefsir ederler.⁴⁷⁷

Şîa tefsirlerinden biri de *'Mir'âtü'l-Envâr ve Mişkâtü'l-Esrâr'* isimli tefsir kitabıdır. Baskısı olan bir kitaptır. Müellifi Necefli Mevlâ el-Kâzlânî'dir. Bu tefsir Batıniye'nin tefsirlerine benzeyen bir çok tefsir türünü içerir. Yeryüzü manasına gelen 'el-ard' kelimesini din, on iki imamı, şîa olarak tefsir eder. Bazen de ilmin mahalli olan kalpler ve geçmiş ümmetlerin haberleri olarak tefsir eder.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا "Yeryüzü geniş değil miydi..."⁴⁷⁸ ayetinde geçen 'el-ard' kelimesini Allah'ın dini ve kitabı olarak tefsir eder.

فِي الْأَرْضِ "Yeryüzünde dolaşmadılar mı?..."⁴⁷⁹ ayetini 'Kur'ân'a bakmazlar mı?' diye tefsir ederler...

⁴⁷⁴ Kasas, 85.

⁴⁷⁵ Ahzâb, 72.

⁴⁷⁶ Haşr, 16.

⁴⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için 'el-Veşîa fi nakdi akâid'ş-şîa's: 65 ve 'el-Fark beyne'l-firak's: 230 isimli eserlere bakınız.

⁴⁷⁸ Nisâ, 97.

⁴⁷⁹ Yûsuf, 109.

Görüyorsun ki herkesin bildiği bir kelimeye bile bazen dayanaksız olarak tuhaf manalar yükler. Onu bu tefsire sürükleyen şey heva ve mezhebine olan kör bağlılıktır. Bu ise hiç şüphesiz Batıniye ve Behâiyye'ninkinden geri kalmayan bir sapkınlıktır. وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ "Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur."⁴⁸⁰

Batıniye'nin Tefsirleri

Batıniye fırkası, Kur'ân'ın zahirini almayan bir topluluktur. "Kur'ân'ın zahiri ve batını vardır" derler. Kur'ân'dan kastedilenin batın olduğuna inanırlar. Şu ayeti delil alırlar:

فَضْرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورَةٍ بَاتٍ بَاطِنَةٌ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرَةٌ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ

"Derken aralarına kapısı olan bir sur çekilir. Bunun iç tarafında rahmet, onlar (münafıklar) tarafındaki dış cihetinde ise azap vardır."⁴⁸¹

Bunlar birkaç fırkadır. Biz en önemlilerini zikredeceğiz:

1-İsmâiliyye fırkası: Cafer es-Sadık'ın en büyük oğlu olan İsmail'e nispet edilir. Onun imametini inanırlar.

2-Karâmita fırkası: Vâsıt'ta bulunan köylerden biri olan Karmat'a nispet edilir. Liderleri o köyden çıkan Hamdân isminde bir adamdır.

3-Seb'iyye: Yedi anlamına gelen 'seb'a' kelimesine nispet edilir. Bunlar kendileri içerisinde bulunan her yedi kişiden birinin kendisine uyulan imam olduğuna inanırlar.

4-Huramiyye: Haram manasına gelen 'hurma' kelimesine nispet edilirler. Bunlar haramları ve fuhşiyatı helal görürler.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Ra'd 33.

⁴⁸¹ Hadid, 13.

⁴⁸² Bağdâdî'nin *el-Fark beyne'l-Firak* isimli kitabına bakınız.

Batınî Tefsirlere Örnekler

1- **"Şüphesiz siz hâlden hâle geçeceksiniz."**⁴⁸³ Bu ayet hakkında şöyle demişlerdir: "Peygamberlerden sonra vasilerine hainlik edeceksiniz. Yani peygamberlerden sonra imamlara hainlik ederek sizden öncekilerin yolunu takip edeceksiniz."

2- **"(öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, "Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir" dediler.**"⁴⁸⁴ Ayetinde geçen **أَوْ يَدَّلْهُ** "veya onu değiştir" ifadesini 'Alî ile değiştir' şeklinde tefsir derler. Ayetin gerisinde Alî'nin isminin geçmediği malumdur.

3- **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ أَزْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنْ سَبِيلًا** "İman edip sonra inkâr eden, sonra inanıp tekrar inkâr eden, sonra da inkârlarında ileri gidenler var ya; Allah, onları bağışlayacak da değildir, doğru yola iletecek de değildir"⁴⁸⁵ ayeti hakkında şöyle dediler: "Bu ayet Ebu Bekir, Ömer ve Osmân hakkında indi. Bunlar önce Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e iman ettiler. Kendilerine Alî'nin velayeti arz olununca kafir oldular; daha sonra Alî'ye biat etmekle tekrar iman ettiler. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra yine kafir oldular. Biati bütün ümmetin elinden almak sûretiyle de küfürlerinde aşırı gittiler."⁴⁸⁶

4- **...Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor"**⁴⁸⁷ ayeti hakkında şöyle demişlerdir: "Sığırdan kastedilen

⁴⁸³ İnşikâk, 19.

⁴⁸⁴ Yûnus, 15.

⁴⁸⁵ Nisa, 37.

⁴⁸⁶ *el-Veşîa fi nakdi akâidi's-Şîa*, s: 65.

⁴⁸⁷ Bakara, 67.

Âişe'dir. اضرِبُوهُ بِبَعْضِهَا "Sığırın bir parçasıyla öldürülene vurun"⁴⁸⁸ ayetinden kastedilen ise Talha ve Zübeyr'dir."

5- إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ- "Şüphesiz içki ve kumar..."⁴⁸⁹ ayetinde geçen içki ve kumardan kastedilen Ebu Bekir ve Ömer'dir! قَاتِلْهُمْ اللَّهُ أَنَّى "Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar"⁴⁹⁰

Özelle söyleyecek olursak Batıniyye mezhebi veba gibidir ve sapkınlıktır. Bu hastalık kendilerine Mecusilerden geçmiştir. Onlar cünüplüğü sırrı ifşa etme, guslü ahdi yenileme, teyemmümü izinli kişiden giriş izni alma, orucu sırrı ifşa etmekten sakınma gibi saçma sapan ve sapıkça tevillerle Kur'an'ı tahrif ediyorlar.

Bu tür bozuk teviller, İslam'a ve Müslümanlara en büyük hasara yol açan en tehlikeli akımlardır. Bu akımlar, şeriat binasının taşlarının tek tek yerinden sökülmesine sebebiyet vermekte, Kur'an'ı bu gibi hayvanların ellerinde oyuncak haline getirmektedir. Allah'a hamdolsun ki bu melunların kitapları varlık sahasına girmemiş, kitaplarını ve görüşlerini kendi içlerinde gizlemişlerdir. Ancak zaman zaman insanların kulaklarına üflemeden de geri durmuyorlar. İnşallah zaman içerisinde yok olmaya mahkum olacaklardır.

وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

"Allah, işinde galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."⁴⁹¹

⁴⁸⁸ Bakara, 73.

⁴⁸⁹ Mâide, 90.

⁴⁹⁰ Münafikün, 4.

⁴⁹¹ Yûsuf, 21.

En Meşhur Tefsir Kitapları

Bu bölümde rivayet, dirayet ve işaret tefsirleri içerisinde en meşhur olanların ve müelliflerinin kısaca tanıtımını yapacağız.

Rivayet (Me'sûr) Tefsirlerinin En Meşhurları

<u>Kitap İsmi</u>	<u>Müellif İsmi</u>	<u>Hicrî Vefatı ve Kitabın Meşhur İsmi</u>
<i>Câmiu'l-beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân</i>	Muhammed b. Cerîr el-Taberî	310, Taberî Tefsiri
<i>Bahru'l-Ulûm</i>	Nasr b. Muhammed es-Semerkandî	373, Semerkandî Tefsiri
<i>el-Keşfu ve'l-Beyân</i>	Ahmed b. İbrâhîm es-Sa'lebi en-Nisâbüri	427, Sa'lebi Tefsiri
<i>Meâlimu'l-Tenzil</i>	el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Beğavî	510, Beğavî Tefsiri
<i>el-Muharreru'l-Va'ez fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz</i>	Abdülhak b. Gâlib el-Endülüsî	546, İbn Atıyye Tefsiri
<i>Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azîm</i>	İsmâil b. Ömer ed-Dımaşkı	774, İbn Kesir Tefsiri
<i>el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân</i>	Abdurrahman b. Muhammed es-Se'lebi	876, el-Cevâhir Tefsiri
<i>ed-Dürrü'l-Mensûr fi Tefsiri bi'l-Me'sûr</i>	Celâleddin es-Suyûtî	911, Suyûtî Tefsiri

Rivayet Tefsirlerinin Tanıtımı

1- İbn Cerir Tefsiri:

Müellifi İbn Cerir et-Taberî'dir. Künyesi Ebû Cafer'dir. Hicri 224 senesinde doğmuş, 310 senesinde vefat etmiştir. Kitabı, me'sûr tefsirlerin en büyüklerindedir. Sahabe ve tabiinden gelen en sahih rivayetleri toplayan bir eserdir. Müfessirlerin ilk kaynağıdır. Nevevî şöyle der: "Hiç kimse İbn Cerir'in tefsir kitabı gibi bir tefsir kitabı yazmamıştır."

İbn Cerir Tefsirinin Özellikleri:

1- Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem). Sahabe ve tabiinden gelen rivayetlere itimat etmiştir.

2-Rivayetlerin isnatlarını vermiş, rivayetler arasında tercih yapmıştır.

3-Nasih ve mensuh ayetlere yer vermiş, rivayet varyantlarından sahih olanı zayıf olanından ayırmıştır.

4-İrâb vecihlerini zikretmiş, ayetlerden çıkarılan şer'î hükümlere yer vermiştir. Son olarak diyebiliriz ki İbn Cerir tefsiri gerçekten büyük bir tefsirdir, bir çok güzelliği içinde barındırır. Ancak bazen sahih olmayan rivayetleri de zikredip sahih olmadığına dair uyarıda bulunmaz. Nitekim eserin, aslı olmayan bir takım israiliyat rivayetlerine yer verdiği bilinmektedir. Taberî Tefsiri baskısı olan, dünyanın dört bir tarafında yaygın olan, bütün müfessirlerin temel kitabı sayılan bir eserdir.

2- Semerkandî Tefsiri:

Müellifi Nasr b. Muhammed es-Semerkandî'dir. Künyesi Ebu'l-Leys'tir. Hicri 373 senesinde vefat etmiştir. Kitabının adı *Bahrü'l-Ulûm*'dur. Me'sûr tefsiridir. Müellif kitabında sahabe ve tabiin sözlerine yer verir ancak kaville-

rin isnatlarına belirtmez. İki ciltlik yazma eserdir.⁴⁹² Ezher kütüphanesinde bir kopyası mevcuttur.

3- Sa'lebî Tefsiri:

Müellifi Ahmed İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbûrî'dir. Kıraat ve tefsir alimidir. Künyesi Ebu İshâk'tır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hicrî 427 senesinde vefat etmiştir. Kitabının adı *el-Keşfu ve'l-Beyân an tefsiri'l-Kur'ân*'dir. Kur'ân'ı seleften gelen rivayetlere göre mukaddimede bulunmasıyla yetindiği için isnatları kısaltarak tefsir eder. Gramer ve fikhî konulara geniş yer verir. Haber ve kıssaları zikretmeye düşkündür. Bu yüzden tefsirinde garip israiliyat rivayetleriyle sıklıkla karşılaşırız. Bu rivayetler içerisinde kesinlikle batıl olanlar da mevcuttur.

İbn Teymiyye şöyle der: "Sa'lebî şahıs olarak dindar ve takva sahibi bir kimsedir. Ancak, gece odun toplayan misali önüne gelen her rivayeti kitabına almıştır."⁴⁹³ Tefsiri yazma eserdir. Tefsirinin Furkan sûresine kadar olan bölümü Ezher kütüphanesinde mevcut olup geri kalan bölümü kayıptır.⁴⁹⁴

4-Beğavî Tefsiri:

Müellifi Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Beğavî'dir. Fıkıh, tefsir ve hadis alanında ihtisas sahibidir. Lakabı Muhyissünne'dir.⁴⁹⁵ Künyesi Ebu Muham-

⁴⁹²Müellif Sabunî, *et-Tibyân* kitabını yazdığı anda muhtemelen *Bahrü'l-ulûm* kitabının baskısı yoktu. Ancak şu anda bu kitabın bir çok baskısı mevcuttur. Örneğin Kitabın Beyrut baskısı mevcuttur ve Darü'l-Fıkr tarafından basılmıştır. Kitabın tahkiki Mahmud Mutarrıci tarafından yapılmıştır. Ayrıca kitap Prof. Dr. Sıtkı Güllü tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Bununla beraber eserin Arapçasının ilk olarak 15. yüzyılda Anadolu'da Ahmed ed-Dâî, İbn Arabşâh ve Ebu'l-Fadl Musa b. Hac el-Hüseyin tarafından ayrı ayrı Türkçeye tercüme edildiği kabul edilmektedir. (Mütercim)

⁴⁹³ İbn Teymiyye, *Usulü Tefsir*, s: 19.

⁴⁹⁴ Bu eser de 2002 senesinde Beyrut'ta İhyâu't-Turâsî'l-Arabî tarafından 10 cilt olarak basılmıştır. Matbu olan bu eser Sa'lebî'nin tefsirinin bir kısmını değil, tümünü içerir; yani Furkan sûresinden geri kalan kısım da kitapta mevcuttur. Tefsir, tasavvufî tefsir özelliği de taşımaktadır. (Mütercim)

⁴⁹⁵ Sünneti diriltten.

med'dir. 510 senesinde vefat etmiştir.⁴⁹⁶ Vefat ettiğinde yaşı seksenin üzerindeydi. Vera ve zühd sahibi büyük bir imamdır. İlim ve ameli kendisinde barındıran bir ilim adamıdır. Sübkî'nin tespitine göre Şafii alimlerinin önde gelenlerindedir.

İbn Teymiyye usulü tefsir kitabının mukaddimesinde şöyle demiştir: "Beğavî'nin tefsiri Sa'lebî'nin tefsirinden daha kısadır. Ancak Beğavî, eserini uydurma hadislerden ve bidat görüşlerden korumuştur."⁴⁹⁷

Bu tefsir, İbn Kesir tefsiriyle beraber basılmıştır. Ayrıca Hâzin tefsiriyle birlikte basılmış baskısı da mevcuttur. Beğavî'nin tefsirinde bazı israiliyat rivayetlere rastlansa da genel itibariyle çoğu me'sûr tefsirden daha güzel ve daha sağlamdır.

5-İbn Atıyye Tefsiri:

Müellifi Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endülüsî el-Mağribî el-Gırnâfî'dir. Künyesi Ebu Muhammed'dir. 481 senesinde doğmuş 546⁴⁹⁸ senesinde vefat etmiştir.

Nahivci, dil bilgini, şair ve edebiyatçıdır. Üstün zeka sahibi dâhi bir ilim adamıdır. İslam'ın altın çağlarında Endülüs'te kadılık yapmıştır. Tefsirinin adı *'el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz'dir*. Müellif, tefsirinde rivayet müfessirlerinin zikrettiği görüşleri toplamış, doğruya en yakın olan rivayetleri araştırmıştır.

İbn Teymiyye *'Fetâvâsında* Zemahşeri ve İbn Atıyye tefsirlerini karşılaştırmak üzere bir başlık açarak şöyle der: "İbn Atıyye tefsiri Zemahşeri'nin tefsirinden daha hayırlı, nakil ve konu itibariyle daha doğru ve bidatlerden daha uzaktır. Kısmen bidat görüşler içerse de Zemahşeri'nin tefsirinden kat kat üstündür. Hatta tefsirler içerisinde tercihe en layık olanıdır diyebiliriz."⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ 516 (miladi 1122) senesinde vefat ettiğini söyleyenler çoğunluktadır. (Mütercim)

⁴⁹⁷ İbn Teymiyye, *Usulü Tefsir*, s: 19.

⁴⁹⁸ 541 senesinde vefat ettiği de söylenmektedir. (Mütercim)

⁴⁹⁹ Fetâvâ İbn Teymiyye, 2/142.

Bu kitap üstün şöhretine ve özelliklerine rağmen günümüze kadar yazma olarak kalmıştır.⁵⁰⁰ Kitap, yaklaşık olarak büyük boy on cilt tutmaktadır. Allah Teâlâ'nın, herkesin faydalanabilmesi için bu değerli hazinenin gün yüzüne çıkarılıp baskısının yapıldığı günleri bizlere göstermesini diliyorum.

6-İbn Kesir Tefsiri

Bu tefsirin müellifi hadis hafızı dinin temeli İsmâil b. Amr b. Kesir el-Kuraşî ed-Dimaşkî'dir. Künyesi Ebu'l-Fidâ'dır. Hicri 700 senesinde doğmuş, 774 senesinde vefat etmiştir.

İbn Kesir (Rahmetullahi aleyh) bütün ilimlerde haşmetli, sarsılmaz bir dağ, uçsuz bucaksız engin bir okyanus gibiydi. Özellikle tarih, hadis ve tefsir alanında oldukça ihtisas sahibiydi. Kitap yazma ve telif üslubu konusunda usta bir kalem ve büyük bir imamdır. Zehebi onun için şöyle demektedir:

"İftâ makamında bulunan usta ve sağlam bir muhaddis, fakîh, çok yönlü faaliyet gösteren bir ilim adamı, müfessir ve nakilci büyük bir imam. Faydalı kitapları vardır."

Bu tefsirinin ismi *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm'dir*. Rivayet tefsirleri içerisinde en meşhur olandır. Taberî'nin kitabından sonra rivayet tefsiri alanında yazılmış ikinci kitap olarak kabul edilir. Müellif bu tefsirinde selef müfessirlerinden gelen nakillere önem vermiştir. Her hadis ve eseri sahiplerine isnat ederek rivayet etmiştir. Bazılarından cerh ve tadil yönüyle de bahsetmiştir. Bunla içerisinde münker olan veya sahih olmayan rivayetleri reddetmiştir. Böylece tefsir, me'sûr tefsirlerinin en güzeli olarak itibar edilmiştir.

Müellifin tefsirdeki usûlü şöyleydi: Önce ayeti zikreder, sonra kolay ve kısa ibarelerle tefsir eder. Ardından yaptığı tefsirin diğer ayetlerden delillerini zikreder. Ayetler arasında karşılaştırma yapar. Böylelikle mana tam olarak anlaşılmiş, murat mana ortaya çıkmış olur. Müellif, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri denilen bu tür tefsire çok önem vermektedir.

⁵⁰⁰ Bu eser de 1993 senesinde Lübnân'da Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından basılmıştır. (Mütercim)

Müellifin tefsirinin mukaddimesinde yer verdiği ifadelerden bir bölümü buraya nakletmek istiyorum. Müellif şöyle demektedir:

"Bir kimse 'Tefsirin en güzel yolu nedir?' diye soracak olursa cevaben şöyle derim: Bu hususta en doğru yol Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir edilmesidir. Zira bir ayette kapalı kalan bir husus başka bir ayette açıklanmaktadır. Şayet bu sana zor geliyorsa sünnete sarıl. Zira sünnet Kur'ân'ın şerhi ve açıklayıcısıdır. Bunun da ötesinde İmam Şafîi (Rahmetullahi aleyh) şöyle demektedir: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hüküm verdiği her konu onun Kur'ân'dan anladığıdır. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ
لِلْغَائِبِينَ خَصِيمًا

"(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin. Sakın hainlerin savunucusu olma."⁵⁰¹ Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "**Dikkat edin! Bana Kur'ân ve onunla beraber benzeri verildi.**"⁵⁰²⁵⁰³

İbn Kesîr tefsirinin özelliklerinden biri de rivayet tefsirlerinde geçen şeriatın reddettiği israiliyat rivayetlerine dikkat çekip insanları bu tür rivayetlerden sakındırmasıdır. Özetle İbn Kesîr'in tefsirini ve tarihini okuyan kişi onun ilminin büyüklüğünü anlar. Onun tefsiri ve tarihi bu alanda telif edilen eserler içerisinde en iyisi ve en üstünüdür. Bu tefsiri ise me'sûr tefsirlerin en sahihi olmasa da en sahihlerinden biridir.

7-Cevahir Tefsiri:

Bu tefsirin müellifi büyük imam Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî el-Cezâirî el-Mağribî'dir. Hicrî 876'da vefat etmiştir. Bu tefsiri me'sûr tefsirlerdendir. Müellif bu eserinde selef-i salihinden gelen na-

⁵⁰¹ Nisâ, 105.

⁵⁰² İbn Kesîr Tefsiri, 1/3

⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 7/265.

killeri toplamıştır. Bu nakiller içerisinde sahih olan ve zayıf olan rivayetleri birbirinden ayırmıştır. Bu tefsir baskısı olan bir tefsirdir.

8-Suyûtî Tefsiri:

Bu tefsirin müellifi güvenilir hüccet olan büyük imam Celaledin es-Suyûtî'dir. Meşhur bir çok eseri vardır. 849 senesinde doğmuş, 911'de vefat etmiştir. Tefsirinin ismi *ed-Dürü'l-Mensûr fi'l-Tefsiri bi'l-Me'sûr*'dur. Müellif bu tefsirin mukaddimesinde tefsirini daha önce yazmış olduğu *Tercümanü'l-Kur'ân* kitabından özetleyerek yazdığını belirtmektedir. Bu tefsir Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e isnad edilen tefsirdir. Kitap Mısır'da basılmıştır. *İtkan* isimli usulü tefsir eserinde bir tefsire başladığını, bu tefsirin ihtiyaç duyulan bütün konuları içerdiğini belirtmektedir. Seleften nakledilen tefsirler, aklî görüşler, istinbatlar, işaretler, i'râb ve lügatler, belagat incelikleri ve bedî sanatının güzellikleri gibi tefsirle alakalı bütün konuları kapsayacağını ifade etmiştir. Kitabına *'Mecmau'l-Bahreyn ve Matlau'l-Bedreyn'* ismini vermiştir. Bu eser *ed-Dür* tefsirinden farklıdır. Ben Suyûtî'nin yazdığı kitapları saydığımda 500'e yakın olduğunu gördüm.⁵⁰⁴ İlme ve dine yaptığı hizmetlerden dolayı Allah Teâlâ ona rahmet etsin.

⁵⁰⁴ Çağdaşı olan İbn İyâs'ın bildirdiğine göre Suyûtî'nin telif ettiği eser sayısı 600'dür. Ancak bir çok eseri günümüze ulaşmamıştır. (Mütercim)

Dirayet Tefsirlerinin En Meşhurları⁵⁰⁵

<u>Kitap İsmi</u>	<u>Müellif İsmi</u>	<u>Hicri Vefatı ve Kitabın Meşhur İsmi</u>
<i>Mefâtihu'l-Ğayb</i>	Muhammed b. Ömer b. El-Hüseyn er-Râzi	606. Râzi Tefsiri
<i>Envâru'l-Tenzil ve Esrâru'l-Tevil</i>	Abdullah b. Ömer el-Beydâvi	685. Beydâvi Tefsiri
<i>Lübâbü'l-Tevil fi Meâni'l-Tenzil</i>	Hâzin ismiyle meşhur olan Abdullah b. Muhammed	741. Hâzin Tefsiri
<i>Medârikü'l-Tenzil ve Hakâiku'l-Tevil</i>	Abdullah b. Ahmed en-Nesefî	701. Nesefî Tefsiri
<i>Garâibu'l-Kur'ân ve Rağâibu'l-Furkân</i>	Nizâmuddin el-Hasen Muhammed en-Nisâbüri	Nisâbüri Tefsiri
<i>İrşâdu'l-Akli's-Selim</i>	Muhammed b. Muhammed b. Mustafa et-Tahâvî	952. Ebussuud Tefsiri

⁵⁰⁵ Müellif Sâbunî, dirayet tefsirlerinin ilklerinden sayılan, Beydâvî, Nesefî, Ebussud ve Elmalî gibi bir çok müfessirin kendisinden istifade ettiği tefsircilerin atası sayılan ancak koyu bir mutezili ve çetin bir Ehl-i sünnet karşıtı olduğu için yaşadığı dönemde itibar görememiş, bununla beraber tefsirde ve dilde deha sayılan, araplara 'Ey araplar! Gelin size atanızın dilini öğreteyim' diyecek kadar Arapçaya hakim Türk bir müfessir olan allame Zemahşerî'ye ve *el-Keşşâf an Hakâiki'l-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi'l-Tevil* isimli eserine yer vermemiştir. Müellif, mutezili tefsirler içerisinde Zemahşerî'nin ismini verse de herhangi bir açıklama yapmaz. Zemahşerî'nin vefatı hicri 538'dir. Tam adı Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî el-Harezmi'dir. Künyesi Ebu'l-Kasim'dir. Lakabı Cârullah'tır. Ahir ömründe itizal görüşlerinden dönüp Ehl-i sünnet olduğu söylene de bu durum eserlerine pek yansımamıştır. Hadis ilminde de ihtisas sahibi olduğu bilinen Zemahşerî'nin tefsirinde nadir de olsa israiliyat ve uydurma rivayetlere rastlanmasının sebebini alimler tam olarak açıklayamazlar. (Mütercim).

<i>el-Bahru'l-Muhîl</i>	Muhammed b. Yusuf b. Hayyân el-Endülüsî	745, Ebû Hayyân Tefsiri
<i>Rûhu'l-Meânî</i>	Şihâbuddin Mahmud el-Âlûsî el-Bağdâdî	1270, Âlûsî Tefsiri
<i>es-Sirâcu'l-Münîr</i>	Muhammed Hatîb eş-Şirbînî	977, Hatîb Tefsiri
<i>Celâleyn Tefsiri</i>	Celaleddin el-Mahallî Celaleddin es-Suyûtî	864/911 Celaleyn Tefsiri

1-Fahredden Râzî Tefsiri:

Bu tefsirin müellifi allame şeyh Muhammed b. Ömer er-Râzî'dir. 606 senesinde vefat etmiştir. Tefsirinin ismi *Mefâtihu'l-Ğayb'dır*. Müellif tefsirinde Müslüman filozofların yolunu takip etmiştir. İlahiyat bahislerinde delillerini sunmuş, Mutezile ve sapık fırkaların delillerini kesin hüccet ve sağlam delillerle çürütmüştür. İnkarcıların şüphelerini tatmin edici cevaplarla ortadan kaldırmıştır. Müellifin tefsiri kelimeler alanında yazılan tefsirlerin en genişidir. Nitekim müellif kevnî ve tabiat ilimlerinde büyük üstadır. Gezegenlerden, burçlardan, yeryüzü ve gökyüzünden, hayvanlar ve bitkiler aleminden bahsetmiştir. İnsanı oluşturan cüzlerden ayrıntılı olarak bahsetmiştir. Maksadı hakkı desteklemek, Allah Teâlâ'nın varlığına dair deliller sunmak, sapık ve bidat fırkaların delillerini çürütmektir.

2-Beyzâvî Tefsiri:

Bu tefsirin müellifi büyük alim şeyh Abdullah el-Beyzâvî'dir. 685 senesinde vefat etmiştir. Tefsirinin adı *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru'l-Te'vîl'dir*. Rivayet ve dirayeti bir araya getirmiş büyük ve dakik bir kitaptır. Ehl-i sünnet mezhebinin inanç esaslarına göre delileri zikreder. Sağlam bir hüccettir. Her sûrenin sonunda mutlaka o sûrenin faziletiyle ilgili hadisleri zikretmiştir; an-

cak sahih olan rivayetleri zayıf olan rivayetlerden ayırmamıştır. Bir çok haşiyesi vardır. En meşhurları: Haşiyetü'ş-Şihâb el-Hafâcî, Haşiyetü Sa'dî Efendi.

3-Hâzin Tefsiri:

Müellifi büyük imam Abdullah b. Muhammed'dir. Hâzin ismiyle meşhurdur. 741 senesinde vefat etmiştir. Kitabının ismi *Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*'dir. Me'sûr alanında yazılmış meşhur bir tefsirdir. Ancak müellif rivayetlerin senetlerini zikretmez. İbaresini kolaydır, kapalı ve zor ibarelere pek rastlanmaz. Rivayet ve kıssalara karşı düşkündür. Tefsirinde batıl olanlara tembihte bulunmak için bazı israiliyat rivayetlerine de yer verir. Önce uzun bir kıssayı anlatır, ardından da rivayetin zayıf ya da yalan olduğunu söyler. Ancak bazı rivayetlerde sükut eder, rivayet hakkında herhangi bir hüküm vermez. Öyle ki okuyan kişi rivayetin doğru olduğu zannına kapılır. Özetle; müellifin tefsiri, zayıf ya da uydurma olduğu için anlatılması hoş karşılanmayan rivayet ve kıssalar olmasa oldukça güzel bir tefsirdir.

4-Nesefî Tefsiri:

Müellifi züht sahibi büyük imam Abdullah b. Ahmed en-Nesefî'dir. 701 senesinde vefat etmiştir. Tefsirinin ismi *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*'dir. Muazzam bir tefsirdir. İlim ehli arasında yaygın ve meşhur bir tefsirdir. İbaresini kolay ve dakiktir. Diğer rey tefsirlerine nispetle orta uzunlukta olan veciz bir tefsir sayılır. *Keşfu'z-Zunûn* sahibi Kâtip Çelebi bu tefsir hakkında şöyle der:

"Tevîl hakkında yazılan orta uzunlukta bir tefsirdir. İrab ve kıraat vehiclerini içeren, bedî' ve işaret ilimlerinin inceliklerini kapsayan Ehl-i sünnet ve'l-cemaatin görüşlerine işarette bulunan, bidat ve sapık görüşlerden arınmış bir tefsirdir. Okuyanı bıktıracak derecede uzun ve manayı bozacak derecede kısa değildir..."

5-Nisâbûrî Tefsiri:

Müellif Nizamuddin el-Hasen Muhammed en-Nisâbûrî'dir. 728 senesinde vefat etmiştir. Tefsirinin ismi *Garîbû'l-Kur'ân ve Raqâibû'l-Furkân*dır. İbaresinin kolaylığı ve lafızlarının inceliği ile tefsirler arasında temayüz eder. Gereksiz uzatmalardan ve kapalılıklardan arınmıştır. Kıraatler hakkında bilgi vermesi ve işari tefsir üzerine konuşmasıyla zengin bir tefsir olmuştur. İbn Cerir Tefsiri'nin hamîşi üzerine meşhur bir baskı ile basılmıştır. Fahreddin Râzî Tefsiri'nin oldukça kısaltılmış bir özeti niteliği taşımaktadır.

6-Ebussuud Tefsiri:

Bu tefsirin müellifi büyük dil alimi, sağlam hüccet, kadı Muhammed b. Muhammed b. Mustafa et-Tahâvî'dir. Ebussud lakabıyla meşhurdur. Hicri 952 senesinde vefat etmiştir. Tefsirlerin en güzeli ve en kapsamlısı olarak kabul edilmektedir. Zira ibaresi son derece güzel, ifadesi kelimenin tam anlamıyla mükemmel olan bir tefsirdir. Kur'ân'ın belagatindeki sır perdelerini kaldırmış, rabbanî sırları açıklamıştır. Tabirinin güzelliğinin cazibesine kapılırsın, fikriyatının sağlamlığı seni hayran bırakır, içermiş olduğu Kur'ânî belâgat yönü ve i'câzını beyan etmedeki üslubu seni etkiler. Bununla beraber Ehl-i sünnet akaidini muhafaza etmiş, edebî zevki koruyabilmiştir. Gereksiz uzatmalardan faydasız sözlerden uzak bir tefsirdir. Dakik bir tefsir olduğu için ilim ehli olanlardan ihtisas sahibi olanların anlayabileceği bir tefsirdir.

7-Ebû Hayyân Tefsiri:

Tefsirin müellifi Muhammed b. Yûsuf b. Hayyân el-Endülüsî'dir. 745 senesinde vefat etmiştir. Tefsirin ismi *el-Bahru'l-Muhîr'tir*. Büyük ebatta sekiz cilt tutarında olan bir kitaptır. Müellif tefsirinde nahiv, sarf, belagat, fikhî hükümler gibi bir çok ilimlerden bahsetmiştir. Bu tefsir, tefsir kaynakları içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. İbaresini kolaydır, kapalılıktan ve anlaşılması zor olan ibarelerden arınmıştır. Müellif eserinde, tefsirle alakalı bir çok ilim türünden bahsettiği için tefsirine büyük okyanus manasına gelen *el-Bahru'l-Muhîr* ismini vermiştir.

8-Âlûsî Tefsiri:

Müellifi usta alim, büyük imam Şihabuddin es-seyyid Mahmud el-Âlûsî'dir. 1270 senesinde vefat etmiştir. Bağdat müftülüğü yapmış, ediplerin hücceti sayılan alimlerin önderi, marifet ve fazilet sahibi kimselerin başvurduğu önemli bir şahsiyettir. Büyük bir anlayış ve ilim sahibi derin vukufiyet sahibi bir zattır. Kitabının ismi *Ruhu'l-Meânî*'dir. Selefin görüşlerini rivayet ve dirayet olarak cem etmiştir. İlim ehlinin görüşlerine yer vermiştir. Kendisinden önce yazılan tefsirlerin özeti niteliği taşır. İsrailiyat rivayetlerine karşı eleştirisi çok keskindir. İşarî tefsire, belagat ve beyan vecihlerine önem verir. Âlûsî'nin tefsiri tefsir ilminde işaret, dirayet ve rivayet metodunu cem eden önemli kaynak kitaplardan kabul dilmektedir.

Ahkam Tefsirlerinin En Meşhurları

<u>Kitap İsmi</u>	<u>Müellif İsmi</u>	<u>Hicri Vefatı ve Kitabın Meşhur ismi</u>
<i>Ahkâmu'l-Kur'ân</i> (Hanefî)	Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cassâs	370, Cassas Tefsiri
<i>Ahkâmu'l-Kur'ân</i> (Şafii)	Ali b. Muhammed et-Taberî el-Kebelherâsi	504, Kebelherâsi Tefsiri
<i>el-İklil fî istinbâti't-tenzil</i> (Şafii)	Celâleddin es-Suyûtî	Suyûtî Tefsiri
<i>Ahkâmu'l-Kur'ân</i> (Mâlikî)	Muhammed b. Abdullah el-Endülüsî	543, İbnü'l-Arabî Tefsiri
<i>el-Câmiu liAhkâmi'l-Kur'ân</i> (Mâlikî)	Muhammed b. Ahmed b. Ferah el-Kurtubî	671, Kurtubî Tefsiri
<i>Kenzü'l-İrfân</i> (Şii)	Mikdâd b. Abdillâh es-Siverî	Hicri 9. Asır Siverî Tefsiri
<i>es-Semeârü'l-Yâniya</i> (Zeydi)	Yusuf b. Ahmed es-Sülâsi	832, Zeydi Tefsiri

En Meşhûr İşârî Tefsirler

<u>Kitap İsmi</u>	<u>Müellif İsmi</u>	<u>Kitabın Meşhur ismi</u>
<i>Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerîm</i>	Seh b. Abdillâh et-Tüsterî	Tüsterî Tefsiri
<i>Hakâiku't-Tefsîr</i>	Ebu Abdirrahman es-Sülemî	Sülemî Tefsiri
<i>el-Keşfu ve'l-Beyân</i>	Ahmed b. İbrâhîm en-Nisâbûrî	Nisâburî Tefsiri
<i>Tefsîru İbni'l-Arabî</i>	Muhyiddin b. Arabî	İbn Arabî Tefsiri

<i>Rûhu'l-Meâni</i>	Şihabuddin Mahmud el-Alûsî	Âlûsî Tefsiri
---------------------	----------------------------	---------------

Mutezile ve Şia'nın En Meşhur Tefsirleri

<u>Kıtap İsmi/mezhebi</u>	<u>Müellif İsmi</u>	<u>Hicri Vefatı ve Kitabın Meşhur ismi</u>
<i>Tenzihu'l-Kur'an anil-Metâin</i> (Mutezili)	Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedâni	415. Hemedâni Tefsiri
<i>Emâli eş-Şerif el-Mürtedâ</i> (Mutezili)	Ali b. Ahmed el-Hüseyn	436. Tefsiru'l-Mürtedâ
<i>el-Keşşâf</i> (Mutezili)	Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşeri	538. Tefsiru'z-Zemahşeri
<i>Mir'âtü'l-Envâr ve Mişkâtü'l-Esrâr</i> (Şii)	Abdüllatif el-Kâzerâni	?, Mişkât Tefsiri
<i>Tefsiru'l-Askeri</i> (Şii)	Hüseyn b. Ali b. el-Hâdi	260. Askeri Tefsiri
<i>Mecmaü'l-Beyân</i> (Şii)	Fadl b. el-Hasen et-Tabersi	538. Tabersi Tefsiri
<i>es-Sâfi fi Tefsiri'l-Kur'an</i> (Şii)	Muhammed b. eş-Şâh Mürtedâ el-Kâşi	1090. Kâşi Tefsiri
<i>Tefsirü'l-Kur'an</i> (Şii)	Abdullah b. Muhammed el-Alevi	1242. Alevi Tefsiri
<i>Beyânü's-Saâde</i> (Şii)	Sultân b. Muhammed b. Haydar el-Horâsâni	1315. Horâsâni Tefsiri

Yirminci Yüzyılda Yazılan En Meşhur Tefsirler⁵⁰⁶

<u>Kıtap İsmi</u>	<u>Müellif İsmi</u>	<u>Kıtabın Meşhur İsmi</u>
<i>Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerîm</i>	Muhammed Reşid Rıza	Tefsiru'l-Menâr
<i>Tefsiru'l-Merâğî</i>	Ahmed Mustafa el-Merâğî	Tefsiru'l-Merâğî
<i>Mehâsinu'l-Te'vîl</i>	Cemaleddin el-Kâsımî	Tefsiru'l-Kâsımî
<i>Fî Zilâlî'l-Kur'ân</i>	Şehid Seyyid Kutub	Fî Zilâlî'l-Kur'ân
<i>et-Tefsiru'l-Vâdıh</i>	Muhammed Mahmud el-Hicâzî	et-Tefsiru'l-Vâdıh
<i>Tefsiru'l-Cevâhir</i>	Tantâvî Cevherî	Cevheri Tefsiri
<i>Teysiru't-Tefsir</i>	Şeyh Abdülcélil İsa	Tefsiru İsa
<i>el-Mushafu'l-Müfesser</i>	Muhammed Ferid Vecdi	Tefsiru Vecdi
<i>el-Hidâyetü ve'l-İrfân</i>	Ebu Zeyd ed-Demenhûri	Tefsiru'd-Demenhûri
<i>Safvetü'l-Beyân</i>	Hüseyn Mahlûf	Tefsiru Mahlûf
<i>Fethu'l-Beyân</i>	Sıddîk Hasen Hân	Tefsiru Hasen Hân

⁵⁰⁶Yirminci yüzyılda yazılan muhtasar tefsirlerden biri olan müellifin yazdığı *Safvetü'l-Tefsir'i* de burada zikretmek gerekir.

Burada ismini vermediğimiz başka tefsirler de var. Konuyu fazla uzatmamak için bu kadıyla yetindik. Allah Teâlâ doğru yola ileten ve muvafak kılandır.

Kur'ân Sûrelerinin Faziletleri Hakkında Uydurulan Hadisler

Allame Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* isimli tefsirinin mukaddimesinde Kur'ân sûrelerinin faziletleri hakkında uydurulan hadislere tembih' başlığı altında şu ifadelere yer vermiştir:

Kur'ân sûrelerinin fazileti ve amellerin faziletleri gibi konularda hadis uyduranların uydurduğu yalan hadislere ve asılsız sözlere iltifat edilmez. Bir çok topluluk maalesef bu büyük günahı işlemiştir. Her birinin hadis uydururken amaç ve maksadı farklıdır.

1-Muğîre el-Kûfi ve idam edilen Muhammed eş-Şâmî gibi zındıklardan bir grup insanların kalplerine şüphe sokmak için hadis uydurmuşlardır. Bunlardan biri Şâmî'nin Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği şu hadistir. Sözde hadise göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Allah'ın dilemesi müstesna benden sonra peygamber yoktur." Şâmî, insanları kendi zındıklığına ve dinsizliğe çağıracağı için⁵⁰⁷ hadise istisna ilave etmiştir.

2- Bir topluluk da insanları kendi heva ve arzularına çağırarak için hadis uydurmuştur. Haricî şeyhlerinden biri tevbe ettikten sonra şöyle demiştir: "Bu hadisler dindir. Dininizi kimden aldığınıza iyi bakın. Biz, bir şey hoşumuza gittiğinde onun hakkında hadis uydururduk."

3-Kimi topluluklar da kendi zanlarına göre Allah rızasını gözettikleri için, insanları faziletli amellere çağırarak maksadıyla hadis uydurmuşlardır. Ebû Asme İbn Ebî Meryem el-Mervezî'ye "İkrime kanalıyla İbn Abbâs'tan naklettiğin Kur'ân sûrelerinin tek tek fazileti hakkındaki hadisler sana nereden geliyor? (Halbuki biz senin rivayet ettiğin bu hadisleri İkrime'nin arka-

⁵⁰⁷ eş-Şâmî, sonrasında peygamberlik iddiasında bulunmuş ve asılarak idam edilmiştir. (Mütercim)

daşlarında bulamıyoruz?)⁵⁰⁸ diye sorulunca şöyle cevap verdi: "Ben insanların Kur'ân'dan yüz çevirip Ebu Hanife'nin fıkhıyla ve İbn İshâk'ın meğazisiyle meşgul olduklarını gördüm. Bu yüzden Allah rızası için⁵⁰⁹ bu hadisleri uydurdum."

İbnü's-Salâh şöyle demiştir: Kur'ân'ın sûre sûre fazileti hakkında Übey b. Ka'b'dan rivayet edilen uzun hadis de böyledir. Biri bu hadisin kaynağını araştırdı. En sonunda kaynağın hadis uydurduklarını itiraf eden bir topluluk olduğunu gördü. Ayrıca hadisin uydurulduğu aşikardır. Müfessir Vâhidî ve birçok müfessir bu hadisi kitaplarına alarak hatalı davranmıştır.

4- Hadis uyduran diğer bir grup da dilencilerdir. Çarşı pazarda ve mescid kapılarında oturup Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) adına ezberledikleri sahih senetlerle hadis uydururlar. Bu uyduruk senetlerle uydurdukları hadisleri zikrederler.

Cafer b. et-Tayâlisî der ki:

Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn Rasâfe'de bulunan bir mescidde namaz kılarlar. Önlerine bir tane hadis rivayet eden bir kıssacı çıkar. Şöyle der: Bize Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn bildirdi, dediler ki: Bize Abdürrezzâk bildirdi dedi ki: Bize Ma'mer bildirdi, dedi ki: Katâde, Enes kanalıyla bize şöyle bildirdi: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: Kim 'Lâ ilâhe illallah' derse her kelimesinden bir kuş yaratılır. Bu kuşların gagaları altından, tüyleri mercandandır...Adam bu şekilde yirmi sayfaya yakın hadis rivayet eder. Ahmed Yahya'ya, Yahya Ahmed'e bakar. Yahya: "Bu hadisi sen mi rivayet ettin?" diye Ahmed'e sorunca Ahmed b. Hanbel: "Vallahi ben bu hadisi şimdi duyuyorum" cevabını verir. Her ikisi de adamın kıssalarını bitirmesini bekler. Yahya adama: "Bu hadisi sana kim bildirdi?" diye sorar. Adam "Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn cevabını verir. Bunun üzerine Yahya b. Maîn adama şöyle der: "Ben Yahya b. Maîn, bu da Ahmed b. Hanbel! Biz şimdiye kadar Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hadislerinde böyle bir hadise rastlamadık. İlla yalan söyleyecek-

⁵⁰⁸ Rivayetin aslında mevcut olmakla beraber müellif zikretmediği için cümleyi parantez içinde belirttik. (Mütercim)

⁵⁰⁹ Burada zikredilen kelime 'hisbeten'dir. Bunun manası Allah'ın rızasını gözetmek ve insanları dine teşvik etmek için demektir.

sen bari bizim adımızı alet etme!" Adam, Yahyâ b. Main'e: "Sen Yahyâ b. Main mısın?" diye sorunca Yahya "Evet" cevabını verir. Adam şöyle der: "Ben Yahyâ b. Main'in ahmak bir adam olduğunu duyar dururdum. Bunu şimdi daha iyi anladım." Yahya adama: "Ahmak olduğumu nasıl anladın?" diye sorunca adam şöyle cevap verir: "Sanki dünyada sizden başka Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Main yok mu? Ben bundan başka on yedi tane Ahmed b. Hanbel'den hadis yazdım." Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel elbisesinin koluyla yüzünü örter ve şöyle der: "Bırak bunu da kalkıp gitsin!" deyince adam ikisiyle alay edercesine ayağa kalkar ve çekip gider.

Kurtubî der ki: "Bu gruplar Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) adına yalan söylerler ve onların gittiği yoldan giderler. Halbuki insanlar alimlerin ellerinden düşürmediği fakih imamların rivayet ettiği müsned ve sahihlerde geçen hadislerle yetinseler başka hadislerle ihtiyaç duymazlar ve Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in bildirdiği **"Kim benim adıma kasten yalan söylese cehennemdeki yerine hazırlansın"** tehdidinden da kurtulmuş olurlardı. O halde din düşmanlarının ve zındıkların terhib ve terğib kabilinden uydurmuş oldukları hadislerden sakın! Bunlar içerisinde en zararlısı zühd yaşantısı olan bir takım gruplardır ki kendi inançlarına göre Allah rızası için hadis uydururlar. İnsanlar da onlara güvendiği için uydurduğu hadisleri kabul ederler. Böylelikle hem kendileri sapmış, hem de insanları saptırmış olurlar."⁵¹⁰

Kur'ân'da Arapça Olmayan Kelimeler Var mı?

Şurası muhakkak ki Kur'ân, Arapça bir kitaptır, Arap bir topluma açık Arapça diliyle inmiştir. İnsanların hayatlarını nasıl sürdüreceklarını öğreten bir yol haritası, toplumların kurallarına uyacağı değişmez anayasası olmak üzere inmiştir. İbret alsınlar ve ayetlerdeki öğütleri tutsunlar diye inmiştir.

لِيَذَّبُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

"Bu Kur'an, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır."⁵¹¹ Bir çok Kur'ani nass nazmında, lafzında, üslubunda ve terkiibinde Kur'an'ın Arapça olduğunu göstermektedir. Kur'ani nassların tekil kelimelerinde ve cümle kalıplarında, üslup ve hitap tarzında Arap üslubuna aykırı herhangi bir yapının bulunmadığı görülmektedir. Aşağıdaki ayetler açık seçik bir şekilde bunu ifade etmektedir:

1- **عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ** "Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'an olarak indirdik."⁵¹²

2- **كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ** "Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır."⁵¹³

3- **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ** "Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik."⁵¹⁴

4- **قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ** "Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'an olarak indirdik."⁵¹⁵

Alimler Kur'an'ın Arapça olduğunda ittifak etmişlerdir; ancak Kur'an'da Arap kelimelerden olmayan kelimelerin bulunup bulunmadığı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Alimler bu konuda iki görüş belirtmişlerdir:

Birinci görüş: Kadı Ebu Bekir İbnü't-Tayyib, müfessirlerin hocası İbn Cerir et-Taberî ve Bakıllânî gibi bir çok büyük alimin başını çektiği cumhur alimler şöyle demiştir: "Kur'an'ın tamamı Arapçadır. İçinde Arap kelimelerden olmayan tekil kelime ya da lafızlar yoktur. Kur'an'da bulunup da diğer dil-

⁵¹¹ Sad, 29.

⁵¹² Şuâra, 194,195.

⁵¹³ Fussile, 3.

⁵¹⁴ Yusuf, 2.

⁵¹⁵ Zümer, 39.

İnce nispet edilen kelimeler dilber arasında ortak olarak kullanılan kelimelerdir. Bu kelimeleri Araplar kullandığı gibi Farsiler, Habeşliler ve diğer milletler de kullanmıştır.

İkinci Görüş: Alimlerden bir grup ise şöyle demiştir: "Kur'an'da Arapça olmayan bazı lafızlar vardır. Bu lafızlar az olduğu için Kur'an'ı apaçık Arapça olmaktan çıkarmaz. Örneğin duvardaki baca deliği manasında olan **المشكاة** kelimesi, kat manasına gelen **الكنف** kelimesi ve aslan manasına gelen **القنورة** kelimesi Habeş dilinde de kullanılan kelimelerdir. Bu kelimeler Arapça değildir. Mizan manasına gelen **القطاس** kelimesi Rumca, taş ve çamur manasına gelen **التجیل** kelimesi Farsça, kokuşmuş soğuk şey manasına gelen **الغساق** kelimesi Türkçe, deniz manasına gelen **اليم** ve dağ manasına gelen **الطور** kelimeleri ise Süryanicedir.

İbn Atıyye der ki: "Gerçek şu ki bu lafızların aslı Arapça değildir; ancak Araplar bu kelimeleri kullanıp Arapçalaştırmışlardır. Bu yönüyle bu kelimeler de Arapça olmaktadır. Araplar, diğer dilleri konuşan komşu milletlerle karışık yaşamışlardır. Sonuç olarak Araplar, Arapça asıllı olmayan bu kelimeleri almışlar, kendi şiiirlerinde ve günlük konuşmalarında kullanmışlardır. O kadar ki bu kelimeler artık düzgün Arapça kelimeler olarak telakki edilir olmuştur. Kur'an'da geçen Arapça olmayan kelimeler de bu minval üzere-
dir.⁵¹⁶

Cumhurun delilleri:

Cumhur alimler Kur'an'ın Arapça olduğuna dair birkaç delil zikretmişlerdir. Onlara göre Kur'an'da Arapça olmayan kelimeler yoktur. Ancak Kur'an'da dili Arapça olmayan kişilerin özel isimleri vardır: İsrâil, Cibril, İmrân, Nüh ve Lût gibi. Cumhur alimler aşağıda zikredeceğimiz delillerle iddialarını ispatlamaya çalışmışlardır:

1-Geride zikri geçen Kur'ân ayetleri, Kur'ân'ın lafzında, üslubunda, nazmında ve terkinde Arapça olduğunu ispatlamaktadır. Allah Teâlâ **قُرْآنًا**

buyurarak Kur'ân'ın Arapça olduğunu haber vermiştir. Bu ifade geride geçtiği üzere bir çok ayette tekrar edilmiştir. Kur'ân kelimesinin umûm ifade eden bir lafız olduğu, dolayısıyla bütün sûre ve ayetleri kapsadığı, bütün lafız ve tekilleri içine aldığı bilinmektedir.

2-Kur'ân, insanların anlamaları, akletmeleri ve manalarını tefekkür etmeleri için Arap diliyle inmiştir. Allah Teâlâ'nın, muhataplarına bilmedikleri bir dille hitap etmesi imkan dışıdır. Nasıl olsun ki?! Ayetler açık bir şekilde amel etmek ve ibret almak için Kur'ân'ın Arapça olduğunu dile getirmektedir:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

"Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik."⁵¹⁷ **قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ** "...bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak..."⁵¹⁸

3- Allah Teâlâ, müşriklerin Kur'ân'ın Cebr er-Rûmî gibi Arap olmayan Ehl-i Kitap birinden alındığı iddiasını reddetmiş, iki dilin farklı olduğu ile hüccet getirilerek iddiaları çürütülmüştür. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ نَعَلْنَا أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ

"Andolsun ki biz onların, "Kur'an'ı ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancısıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir Arapçadır."⁵¹⁹ Kur'ân Arapça, diğerinin dili ise yabancısıdır. İki dil arasında çok açık fark vardır!"⁵²⁰

⁵¹⁷ Yusuf, 2.

⁵¹⁸ Fussilel, 3.

⁵¹⁹ Nahl, 103.

⁵²⁰ Ayetlin manası şöyledir: Kur'ân'ı Arapların konuştuıkları dille değil de yabancı dille indirmiş olsaydık 'Ayetleri açıklanıp kelimeleri dilimiz olan Arapçayla açıklansaydı ya, biz de manasını anlar tefekkür ederdik" derlerdi. Kur'ân arapça, diğeri ise yabancısıdır. Yani Arap

5- Kur'an'da bulunup da diğer dillere nispet edilen kelimeler farklı dillerde ortak kullanılan kelimelerdendir. Şöyle ki: Bu türden olan bir kelimeyi Araplar, Farslar ve diğer yabancı milletler de konuşmuştur. Dolayısıyla söz konusu olan kelime dillerin ortak kullandığı kelimelerdendir. Bu durum, bu lafızların Arapça olmadığı anlamına gelmez. Bir Arap bu kelimeyi kullandığında o kelime Arapça olmuş olur. Başka dili konuşan biri bu kelimeyi konuştuğunda ya da yabancılar kullandığında o kelime Arapça olmaktan çıkmış olmaz.

Tercih edilen Görüş:

Doğru olan görüş, Taberî ve cumhur alimlerin dile getirdiği Kur'an'ın tamamının Arapça olduğu görüşüdür. Birçok nassın ve alimlerin delil olarak kullandığı kuvvetli hüccetlerin desteklediği görüş de budur. Allame Kurtubî de cumhurun görüşünü desteklemiş, ikinci görüşü reddetmiştir. Her iki görüş sahiplerinin delillerini zikrettikten sonra şöyle demiştir: "İlk görüş daha doğrudur. Zira bu kelimeleri Araplar konuşmalarında ya kullanmıştır ya da kullanmamıştır. Şayet bu kelimeleri Araplar birbirleriyle olan konuşmalarında kullanmışlarsa bu kelimeler Arap kelimeleridir. Diğer dilleri konuşanların da bu kelimeleri kullanma konusunda Araplarla beraber olmaları uzak bir iş değildir.

Şayet Araplar bu kelimeleri konuşmalarında kullanmamışlarsa ve Araplar bu kelimelerin manasını bilmiyorlarsa Allah Teâlâ'nın Araplara, manasını anlamadığı bu kelimelerle hitap etmesi imkansızdır. Bu durumda Kur'an Arapça olmamış, Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) de kendi kavmine kullandıkları dille hitap etmemiş olur...⁵²¹

bir peygamber ve yabancı dilde bir Kur'an! Bu nasıl olacak? Yabancı dilde bir Kur'an' nasıl olur da Arap bir peygambere indirilir?

⁵²¹ Kurtubî Tefsiri, 1/69

Kur'ân'ın Tercüme Edilmesi Konusu

Tercümenin Manası:

Kur'ân'ın tercüme edilmesi, Kur'ân'ın Arapça dışında yabancı dillere aktarılması ve bu tercümenin farklı nüshalarda basılması demektir. Böylelikle Arapça bilmeyenler bu tercüme sayesinde Kur'ân dilini, yüce Kitabımızdan Allah Teâlâ'nın ne kastettiğini öğrenmiş olurlar.

Tercümenin Türleri:

Tarifini yaptığımız tercüme iki kısma ayrılır:

- 1-Moda mod tercüme.
- 2-Tefsiri Tercüme.

Birinci türden, yani moda mod tercümeden kastedilen, Kur'ân'ın tekil lafızlarıyla, cümleleriyle ve terkihiyle beraber aslının aynısına mutabık kalınarak mesela İngilizceye, Almancaya veya Fransızcaya tercüme edilmesidir. Bu tercüme türü tek tek kelimelerin yerine eş anlamlılarını koymaya benzer. Kimileri bu tercüme türüne "lafzî tercüme" demektedir.

İkinci tür olan tefsiri tercüme ise ayetlerin manalarının herhangi bir lafza bağlı kalmaksızın tercüme edilmesidir. Mütercimın amacı bu tefsir türünde manadır. Böylelikle Kur'ân, tekil lafızların ve terkiplerin manalarına bağlı kalmadan tercüme edilir. Çeviriyi yapan asıl manaya yönelip onu anlar, sonra anladığı bu manayı çevirmek istediği dildeki söz kalıplarına döker. Çevirisini yaptığı mana asıl metin sahibinin muradına uygun olur. Mütercim, ayette geçen her bir lafzın ya da tekil kelimelerden her birinin manasının üzerinde derinlemesine durmak sûretiyle kendisini zorlamaz. Bu tür çeviri "manevî çeviri" olarak da isimlendirilmektedir.

Tercümenin Şartları

Mütercim, ister moda mod tercüme yapsın, ister tefsiri tercüme yapsın her halükarda dikkat etmesi gereken bir takım şartlar vardır. Özetle bunları açıklayalım:

1-Mütercimnin her iki dili de, yani tercüme edeceği dili ve tercüme edilecek olan dili iyi bilmesi gerekir.

2- Tercüme edeceği dilin lügat özellikleri ve üslupları hakkında bilgi sahibi olması gerekir.

3- Tercüme edilen kalıbın, asıl metnin yerine konulması mümkün olacak derecede doğru olması gerekir.

4-Tercümenin asıl metnin manalarını ve maksatlarını tam anlamıyla karşılaması gerekir.

Moda mod tercüme yapacak olan kişinin bu şartlara ilave olarak iki şarta daha haiz olması gerekir.

1-Tercüme edilecek olan dildeki tüm tekil kelimeler, tercümesi yapılan asıl dildeki kelimelere eşit olmalıdır.

2- İki dilin de zamirler ve cümleleri birbirlerine bağlayan bağlaçlar hususunda eşit olması gerekir.

Kur'ân'ın Moda Mod Tercümesi Yapılması Caiz mi?

Geride tercümenin moda mod ve tefsirî kısımlarına ayrıldığından, her birinin ne anlama geldiğinden ve mütercimde kamil manada bulunması gereken şartlardan bahsettik. Tüm bu bilgiler ışığında ortaya şu sonuç çıkmaktadır: Kur'ân'ın moda mod tercümesi caiz değildir, sahih değildir. Bunun birkaç sebebi vardır:

1- Tebdil ve tahrife düşmemek için Kur'ân'ın Arapça harflerin dışında başka harflerle yazılması caiz değildir.

2-Arapça olmayan dillerde Arapça lafızları, zamirleri, tekil kelime ve cümleleri tam olarak karşılayacak yapıda lafızlar yoktur.

3-Sadece lafızlara dayanarak tercüme yapmak bazen manayı bozabilir, ifade ve nazımda bozukluğa yol açabilir.

Meseleyi tam olarak vuzuha kavuşturmak için buna dair bir kaç örnek verelim:

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ

Sözgelimi "Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma.

Sonra kmanır ve çaresiz kalırsın⁵²² ayetini moda mod tercüme edecek olursak şöyle diyebiliriz: "Elini boynuna bağlama, tam olarak da uzatma..." Hiç şüphesiz böyle bir mana Kur'ân'ın kastetmediği bozuk bir manadır. Hatta ayetin bu şekilde tercümesini duyan kişi bu tür bir manayı garipser. 'Allah eli boyna bağlamayı ya da eli tam olarak uzatmayı neden bize yasaklasın ki?!' diye düşünebilir.

Kur'ân'da geçen ifade, israf ve cimriliğin akıbetini beyan eden örnek-leme babındandır. Bu ifade Kur'ân'ın en üstün manalarındandır. Bu manayı, sadece en belîğ üslupla insanların kendi aralarında ne şekilde konuşacaklarının üsluplarını anlayan kişi idrak edebilir.

وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذَّلِيلِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي

صَغِيرًا

"Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: "Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı."⁵²³ Ayetini de moda mod tercüme edemeyiz. Zira böyle tercüme edilirse belagatli ifade biçimlerinden bir tür olan istiâre-i mekniyye⁵²⁴ göz ardı edilmiş olur. Bu sanat Arapçadan başka dillerde bulunmaz.

"gözlerimizin önünde (gözetimimiz altında) yüzüyordu"⁵²⁵ ayeti **doğruluk makamı**⁵²⁶ **هُنَّ لِيَاسَ لَكُمْ وَأَنْتُمْ** **"Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz"** ayetleri

⁵²² İsrâ, 29.

⁵²³ İsrâ, 24.

⁵²⁴ İstiâre-i mekniyye: Müşebbehun bih olan (kendisine benzetme yapılan) isim açıkça zikredilmeyip ona ait olan bir sıfat, özellik, uzak ya da yakın bir ayrılmazın müşebbehe nispet edilmesidir. Örneğin söz konusu ayette müşebbehun bih kuştur, onun ayrılmazı kanattır. Kanat ayeti celilede muhatab zamirine izafe edilmiştir. (mütercim)

⁵²⁵ Kamer, 14.

⁵²⁶ Yunus, 2.

de böyledir. Biz bu ifadeleri moda mod olarak tercüme edersek mana tam anlamıyla bozulur ve saçma bir söz haline gelir.

Kur'an'ın Mana ile Tercümesi

Geride anlattığımız şartlar çerçevesinde Kur'an'ın mana ile tercüme edilmesi caiz olur. Ancak bu çeviriye Kur'an ismi verilemez. Olsa olsa Kur'an tefsiri ismi verilir. Çünkü Allah Teâlâ bize Kur'an dışında lafızlarla değil biz-zat Kur'an lafızlarıyla ibadet etmemizi emretti.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sözlerini mana ile rivayet etmek caizdir. Şöyle ki: Allah Resûlü böyle buyurdu yerine 'Allah Resûlü manaca şöyle buyurdu' denilebilir. Ancak Kur'an'ın mana ile rivayeti caiz değildir. O halde 'Allah Teâlâ manaca şöyle buyurdu' demek caiz değildir. Mutlaka ayetin harflerini ve lafızlarını okumak gerekir. Çünkü Kur'an hem lafzı hem de manasıyla mucizdir.

Burada tercüme gerçekte Kur'an'ın tercümesi değil, Kur'an'ın manalarının ya da tefsirinin tercümesidir.

Allah Teâlâ yüce kitabını hidayet ve irşad kaynağı olması ve kendilerini mutlu kılması için bütün insanlığa göndermiştir. Buna göre Arapça bilmeyen diğer toplumlara Kur'an'ın manalarını tercüme etmeye engel bir durum yoktur. Böylelikle Kur'an'la nurlanmış, onun hidayetini ve irşadını elde etmiş olurlar. Bu durum hiç şüphesiz Kur'an'ın maksatlarından biridir.

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ

"Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür."⁵²⁷

Kur'an'ın bu şekilde mana ile tercüme edilmesini alimler caiz görmüştür. Daha doğrusu insanlara Allah Teâlâ'nın davetini ulaştırmak, onlara Kur'an'ın hidayetini iletmek için Müslümanların bu işi üstlenmeleri vaciptir. Tercüme olmazsa insanların bu şeriatın büyüklüğünü, bu dinin ve Kur'an'ın güzelliğini idrak etmeleri mümkün değildir. Allah Teâlâ hakkı söyler ve O doğru yola iletir.

ONUNCU BÖLÜM

Kur'an'ın Yedi Harf Üzerine İnmesi Meselesi ve Meşhur Olan Kiraatler

Giriş:

Allah Teâlâ mahlukatı yaratınca her birine bir şeriat ve yol koymuştur. Arapların birçok lehçesi vardı. Bunların bir kısmını yaratılışları gereği kazanmış, bir kısmını komşularından elde etmişlerdi. Bunlar içerisinde Kureyş lüğatinin diğerlerine karşı önceliği ve yaygınlığı vardı. Bunun birkaç sebebi vardır: Ticaretle meşgul olmaları, Beytullah'ın yanında bulunmaları, Beytullah'a hizmet etmeleri ve fakir hacılara yardımcı olmaları bu sebeplerden bir kaçıdır. Kureyşliler bazı lehçeleri ve hoşlarına giden kelimeleri başkalarından alıyorlardı. Ahkamu'l-Hâkimin olan Allah Teâlâ'nın bütün Arapların anladığı lisanla Kur'an'ı indirmesi doğal olacaktır. Böylelikle kolayca anlaşılacak, fesahat ehli olan kimselerin tek sûre ya da bir ayet getirmeleri istenmek sûretiyle icaz ve meydan okuma söz konusu olacaktır. Sonuç olarak okumaları, anlamaları ve ezberlemeleri kolay olacaktır. Çünkü Kur'an, onların dilleriyle inmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

"Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik."⁵²⁸

Kur'ân'ın Yedi Harf Üzere İndirilmiş Olmasının Delilleri

1-Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde İbn Abbas (Radiyallahu anh) kanalıyla rivayet ettikleri hadiste Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "**Cibril bana Kur'ân'ı tek harf üzere okuttu, ben de ona müracaat ettim. Ondan bu sayıyı arttirmasını istedim o da bu sayıyı artırdı. Nihayet yedi harfe kadar çıkardı.**"⁵²⁹

Müslim rivayetinde şu ilave mevcuttur: "İbn Şihâb der ki: Bu yedi şeyin haram ve helal konusunda değişiklik göstermeyen tek şeyde olduğu bilgisi ulaştı."

2- Buhari ve Müslim -hadisin metni Buhari'ye aittir- şöyle bildirmişlerdir: Ömer b. el-Hattâb (Radiyallahu anh) şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatta iken Hişâm b. Hakîm'in Furkan sûresini okuduğunu duymuştum. Kiraatine kulak verdiğimde Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bize okuttuğundan farklı bir şekilde bir çok harf (vecih) üzere okuduğunu fark ettim. Namazda neredeyse üzerine atlayacaktım. Selam verinceye kadar bekledim. Namaz bitince cübbesinin yakasından tutup "Sana bu sûreyi kim okuttu?" diye sordum. Kendisine bu sûreyi Allah Resûlü'nün öğrettiğini söyledi. "Yalan söylüyorsun! Vallahi Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bana bu sûreyi öğretti ama senin okuduğundan farklı bir şekilde" dedim. Onu çeke çeke Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e götürdüm. Dedim ki: "Ya Resûlallah, ben şunun Furkan sûresini okuduğunu işittim. Ama senin bize öğrettiğinden farklı şekilde okuyordu. Furkan sûresini sen bize okutmuştun."

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) "**Onu serbest bırak ey Ömer**" buyurdular. Devamla Hişâm'ın Furkan sûresini okumasını istedi. Hişâm, kendisinden dinlediğim şekilde Furkan sûresini okumaya başladı. Okuyuşu bittiğinde Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) "**Bu sûre bu**

⁵²⁹ Sahihu'l-Buhârî 3/227; Sahihi Müslim 1/561. Her ikisi de hadisi Ubeydullah b. Abdillâh b. Atebe kanalıyla rivayet etmişlerdir.

şekilde nazil oldu" buyurarak şöyle devam etti: **"Şüphesiz bu Kur'an, yedi harf (vecih) üzerine inmiştir. Kolayınıza geleni okuyun."**

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in Hz. Ömer'in kıraatini de dinlediği rivayet edilmektedir. Hz. Ömer'i de dinledikten sonra şöyle buyurmuştur: **"Evet, Kur'an, bu şekilde indi."**

3-Müslim senediyle Übey b. Ka'b'in şöyle anlattığını rivayet etmiştir: Günün birinde mesciddeydim. İçeri bir adam girdi ve Kur'an' okumaya başladı. Hiç bilmediğim bir tarzda Kur'an okudu. Sonra başka bir adam girdi. O da aynı sûreyi öncekinin okuduğu gibi okudu. Namazı bitirince hep beraber Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in huzuruna çıktık. Ben dedim ki: **"Şu adam Kur'an'ı öyle bir şekilde okudu ki daha önce böylesini hiç duymamıştım. Arkasından şu adam geldi, o da aynı sûreyi aynı şekilde okudu."** Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara Kur'an okumalarını emretti. Her ikisi de Kur'an okudu. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) onların okuyuşlarını beğendi. Birden içimde bir yalanlama hissi beliriverdi, cahiliye devrinde bile böyle olmamıştım. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) beni kaplayan hissiyatı fark edince göğsüme vurdu. Alnımdan terler boşalmaya başladı. Korkudan Allah Teâlâ'yı görüyor gibiydim. Bana şöyle buyurdu: **"Ey Übey! Bana Kur'an'ı tek harf (vecih) üzere okumam için elçi geldi. Ben 'Ümmetime kolaylık gösterilmesi için tekrar gittim. Bunun üzerine Kur'an'ı iki harf üzere okudu. Ümmetime kolaylık gösterilmesi için tekrar müracaatta bulundum. Bunun üzerine Kur'an'ı yedi vecih üzerine okudu. Bana denildi ki: "Ayrıca benden istediğin her isteğe de karşılık verilecektir." Bunun üzerine ben de "Allahım ümmetimi bağışla, Allahım ümmetimi bağışla" diye dua ettim. Üçüncüsünü İbrahim (Aleyhisselam) başta olmak üzere bütün insanların benden istekte bulunacakları güne bıraktım..."**

Kurtubî der ki: Kalbe gelen bu düşünce -yani Übey'in kalbin gelen yalanlama düşüncesi- şöyle açıklanmıştır: Sahabe Allah Resûlüne (Sallallahu aleyhi ve sellem) "İçimizde öyle düşünceler beliriyor ki biz bunları dile getirmeyi çok tehlikeli görüyoruz" dediler. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem): **"Gerçekten bu tür düşünceleri içnizde mi hissediyor-**

sunuz?" diye sordu. Biz "Evet" cevabını verince şöyle buyurdu: "**Bu apaçık imandır.**"⁵³⁰

4-Hafız Ebû Ya'lâ, *el-Müsnedü'l-Kebîr*'inde şöyle rivayet etmiştir: Osmân (Radiyallahu anh) bir gün minberde şöyle dedi: Allah için Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in "**Şüphesiz Kur'ân, yedi harf üzere inmiştir; tamamı şifadır ve yeterlidir**" dediğini işiten kimse ayağa kalksın!

Bunun üzerine sayılamayacak kadar kişi ayağa kalktı. Hepsi Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in "**Şüphesiz Kur'ân, yedi harf üzere inmiştir; tamamı şifadır ve yeterlidir**" buyurduğuna şahitlik ettiler. Bunun üzerine Osmân (Radiyallahu anh) şöyle dedi: "Ben de onlarla beraber buna şahidim."

5-Müslim, senediyle beraber Übey b. Ka'b'dan şöyle rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) Beni Gifâr havuzunun yanındaydı. Cibrîl -i Emin Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yanına geldi. Ona şöyle dedi: "Şüphesiz Allah ümmetine Kur'ân'ı tek harf üzere okutmanı emretti." Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem): "**Allah'tan afiyet ve mağfiret dilerim, şüphesiz ümmetim buna güç getiremez**" buyurdu. Cibrîl daha sonra yine geldi. Şöyle dedi: "Şüphesiz Allah ümmetine Kur'ân'ı iki harf üzere okutmanı emretti." Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem): "**Allah'tan afiyet ve mağfiret dilerim, şüphesiz ümmetim buna güç getiremez**" buyurdu. Daha sonra Cibrîl üçüncü kez geldi. "Şüphesiz Allah ümmetine Kur'ân'ı üç harf üzere okutmanı emretti" dedi. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) yine: "**Allah'tan afiyet ve mağfiret dilerim, şüphesiz ümmetim buna güç getiremez**" buyurdu. Cibrîl dördüncü kez geldi. Şöyle dedi: "Şüphesiz Allah ümmetine Kur'ân'ı yedi harf üzere okutmanı emretti. Hangi harf üzere okurlarsa doğruya isabet etmiş olurlar."

6-Tirmizî, Übey b. Ka'b'ın şöyle anlattığını nakletmiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Merve'nin taşlarının yanında Cibril-i Emin ile karşılaşıncı ona şöyle dedi: "**Ben ümmî bir ümmete gönderildim. İçle-**

rinde yaşlı adamlar, yaşlı kadınlar ve çocuklar var." Cibril-i Emîn Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e şöyle dedi: "Onlara Kur'ân'ı yedi harf üzere okumalarını emret." Tirmizî hadisin hasen ve sahih olduğunu belirtmiştir.

Hadisin diğer varyantında gelen metinde şu ifade yer almaktadır: "Kim bu harflerden birini okursa Kur'ân okuduğu gibidir."

Huzeyfe'nin riayetinde şu ifade yer almıştır: "Ey Cibrîl! Ben ümmi bir ümmete gönderildim. İçlerinde kitabı hiç okuyamayan erkek, kadın, erkek çocuk, kız çocuk ve piri faniler var." Bunun üzerine Cibril şöyle dedi: "Şüphesiz Kur'ân yedi harf üzere indirildi."

7-İmam Ahmed b. Hanbel senediyle Amr b. el-Âs'ın azatlısı olan Ebû Kays kanalıyla Amr'dan şöyle rivayet etmiştir: Bir adam Kur'ân'dan bir ayet okudu. Amr ona: "Bu ayet şöyle okunması gerekir" dedi. Daha sonra durumu Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e anlattı. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) bunun üzerine şöyle buyurdu: "Şüphesiz bu Kur'ân, yedi harf üzere indirildi. Hangisini okursanız doğruya isabet etmiş olursunuz. Birbirinizle tartışmayın!"

8-Taberî ve Taberânî, Zeyd b. Erkam'ın şöyle anlattığını bildirmişlerdir: Bir adam Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e gelerek şöyle dedi: İbn Mes'ûd bana Zeyd b. Sâbit'in okuttuğu sûreyi okuttu. Aynı sûreyi Übey b. Ka'b da okuttu. Ancak kıraatleri farklıydı. Ben şimdi hangisinin kıraatini alayım?" Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) sükut etti. Yanında Hz. Alî de vardı. Hz. Alî şöyle dedi: "Her insan öğrendiği gibi okusun. Böylesi güzeldir."

9-İbn Cerîr et-Taberî bildiriyor: Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "**Şüphesiz bu Kur'ân, yedi harf üzere indirilmiştir.** (İstedığınız harfi) **okuyun, güçlük yok. Ancak rahmet ayetlerini azapla, azap ayetlerini rahmetle bitirmeyin.**

Kur'an'ın Yedi Harf Üzere İndirilmesinin Hikmeti

1-Kur'an'ın kendilerine indiği Arap toplumu olmak üzere bütün İslam ümmetinin işini kolaylaştırmak. Zira Arap toplumunun asıl dili Arapça olmakla birlikte Arapçanın bir çok lehçesi vardı. Biz bunu Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in: "**Ümmetimin işini kolaylaştır!**" "**Ümmetimin buna güç gettirmez**" sözlerinden anlıyoruz.

Muhakkik İbnü'l-Cezeri'nin Sözleri

Kur'an'ın yedi harf üzere inmesinin sebebi bu ümmetinin işini hafifletmek ve kolaylaştırmaktır. Bu, tamamen bu ümmet için bir şeref, genişlik, rahmet ve üstünlüğünden dolayı bir ayrıcalıktır. Mahlukatın en üstünü ve Mevlâ'nın sevgilisi olan Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in isteğinin yerine getirilmesi demektir. Zira Cibril, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yanına gelip O'na: "Şüphesiz Allah, Kur'an'ı ümmetine tek harf üzerine okutmanı sana emrediyor" dediğinde Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) ona "Ben Allah'tan afiyet ve mağfiret istiyorum. Benim ümmetimin buna güç getiremez" cevabını verdi. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) bu sayıyı artırmayı istemekte ısrar etmesi neticesinde Kur'an'ın indirildiği harf sayısı yediye çıkmıştır.

İmam Cezeri devamla şöyle demiştir: Sabit olduğu üzere Kur'an yedi kapıdan yedi harf üzere indirilmiştir. Önceki kitaplar tek kapıdan tek harf üzere indirilirdi. Şöyle ki: Peygamberler (Aleyhim essalatü vesselam) sadece kendi kavimlerine gönderiliyordu. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) ise siyahıyla beyazıyla, Arabıyla acemiyle bütün insanlığa gönderilmiştir. Kur'an'ın kendi dilleriyle indiği Arapların lugatleri birbirlerinden farklılık arz etmektedir, lehçeleri çeşit çeşittir. Bunlardan herhangi birinin kendi dilini bırakıp diğer bir dile geçmesi, ya da bir harfi bırakıp diğer bir harfe geçmesi zor olacaktır. Bunun ötesinde bazıları öğretilmekle bile okuyamaz. Özellikle yaşlı adamlar ve kadınlar, okuma yazması olmayanlar oldukça zorlanacaklardır. Nitekim Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) bu duruma hadislerinde işaret etmiştir. Araplar kendi dillerinden ve

lehçelerinden dönmeye mecbur tutulsalardı güçlerinin yetmediği bir şeye, belli de tabiatların kabul etmediği bir şeye zorlanmış olacaktı.

2- İslam ümmetini bir araya getiren tek bir dil üzerinde toplamak. Bu dil Kureyş dilidir. Kureyş dili, hac için Mekke'ye muhtelif yerlerden gelen Arap kabilelerinin dillerinin en seçkin olanlarının çoğunu bünyesinde barındıran bir dildir. Bu yüzden Kur'an yedi harf üzere inmiştir. Kureyşlilerin lisansında yer bulan Arap kabilelerinin lehçelerinden dilediğini seçmiştir. Bu, ilahi yüce bir hikmettir. Genel bir dilin tek olması ümmetin birliğinde en önemli etkenlerdendir. Bu husus, ümmetin kalkınmasının ve ilerlemesinin ilk dönemlerinde çok büyük önem arz etmektedir.

Kur'an'ın Yedi Harf Üzere İnmesinin Manası

Ahruf: Harfin çoğuludur. Harfin bir çok manası vardır. Kâmus sahibi şöyle demiştir: Harf bir şeyin ucu, sivri ve keskin kıyısı, dağın en yüksek sivri tepesi ve hece harflerinden biridir. **وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَغْتَبِ اللَّهُ عَلَى حَرْفٍ** "İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a kıyıda kenardan kulluk eder."⁵³¹ Yani bu kimseler Allah'a bollukta ibadet ederler, darlıkta ibadet etmezler demektir. Ya da şüphe üzere veya yaptığı ibadete dair kalbi mutmain olmaksızın ibadet ederler. Yani dine sağlam bir şekilde girmezler. Bu manaya göre Kur'an'ın yedi harf üzere inmesi demek, Arap lehçelerinden yedi lehçe üzere inmiş olmasıdır.

Bu, tek harfte -şayet gelmiş ise- yedi, on ya da daha fazla vecih bulunur demek değildir. Bunun manası, yedi lügatin Kur'an'ın bütününe yayılması demektir.

Geride geçen bilgilere göre görüyorsun ki harf, lafz-ı müşterek kabilindedir. Lafz-ı müşterek ise karinelerin ve makamın belirlediği manaların birinde kullanılır.

O halde harf lafzından kastedilen vecihtir. Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in **'Kur'an, yedi harf üzere inmiştir'** hadisi bunun deli-

lidir. Zira hadiste geçen *علي* kelimesi, içerdği şart manasının genişlik ve kolaylık için olduğunu göstermektedir. Şöyle ki Kur'ân, okuyana kolaylık olması için yedi vecih üzere indirilmiştir. Okuyan bu vecihlerden dilediği bir vecih üzerine okuyabilir. Sanki Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle demiştir: Kur'ân, bu kolaylık ve genişlik üzerine inmiştir.

Hadis-i Şerifte Geçen 'Harfler' İfadesinin Yorumunda Alimlerin Görüş Ayrılıkları

Bu konuda alimler hararetle tartışmışlar, çok söz söylemişlerdir. Biz burada bu görüşlerden birkaçını zikredip doğruya en yakın gördüğümüzü tercih edeceğiz:

1-Bazı alimler yedi harften kastedilen şeyin Arapların aynı manada kullandıkları yedi lehçesi olduğunu söylerler. Şöyle ki: Araplar bir manayı ifade etmek istediklerinde bunu farklı şekillerde ifade ederler. Bu durumda her bir lehçeyi konuşan Arap topluluğunun aynı manayı ifadede kullandıkları lafız farklı olabilir. Kur'ân, bu lügatlere göre farklı lafızları zikreder, lügatler arasında farklılık olmadığında aynı lafzı getirir.

Yedi lehçenin Kureyş, Hüzeyl, Sakif, Hevâzin, Kinâne, Temim ve Yemen lehçeleri olduğu söylenmiştir.

2-Yedi harften kastedilen Kur'ân'ın indiği Arap lehçelerinin yedisidir. Şöyle ki: Kur'ân'da geçen kelimeler genel olarak bu yedi lehçenin dışına çıkmaz. Kullanılan kelime hangi lehçede en fasih ise o kullanılır. Fasih kelimelerin en çok geçtiği kelimeler Kureyş lehçesinde yer alır. Bunun dışında Hüzeyl, Sakif, Hevâzin, Kinâne, Temim ve Yemem lehçelerinden de kelimeler bulunmaktadır.

Bazıları demiştir ki: Bu görüş, en sahih olan ve doğruya en yakın olan görüştür. Beyhakî'nin sahih gördüğü, Ebehrî'nin tercih ettiği ve Kamus sahibinin kabul ettiği görüş budur.

3-Yedi harf ile kastedilen Kur'ân'da bulunan yedi türdür.

Ancak bu görüş sahipleri yedi türün belirlenmesi ve bu türlerin ifade üslupları konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Kimi alimler bu yedi

türün emir, yasak, helal, haram, muhkem, müteşabih ve misaller olduğunu, kimi alimler ise muhkem, müteşabih, nasih, mensuh, husus, umum ve kıssalar olduğunu söylemiştir.⁵³²

4-Yedi harften kastedilen aynı manaya gelen farklı kelime kalıplarıdır. *نحوي* *أقبل*, *تعالم*, *عجل*, *أسرع*, *قصدي*, *نحوي* kelimelerinin manaları biridir. Hepsi muhataptan gelmesini talep manasındadır.

Bu görüş, içlerinde İbn Cerir et-Taberî ve Tahâvî gibi büyük alimlerin bulunduğu fıkıh ve hadis alimlerinin cumhurunun görüşüdür.

5- Yedi harften kastedilen yedi şeydeki farklılıktır:

a) İsimlerin müfred, müzekker ve bunların fer'ileri (tesniyecemi/müennes) bakımından farklılığı. Örnek: *وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ* **"Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler."**⁵³³ Ayette geçen *أَمَانَاتِهِمْ* kelimesi cemi ve müfred olarak okunmuştur.

b) Fiillerin çekimi konusundaki farklılık. Buna göre bir fiil: mazi, muzari, emir ve benzeri olabilir. *رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا* **"Ey Rabbimiz! Yolculuğumuzun konakları arasını uzaklaştır"**⁵³⁴ Bu ayette geçen *رَبَّنَا* münada olmak üzere nasb ile, *بَاعِدْ* kelimesi de emir fiili olarak okunmuştur. Diğer bir kıraatte *رَبَّنَا* şeklinde *رَبَّنَا* kelimesi mübteda olmak üzere merfu olarak, *بَعْدُ* kelimesi de haber cümlesi olmak üzere aynel fiili şeddeli olan mazi olarak okunmuştur.

c) Değişikliğe uğraması ile meydana gelen farklılık. Bu değişiklik harfin başka bir harf ile değişmesiyle olabildiği gibi bir lafzın başka bir lafızla değişmesi şeklinde de olabilir. Birinci türe örnek: *وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ*

⁵³² *Menâhilü'l-İrfân*, s: 176.

⁵³³ Mü'minûn, 8.

⁵³⁴ Sebe', 19.

"نَشْرُهَا" (Eşğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?"⁵³⁵ ayette geçen نَشْرُهَا kelimesi 'za' ile okunduğu gibi nûn'un fethasıyla 'ra' ile okunmuştur. وَ طَلَحَ kelimesi طَلَحَ şekline ayn harfiyle de okunmuştur. Bu hususta isim ve fiil arasında fark yoktur. İkinci türe örnek: كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ "Dağlar da atılmış renkli yünler gibi olacaktır."⁵³⁷ İbn Mes'ûd bu kavli şerifi كَالضُّوْفِ الْمَنْفُوشِ şeklinde okumuştur.

d) Takdim ve tehir hususunda farklılık. Bu. ya harfte olur: أَفَلَمْ يَأْسِ⁵³⁸ kavli şerifi أَفَلَمْ يَأْسِ şeklinde okunmuştur. Bu takdim tehir bazen de kelimedede olur. فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ "Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar. öldürürler ve ölürler."⁵³⁹ Bu ayeti celile birinci fiil malum, ikinci fiil meçhul olarak okunduğu gibi tam tersi olarak da okunmuştur. Diğer bir örnek: وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ "Ölüm sarhoşluğu bir hakikat olarak insana gelir"⁵⁴⁰ Bu ayeti celile وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ şeklinde de okunmuştur.

e) İrab vecihlerinin farklı olması. مَا هَذَا بَشَرًا "Bu insan değil!"⁵⁴¹ İbn Mes'ûd ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدِ kelimesini merfu olarak okumuştur.

⁵³⁵ Bakara, 259.

⁵³⁶ Vakıa, 29.

⁵³⁷ Kâria, 5.

⁵³⁸ Ra'd, 31.

⁵³⁹ Tevbe 111

⁵⁴⁰ Kâf, 19.

⁵⁴¹ Yusuf, 31.

arşın sahibi" kavli şerifinde geçen الْمَجِيدُ kelimesi ذُو kelimesinin sıfatıdır. الْعَزِيزُ kelimesinin sıfatı olarak mecrur da okunabilir.

f) Ziyade ve noksanlıktaki farklılık: Şu ayette olduğu gibi: وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى "Erkeği ve dişi yaratana andolsun ki."⁵⁴² Bu ayet وَالذَّكَرَ وَالْأُنثَى şeklinde مَا خَلَقَ ibaresinin hazfiyle okunmuştur.

g) Lehçelerin tefhim (harfi kalın okuma), terqîq (harfi ince okuma), imale (elif harfini ya harfine meylettirerek okuma), izhar, ve idğam gibi konularda farklılık göstermesi. Bunlar Kur'ân'da çoktur. İmale yapılan ve yapılmayan kelimeye misal: هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى "(Ey Muhammed!) Mûsâ'nın haberi sana geldi mi?"⁵⁴³

Son görüş, Razi'nin benimsediği görüştür. İbn Kuteybe, İbnü'l-Cezerî ve İbnü't-Tayyib'in görüşü de buna çok yakındır. Zerkânî, Menâhîlu'l-İrfân isimli eserinde bu görüşe yer vermiş, bir takım delillerle bu görüşü desteklemiştir.

Tercih Edilen Görüş:

Geride zikredilen görüşler içerisinde doğruya en yakın olan görüş Razi'nin tercih ettiği, Zerkânî'nin *Menâhîlu'l-İrfân* isimli kitabında itimad ettiği son görüştür. Zürkânî bu görüşünü bir takım delillerle desteklemiştir:

- 1- Bu görüş, geride geçen hadisler tarafından desteklenmektedir.
- 2- Kıraat farklılıklarının tam olarak araştırılmasına dayanmaktadır. Bu görüş, aynı zamanda yedi vechin kaynaklarının neler olduğu konusundaki tam bir araştırmaya dayanmaktadır.
- 3- Bu görüş sakıncalı şeyler içermez.

⁵⁴² Leyl, 3.

⁵⁴³ Nâziât, 15. «موسى» kelimesindeki elif imaleli ve imalesiz olarak okunmuştur.

Yedi harf hakkındaki görüşlerin tamamını Zerkânî'nin *Menâhîlu'l-İrfân* kitabında bulabilirsiniz. Bu kitapta diğer görüşlerin zayıflığı beyan edilmekte ve reddedilmektedir. (165 ilâ 177. sayfalar).

Biz bu mezhebin özet görüşünü Ebu'l-Fadl er-Râzî'nin, *el-Levâih* isimli kitabından alıntı yaparak açıklamak istiyoruz. Müellif konuyla ilgili olan yerde şöyle demektedir: Bu konu hakkında söylenecek sözler farklı yedi ihtimalden öteye geçmez:

- 1-İsimlerin müfred, tesniye ve cemi olarak; müennes ve müzekker olarak değişmesi.
- 2-Fiillerin mazi, muzari ve emir olarak değişkenlik göstermesi.
- 3- İrab vecihlerin farklılığı.
- 4-Eksiltme ve ziyade şeklindeki farklılık.
- 5-Takdim ve tehir şeklinde olan farklılık.
- 6-Bir harfin diğer bir harfle değişimi şeklinde olan farklılık.
- 7-Lehçelerin farklılığı. Fetha, imale, terqiq, tefhim, izhar, idgam vb...

Yedi Harf Şimdiki Mushaflarda Mevcut mudur?

1-Fukaha, kurra ve kelim alimlerinden bir gruba göre bu harflerin tamamı Osman Mushaflarında mevcuttur.

Deliller:

- a-Ümmetin bu harflerden birini nakletmeyi ihmal etmesi caiz değildir.
- b-Sahabe, Hz. Osman'ın (Radiyallahu anh) naklettiği sahifelerin Hz. Ebu Bekr'in (Radiyallahu anh) yazdırdığı sahifeler olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.
- c-Geride geçen ifadelerin manası şudur: Hz. Ebu Bekr'in yanında bulunan sahifeler yedi harfi içermekteydi. Bu sahifeleri Osmanî olan Mushaflar yedi harf ile nakletmiştir.

d-Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in "**Benim ümmetim buna güç gettremez**" sözü sadece sahabe dönemine ait değildir. Kur'an'ın yedi harf ile okunma kolaylığı muciz olmakla beraber devam etmektedir.

2-Selef ve halef alimlerin ve Müslüman imamların büyük çoğunluğu Osmanî Mushafların hatlarının yedi harfi kapsayacak şekilde olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu Mushaf, Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in Cibril-i Emin'e Kur'an'ı arz ettiği arda-i ahîre'yi (son arzı) içermektedir.

3-İbn Cerîr ve onunla beraber olanlar Osmânî Mushafların yedi harften sadece birini içerdiği görüşünü benimsemişlerdir. Derler ki: Yedi harf Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer döneminde vardı. Hz. Osman zamanında ümmet, Müslümanları tek kelime üzerinde birleştirmek adına halife önderliğinde sadece bir harf ile yetinmeyi uygun gördüler. Hz. Osman, bütün Mushafları, ümmetin kalmasını istediği harf üzere çoğalttı.

Zerkânî *Menâhilü'l-İrfân* isimli eserinde sayfa 662'de şöyle demektedir:

"Biz, bu yedi vecihle Osman Mushaflarına ve o Mushafların yazıldığı el yazma gerçek Mushaflara müracaat ettiğimizde münakaşa kabul etmeyen şu hakikatle karşılaşır, bu konudaki kesin olan şu hükme ulaşırız: Osman Mushafları yedi harfin tamamını kapsamaktadır. Ancak şöyle ki, bu Mushaflardan her biri bu yedi harfin tamamını ya da bir kısmını kapsamaktadır. Netice olarak bu Mushaflar başlı başına bu harflerden yoksun değildir."

Üstad Zerkânî tercih ettiği görüşe göre yedi vechin bulunduğunu beyan etmiştir. Ona göre yedi vecih şu anda Osmanî Mushaflarda mevcuttur. Ancak, yedi vecihten bir kısmının son arzda nesholunduğunu zikretmiştir. Ben buna dair bir örnek vermek istiyorum.

Örnek: وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

"Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler."⁵⁴⁴ Bu ayette geçen الأمانة kelimesi, müfred ve cemi olarak okun-

⁵⁴⁴ Mü'minûn, 8.

muştur. Resmî Osman hattı her iki şekilde okunmaya müsaittir. Resmî Osman hattı **لَأَمَانَتِهِمْ** şeklinde olduğunda her iki kıraate de uygundur. Harflerin yazılışı itibariyle isim müfreddir. Ancak kelime üzerinde cemi kıraate işaret eden küçük bir elif vardır. Kelime noktasız ve harekesiz olduğu için her iki kıraat de mümkündür.⁵⁴⁵

Taberî'nin Görüşünün Eleştirisi

Taberî şöyle demiştir: Altı harf ümmetin ittifakıyla Hz. Osman (Radiyallahu anh) zamanında nesholunmuştur. Ümmetin birliğini tefrikaya düşmekten korumak için geriye bir harf kalmıştır. Nitekim kıraatlerin farklılığı sebebiyle birbirlerini tekfir eder olmuşlardı. Ümmetin fitneye düşmesinden korkuldu. Ümmet bu problemin çözümü için tek harf üzere ittifak etmekten başka çare bulamadı.

Bu Görüşün Reddi:

1- Sahabe (Radiyallahu anhum) Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde kıraat konusunda ihtilaf ettiler, dediğiniz gibi ümmet neredeyse fitneye düşecekti. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu sorunu nasıl çözdü?

Bu sorunun tek çözümü kıraat konusunda ihtilaf edenlerin her birinin okuduğu kıraatin kabul edilmesi ve kıraat farklılıklarının Allah'tan bir rahmet olduğunun ve kendileri için kolaylık olduğunun onlara bildirilmesidir. Nitekim geride geçen hadisler bu manaya delalet etmektedir.

2-Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in "**Ümmetim buna güç gettremez**" buyurmuştur. Onun ümmeti kıyamet gününe kadar bakidir. Şu anda müşahede ettiğimiz gibi bazı Müslüman topluluklar bazı harfleri telaffuz edememektedirler. Bazı lehçeleri güzelce söyleyebildikleri halde diğerlerini güzelce söyleyemezler.

⁵⁴⁵ Menâhilu'l-İrfân, 162.

3- Geride geçen bilgiler ışığında deriz ki: Osman b. Affân'ın başını çektiği Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ashabının, Allah'ın İslam ümetine açtığı rahmet ve kolaylık kapısını kapatmaları nasıl caiz olsun? Sahabe arasında çıkan ihtilafın çözümü noktasında Allah Resûlü'nün (Sallallahu aleyhi ve sellem) getirmiş olduğu kıraat vecihlerinin sayısını artırma kolaylığına nasıl muhalefet etsinler?

4- Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ashabının Kur'an-ı Kerim'den tilaveti ve hükmü neshedilmemiş olan altı harfin kaldırılması hususunda ittifak etmekten veya böyle bir şeyi akıllarından geçirmelerinden tenzih ederiz. Çünkü onlar, hiçbir zaman sözlerinde ve fiillerinde Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e muhalefet etmemişlerdir.

5- Hazreti Osman (Radiyallahu anh) devrinde bu altı harf neshedilmiş olsaydı, alimlerin bu yedi harf hakkında ihtilaf etmelerine mahal kalmazdı. Halbuki biz bu konuda alimlerin kırk kadar görüş ileri sürdüklerini biliyoruz.

6- Hz. Osman (Radiyallahu anh) devrinde altı harfin kaldırılmış olduğunu farz etsek bu altı harf en büyük mukaddes kitabımızda en azından tarihi bir olay olarak niçin kalmaz? Halbuki Ashab-ı Kiram tilaveti veya hükmü kaldırılmış olan ayetleri, hem tilaveti hem de hükmü neshedilmiş ayetleri ve mevzu (uydurma) hadisleri beyan etmişler, bunların her birinin sebebini açıklamışlardır.

7- Sözü'n özü: Ashab-ı Kiram (Radiyallahu anh) Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e sözlerinde ve fiillerinde hiçbir zaman muhalefet etmeye razı göstermemişlerdir. Onlar için Allah'ın Kitabı'ndan neshedilmemiş olan bir şeyi kaldırmaları ve değiştirmeleri nasıl düşünülebilir? Onları böyle bir işe girişmekten tenzih ederiz! Allah onlardan razı olmuş, onları razı etmiştir.

Konuyla İlgili Bazı Şüpheler ve Bu Şüphelere Verilen Cevaplar

Birinci Şüphe:

Diyorlar ki: Yedi harf ile kastedilen kurralar nezdinde meşhur olan yedi imamdan nakledilen yedi kıraattir.

Cevap: Sizin bu sözünüz birkaç yönden batıldır:

1-Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in "**Şüphesiz bu Kur'an, yedi harf üzere inmiştir**" sözü sizin görüşünüze göre yedi imam doğmadıkça faydasızdır. Ayrıca sizin bu görüşünüz doğru da değildir. Çünkü Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), sahabe ve tabiin Kur'an'ı, -yedi kurra dünyaya gelmeden önce- yedi vecih üzere okumuşlardır.

Muhakkik İbnü'l-Cezerî şöyle demiştir: "Hadiste geçen yedi harf meşhur yedi kıraat manasına hamledilse ya da tabiinden sonra gelen başka yedi kârî üzerine hamledilse, yedi imam doğuncaya ve bu kıraatler kendilerinden alınuncaya kadar yedi harf hadisinde ifade edilen kolaylığın hiçbir faydasının bulunmaması gerekirdi. Ayrıca bu yedi kurra, doğup kıraatleri öğrenip kendi tercihlerini hangi yönde yaptıkları bilinmedikçe hiçbir sahabenin Kur'an'ı bu vecihlerden biriyle okuması caiz olmazdı. Böyle bir düşünce batıldır. Çünkü kıraati almanın yolu güvenilir imamın kendisi gibi güvenilir olan imamdan Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e varıncaya kadar kelimesi kelimesine almasıyla mümkündür.

2-Yedi harf yedi kıraatten mutlak olarak daha kapsamlıdır. Zira yedi harf Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in okuduğu yedi kıraati kapsadığı gibi yedi imama ulaşan yedi kıraati de içine almaktadır. Ayrıca kendilerine ulaşmayan ve neshedilen ayetleri de kapsar. Dolayısıyla sahih, münker ve şaz olmak üzere bütün kıraatleri içine alır. Yedi harf yedi kıraatten daha kapsamlı olduğuna göre yedi kıraatin aynısı olamaz.

3-Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sahabilerine Kur'an'ı, henüz dogmamış olan kurraların kıraatine göre okumalarını emretmesi aklen muhaldir. Öyleyse bu görüş batıldır.

İkinci Şüphe:

Diyorlar ki: Kur'an'ın yedi harf üzere indiğini söyleyen hadisler ihtilafa sebebiyet vermektedir. Üstelik Kur'an'ın kendisi ihtilafın olmadığını söylemektedir:

أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

"Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.⁵⁴⁶ Yedi harfi kabul etmek Kur'an'da çelişki olduğu anlamına gelir. Hangisinin doğru olduğunu nasıl bileceğiz?!

Cevap: Hadislerin ortaya koyduğu ihtilaf Kur'an'ın reddettiği ihtilaf değildir. O halde her ikisi de doğrudur. Hadislerin ortaya koyduğu ihtilaf Kur'an lafızlarının yedi vechi geçmeyecek şekilde sınırlı çerçevede ifade edilişi ve telaffuzu ile alakalıdır. Ayrıca tamamı Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'den alınmış olmak şartına bağlıdır. Böyle olunca hadislerdeki ihtilaf yani farklılık, okuyuş şekilleri ve türlerindeki farklılıktır. Kur'an ise hükümlerinde, manalarında ve öğretilerinde çelişki bulunmadığını ifade etmekte, kelimelerin telaffuzundaki farklılığı kabul etmektedir.⁵⁴⁷

Konunun özeti şudur: Üstad Şihabuddin Ebû Şâme şöyle demiştir: Şu Mushafta toplanmış olan yekun, üzerine kıraat yapılan yedi harfin tamamı mıdır yoksa burada tek harf mi vardır? Kâdı Ebu Bekr İbnü'l-Arabî "Yedi harfin tamamı bu Mushaftadır" der. Ebû Cafer et-Taberî ve sonrasında gelen bir çok alim Mushaftaki Kur'an'da tek harfin bulunduğunu söylemiştir. İmam Şatıbî, Hz. Ebu Bekr'in cem ettiği Mushaf hakkında Kâdı Ebu Bekr İbnü'l-Arabî'nin görüşüne meylederken Hz. Osmân'ın cem ettiği Mushaf hakkında Taberî'nin görüşüne meyletmiştir.

⁵⁴⁶ Nisâ, 82.

⁵⁴⁷ Menâhilu'l-İrfân, s: 179'dan özetle alınmıştır.

İmam Zerkeşi *Burhân*'da şöyle demektedir: "Müteahhir alimlerden biri şöyle demiştir: Yedi kıraat imamının okuduğu yedi kıraatin tamamı Allah Resûlü'nden (Sallallahu aleyhi ve sellem) sahih yollarla gelmiştir. Bu yedi kıraat, Hz. Osman'ın cem ettiği Mushafta yer almaktadır. Bu kıraatler bu yedi kurranın tercihidir. Her bir kıraat imamı kendisine rivayet edilen kıraatler içerisinde en güzel gördüğü kıraati tercih etmiş, bu kıraatlerden birini kendi yolu olarak benimsemiş, bu kıraati rivayet etmiş ve okumuştur. Bu kıraat kendisinden meşhur olarak rivayet edilmiş, kendisine nispet edilmiştir. İmam Nafi'in kıraati, İbn Kesir'in kıraati denmiştir. Hiçbiri diğer imamın kıraatini engellememiş, inkar etmemiş bilakis caiz görmüş ve güzel kabul etmiştir..."

İmam Zerkeşi devamla şöyle demiştir: "Müslümanlar bu asırlarda bu imamlardan sahih olarak gelen kıraatlere itimad etme noktasında ittifak etmişlerdir. Kur'ân'ın yedi harf üzerine inmesi Allah'tan bu ümmete gösterilen bir kolaylık ve rahmettir. Araplardan her bir topluluğun kendi lügatini terk etmesi, sözgelimi ya harfine meylettirerek okuma, hemzeleme, kalın okunan harfi yumuşak okuma ve med gibi alışageldikleri adetlerinden vazgeçmeleri kendilerinden istenseydi bu onlara ağır gelirdi."

Meşhur Kıraatler

Konunun sonunda kıraatlerden, nasıl doğduğundan ve meşhur kurralardan kısaca bahsetmeyi gerekli gördük.

Kıraatlerin Tanımı

Kıraatler **القراءات**: Kıraatin çoğuludur. Kıraat kelimesi **قَرَأَ** fiilinin masdardır. Terminolojik manası: Kıraat imamlarından her birinin diğer imamlardan farklı olarak Kur'ân okumada benimsediği ekollerinden bir ekoldür. Bu kıraatler sahih senetlerle Rasulullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'e kadar ulaşmaktadır.

Sahabe Döneminde Kurralar Var mıydı?

Evet, Kur'ân tilavetinde insanları sürekli kendi yollarına davet eden kurralar dönemi Sahabe-i Kiram asrına kadar uzanmaktadır. Übey b. Ka'b, Ali b. Ebî Talib, İbn Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit ve Ebu Musa el-Eşari (Radıyallahu anhum) gibi sahabiler kıraatte meşhur olan sahabilerdir. Bir çok memlekette sahabe ve tabiinin bir çoğu kıraati bu zevattan almıştır. Bunların tamamının kıraati Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e dayanmaktadır. Bu durum, birinci yüzyılda tabiin dönemi gelinceye kadar devam etmiş, her bir topluluk diğerlerinden soyutlanmış, ihtiyaç duyulduğunda kendi kıraatinin zabtına gereği şekilde önem vermiş, kıraati diğer şeriat ilimleri gibi müstakil bir ilim haline getirmiştir.

Kıraatler Nasıl Doğmuştur?

Kurralar döneminin sahabe asrından tabiin asrına kadar uzandığını az önce öğrendik. Kur'ân'da kendisine itimad edilen yol, güvenilir imamın güvenilir imamdan almak sûretiyle silsilenin Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e kadar uzanmasıdır. Mushaflar o dönemde noktalı ve harekeli değildi. Bir kelimenin sûreti imkan dahiline birbirinden farklı olan bütün kıraat vecihlerine ihtimalliydi. Kelimenin sûreti diğer kıraat vecihlerine imkan tanımadığında bir Mushafa vecihlerden biri üzerine yazılır, diğer mushafa da diğer vechi yazılırdı.

Şüphe yok ki aslolan, Kur'ân ve kıraatte itimad edilen yolun rivayet ve güvenilir bir imamdan alınmış olmasıdır.

Sahabe-i Kiram, Kur'ân'ı Allah Resûlü'nden (Sallallahu aleyhi ve sellem) farklı vecihlerle almıştır. Sahabeden kimisi bir vecih üzerine, kimisi iki vecih üzerine kimisi de daha fazla vecih üzerine Kur'ân okumuştur. Bunlar daha sonra bu hal üzere farklı beldelere dağılmışlardır.

Hız. Osman (Radıyallahu anh) Mushafları uzak ülkelere gönderdiğinde her bir Mushafla beraber çoğunlukla, kıraati Mushafın kıraatine uygun olan kimseyi gönderirdi. Sahabe kıraatlerindeki farklılıkla beraber memleketlere dağıldığında bu kıraatleri tabiin ve onlara tabi olanlar aldılar. Böylelikle tabiin tabakasının kıraatleri de birbirinden farklılık gösterdi. Bu şekilde kıra-

atlerdeki farklılık meşhur kurra imamlar dönemine kadar ulaştı. Bu kıraat imamları, bu işte uzmanlaşan, tüm çalışmalarnı sadece kıraatleri kayıt altına alma alanında yapan, kayıt altına aldıkları bu kıraatleri özenle muhafaza eden ve insanlar arasında yayan kimselerdir.

Kıraatlerin ve kıraatlerdeki farklılıkların doğuşu bu şekilde olmuştur. Kıraatlerdeki bu farklılık bilindiği üzere gerçekte ittifak edilen çok yere nispeten oldukça azdır. Bu ihtilaf, tamamı Allah katından olan Kur'an'ın kendisi üzerine inmiş olduğu yedi vecih hususundadır.

Bu makamda Üstad Zerkânî'nin *Menâhilu'l-İrfân* kitabında yer verdiği şu ifadeleri nakletmemiz güzel olacaktır. Zerkânî bu husustaki sözlerini Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye'de yazma eser olarak bulunan Nüveyrî'nin kıraat hakkında yazılan *Tayyibe* kitabına şerh olarak kaleme aldığı kitabından nakleder:⁵⁴⁸

"Kur'an'ın nakledilmesinde Kur'an hafızlarına itimat edilir. Bu yüzden Hz. Osman (Radiyallahu anh) gerekli olmamakla beraber çoğunlukla her Mushafı, kıraati beraberinde bulunan Mushafın kıraatine uygun olan kişiyle göndermiştir. Her şehir halkı kendi Mushafına göre Kur'an'ı okumuş, böylelikle Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem)'den Kur'an'ı alan sahabiden Kur'an'ı almışlardır. Daha sonra bu kişilerden Kur'an'ı almak için özel bir topluluk ortaya çıkmış, bunlar gecelerini gündüzlerine katarak Kur'an'ın zabtı için kıraat ile uğraşmışlar, Kur'an'ı sonraki nesillere nakletmenin gayreti içerisinde olmuşlar, böylelikle kendilerine uyulan kıraat imamları ve hidayet yıldızları haline gelmişlerdir. Buldukları bölgeler kendi kıraatlerini kabul etmiş, rivayetlerinin ve usullerinin doğruluğu hususunda tek kişi bile farklı düşünmemiştir. Kıraat işine giriştikleri için okudukları kıraatler kendilerine nispet edilmiş, böylelikle kıraat konusunda itimat edilen kişiler olmuşlardır.

Daha sonraki dönemlerde kurralar sayıca artmış, memleketlerde yayılmış, peşlerinden yeni topluluklar gelmiş, onların da ardından başka top-

⁵⁴⁸Müellifin yazma eser olduğunu belirttiği kitap İbnü'l-Cezeri'nin on kıraat hakkında kaleme aldığı *Tayyibe* olarak bilinen *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-kurâti'l-aşer* isimli kitabın şerhidir. Bu eser ve şerh Emiriyye yayınevi tarafından Mısır'da basılmıştır. (Müellif)

luluklar gelmiş, her birinin tabakaları bilinmiş, özellikleri farklılık arz eder olmuştur. Bunlar içerisinde tilaveti güzel olan, rivayet ve usul bilgisi meşhur olanlar olduğu gibi sadece bir özellikyle ya da birkaç özellikyle ön plana çıkanlar da olmuştur. Bu yüzden aralarında ihtilaf çoğalmış, ittifak ettiği noktalar azalmıştır.

Bu esnada ümmetin cesur mütehassıs imamları ortaya çıkmış, imkanlar ölçüsünde üstün gayretler göstermişler, sahih olan ile batıl olan kıraatleri birbirinden ayırmışlar, harf ve kıraatleri bir araya getirmişler, vecih ve rivayetlerin nispetlerini belirtmişler, oluşturdukları usul ve ortaya koydukları şartlar çerçevesinde sahih olan ve şaz olan, çok olan ve az olan kıraatleri tek tek beyan etmişlerdir...⁵⁴⁹

Kıraatlerin Sayıları ve Türleri

el-İtkân sahibi İmam Suyûtî kıraatleri mütevatir, meşhur, âhâd, şaz, mevzu ve müdrec olmak üzere altı kısma ayırır.

Kadı Celaleddin el-Bulkîni der ki: "Kıraat; mütevatir, âhâd ve şaz olmak üzere üç kısma ayrılır. Mütevatir kıraatler meşhur olan yedi kıraattir. Âhâd kıraatler on kıraatten geriye kalan üç kıraat ve bunlara ilave edilen sahabe kıraatleridir. Şaz kıraatler ise A'meş, Yahyâ b. Vessâb ve İbn Cübeyr gibi tabiinin kıraatleridir."

İmam Suyûtî der ki: "Bu görüşe itiraz edilmiştir. Kıraatlerin taksimi konusunda en güzel değerlendirmede bulunan büyük kıraat imamı, kendi zamanının büyük üstadı olan Ebu'l-Hayr İbnü'l-Cezerî'dir. "*Neşr*" isimli kitabında şöyle der:

Arapça gramer kurallarına bir yönden bile uygun olan, Hz. Osmân Mushaflarından birine ihtimalen de olsa uyan ve senedi sahih olan tüm kıraatler reddedilmesi caiz olmayan, inkarı helal olmayan sahih kıraattir. Dahası bu üç şartı taşıyan kıraat, Kur'ân'ın üzerine indiği yedi harften de biridir. İnsanların bu kıraati kabul etmeleri vaciptir. Bu kıraatin, yedi kıraatten biri, ya da on kıraatten biri veya bunların dışında makbul imamlardan

gelen diğer kıraatlerden biri olması durumu değiştirmez. Bu üç şarttan biri bulunmadığında ona şaz kıraat ya da batıl kıraat denir. Bu kıraatin yedi imamdan, ya da bunlardan daha büyük birinden gelmiş olması durumu değiştirmez. Muhakkik selef ve halef imamlar nezdinde doğru olan görüş budur.⁵⁵⁰

Kıraatlerin kabulü konusundaki kural hakkında *Tayyibe* sahibi şöyle demiştir:

Nahiv kuralına muvafakat eden

Resmi mushafı ihtimalen içeren

Senedi sahih olandır Kur'ân

İşte bu üçüdür kıraatte erkân

İspat et, bir rükün bile bozulsa

Şaz oluşunu, yedi kıraatte de olsa

Kıraatlerin yedi kıraat, on kıraat ya da on dört kıraat olduğu söylenmiştir. Bunlar içerisinde en meşhur ve en üstün konumda olanı yedi kıraattir. Bu kıraatler bilinen imamlara nispet edilir. Bu imamlar: Nâfi, Âsım, Hamza, Abdullah b. Âmir, Abdullah b. Kesîr, Ebû Amr el-Alâ ve Ali el-Kisâî'dir.

On kıraat, geride geçen yedi imam ve şu üç imamın kıraatidir: Ebû Cafer, Ya'kûb ve Halef. On dört kıraat, geride geçen on imam ve şu dört imamın kıraatidir: Hasan el-Basrî, İbn Mahîs, Yahyâ el-Yezîdî ve Şenbûzî.

Kıraatler Hakkında İlk Kitap Telif Eden Kişi

Kıraat ilmi henüz anılır bir şey değilken üzerinden uzunca bir zaman geçti. Kıraatler hakkında ilk kitap yazan kişiler; Ebû Abîd el-Kâsım b. Selâm, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ebû Cafer et-Taberî ve İsmâîl el-Kâdî'dir.

⁵⁵⁰ el-İtkân, 1/89.

Yedi Kıraat Ne Zaman Meşhûr Olmuştur?

Yedi kıraat İslam memleketlerinde hicri ikinci yüzyılın başlarında meşhur olmuştur. İnsanlar Basra'da Ebu Amr ve Yakûb'un kıraati üzerine, Kûfe'de Hamza ve Âsım'ın kıraati üzerine, Şam'da İbn Âmir'in kıraati üzerine, Mekke'de İbn Kesir'in kıraati üzerine, Medine'de Nâfi'in kıraati üzerine Kur'an okuyorlardı.

Kıraatler Ne Zaman Tedvin Edildi?

Kıraatler üçüncü yüzyılın sonlarında Bağdat'ta imam İbn Mücâhid Ahmed b. Musa b. Abbâs tarafından tedvin edilmiştir. Bu zat yedi imamın kıraatlerini derlemiş, ancak Kisâî'nin ismini bırakıp Ya'kûb'un ismini silmiştir.

Tedvin Yolu:

İbn Mücâhid, zabtı ve güvenilirliği tam, kıraatle meşguliyeti uzun sürmüş ve kendisinden kıraat alınıp kabul edilme konusunda ittifak sağlanmış olan kişilerden rivayet etmeyi prensip edinmişti.

İbn Mücâhid'in yedi kişiyle yetinmesi, kurraların sadece bunlardan ibaret olduğu ya da bir kimsenin bu kıraatlerin dışına çıkmamasının bağlayıcı olduğu anlamına gelmez.

Meşhur Yedi Kurra

Mütevâtir kıraatler hıfzıyla, zabt ve itkanıyla meşhur olan hafız imamlardan bize nakledilmiştir. Bu imamlar, sahabenin kıraatini bizlere ulaştıran meşhur kıraat imamlarıdır. Bu imamlar Allah'ın yüce kitabını bilmek ve başkalarına öğretmek şerefine nail olmuşlardır. Nitekim Hz. Peygamber (Sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: **"Sizin en hayırlınız, Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerdir."** Üstad Ebu'l-Yüsr Âbidin, bu kurraların isimlerini iki beyitlik şiirde toplamıştır:

*Nâfi', İbn Kesîr, Âsım ve Hamza
Ardından Ebû Amr ve İbn Âmir'den sonra
Kisâi gelmiştir ki bunlar şüphesiz yedi imamdır*

Yedi Kıraat İmamının Kısa Biyografileri

1-İbn Âmir:

İsmi Abdullah el-Yahsubî'dir. Velid b. Abdilmelik'in hilafeti döneminde Dimeşk kadısıydı. Künyesi Ebû İmrân'dır. Tabîinin büyüklerindedir. Kıraati Muğire b. Ebî Şihâb el-Mahzûmî'den o da Osmân b. Affân'dan, o da Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den almıştır. Dimeşk'te 112 senesinde vefat etmiştir. Hişâm ve İbn Zekvân onun kıraatini rivayet eden meşhur imamlardır. Şâtıbiyye sahibi bu imamlar hakkında şöyle demiştir:

*Şam'ın Dimeşki İbn Âmir'in yurdudur
Abdullah sayesinde Şam güzel bir yer olmuştur
Hişam ve nisbeti İbn Zekvân olan Abdullah
Bu ikisi İbn Âmir'in nâkili olmuştur*

2-İbn Kesîr:

Tam adı Ebû Muhammed Abdullah b. Kesîr ed-Dârî el-Mekkî'dir. Kıraatte Mekke'nin imamıdır. Tabiiindedir. Sahabeden Abdullah b. Ez-Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Enes b. Mâlik ile görüşmüştür. 120 senesinde Mekke'de vefat etmiştir. Ravileri Bezzî (v. 250) ve Kunbül'dür (v. 291). Bu kimseler hakkında Şâtıbiyye sahibi şöyle demiştir:

*Mekke Abdullah'ın ikamet ettiği yerdir.
Kesîr'in oğludur, kavmi nezdinde üstün biridir
Kıraatini Ahmed el-Bezzî ve Kunbül lakablı Muhammed
Senetle beraber nakletmişlerdir*

3-Âsım el-Kûfi:

Tam ismi Âsım b. Ebî'n-Nücûd el-Esedî'dir. Kendisine İbn Behdele denir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Tabiindendir. Kûfe'de 127'de vefat etmiştir. Ravileri Şu'be (v. 193) ve Hafs'tır (v.180). Bunlar hakkında Şatıbyye sahibi şöyle der:

*Parlak olan Kufe'de imamlardan üç tane var
Etraflarına misk ve karanfil kokuları yaydılar
İlkinin künyesi Ebu Bekr'dir, Âsım ismi
Şu'bedir en meşhur ve en üstün ravisi
Ayyaş'ın oğlu Bekr Rıza'nın babasıdır
Hafs ise itkan sebebiyle üstün olmuştur*

4- Ebû Amr:

Tam adı Ebu Amr Zebbân b. Alâ b. Ammâr el-Basrî'dir. Ravilerin hocasıdır. İsmi'nin Yahya olduğu söylenmiştir. İsmi'nin Künyesi olduğu da rivayet edilmektedir. 154 senesinde Kûfe'de vefat etmiştir. Râvileri Dûrî (v.246) ve Sûsî'dir (v.261). Şatıbyye sahibi bunlar hakkında şöyle demiştir:

*İmam Mâzini kıraati en açık olandır
Ebû Amr el-Basrî'nin babası el-Alâ'dır
Ebû Amr ilmini Yahyâ el-Yezîdi'ye aktı
Yahya işte böyle tatlı ve güzel bir kaynaktı
Onların en güzel okuyanı olan Ebû Amr ed-Dûrî'dir
İkincisi künyesi Ebû Şuayb olan Sûsî'dir
Her ikisi de kıraati Yahyâ'dan almıştır.*

5-Hamza el-Kûfi:

Tam adı Hamza b. Habib b. Ammar ez-Zeyyat el-Faradi et-Teymî'dir. İkrime b. Rebi' et-Teymî'nin azatlısıdır. Künyesi Ebu Ammare'dir. Ebu Cafer el-Mansur'un hilafeti zamanında 150 senesinde Hulvan'da vefat etmiştir.

Ravileri 229 senesinde vefat eden Halef ve 220 senesinde vefat eden Hallâd'dır. Bunlar Hamza'nın kıraatini Süleym vasıtasıyla rivayet etmişlerdir. Şatıbiyye sahibi bunlar hakkında şöyle demektedir:

Hamza ne temiz ve vera sahibidir!

Okur Kur'an'ı tertil üzere, tane tane

Çok sabırlı bir imamdır

Halef ile Hallad olmuştur

Hamza'nın kıraatini rivayet eden

Bunlar arasında vasıta olmuştur

Sağlam ilimler sahibi Süleym.

6-Nâfi':

Künyesi Ebu Ruveym'dir. İsmi Nafi' b. Abdurrahman b. Ebî Nuaym el-Leysi'dir. Aslen İsfahanlıdır. Medine-i Münevvere'de reisülkurralık kendisinde son bulmuştur. Kıraati birçok tabiinden almıştır. 169 senesinde Medine'de vefat etmiştir. Ravileri Kalun (v.220) ve Verş'dir (v.197).⁵⁵¹ Şatıbiyye sahibi bunlar hakkında şöyle der:

Güzellikte gizli bir hazine olan Nafi

Kendisine yurt olarak seçmiştir Meine'yi

Kalun lakaplı İsa ve Verş lakaplı Osman

Şerefli ve yüksek dereceli Nafi'i ile beraber olunca

Yüksek makamlara ulaştılar.

7-Kisâî:

Adı, Ali b. Hamza'dır. Kufeli nahiv alimlerinin imamıdır. Künyesi Ebu'l-Hasan'dır. İhramda üzerine uzun gömlek örttüğü için kendisine el-Kisai denmiştir. Harun Reşid'le beraber Horasan'a giderken Rey şehrinin köylerinden biri olan Ranbûye köyünde 189 senesinde vefat etmiştir. Ravileri

⁵⁵¹Kalun'un asıl manası güzel demektir. Verş ise çok bembeyaz anlamına gelir.

Ebu'l-Haris (v.242) ve ed-Durî'dir (v.246). Şalibiyye sahibi bunlar hakkında şöyle demektedir:

Alf'ye gollince Kira'f'dir sıfatı

Zina İtharında üzerine uzun bir gömlek örttü

Ravileri Ebu'l-Haris et-Rıza ve ed-Durî denilen Hafs'ın

Hafs'ın zikri yukarıda geçti

Allah Teala'nın yardımını ile kitap burada bitmiştir. Başında ve sonunda Allah Teala'ya hamd olsun...

Muhammed Ali Sabûni

Recap 1408. Mekke-i Mükərreme

التَّبَيَّنُ فِي عُلُومِ الْقُرْآنِ

Şanı yüce olan bu Kur'ân, birçok bilgi ve marifet içeren, toplumsal, ekonomik ve siyasi hastalıkları tedavi eden kanun ve hükümler getiren, akılları hayrette bırakan, ilim adamlarının ve seçkin şairlerin benzerini getirmekten aciz kaldığı bir kitaptır. İhtiva ettiği beyan ve belagat incelikleri karşısında söz sanat erbabının, edebiyat ustalarının ve belagat süvarilerinin güçsüz kaldığı bir kitaptır. Bu yüzden Kur'ân araştırmalarıyla meşgul olanların yapmaları gereken, bu Kur'an-ı Mecid'in içerdiği ilim ve marifetleri insanlara açıklamak; sure, ayet, kıssa ve haberlerindeki, üslup ve beyanlarındaki icaz yönlerini ve sair hazine ve incelikleri onlara beyan etmektir.

Bu saydığım özelliklerin bir kısmını "Et-Tıbyân fi Ulûmi'l-Kur'ân" isimli şu kitaba aldım. Mu'ciz olan bu kitabın sırlarından bir bölümünü Kur'ân ilimlerine dair yaptığım bu çalışmamda açıklamaya çalıştım.

Allah Teâlâ'dan bu kitabı rızasına halis kılmasını, mümin kardeşlerimizi faydalandırmasını, kıyamet gününde azığımız olması için Kitab-ı Mübin'i ile bize salih amel işlemeyi nasip etmesini niyaz ederiz.

Müellif

Kitap ve sünnetin hizmetçisi Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi öğretim üyesi

Prof. Dr. Muhammed Ali Sâbûni

Mekke-i Mükerreme

